

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Збірник наукових праць

*За матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції
студентів, аспірантів та молодих вчених*

21 жовтня 2016 року

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
УПРАВЛІНСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

Випуск 46 (50)

*За редакцією
члена-кореспондента Національної академії педагогічних
наук України, доктора педагогічних наук, професора,
О.Г. РОМАНОВСЬКОГО*

Харків НТУ «ХПІ» 2017

ББК 74в7

П78

УДК 378:37.03+316.344.42

Рецензенти: **Р. С. Гуревич**, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
В. В. Рибалка, доктор психологічних наук, професор
В. О. Лозовой, доктор філософських наук, професор

Свідчення про державну реєстрацію: КВ №7762 від 21.08.2003 р.

**ВКЛЮЧЕНИЙ У ДОВІДНИК ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ БАЗИ ДАНИХ ULRISCH'S
PERIODICALS DIRECTORY (NEW JERSEY, USA)**

Друкується за рішенням Вченої ради Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут”, протокол № 4 від 23.12.2016 .

Редакційна колегія:

В. Г. Кремень, д-р. філос. н., професор, академік НАН України і НАПН України (голова)
Є. І. Сокол, д-р. техн. н., професор, член-кореспондент НАПН України (співголова)
О. Г. Романовський, д-р. пед. н., професор, член-кореспондент НАПНУ (заступник голови)
В. М. Бабаєв, д-р. держ. упр., професор
В. П. Андрущенко, д-р. філос. н., професор, академік НАПН України
Н. Г. Ничкало, д-р. пед. н., професор, академік НАПН України
І. Д. Бех, д-р. психол. н., професор, академік НАПН України
В. І. Луговий, д-р. пед. н., професор, академік НАПН України
В. Ю. Биков, д-р. техн. н., професор, академік НАПН України
С. О. Сисосва, д-р. пед. н., професор, член-кор. НАПН України
Р. С. Гуревич, д-р. пед. н., професор, член-кор. НАПН України
Л. Л. Тovaжнянський, д-р. техн. н., професор, почесний академік НАПН України
В. М. Князєв, д-р. філос. н., професор
П. І. Надолінний, д-р. держ. упр., професор
В. П. Тронь, д-р. держ. упр., професор
В. В. Рибалка, д-р. психол. н., професор
Т. І. Сущенко, д-р. пед. н., професор
В. О. Моляко, д-р. психол. н., професор
Н. А. Побірченко, д-р. психол. н., професор
Л. П. Пуховська, д-р. пед. н., професор
О. М. Пехота, д-р. пед. н., професор
В. В. Корженко, д-р. філос. н., професор
А. І. Грабченко, д-р. техн. н., професор
Є. Є. Александров, д-р. техн. н., професор
М. Д. Годлевський, д-р. техн. н., професор
О. С. Куценко, д-р. техн. н., професор
В. Б. Самородов, д-р. техн. н., професор
О. С. Пономарьов, професор
С. М. Пазинич, д-р. філософії, професор
О. А. Ігнатюк, д-р. пед. н., професор
Н. В. Підбуцька, к.пед. н., доцент (відповідальний секретар)

Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти [Текст] : П78
зб. наук. праць / за ред. О.Г. Романовського. – Вип. 46 (50). – Харків : НТУ “ХПІ”, 2017. – 292 с.

Розглянуто психолого-педагогічні аспекти проблем підготовки фахівця, теоретико-практичні компоненти теорії управління, компоненти інноваційної складової розвитку освіти, психологічні проблеми соціального життя. Проаналізовано питання удосконалення рівня підготовки фахівця та інноваційних аспектів у сфері освіти та управління.

Адресовано науковим працівникам, педагогам, аспірантам, тим хто займається дослідженням проблем підготовки гуманітарно-технічної еліти.

ББК 74в7

ISSN 2078-7812

© Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”, 2017

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Збірник наукових праць

Випуск 46 (50)

Відповідальний за випуск доцент *Н.В. Підбуцька*

Підп. до друку р. Формат 60 × 84 1/8. Папір Prima Сору
Друк – ризографія. Гарнітура Times. Умов. друк. арк. Обл.-видав. арк.
Наклад 100 прим. Зам. № . Ціна договірна.

НТУ “ХП”, 61002, Харків-2, вул. Кирпичова, 2

Видавничий центр НТУ “ХП”. Свідоцтво ДК № 116 від 10.07.2000 р.
Друкарня НТУ “ХП”, 61002, Харків, вул. Кирпичова, 2

І РОЗДІЛ
ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ
СЬОГОДЕННЯ

УДК 371.3:159.9

Гура Т.В., Костиця І.В.
м. Харків, Україна

ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПРОЦЕСУ
ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ
МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в Україні в соціально-економічній сфері стосуються всіх сторін життя, включаючи систему вищої освіти. На сучасному етапі зростає значення вищої технічної освіти в суспільстві. Виклики часу підвищують вимоги до соціального замовлення на підготовку вищими технічними навчальними закладами молодих фахівців, що відповідають вимогам сучасного ринку праці.

У число цих вимог, крім професійно-кваліфікаційних навичок, все частіше входять і психолого-педагогічні якості особистості, які є визначальними в забезпеченні ефективності суспільного виробництва. Перед вищими технічними навчальними закладами стоїть актуальне завдання - здійснювати підготовку майбутніх інженерів згідно визначеним якостям. Тому вирішення завдань підготовки конкурентоспроможних фахівців-інженерів потребує пошуку нових форм, нетрадиційних підходів до організації навчально-виховної діяльності студентів вищих технічних навчальних закладів, підвищення у студентів рівня їх лідерських якостей. У зв'язку з цим, виникає об'єктивна необхідність удосконалення системи освіти, спрямованої на формування особистості майбутнього інженера, який усвідомлює свої можливості до становлення його лідерської позиції, до самоосвіти, самовдосконалення, максимальної самореалізації та досягнення життєвого успіху майбутнього лідера-інженера.

Проблема формування та становлення лідерської позиції у майбутніх інженерів в ході навчально-виховного процесу є одним з головних завдань педагогіки вищої технічної освіти. Сприяти цьому

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

може введення у навчально-виховний процес психолого-педагогічної діагностики особистості майбутніх інженерів з метою виявлення у студентів лідерських якостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що дану проблему розробляли вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як Ю. Бабанський, В. Курило, А. Низков, А. Барабанщиков, Л. Блауберг, І. Ісаєв, О. Романовський, Т. Гура, О. Ігнатюк, Н. Підбуцька, С. Резнік та інші, але темі психолого-педагогічної діагностики та діагностичному інструментарію для процесу ефективного формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах не приділялось належної уваги, тому наша стаття присвячена визначеній проблемі.

Виклад основного матеріалу: Аналіз джерел з психолого-педагогічної літератури стосовно діагностичного інструментарію для процесу ефективного формування лідерської позиції майбутніх фахівців у вищій школі, критеріїв і показників за якими здійснюється психолого-педагогічна діагностика, свідчать про неоднозначність і певну варіативність підходів до трактування означених понять. Тому ми зосередимось на критеріях, за якими визначається сформованість лідерської позиції.

В енциклопедичному словнику «критерій» тлумачиться як «засіб судження, ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація будь-чого; мірило оцінки [1, с. 663].

На думку В. Яременко та О. Сліпушко «критерій» - це основа для оцінки або класифікації чогось [2, с. 211].

С. Ожегов вказує, що «критерій» - це «мірило оцінки, судження» [3, с. 248].

У педагогічній літературі це поняття науковці розуміють дещо по-різному: відомий педагог Ю. Бабанський визначав критерій як об'єктивну ознаку, за допомогою якої здійснюється порівняльна оцінка досліджуваного явища, ступеня розвитку його у різних обстежуваних осіб [4].

Відомий український педагог В. Курило тлумачить поняття критерію як «сукупність таких якостей явища, що відображають його суттєві характеристики і саме тому підлягають оцінці» [5, с. 35].

А. Низков висвітлює критерій як «кількісну величину, що визначає якісні характеристики процесу або явища» [6, с. 36].

Варто відзначити, що деякі вчені пропонують відразу декілька різнопланових визначень поняття «критерій». Критерій – це:

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

а) об'єктивний вияв чого-небудь; б) психологічна установка дослідника; в) мірило, тобто правило, яким треба користуватись під час діагностування; г) рівень вияву певних якостей за питаннями опитувальника, анкети, тесту тощо [7, с. 32].

На основі аналізу різних точок зору, ми розглянемо критерії якості, властивості, ознаки досліджуваного об'єкта, які дають можливість оцінити його стан, рівень функціонування і розвитку. Міра вияву того чи іншого критерію виражається в конкретних показниках. Показники ми розуміємо як кількісні та якісні характеристики сформованості якостей, властивостей, ознак досліджуваного об'єкта, тобто як характеристики рівня сформованості певного критерію.

Оскільки лідерство є складним феноменом, визначити єдиний універсальний критерій, за яким можна виміряти формування лідерської позиції у майбутніх інженерів, неможливо, і тому потрібен комплекс взаємопов'язаних критеріїв.

При визначенні критеріїв ми керувалися такими вимогами:

1) критерії мають розкриватися через низку показників, за мірою вияву яких можна дійти висновку щодо рівня вираження даного критерію;

2) критерії повинні відбивати динаміку вимірюваної якості у часі та просторі [8, 9].

Найбільш ефективним і таким, що задовольняє цим вимогам, є підхід, коли головним критерієм виміру виступає така відносна й достатньо суттєва характеристика, як просування студента на більш високий рівень сформованості його лідерської позиції. Обравши основним критерієм виміру просування від низького до високого рівня сформованості лідерської позиції, ми повинні з'ясувати показники цих рівнів, критерії співвідношення особистісних характеристик студента та співставити їх з певним рівнем, механізмом переходу кількісних показників у якісні.

При визначенні критеріїв, показників і рівнів сформованості лідерської позиції студентів ВТНЗ ми можемо спиратися на роботи О. Романовського, Т. Гури, О. Ігнатюк, Н. Підбуцької, С. Резнік, І. Ріпко та інших. [10, 11, 12, 13, 14, 15].

Основними критеріями, що характеризують рівні сформованості лідерської позиції студентів ВТНЗ ми визначаємо мотиваційно-ціннісний, пізнавально-поведінковий, особистісно-рефлексивний. Всі критерії тісно пов'язані і взаємообумовлені.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Мотиваційно-ціннісний критерій може досліджуватися за такими показниками:

- ставлення студентів до формування і становлення лідерської позиції (цей показник визначається за наступними рівнями: позитивно-активне ставлення, яке виявляється у стійкому інтересі до природи феномену лідерства, прагненні до самовияву, самореалізації в різних видах групової діяльності і комунікації; позитивно-пасивне ставлення, виявляється у ситуативному інтересі до природи феномену лідерства, прагненні до самовиявлення, самореалізації в різних видах групової діяльності і комунікації, проте часто під впливом зовнішніх обставин; індиферентне або негативне, виявляється у відсутності інтересу до реалізації себе як лідера, відсутності прагнення до самовиявлення);

- ціннісне ставлення до групових інтересів у професійній сфері (рівні: позитивно-активне, позитивно-пасивне, індиферентне або негативне ставлення);

- рівні здатності до розуміння морального змісту професії інженера-лідера (достатньо сформовані, недостатньо сформовані, майже відсутні);

- рівні здатності до виявлення сутності моральних колізій у різних професійних ситуаціях в інженерній сфері, прогнозування результатів своїх дій (достатньо сформовані, недостатньо сформовані, майже відсутні);

- рівень мотивації до досягнення успіху у майбутніх інженерів-лідерів (високий, середній, низький).

До *пізнавально-поведінкового* критерію відносимо такі показники:

- рівні сформованості знань (знання із філософії, психології, педагогіки, знання у професійній сфері інженера, знання щодо лідерської позиції особистості, вимоги до особистості інженера – високий, середній, низький);

- здатність розуміти та аналізувати фактори, що обумовлюють становлення лідерської позиції майбутнього інженера в навчально-виховному процесі ВТНЗ (рівні: достатньо сформовані, недостатньо сформовані, майже відсутні);

- сформованість необхідних груп умінь: когнітивних (рівні: достатньо сформовані, недостатньо сформовані, майже відсутні), комунікативних (рівні: достатньо сформовані, недостатньо сформовані, майже відсутні) і організаторських (рівні: достатньо сформовані, недостатньо сформовані, майже відсутні);

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

- здатність спрямовувати методи формування лідерської позиції майбутніх інженерів на успішну професійну діяльність (рівні: достатньо сформовані, недостатньо сформовані, майже відсутні);

- здатність переконувати інших, розуміти їхні наміри і причини їхніх вчинків (рівні: достатньо сформовані, недостатньо сформовані, майже відсутні);

- здатність до реалізації у поведінці стратегії та тактики етично адекватного спілкування (рівні: достатньо сформовані, недостатньо сформовані, майже відсутні);

Особистісно-рефлексивний критерій визначається за такими показниками:

- характер виявлення (стійкий, ситуативний, майже не виявляється) студентом особистісних якостей (амбіційність, працелюбність, діловитість, ініціативність, відповідальність, наполегливість, цілеспрямованість самостійність, рішучість, нестандартне мислення, етичність поведінки, креативність);

- рівень сформованості (достатньо сформовані, недостатньо сформовані, майже відсутні) у студентів рефлексивних умінь (спонтанність, саморозуміння, аутосимпатія).

В узагальненому вигляді ці дані представлено в таблиці 1.

Таблиця 1. Критерій й показники сформованості лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах.

Критерій	Показники
Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - ставлення студентів до формування і становлення лідерської позиції; - ціннісне ставлення до групових інтересів у професійній сфері; - здатність до розуміння морального змісту професії інженера-лідера; - здатність до виявлення сутності моральних колізій у різних професійних ситуаціях в інженерній сфері, прогнозування результатів своїх дій; - мотивація до досягнення успіху у майбутніх інженерів-лідерів

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Пізнавально-поведінковий	<ul style="list-style-type: none"> - рівні сформованості знань (знання із філософії, психології, педагогіки, знання у професійній сфері інженера, знання що до лідерської позиції особистості, вимоги до особистості інженера); - здатність розуміти та аналізувати фактори , що обумовлюють становлення лідерської позиції майбутнього інженера в навчально-виховному процесі ВТНЗ; - рівень сформованості необхідних груп умінь: когнітивних, комунікативних і організаторських; - здатність спрямовувати методи формування лідерської позиції майбутніх інженерів на успішну професійну діяльність; - здатність переконувати інших, розуміти їхні наміри і причини їхніх вчинків; - здатність до реалізації у поведінці стратегії та тактики етично адекватного спілкування;
Особистісно-рефлексивний	<ul style="list-style-type: none"> - характер виявлення студентом особистісних якостей (амбіційність, працелюбність, діловитість, ініціативність, відповідальність , наполегливість, цілеспрямованість, самостійність, рішучість, нестандартне мислення, етичність поведінки, креативність); - рівень сформованості рефлексивних умінь (спонтанність, саморозуміння, аутосимпатія)

Таким чином, на підставі проведеного нами дослідження варто зазначити наступні **висновки**:

1. Аналіз останніх досліджень та публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених свідчить, що застосування психолого-педагогічної діагностики та елементів діагностичного інструментарію для процесу ефективного формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах не приділялось належної уваги, а тому вони потребують подальшого вивчення і дослідження.

2. В статті пропонуються критерії що до сформованості лідерської позиції студентів, а саме:

- мотиваційно-ціннісний;
- пізнавально-поведінковий;
- особистісно-рефлексивний.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

3. По кожному критерію запропоновано відповідні показники визначеності.

Перспективою подальших досліджень є добір за кожним критерієм й показником методик виявлення, експертних оцінок та їх апробація в дисертаційному дослідженні.

Список літератури: 1. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – [4-е изд.]. – М.: Сов. энциклопедия, 1981. – 1600 с. 2. Новий тлумачний словник української мови / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконтіт, 1998. – 351 с. 3. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка : ок. 57000 сл. / С. И. Ожегов; под. ред. Н. Ю. Шведовой. – [20-е изд., стереотип.]. – М.: Рус. яз., 1988. – 750 с. 4. *Бабанский Ю.К.* Педагогика / Под. ред. Ю.К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1988. – 478 с. 5. *Курило В. С.* Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні / В. С. Курило // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 35–39. 6. *Низков А. А.* О критериях оценки знаний, умений и навыков студентов / А. А. Низков // Проблемы высшей школы. – 1980. – Вып. 40. – С. 36–41. 7. *Барабанщиков А. В.* Военно-педагогическая диагностика / А. В. Барабанщиков, Н.И. Дерюгин. – М.: ВУ, 1995. – 108 с. 8. *Блауберг И. В.* Философский принцип системности и системный подход / И. В. Блауберг, В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин // Вопросы философии. – 1978. – № 8. – С. 39–53. 9. *Исаев И. Ф.* Развитие профессионально-педагогической культуры преподавателя в условиях модернизации педагогического образования / И. Ф. Исаев // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Х.: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2006. – Вип. 29. – С. 63–72. 10. *Романовський О. Г.* Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності: монографія / О. Г. Романовський; – Харків.: «Основа», 2001. – 311 с. 11. *Гура Т. В.* Розвиток когнітивних якостей у майбутніх інженерів-лідерів / Т. В. Гура. Бочаровські читання: матеріали наук. – практ. конф. [з міжнар. участю], присвяч. пам'яті С. П. Бочарової (м. Харків, 18 берез. 2016 р.) / МВС України, ХНУВС. – Х.: 2016. – С. 246-250. 12. *Ігнатюк О. А.* Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика: монографія / О. А. Ігнатюк. – Харків: НТУ «ХПІ», 2009. – 432 с. 13. *Підбуцька Н. В.* Педагогічні умови формування конфліктологічної культури майбутнього інженера-машинобудівника : автореф. дис. канд. пед. наук / Н. В. Підбуцька; Вінниця. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2008. – 20 с. 14. *Резнік С. М.* Формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах:

автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / С. М. Резнік; Інститут професійно-технічної освіти АПН України. – К., 2007. – 20 с. 15. Ріпко І. В. Педагогічна діагностика лідерських якостей як необхідний елемент професійної підготовки майбутніх інженерів в технічних університетах / І. В. Ріпко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. зб. наук. праць – вип.43 (47) – Харків: НТУ «ХПІ», 2015. – С. 130-139.

Bibliography (transliterated): 1. Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar / gl. red. A. M. Prohorov. – [4-e izd.]. – М.: Sov. entsiklopediya, 1981. – 1600 s. 2. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy / ukl. V. Yaremenko, O. Slipushko. – К.: Akonit, 1998. – 351 s. 3. Ozhegov S. I. Slovar russkogo yazyika : ok. 57000 sl. / S. I. Ozhegov ; pod. red. N. Yu. Shvedovoy. – [20-e izd., stereotip.]. – М.: Rus. yaz., 1988. – 750 s. 4. Babanskiy Yu. K. Pedagogika / Pod. red. Yu. K. Babanskogo. – М.: Prosveschenie, 1988. – 478 s. 5. Kurylo V. S. Modeliuvannya systemy kryteriiv otsinky rozvytku osvity v rehioni / V. S. Kurylo // Pedahohika i psykholohiia. – 1999. – № 2. – S. 35–39. 6. Nizkov A. A. O kriteriyah otsenki znaniy, umeniy i navyikov studentov / A. A. Nizkov // Problemy vysshey shkolyi. – 1980. – Vyip. 40. – S. 36–41 7. Barabanshikov A. V. Voenno-pedagogicheskaya diagnostika / A. V. Barabanshikov, N. I. Deryugin. – М.: VU, 1995. – 108 s. 8. Blauberger I. V. Filosofskiy printsip sistemnosti i sistemnyiy podhod / I. V. Blauberger, V. N. Sadovskiy, E. G. Yudin // Voprosy filosofii. – 1978. – # 8. – S. 39–53. 9. Isaev I. F. Razvitiye professionalno-pedagogicheskoy kulturyi prepodavatelya v usloviyah modernizatsii pedagogicheskogo obrazovaniya / I. F. Isaev Pedahohika ta psykholohiia : zb. nauk. prats. – Kh.: KhNPU imeni H. S. Skovorody, 2006. – Vyp. 29. – S. 63–72. 10. Romanovskiy O. H. Pidhotovka maibutnikh inzheneriv do upravlinskoi diialnosti: monohrafiia / O. H. Romanovskiy; – Kharkiv.: «Osнова», 2001. – 311s. 11. Hura T.V. Rozvytok kohnityvnykh yakosteï u maibutnikh inzheneriv-lideriv / T.V.Hura. Bocharovski chytannia: materialy nauk. –prakt. konf.[z mizhnar. uchastiu], prysviach. pam`iati S. P. Bocharovoi (m. Kharkiv, 18 berez. 2016 r.) / MVS Ukrainy, KhNUVS. – Kh., 2016. – S. 246-250. 12. Ihnatiuk O.A. Formuvannya hotovnosti maibutnoho inzhenera do profesiinoho samovdoskonalennia: teoriia i praktyka: monohrafiia / O.A. Ihnatiuk. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2009. – 432 s. 13. Pidbutska N. V. Pedahohichni umovy formuvannya konfliktolohichnoi kultury maibutnoho inzhenera-mashynobudivnyka : avtoref. dys. kand. ped. nauk / N. V. Pidbutska; Vinnytsia. derzh. ped. un-t im. M.Kotsiubynskoho. – Vinnytsia, 2008. – 20 с. 14. Reznik S. M. Formuvannya upravlinskykh umin i navychok u maibutnikh inzheneriv u vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh : avtoref. dys.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

kand. ped. nauk: 13.00.04 / S. M. Reznik; Instytut profesiino-tekhnichnoi osvity APN Ukrainy. – K., 2007. – 20 s. 15. Ripko I.V. Pedahohichna diahnostyka liderskykh yakosteï yak neobkhidnyi element profesiinoï pidhotovky maibutnikh inzheneriv v tekhnichnykh universytetakh / I.V. Ripko // Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity. zb. nauk. prats – vyp.43 (47) – Kharkiv: NTU «KhPI», 2015. - S. 130-139.

Гура Т.В., Костири І.В.

ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПРОЦЕСУ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядаються питання застосування психолого-педагогічної діагностики для ефективного формування лідерської позиції у студентів вищих технічних навчальних закладів. Автор, аналізуючи діагностичний інструментарій визначає комплекс взаємопов'язаних критеріїв: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-поведінковий, особистісно-рефлексивний. До кожного критерію встановлено набір показників.

Ключові слова: лідерська позиція, психолого-педагогічна діагностика, діагностичний інструментарій, критерії сформованості лідерської позиції, показники сформованості лідерської позиції, рівні сформованості лідерської позиції

Gura T., Kostyrja I.

DIAGNOSTIC TOOLS FOR PROCESS EFFICIENCY OF FORMATION LIDERSKOY POSITION OF FUTURE ENGINEERS IN THE HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

This article discusses the use of psychological and pedagogical diagnostics for the effective formation of a leadership position at students of higher technical educational institutions. Author analyzing the diagnostic tool determines the set of interrelated criteria: motivation and axiological, cognitive and behavior, personal and reflective. For each criterion established set of indicators.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Keywords: leadership position, psychological and pedagogical diagnostics, diagnostic tools, criteria for formation of a leadership position, indicators of formation of a leadership position, levels of formation of a leadership position.

Гура Т.В., Костыря И.В.

ДИАГНОСТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ПРОЦЕССА ЭФФЕКТИВНОГО ФОРМИРОВАНИЯ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ БУДУЩИХ ІНЖЕНЕРОВ В ВИСШИХ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье рассматриваются вопросы применения психолого-педагогической диагностики для эффективного формирования лидерской позиции у студентов высших технических учебных заведений. Автор, анализируя диагностический инструментарий, предлагает комплекс взаимосвязанных критериев: мотивационно-ценностный, познавательно-поведенческий, личностно-рефлексивный. К каждому критерию установлен набор показателей.

Ключевые слова: лидерская позиция, психолого-педагогическая диагностика, диагностический инструментарий, критерии сформированности лидерской позиции, показатели сформированности лидерской позиции, уровни сформированности лидерской позиции.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 155.9+316.6

*Крамчанинова І. О.
м. Харків, Україна*

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ АДАПТАЦІЇ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Постановка проблеми. Внаслідок перетворень, що відбуваються в суспільстві, виникла гостра соціальна проблема, пов'язана з адаптацією

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

військовослужбовців, звільнених з військової служби, до умов цивільного життя. Як правило, в період кардинальних змін життєвого сценарію людина зазнає вплив стресу, депресії, відчуває безсилля у боротьбі з різними небезпеками – починаючи з невпевненості у завтрашньому дні і закінчуючи стражданнями, причиненими рідним та близьким, а також відсутності допомоги з їх боку. Така людина не може адекватно функціонувати в соціумі, тому саме на інституції соціальної допомоги покладається завдання пошуку методів і способів зменшення напруженого стану та протидії кризи, в якій опинився індивід. У зв'язку з цим виникає необхідність виявлення пріоритетних напрямків і розробки відповідних механізмів в сфері соціальної політики держави з метою оптимізації способів адаптації військовослужбовців та членів їх сімей до нових умов життєдіяльності.

Аналіз літератури. Традиційні організаційні, професійні, фінансові, психологічні, соціально-психологічні заходи соціального захисту, що стосуються як повсякденного життя, роботи, так і духовної сфери людини, асоціюється найчастіше з «рибою», а не «вудкою» з відомої причти і в певній мірі сприяють зниженню мотивації особистісного зростання, а іноді навіть до соціальному паразитизму. Слід зазначити неоднозначний зв'язок мотивації праці та соціального захисту. З одного боку, всякий соціальний захист страхує елементарні потреби людини (наприклад, встановлені законом мінімальна заробітна плата і прожитковий мінімум). Але саме задоволення елементарних потреб є найбільш сильним стимулом до активності. Чим більше всякого роду благ людина буде отримувати незалежно від праці, тим у меншій мірі зарплата буде виконувати роль стимулу, а у індивіда будуть розвиватися утриманські настрої [1].

Мета даної статті - визначити аспекти психологічного супроводу соціальної допомоги та соціальної роботи з військовослужбовцями задля модулювання та розвитку лідерських якостей в період адаптації до умов цивільного життя.

Викладення основного матеріалу. Лідерство - предмет вивчення багатьох наук, включаючи біологічні, психологічні, соціологічні, філософські, педагогічні. Формування лідерських якостей можливо в умовах цілісного соціального процесу, в єдності і взаємозв'язку фізичних, інтелектуальних і психологічних складових. Виходячи з цього, слід приділяти увагу розвитку лідерських якостей у військовослужбовців в

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

умовах адаптації до умов цивільного життя в контексті соціальної допомоги та соціальної роботи [2].

Одним із завдань соціальної допомоги в цьому випадку можна вважати поліпшення соціального функціонування індивідів, а в іншій - відновлення втрачених або ослаблених умінь та навичок людини, забезпечення індивідуальних і колективних ресурсів, а також до профілактики соціальної дисфункції. Соціальна робота повинна бути спрямована на перетворення навколишнього середовища (соціуму) таким чином, щоб соціальні цінності, стандарти і норми, зміцнювалися і створювали такі структури, які забезпечували режим функціонування цього середовища і людини, як складового елементу певного соціуму у спосіб, стимулюючий розвиток лідерських якостей. Завданням соціальної роботи є здійснення будь-якої просуспільної діяльності, яка підтримує, захищає або розвиває інтереси інших людей, їх груп, спільнот або інституцій і формує умови їх цільового особистісного зростання.

Розглядаючи психологічні аспекти соціальної допомоги, необхідно відзначити, що рольова поведінка військовослужбовця в період адаптації до цивільного життя обумовлена не тільки і навіть не стільки економічними (матеріальними) мотивами, скільки нормативно-ціннісною сферою соціальної дії. А, як відомо, саме соціокультурні аспекти суспільних відносин є найменш динамічною (найбільш консервативною) складовою соціальної структури. Звідси стає більш зрозумілим поведінка деяких індивідів, що вважають за краще зберігати свої статусні позиції, і відмовляються від перенавчання або від "невідповідної", хоча і більш високооплачуваної роботи. У соціальних діях нормативно-ціннісний аспект визначається психологією індивіда та його можливою соціальною мобільністю [3,4].

Військова служба за своєю ідеологічною концепцією передбачає розвиток лідерських якостей індивіда. У період адаптації військовослужбовців до нових життєвих обставин виникає необхідність модуляції існуючих якостей. Діапазон їх реалізацій обмежується соціальною мобільністю військовослужбовця, тому для успішної адаптації до умов цивільного життя розвиток навичок соціальної мобільності стає першочерговим. Найбільш ефективним в цьому випадку можна вважати функціональний підхід у взаємовідносинах військовослужбовців і працівників служби соціального захисту. Цей підхід ґрунтується на оптимальному поєднанні гуманістичних і формалізованих моментів в рамках чинного законодавства і сприяє зміні професійних установок

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

військовослужбовця, спрямованості і мотивів діяльності в умовах адаптації до цивільного життя. Це активізує вміння долати труднощі в процесі професійного становлення при відсутності належної спадкоємності в системі навчання, дозволить максимально ефективно використовувати психотехнічні можливості особистісно-орієнтованого спілкування.

Практика підтвердила переваги впровадження форм групової тренінгової роботи - придбання навичок самостійного пошуку роботи, наприклад оволодіння технікою розмови по телефону, тощо. Найбільш ефективними формами роботи з організації зайнятості та надання психологічної підтримки військовослужбовців є постійно діючі клуби і курси [5,6].

Компетентна інформаційна складова діяльності соціальних інституцій в межах психологічного супроводження дасть поштовх розвитку особистісних інтелектуально -, організаційно -, комунікативно-соціальних навичок військовослужбовців і присвідчить процес їх адаптації до цивільного життя.

Рівень “якості” послуг, що надаються фахівцями соціального захисту стосовно психологічної адаптації на ринку праці, залежить безпосередньо від професійної компетентності самих співробітників. Всі вони потребують регулярного навчання на курсах, отримання практичних знань на семінарах і зустрічах з обміну досвідом.

Висновки. Таким чином, завдання психологічного супроводу військовослужбовців в умовах адаптації до цивільного життя - сприяти включенню механізму саморегуляції кожного з індивідів, який опинився в кризовій для нього ситуації, орієнтування людей на адаптивні стратегії поведінки у цивільному житті.

В даному випадку очевидний управлінський та інформаційний аспекти організаційної та психологічної роботи механізмів соціального захисту. Така діяльність не просто впливатиме на активність військовослужбовців, а дасть можливість розвитку їх лідерських якостей в новому статусі. Ефективність діяльності служби соціального захисту в соціально-психологічному плані багато в чому обумовлює загальний успіх адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя.

Список літератури: 1. Соціальний захист населення в Україні // www.ukreferat.com.ua 2. *Марек Палюх*. Соціальна допомога і соціальна робота в Польщі – педагогічний і психологічний аспекти/ Збірник наукових праць КІНУ імені Івана Огієнка. 2015. – №29. – с. 457-470.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

3. Спікер П. Соціальна політика: теорії та підходи. – К.: Фелікс, 2000. – 400с.
4. Іванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. – К.: Академія, 2003. – 107с. 5. Василькова Ю.В. Методика й досвід роботи соціального педагога. – М.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 160с. 6. Джерри Д., Джерри Дж. Большой толковый социологический словарь. Т. 1. – М., 2001. – 482с.

.Bibliography (transliterated): 1. Social'ny захyst naselenn'ya v Ukraini // www.ukreferat.com.ua. 2. Marex Pal'ux. Social'na dopomoga I social'na robota v Pol'shi – pedagogichnyj I psihologichnyj aspekty/ Zbirnyk naukovyx praz' KPNУ im. Ivana Ogienka, 2015. –№29. – с. 457-470. 3. Spiker P. Social'na politika: Teoriji ta pidhody. – K.: Felix. 2000. – 400s. 4. Ivanova O.L. Social'na politika: teoretychni aspekty. – K.: Academia, 2003. – 107s. 5. Vasylykova Yu.V. Metodika i dosvid roboty social'nogo pedagoga. – M.: Vydavnychyj centr “Academiya”, 2001. – 160s. 6. Jerry D., Jerry J. Bol'choy tolkovy sociologicheskij slovar'. T.1. – M., 2001. – 482s.

Крамчанинова І. О.

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ АДАПТАЦІЇ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Стаття присвячена психологічним аспектам адаптації військовослужбовців, звільнених в запас, до умов цивільного життя. В цьому випадку пріоритетними можна вважати управлінський та інформаційний аспекти організаційної та психологічної роботи механізмів соціального захисту. Така діяльність не просто впливатиме на активність військовослужбовців, а дасть можливість розвитку їх лідерських якостей в новому статусі. Ефективність діяльності служби соціального захисту в соціально психологічному плані багато в чому обумовлює загальний успіх адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя.

Ключові слова: психологічні аспекти соціальної допомоги, адаптація військовослужбовців, звільнених в запас, розвиток і модуляція лідерських якостей.

Крамчанинова І.

EFFECT OF PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SOCIAL PROTECTION FOR THE FORMATION OF MILITARY LEADERSHIP QUALITIES WHILE ADAPTING TO CIVILIAN LIFE

The article is devoted to the psychological aspects of retired military adaptation to civilian life. In this case as priority it can be considered the administrative and information aspects of organizational and psychological mechanisms of social protection. Such aid not only incentives the military men's activity but will promote the development of their leadership skills in a new status. The social protection services effectiveness in social psychological terms largely determines the overall success of resettling in civil life.

Keywords: psychological aspects of social assistance resettling redundant, development and modulation leadership.

Крамчанинова И. А.

ВЛИЯНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ СОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В УСЛОВИЯХ АДАПТАЦИИ К ГРАЖДАНСКОЙ ЖИЗНИ

Статья посвящена психологическим аспектам адаптации военнослужащих, уволенных в запас, к условиям гражданской жизни. В этом случае приоритетными можно считать управленческий и информационные аспекты организационной и психологической работы механизмов социальной защиты. Такая деятельность не просто повлияет на активность военнослужащих, а даст возможность развития их лидерских качеств в новом статусе. Эффективность деятельности службы социальной защиты в социально психологическом плане во многом обуславливает общий успех адаптации военнослужащих к условиям гражданской жизни.

Ключевые слова: психологические аспекты социальной помощи, адаптация военнослужащих, уволенных в запас, развитие и модуляция лидерских качеств.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 159.9:331

*Мищенко М.П., Хавіна І.В.
м. Харків, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАХІВ І ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми. У сучасному світі дитина є найбільш чутливою частиною соціуму, яка схильна до різноманітним впливам навколишнього середовища. На сьогоднішній день збільшилась кількість дітей, що відрізняються підвищеним занепокоєнням, невпевненістю, емоційною нестійкістю. Тому проблема емоційних порушень та своєчасної її корекції на сьогоднішній день є досить актуальною. Широкі області вивчення, присвячені страху, створюють прекрасну основу для подальшого розуміння цієї важливої емоції. Проблема страхів у дітей старшого дошкільного віку актуальна в даний час. Проблема страхів мало використовується в шкільних та дошкільних установах. І будучи ще у дитсадку, діти повинні пройти всі тести тривожності подолати бар'єр страху в своїй свідомості.

Актуальність дослідження визначається зростанням негативних емоційно-особистісних проявів у дітей дошкільного віку, на які вказують численні автори (А.І. Захаров, Г.А. Шалімова і багато ін.). Актуальність дослідження проблеми визначається ще й тим, що з віком у дітей змінюються мотиви поведінки, ставлення до навколишнього світу, дорослим, одноліткам. І від того, чи зможуть батьки та педагоги вловити ці перетворення, зрозуміти зміни, що відбуваються з дитиною, і в зв'язку з цим змінити свої відносини, буде залежить той позитивний емоційний контакт, який є основою нервово-психічного здоров'я дитини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що проблемі дитячих страхів приділяється багато уваги, вона досить широко розповсюджена серед дітей. У роботах вітчизняних і зарубіжних психологів і психотерапевтів проблема дитячого страху займає особливе місце. Відомі вітчизняні вчені, які займалися цим питанням це: А.І. Божовіч, Л.С. Виготський, А.І. Леонтьєв, А.В. Запорожець, Л.А. Петровська, Т.М. Мішина, А.С. Співаковський, К.Д. Ушинський, А.Т. Лидерс, К. Ізард, у своїх роботах вони досліджували емоційно-особистісну сферу, тривожність і страхи у дітей. Також значний вклад, в

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

дослідження дитячих страхів, внесли зарубіжні автори: З. Фрейд, А. Адлер, К. Хорн, Ч. Спілбергер, Ф. Перлз, Е. Фромм, Дж. Уотсон, Г. Салліван, В. Гебзаттель, які займалися проблемою фобій і їх впливом на формування особистості дитини.

Мета статі полягає у виявленні особливості страхів та тривожності у дітей дошкільного віку в залежності від їх рівня розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні проблемі дитячих страхів приділяється багато уваги, бо вона досить широко розповсюджена серед дітей. У різних дослідників існують різні підходи до визначення страху.

А. Петровський, М. Лрошевській визначають страх як емоцію, що виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда і спрямовану на джерело дійсної чи уявної небезпеки [7, С. 456].

В. Зіньківський вважає страх однією з основних і вроджених форм реакції душі: змінюються предмети страху, змінюється вираз страху, і його вплив на внутрішній світ особистості, на її поведінку, але страх, як відома форма оцінки, як тип ставлення до світу і людей, залишається завжди в нас. На думку автора, якщо дитина хоч раз злякався в темряві, то потім темрява сама по собі буде лякати його [5, С. 94-104]

Згідно з О. Дьяченко страх це психічний стан, що виникає на основі інстинкту самозбереження як реакція на дійсну або уявну небезпеку[8, С.107-114] Страх має багато причин як суб'єктивного (мотивація, емоційно-вольова стійкість, тощо), так і об'єктивного порядку (особливості ситуації, складність завдань, перешкоди та ін.). Існують різні форми страхів: переляк, боязнь, тощо.

На думку А. Захарова, страх - це одна з фундаментальних емоцій людини, що виникає у відповідь на дію загрозового стимулу. А.Захаров вважає, що страх можна розглядати як природне супровід людського розвитку[1, С. 112]. А. Захаров відзначає, що страх може розвиватися у людини в будь-якому віці: у дітей від 1 року до 3 років нерідкі нічні страхи, на другому році життя, найбільш часто проявляється страх несподіваних звуків, страх самотності, страх болю (і пов'язаний з цим страх медичних працівників). У 3-5 років для дітей характерні страхи самотності, темряви і замкнутого простору. Від 5 -7 років провідним стає страх смерті. Від 7 до 11 років діти найбільше бояться «бути не тим, про кого добре говорять, кого поважають, цінують і розуміють». Він вважає, що кожній дитині притаманні певні страхи [2, С. 320].

На думку З. Фрейда, страх це афективний стан очікування будь-якої небезпеки. Страх перед якимось конкретним об'єктом називається

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

боязню, в патологічних випадках - фобією. Страхи часто є результатом незадоволених бажань і потреб [5, С. 94-104].

Одна з основних концепцій дитячого страху в цьому напрямку пов'язана з роботами Г. Саллівена. Основною особливістю його теорії є уявлення про те, що переживання страху і тривоги різні за своєю природою. Страх народжується з відчуття загрози фізико-хімічним потребам, необхідним для підтримки життя. Тривога не має відношення до фізико-хімічних потреб, а народжується з інтерперсональних відносинах. На самому початку розвитку, в дитинстві, напруга тривоги виникає через тривоги, пережитої материнської фігурою, тобто дорослою людиною, від сприяння якого залежить виживання немовляти. Одне з базових положень Г. Саллівена: напруга тривоги, пережите материнської фігурою, викликає тривогу у немовляти шляхом емпатії. Наприклад, у немовляти виникає страх, коли «плач від голоду» не викликає реакції - годування (задоволення фізико-хімічної потреби). Тривога ж виникає, коли годування або турбота супроводжується тривоною матері. З цього випливає, що між страхом і тривоною існує ряд суттєвих відмінностей. Джерело тривоги з самого початку знаходиться «зовні» організму[5, С. 94-104].

У психології та педагогіці існують різні класифікації страхів. Ю. Неймер виділяє 3 основних види страхів: реальний, невротичний і страх вільний [4, С. 181-206]:

- Реальний страх - раціональний вираз інстинкту самозбереження як нормальна реакція на сприйняття зовнішньої небезпеки.

- Страх невротичний - різноманітні форми «безцільного страху» невротиків, виникають через відволікання лібідо від нормального або були доступними через відмову психічних інстанцій.

Страх вільний - загальна невизначена боязкість, виражається в стані «боязкого очікування», страх безпредметний, не пов'язаний з яким-небудь об'єктом, що викликає цей страх.

Р. Овчарова виділяє наступні види страхів:

- Вікові страхи - відзначаються в емоційно чуттєвих дітей як відображення особливостей їх психічного та особистісного розвитку. Виникають вони під дією визначених факторів: наявність страхів у батьків, тривожність у відносинах з дитиною, надлишкове запобігання його від небезпек і ізоляція від спілкування з однолітками. Велика кількість заборон з боку батька тієї ж статі або повне надання свободи дитині батьками й іншого статі, а також численні загрози всіх дорослих в сім'ї, відсутність можливості для рольової ідентифікації з батьками тієї ж статі, переважно у

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

хлопчиків. Конфліктні відносини між батьками, психічні травми типу переляку, психологічне зараження страхами в процесі спілкування з однолітками і дорослими.

- Невротичні страхи - характеризуються великою емоційною інтенсивністю і напруженістю, тривалим плином сталістю, несприятливим впливом на формування характеру та особистості, взаємозв'язком з іншими невротичними розладами і переживаннями, униканням об'єкта страху. Невротичні страхи можуть бути результатом тривалих і нерозв'язних переживань. Частіше бояться чутливі діти, які відчують емоційні труднощі у відносинах з батьками, чиє уявлення про себе спотворено емоційними переживаннями в сім'ї або конфліктами. Ці діти не можуть покладатися на дорослих, як на джерело безпеки, авторитету і любові. Діти, які не набули до школи необхідного досвіду спілкування з дорослими і однолітками, не впевнені в собі, бояться не виправдати очікування дорослих, відчують страх перед учителем [5, С. 94-104].

Але найбільш повною можна вважати класифікацію А. Захарова [4, С. 181-206]:

- За характером - природні, соціальні, ситуативні, особистісні.
- За ступенем реальності - реальні та уявні.
- За ступенем інтенсивності - гострі та хронічні.

У дошкільному віці відбувається інтенсивний розвиток психічних процесів, значно більш змістовним стає мислення, з'являється схильність до аналізу і пошуку причинно-наслідкових зв'язків. Відомо, що особистісні якості людини знаходять своє специфічне вираження в його психічних процесах.

Цей період характеризується оволодінням соціальним простором людських відносин через спілкування з близькими дорослими, а також через ігрові та реальні відносини з однолітками. Дошкільний вік приносить дитині нові принципи досягнення.

У дошкільному віці дитина, освоюючи світ постійних речей, опановує вживання все більшого числа предметів за їх функціональним призначенням і відчуючи ціннісне ставлення до навколишнього предметного світу, з подивом відкриває для себе деяку відносність сталості речей. У цей період через ставлення з дорослим інтенсивно розвивається здатність до ідентифікації з людьми, а також з казковими й уявними персонажами, з природними об'єктами, іграшками, зображеннями, тощо.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Він просувається у розвитку мовного спілкування і спілкування за допомогою виразних рухів, дій, що відображають емоційне розташування і готовність будувати позитивні відносини.

Діти дошкільного віку мають мимовільну пам'ять. Дитина не ставить за мету щось запам'ятати і не вміє користуватися спеціальними способами запам'ятовування. У свідомості дітей залишаються лише цікаві події і образи.

Розвиток дітей в цьому періоді включає ускладнення сприйняття. Дитина вчиться спиратися на минулий досвід, пов'язувати об'єкт з різноманітними явищами і навколишніми предметами, з яким малюк колись був знайомий. Дитяче сприйняття навколишньої дійсності стає цілеспрямованим. Дитина починає аналізувати, свідомо спостерігати, розглядати і шукати відповіді на питання, що цікавлять.

У цьому періоді мислення поступово переходить від наочно-дієвого до наочно-образного. Дитина вчиться представляти розвиток ситуації, бачити предмет з кількох точок зору. Наочно-образне мислення є основним у цьому періоді, однак при цьому починає формуватися словесне мислення. Дитина вчиться встановлювати зв'язки між об'єктами за допомогою логіки. Цей етап є одним з найважливіших у подальшому розвитку у дітей інтелекту.

Страх умовно класифікують на ситуаційний (виникає в незвичних ситуаціях) і особистісно-обумовлений (зумовлений характером людини тривожністю, вразливістю). Страх буває реальний і уявний, гострий і хронічний. Прийнято виділяти також вікові страхи, поява яких найчастіше збігається з певними змінами у житті дитини, іншими словами, вікові страхи є відображенням особистісного розвитку дитини.

Ситуаційний страх виникає в незвичайній, вкрай небезпечній або шокуючій дорослого або дитину обстановці, наприклад, під час нападу собаки. Часто він з'являється в результаті психічного зараження панікою в групі людей, тривожних передчуттів з боку членів сім'ї, конфліктів і життєвих невдач.

Особистісно-обумовлений страх зумовлений характером людини, наприклад його схильністю до переживання тривоги, і може з'являтися в новій обстановці або при контактах з незнайомими людьми. І в страху, і в тривозі є спільний емоційний компонент у вигляді почуття хвилювання і занепокоєння, тобто в них відображається сприйняття загрози або відсутність почуття безпеки.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Вікові страхи відзначаються в емоційно чутливих дітей як відображення особливостей їх психічного та особистісного розвитку. Виникають вони, як правило, під дією наступних факторів: наявність страхів у батьків; тривожність у відносинах з дитиною; надлишкове запобігання від небезпек та ізоляція дитини від спілкування з однолітками; велика кількість заборон з боку батька до хлопчика або повне надання свободи батьком до дівчини; численні загрози всіх дорослих в сім'ї; психічні травми типу переляку.

Дитячі страхи, якщо до них правильно ставитися, розуміти причини їх появи найчастіше зникають безслідно. Набагато більше поширені нав'язні дитячі страхи. Їх джерело - дорослі, які оточують дитину (батьки, бабусі, вихователі дитячих установ), які мимоволі заражають дитину страхом, тим що занадто наполегливо, підкреслено емоційно вказують на наявність небезпеки.

Важливу роль, у житті дітей, відіграють емоції вони допомагають сприймати дійсність і реагувати на неї. Проявляючись у поведінці дитини, вони інформують нас, дорослих, про те, що дитині подобається, або засмучує. Від простих базових почуттів, які виникають у дитини в дитинстві, в міру його росту і розвитку, й до дошкільного віку емоційний світ дитини стає різноманітніше і багатше, він переходить до більш складної гами почуттів, радіє, сердиться, захоплюється і дивується, ревнує, сумує. У дошкільному віці дитина засвоює мову почуттів - прийняті в суспільстві форми вираження найтонших відтінків переживань за допомогою поглядів, посмішок, жестів, поз, рухів, інтонацій голосу і тощо. З іншого боку, дитина опановує умінням стримувати бурхливі й різкі вираження почуттів. П'ятирічна дитина, на відміну від дворічного, вже може показати або не показати страх, сльози. Він навчається не тільки в значній мірі керувати вираженням своїх почуттів, наділяти їх у культурно прийнятну форму, але й усвідомлено користуватися ними, інформуючи оточуючих про свої переживання, впливаючи на них [2, С. 320].

Незважаючи на це, емоції, які відчувають дошкільнята, легко прочитуються у них на обличчі, в їх поведінці. Для практичного психолога поведінка дитини, вираз їх почуттів - важливий показник у розумінні внутрішнього світу маленької людини, що свідчить про його психічний стан, благополуччя, можливі перспективи розвитку. Інформацію про ступінь благополуччя дитини дає психологу емоційний фон, який може бути позитивним чи негативним. Наприклад, негативний фон характеризується пригніченістю, поганим настроєм, розгубленістю.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Однією з причин такого емоційного стану дитини може бути прояв підвищеного рівня тривожності.

Дослідження світу дитячих емоцій можуть вирішити ряд проблем старшого дошкільного віку, в тому числі розвитку особистості в період кризи 6-7 років, труднощі прийняття на себе дитиною нових соціальних ролей у зв'язку з переходом з дитячого садка до школи, проблеми адаптації, успішності навчальної діяльності та ряду інших актуальних проблем, вирішення яких ставить перед собою вікова та педагогічна психологія.

Серед найбільш актуальних проблем, що виникають у практичній діяльності людини, особливе місце займають проблеми, пов'язані з психічними станами. У ряду різних психічних станів найбільша увага приділяється стану, що означає «занепокоєння», «тривога» [3, С. 102-114]

Так само часто, як термін «страх», зустрічається термін «тривога». На думку Захарова в страху, і в тривозі є спільний емоційний компонент у вигляді почуття хвилювання і занепокоєння. Апофеоз страху і тривоги - жах. Тривога - це передчуття небезпеки, стан занепокоєння. Найчастіше тривога проявляється в очікуванні якоїсь події, яке важко прогнозувати і яке може загрожувати неприємними наслідками. Тривога властива людям з розвиненим почуттям власної гідності, обов'язку, відповідальності. Тривога виступає і як просочене занепокоєнням почуття відповідальності за життя, як свою, так і близьких людей. Страх можна розглядати як вираження тривоги в конкретній об'єктивізованій формі, якщо передчуття не пропорційні небезпеки і тривога приймає затяжний перебіг. У деяких випадках страх являє собою своєрідний клапан для виходу висячої над ним тривоги. Якщо людина починає боятися самого факту виникнення страху, то тут високий, позамежний рівень тривоги, оскільки він боїться, побоюється всього того, що може навіть побічно загрожувати його життю й благополуччю [4, С. 181-206].

У дівчаток не тільки більше страхів, ніж у хлопчиків, але і їх страхи більш тісно пов'язані між собою, тобто більшою мірою впливають один на одного, як в дошкільному, так і в шкільному віці. Іншими словами, страхи у дівчаток більш міцно пов'язані з структурою особистості, і, насамперед, з її емоційною сферою. Як у дівчаток, так і у хлопчиків інтенсивність зв'язків між страхами найбільша в 3-5 років. Це вік, коли страхи «чіпляються один за одного» і складають єдину психологічну структуру занепокоєння. Оскільки це співпадає з інтенсивним розвитком

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

емоційної сфери особистості, то ми можемо припускати, що страхи в даному віці найбільш скріплені і мотивовані.

Максимум страхів спостерігається в 5-8 років, при зменшенні інтенсивності зв'язків між страхами, але страх при цьому більш складно психологічно мотивований і несе в собі більший пізнавальний заряд. Як відомо, емоційний розвиток в основних рисах закінчується до 6 років, коли емоції вже відзначаються певною зрілістю і стійкістю. Починаючи, з 5 років на перший план виходить інтелектуальний розвиток, в першу чергу мислення (ось чому в багатьох країнах з цього віку починається навчання в школі).

Найчастіше термін «тривога» використовується для опису неприємного за своєю забарвленні психічного стану, який характеризується суб'єктивними відчуттями напруги, занепокоєння, похмурих передчуттів. Психологічні причини тривоги можуть бути викликані внутрішнім конфліктом, пов'язаним з неправильним уявленням про власний образ «Я»; неадекватним рівнем домагань; недостатнім обґрунтуванням мети; передчуттям об'єктивних труднощів; необхідністю вибору між різними образами дії.

Рішення проблеми тривожності належить до гострих і актуальних завдань психології і ставить дослідників перед необхідністю якомога більш ранньої діагностики рівня тривожності.

У дошкільному віці страхи найбільш успішно піддаються психологічному впливу, оскільки вони поки що більше обумовлені емоціями, ніж характером, і багато в чому носять віковий перехідний характер. Якщо в цьому віці не буде сформовано вміння оцінювати свої вчинки з точки зору соціальних розпоряджень, то надалі це буде вельми важко зробити, оскільки упущено сприятливий час для формування почуття відповідальності [5, С. 94-104].

Страх є найбільш небезпечною з усіх емоцій. З віком у дітей змінюються мотиви поведінки, ставлення до навколишнього світу, дорослим, одноліткам. І від того, чи зможуть батьки та педагоги вловити ці перетворення, зрозуміти зміни, що відбуваються з дитиною, буде залежить той позитивний емоційний контакт, який є основою нервово-психічного здоров'я дитини.

Тривожність - це індивідуальна психологічна особливість, що виявляється в схильності людини до частих інтенсивних переживань, станів тривоги, а також в низькому порозі його виникнення. Тривожні діти дуже чутливі до своїх невдач, гостро реагують на них, схильні

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

відмовлятися від тієї діяльності, наприклад малювання, в якій відчувають труднощі.

Дитяча тривожність не пов'язана з якою-небудь певною ситуацією і проявляється майже завжди, супроводжує дитину в будь-якому виді діяльності, будь вона навчальної або творчої. Коли ж діти бояться чогось конкретного - це страх. Наприклад, страх темряви, висоти, замкнутого простору. Слід пам'ятати про відносно провідної ролі тривоги і страху - вони мають одну і ту ж основу у вигляді почуття занепокоєння. Останнє в залежності від психічної структури особистості, життєвого досвіду та обставин може набувати значення, як тривоги, так і страху.

Таким чином, здійснений теоретичний аналіз матеріалу з даної проблеми показав, що дитяча тривожність не пов'язана з якою-небудь певною ситуацією і проявляється майже завжди, супроводжує дитину в будь-якому виді діяльності, будь вона навчальної або творчої. Коли ж діти бояться чогось конкретного - це страх. Наприклад, страх темряви, висоти, замкнутого простору. Слід пам'ятати про відносно провідної ролі тривоги і страху - вони мають одну і ту ж основу у вигляді почуття занепокоєння. Останнє в залежності від психічної структури особистості, життєвого досвіду та обставин може набувати значення, як тривоги, так і страху.

Для визначення особливості страхів та тривожності у дітей дошкільного віку в залежності від рівня розвитку, було проведено емпіричне дослідження дітей дошкільного віку ДНЗ № 438, у якому брали участь 16 осіб (5 хлопчиків і 11 дівчаток у віці 4-5 років).

В якості діагностичного інструменту використовували наступні методики:

Методика «Страхи в будиночках» (А.І. Захаров і М.А.Панфілова)

Методика «Нісенітниця» (Р.С. Немов)

Методика «Паровозик» С.В. Велієва

Тест тривожності (Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен)

Методика «Драбинка» (С.Г. Якобсон, В.Г. Щур)

Емпіричні дослідження дали наступні результати.

Лише 37,5% дітей даної групи мають кількість страхів які відповідають віковій нормі.

На основі отриманих даних була складена діаграма, в якій наочно наведені результати рівня тривожності дітей дошкільного віку.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

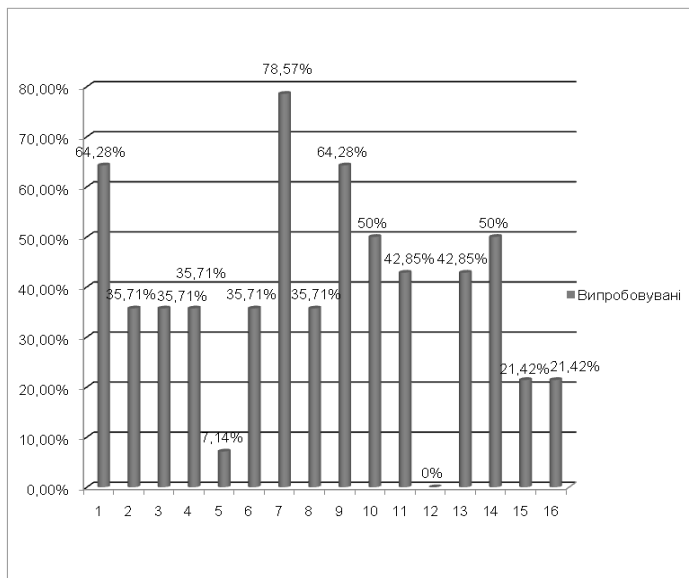

Рисунок 1. - Рівень тривожності дітей дошкільного віку

Таким чином, відповідно до результатів дослідження можна сказати, що високий рівень тривожності у 25% дітей, 62,5% знаходиться на середньому рівні, та 12,5% на низькому рівні.

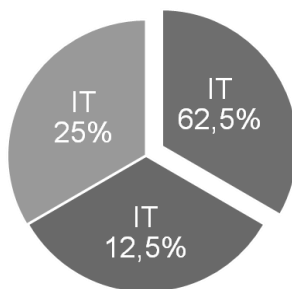

Рисунок 2. - Індекс тривожності у групі дітей дошкільного віку.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Самооцінка дітей досліджуваної групи також виявилась різною. У результаті аналізу отриманих даних за методикою «Дробинка», були отримані наступні результати:

Низька самооцінка: 6,25%

Адекватна самооцінка: 37,5%

Завищена самооцінка: 12,5%

Неадекватно завищена самооцінка: 43,75%

Низька самооцінка у 6,25% випробовуваних, адекватну самооцінку мають 37,5% випробовуваних, завищеною самооцінкою володіють 12,5%, неадекватно завищена самооцінка притаманна 43,75% випробовуваним.

При дослідженні негативного (НПС) і позитивного (ППС) психічного стану були отримані наступні результати:

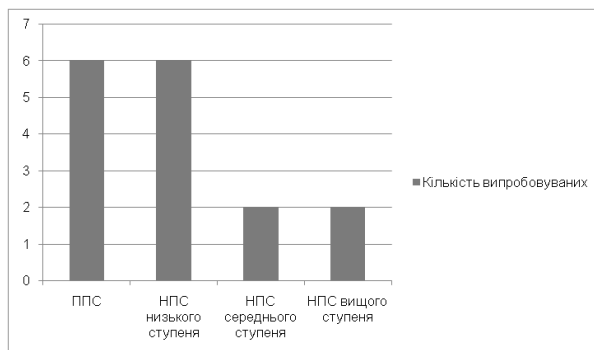

Рисунок 3. - Результати діагностики методики «Паровозик»

Позитивний психічний стан (ППС) мають 37,5% випробовуваних. Негативний психічний стан (НПС) низького ступеня мають також 37,5% випробовуваних. Негативний психічний стан (НПС) середнього ступеня – 12,5%. Негативний психічний стан (НПС) вищого ступеня – 12,5% випробовуваних. Загалом 62,3% випробовуваних мають негативний психологічний стан.

Та 100% випробовуваних мають високий рівень розвитку.

Висновки: На підставі вище викладеного матеріалу варто зазначити, що у різних дітей різною є глибина і інтенсивність емоцій. Ці характеристики залежать від фізіологічних, психологічних і соціальних

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

факторів. У кожному віці спостерігаються так звані нормативні страхи, які з'являються як результат розвитку інтелектуальної сфери та уяви. За сприятливих обставин життя дитини такі страхи зникають: діти з них «виростають». Але бувають випадки, коли страхи накопичуються, наростаючи як сніговий ком, заважають особистісному розвитку дитини і створюють для нього адаптаційні, невротичні та інші проблеми. Проведене дослідження доводить, що діти дошкільного віку схильні до великої кількості страхів, особливо яскраво з яких проявляється страх темряви, казкових персонажів, чужих людей, війни, тварин. Високий та середній рівень тривожності який переважає у дослідницької групи може бути в якійсь мірі викликаний великою кількістю страхів. Бо перша похідна тривоги - це страх. Краще боятися чогось, ніж невідомо чого, і тривога починає зв'язуватися з певними ситуаціями-стимулами. У тривожного дитини цей зв'язок надзвичайно міцна. Страх дає деяку невизначеність - якщо я боюся собак, то можу спокійно гуляти там, де їх немає і відчувати себе в безпеці. Також негативний емоційний психологічний стан більшості випробовуваних, вказує на присутню тривожність у групи досліджуваних.

Враховуючи усі данні можна зробити загальний висновок, що дітям дошкільного віку, маючи високий рівень розвитку, можуть відрізнитися високою тривожністю та мати велику кількість страхів.

Однак слід пам'ятати, що в дошкільному віці страхи найбільш успішно піддаються психологічному впливу, оскільки вони поки що більше обумовлені емоціями, ніж характером, і багато в чому носять віковий перехідний характер.

Перспективи подальших досліджень. Подальші пошуки дослідження може бути спрямовано на знаходження оптимальні варіанти профілактики та психологічної корекції деструктивної емоційної експресії страху дітьми, які виховуються в батьківських сім'ях і поза сім'єю, в умовах освітніх установ відкритого та закритого типів.

Список літератури: 1. *Захаров А.И.* Как преодолеть страхи у детей. / А.И. Захаров – М., 1986. – 112 с. 2. *Захаров А.И.* Дневные и ночные страхи у детей. / А.И. Захаров – СПб.: Речь, 2005. – 320с. 3. *Аракелов Н.Е., Лысенко Е.Е.* Психофизиологический метод оценки тревожности. // Психологический журнал. / Е.Е. Лисенко, Н.Е. Аракелов – 1997. – 102-114с. 4. *Бреслав Г.М.* Эмоциональные особенности формирования личности в детстве./ Г.М. Бреслав – М.: Педагогика, 1995. – 181-206с. 5. *Шишова Т.* Страхи – это серьёзно / Т. Шишова – М.: Издат. дом.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

«Искатель», 1997. – 94-104с . 6. *Овчарова Р.В.* Практическая психология / Р.В. Овчарова – М.: Т.Ц. «Сфера», 1996. 7. Семиотика страха. Сборник статей. – М.: Русский институт: Европа, 2005.– 456с. 8. *Дьяченко О.М., Кириллова А.И.* О некоторых особенностях развития воображения у детей дошкольного возраста / А.И. Кириллова, О.М. Дьяченко // Вопр. психол. – 1980. – 107-114с.

Bibliography (transliterated): 1. Zakharov A.I. How to overcome fears in children. / AI Zakharov - M., 1986. – 112s. 2. Zakharov A.I. Day and night terrors in children. / AI Zakharov - SPb.: Rech, 2005. - 320s. 3. Arakelov N.E., Lysenko E.E. Psihofiziologicheskij metod ocenki trevozhnosti. // Psihologicheskij zhurnal. / E.E. Lisenko, N.E. Arakelov – 1997. – 102-114s. 4. Breslav G.M. Jemocional'nye osobennosti formirovanija lichnosti v detstve./ G.M. Breslav – М.: Pedagogika, 1995. – 181-206s. 5. Shishova T. Strahi – jeto ser'jozno / T. Shishova – М.: Izdat. dom. «Iskatel'», 1997. 94-104s. 6. Ovcharova R.V. Prakticheskaja psihologija / R.V. Ovcharova – М.: Т.С. «Сфера», 1996. 7. Semiotics fear. Digest of articles. - М.: Russian Institute: Europe, 2005.- 456s. 8. Dyachenko OM, Kirillov AI Some features of the development of imagination in children of preschool age / AI Kirillov, OM Dyachenko // Problems. psychol. - 1980. - 107-114s.

Мищенко М.П., Хавіна І.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАХІВ І ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкривається особливості страхів і тривожності у дітей дошкільного віку в залежності від їх рівня розвитку. Дається визначення поняттю страху та тривожності. Розглянуто класифікації страхів їх види та різновиди. Виявлено особливості та динаміка прояви страхів і тривожності у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: страх, тривожність, дошкільний вік, дитина, розвиток.

Мищенко М.П., Хавина И.В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СТРАХОВ И ТРЕВОЖНОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

В статті розкриваються особливості страхів і тривожності у дітей дошкільного віку в залежності від їх рівня розвитку. Дается визначення поняттю страху і тривожності. Розглянуті класифікації страхів їх види і різновидності. Виявлені особливості і динаміка проявлення страхів і тривожності у дітей дошкільного віку.

Ключевые слова: страх, тривожність, дошкільний вік, дитина, розвиток.

Mishchenko M., Khavina I.

PSYCHOLOGICAL ES PECIALLY THE FEAR AND ANXIETY IN PRESCHOOL CHILDREN

The article reveals the peculiarities of fear and anxiety in preschool children depending on their level of development. The definition of the concept of fear and anxiety. The classification of fears of their species and varieties. The features and dynamics of manifestations of fear and anxiety in children of preschool age.

Keywords: fear, anxiety, preschool age, the child's development.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 159.9.07

*Неценко О. І.
м. Харків, Україна*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В КОЛЕКТИВІ ДИТЯЧОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ЧИННИКА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Постановка проблеми. Формування лідерських якостей у дитини з раннього віку є дуже важливим для її гармонійного розвитку. Лідерські якості допомагають більш впевнено обирати свій життєвий шлях. Атмосфера, в якій дитина перебуває в сім'ї та за її межами, безпосередньо

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

впливає на молоду недосвідчену особистість. Так склалося, що психологічний клімат в дитячих навчальних закладах не завжди найкращий. Це може призвести до неправильного уявлення про відносини з дорослими, в колективі та відповідно до неправильної поведінки та побудови відносин у дорослому житті. Перевиховувати завжди складніше, тому краще закласти правильну основу ще з дитинства.

Аналіз останніх досліджень. Пріоритет у науковій розробці теорії навчальної діяльності належить таким вченим, як Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов, П. Я Гальперін, Н.Ф. Талізїна.

Мега цієї статті – дослідити психологічну атмосферу в дитячому садку та привернути увагу до існуючих проблем.

Виклад основного матеріалу. З дитячого садка починаються перші кроки дитини до дорослого життя. В цей час як ніколи молода особистість потребує настанов, пояснень, допомоги в здобутті необхідних для життя навичок. Для неї все цікаво, вона тільки відкриває цей великий прекрасний світ. Щоб уявлення дитини про світ з радісних надій не перетворились на примарне чорно-біле майбутнє, безумовно дорослі повинні правильно її розвивати.

Дитинство може бути як потужним стартом, так і безмежною прірвою, яка відділяє від щасливого життя. Незаперечно, на це впливає психологічний клімат, в якому зростає дитина. Розглянемо психологічний клімат на прикладі одного з дитячих садків міста Харкова.

В дитячому садку досить висока плінність кадрів – 9 осіб звільнилось за 2016 рік. Це особливо важко для наймолодших дитячих груп, бо вони швидко звикають до людини, яка проводить разом з ними багато часу. Є проблеми з матеріально-технічним забезпеченням. Вищий орган підпорядкування, який проводить закупівлі, не завжди встигає вчасно провести тендери на найнеобхідніші товари для дитячих садків або із-за власної недбалості, або із-за невчасно прийнятого бюджету, із-за затримки грошей в казначействі і т.п. Це звичайно впливає на психологічну атмосферу в дитячому садку.

Навчальні програми, які направляє Міністерство освіти дуже часто недопрацьовані: деякі матеріали доволі важко сприймаються, а для деяких занять не вистачає матеріально-технічної бази.

В середньому у групі приблизно 30 дітей одного віку. Законодавством вихователь зобов'язаний заповнювати купу паперів на кожну дитину. Ситуація доповнюється не завжди доцільними та

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

обґрунтованими перевітками контролюючих органів, а також маленькими заробітними платами.

За умови повної конфіденційності співробітники дитячого садка погодились пройти тестування на дослідження психологічного клімату в їх колективі.

Вихователь в дитячому садку відноситься до типу професій «людина-людина». В цій групі найчастіше поширене професійне вигорання так, як щоденно доводиться працювати з великою кількістю людей і кожен зі своїм настроєм та характером.

В ході анкетування було виявлено, що всі представники колективу вважають необхідними знання про конфлікт та шляхи його вирішення. Найчастіше в колективі дитячого садка виникають між особові конфлікти (85,71%). Можливими причинами міжособових конфліктів є об'єктивно і суб'єктивно несумісні, протилежні і взаємовиключні інтереси, потреби, цілі, цінності, установки, сприйняття, оцінки, погляди, способи поведінки і т.п. [2, с.36] Найбільш поширеною причиною конфліктів в колективі досліджуваного дитячого садка є недоліки поведінки, індивідуальні особливості, характери окремих членів колективу. Крім зазначених в анкеті причин конфліктів, деякі представники колективу зазначили розбіжності в політичних поглядах, плітки, доноси. За рахунок заборони обговорення політичних тем та пліток як загального, так і особистого характеру можливо зняти частину напруження у відносинах колективу.

Не дивлячись на це, керівництво дитячого садка не в повній мірі усвідомлює напружену ситуацію, що склалася у дитячому садку. В організації існує соціально-економічний конфлікт на фоні не високих заробітних плат та періодичних відпусток за власний рахунок в літній період та під час карантинів.

За методикою діагностики поведінки особистості в конфліктній ситуації Кеннета Томаса (Kenneth Thomas) «Визначення способів регулювання конфліктів» члени колективу здатні знаходити компромісне рішення та співробітничати, але суперництво також присутнє.

Було проведено тестування за методикою «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є.П. Ільїн і П.А. Ковальов). Результати приведені на рисунку¹. З діаграми видно, що негативна агресивність перевищує позитивну.

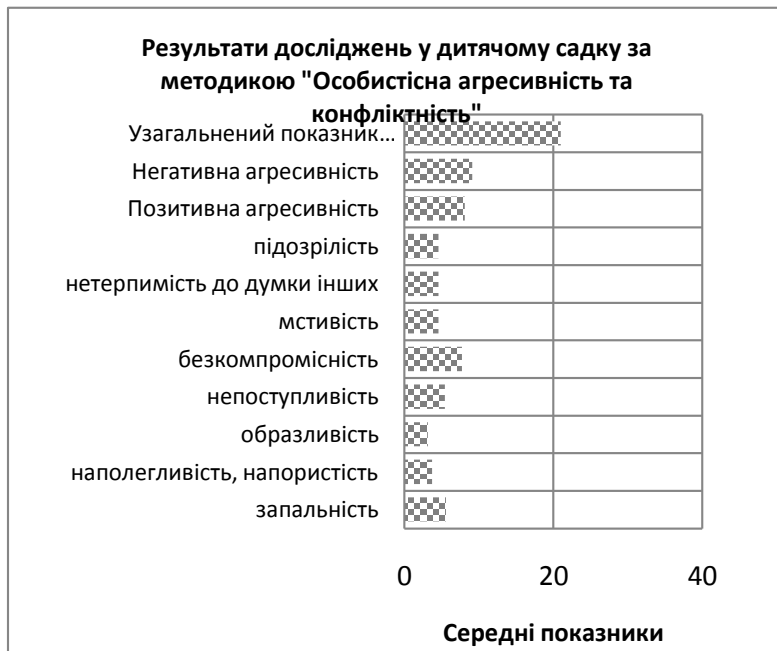

Рисунок 1 - Результати досліджень у дитячому садку за методикою "Особистісна агресивність та конфліктність"

Вважається, що є чотири вектори спрямованості вчителя: спрямованість на учня, на себе, на батьків на адміністрацію. Безпосередньо, всі чотири вектори мають місце в діяльності вчителя, але в підсумку необхідно отримати саме спрямованість на учня. [1, с.706] Виникає питання: «Чи це можливо за даних обставин?!»

Конфлікти не таке вже й погане явище, якщо з нього вчасно та правильно робити висновки. Під час конфліктів люди відкриваються з іншого боку, стають більш помітними особисті характеристики, можуть бути досягнуті позитивні зрушення в налагодженні робочого процесу, можливо навіть буде зроблене якесь відкриття.

Важливу роль в налагодженні контактів відіграють індивідуальні якості членів колективу, їх особиста самооцінка, саморефлексія,

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

індивідуальний поріг толерантності, агресивність (пасивність), тип поведінки, соціокультурні розбіжності та т.п. [2, с. 38] Для успішного вирішення необхідно, щоб обидві сторони проявили бажання його вирішувати. Та якщо подібне бажання буде проявлене хоча б однією стороною, ще дасть більше можливостей іншій стороні для кроку на зустріч. В міжособовому конфлікті люди ніби зв'язані взаємними образами, претензіями та іншими негативними емоціями. Зробити перший крок на шляху до вирішення конфлікту доволі складно: кожен вважає, що поступитися повинен інший. Тому готовність до вирішення конфлікту, проявлена однією із сторін, може зіграти вирішальну роль в досягненні порозуміння. [2, с. 42] Необхідно створити клімат взаємної довіри та співробітництва для покращення соціально-психологічного клімату.

Для вирішення питань, які виникли в дитячому садку звичайно необхідна підтримка держави та більш помірковане керівництво.

Щоб покращити розвиваючий процес у дитячому садку, можливе впровадження таких методик, як Монтессорі. Вони добре підходять до великої кількості дітей в групах. Одним з головних правил дитячого садка Монтессорі є дотримання вікового балансу: малюки, середній вік і дошкільнята. Бажано, що б в одній групі дитячого садка була одна третя кожної категорії. [4].

Для виховання лідерських якостей необхідною умовою є наявність відповідних якостей у дорослих, що їх оточують. Щоб виховати в дитині внутрішню самодисципліну, дорослі повинні бути твердими, справедливими і послідовними у визначенні кордонів. Марія Монтессорі говорила, що нам необхідна свобода, що б тренувати свою відповідальність; нам необхідна здатність бути відповідальними, щоб стати дійсно вільними. А найкращим прикладом відповідальності і дисципліни може бути тільки сам дорослий.

Система Монтессорі підходить всім дітям, але не всім батькам. Вона не підходить тим, хто не готовий рости разом з дитиною, не готовий трансформувати свій підхід «я головний, я знаю як краще», на розуміння, що поруч з ними особистість, зі своїми потребами, причому різними на різних етапах дорослішання, які необхідно вивчати, щоб вчасно побачити і надати допомогу (батьки дуже швидко забувають своє дитинство). Батькам надане велике право - провести людське створення по шляху становлення і далі відпустити його в життя. Якщо батьки готові усвідомити, що дитина - це не їх власність, не їх продовження, і не той, хто повинен розплачуватися за нереалізовані плани самих батьків, то тоді система Монтессорі стане

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

прекрасним інструментом. [5] Це один з прикладів розвиваючих методик, які здатні розкрити здібності дитини, в тому числі й лідерські. Але для досягнення найкращого результату потрібна зацікавленість та конкретні дії з боку батьків, держави та вихователів.

Загальні висновки. Соціально-економічні фактори, які існують в нашій державі, особливості характерів вихователів та політика керівництва дитячого садка утворюють не дуже сприятливий психологічний клімат для гармонійного розвитку дітей. Для процвітання держави потрібні молоді, ініціативні та цілеспрямовані лідери, а отже держава повинна бути зацікавленою в реформуванні системи дитячих закладів.

Список літератури: 1. *Психологія*: підручник для студентів вищих навчальних закладів/кол. авторів; за ред. І. Ф. Прокопенка – Харків: Фоліо, 2012 р. – 863 с. 2. *Ильин А.Н., Барханов П.В.* Психотехнологии регулирования конфликтов: учебное пособие – Омск: Изд-во ОмГПУ, 2013 г. – 184 с. 3. *М. Монтессори.* Помогите мне сделать это самому / Сост., вступ. статья М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов. –М.: Издат. дом «Карпуз», 2000 г. – 272 с. 4. *Монтессори* детский сад http://umi.org.ua/osobennosti_montessori_detskogo_sadika_1.html 5. *Ирина Исаева:* «Монтессори подходит всем детям, но не всем родителям» http://letidor.ru/article/irina_isaeva_montessori_podkho_116629/

Bibliography (transliterated): 1. *Psikhologiya*: pidruchnik dlya studentiv vishchikh navchal'nikh zakladiv/kol. avtoriv; za red. I. F. Prokopenka – Kharkiv: Folio, 2012 r. – 863 s. 2. *Il'in A.N., Barkhanov P.V.* Psikhotehnologii regulirovaniya konfliktov: uchebnoe posobie – Omsk: Izd-vo OmGPU, 2013 g. – 184 s. 3. *M. Montessori.* Pomogi mne sdelat' eto samomu / Sost., vstup. stat'ya M.V. Boguslavskiy, G.B. Kornetov. –M.: Izdat. dom «Karapuz», 2000 g. – 272 s. 4. *Montessori* detskiy sad http://umi.org.ua/osobennosti_montessori_detskogo_sadika_1.html 5. *Irina Isaeva:* «Montessori podkhodit vsem detyam, no ne vsem roditelyam» http://letidor.ru/article/irina_isaeva_montessori_podkho_116629/

Неценко О. І.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В
КОЛЕКТИВІ ДИТЯЧОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ЧИННИКА
ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Стаття присвячена питанню впливу психологічного клімату в колективі дитячого навчального закладу на гармонійний розвиток особистості дитини. На прикладі одного з дитячих садків розглянуто з яких саме причин виникають конфліктні ситуації між працівниками. Також в статті наведені переваги методики Монтесорі, яка дозволяє ефективно займатися з великою групою дітей. Ця методика допомагає розвивати увагу, відповідальність та цілеспрямованість. Без цих рис характеру не можливо стати справжнім лідером.

Ключові слова: лідер, виховання лідера, бачення перспективи, емоційний лідер, клімат в колективі

Неценко О. И.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА В КОЛЛЕКТИВЕ ДЕТСКОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ КАК ФАКТОРА ГАРМОНИЧНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

Статья посвящена вопросу влияния психологического климата в коллективе детского учебного заведения на гармоничное развитие личности ребенка. На примере одного из детских садов, рассмотрено по каким именно причинам возникают конфликтные ситуации между работниками. Также в статье приведены преимущества методики Монтеessori, которая позволяет эффективно заниматься с большой группой детей. Эта методика помогает развивать воображение, ответственность и целеустремленность. Без этих черт характера невозможно стать настоящим лидером.

Ключевые слова: лидер, воспитание лидера, видение перспективы, эмоциональный лидер, климат в коллективе

Netsenko O.I.

PSYCHOLOGICAL CLIMATE RESEARCH IN A TEAM OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS AS A FACTOR OF CHILD'S PERSONALITY HARMONIOUS DEVELOPMENT

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

The article focuses on the influence of psychological climate in a team of the preschool educational establishment on child's personality harmonious development. The causes of conflicts between co-workers were considered using the information from one of the kindergartens. The article also shows the benefits of the Montessori method, which allows you to deal effectively with a large group of children. This technique helps to develop imagination, responsibility and commitment. It is impossible to become a true leader without these traits.

Keywords: leader, leadership training, vision of the future, an emotional leader, the climate in the team

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 37.032

*Тробюк Н.Ю., Ігнатюк О.А.
м. Харків, Україна*

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Зміни в соціальному та духовному житті суспільства зумовлюють необхідність перегляду підходів до підготовки фахівців, зокрема в галузі військової справи, що свідчить про актуальність теми цієї роботи. Підготовка фахівців високого рівня, з високорозвиненим інтелектом, творчими здібностями неможлива без впровадження в навчальний процес курсантів навчально-дослідницької праці як важливого засобу формування в курсантів стійкого інтересу й готовності до творчої діяльності, організаторських вмінь, адже бути лідером означає систематично розвиватись, засвоювати нові техніки, методики по управлінню часом і організації діяльності, як особистої так і своєї команди. Науково дослідницька робота курсантів є важливим чинником при підготовці молодого фахівця і вченого. Курсант здобуває навички, що знадобляться йому протягом усього життя.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Метою статті є визначення впливу науково-дослідницької роботи на курсантів Національної гвардії України з метою формування у них лідерських якостей.

Наукова робота курсантів (студентів, слухачів) є видом наукової і науково-технічної діяльності, яка проводиться у академії Національної гвардії України під керівництвом науково-педагогічних (наукових) працівників та спрямована на підвищення якості підготовки офіцерських кадрів, розвитку у них творчого мислення, навичок проведення самостійних наукових досліджень та організації наукової роботи, здатність осмислювати практичні проблеми, шукати і знаходити шляхи до їх позитивного вирішення. Наукова робота курсантів – складова професійного становлення фахівця, що передбачає навчання курсантів методології і методики дослідження, а також систематичну участь у дослідницькій діяльності, оволодіння технологіями і вміннями творчого підходу до дослідження певних наукових завдань (проблем).

Завдяки участі у науковій роботі курсант оволодіває навичками роботи з різноманітними інформаційними джерелами, здобуває вміння організовувати наукові гуртки та керувати їх діяльністю. Участь курсантів у науковій роботі формує творчий підхід, цілеспрямованість, самостійність, уміння ефективно використовувати самостійну підготовку. Ці якості формуються в курсантів у процесі індивідуальної роботи з науковими керівниками під час наукових досліджень.

Науково-дослідницька робота курсантів в Національній академії Національної гвардії проходить в наступних формах:

- робота в наукових гуртках, навчально-дослідницьких лабораторіях;
- підготовка наукових доповідей, повідомлень, рефератів, оглядів та виступів з ними на заняттях, засіданнях кафедр, наукових кружків, наукових і науково-практичних конференціях курсантів академії, круглих столах та наукових семінарах;
- участь в кафедральних, загально академічних та міжнародних конференціях, навчально-методичних, круглих столах, олімпіадах і конкурсах на кращу студентську роботу;
- участь у зустрічах з вченими і військовослужбовцями Національної гвардії;
- підготовка публікацій за результатами проведених наукових досліджень.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Науково-дослідницька робота стимулює курсантів до особистісного розвитку через вибір мети, способів і засобів її досягнення. Кінцевою метою науково-дослідної роботи є не тільки доведення чи спростування гіпотези, а й формування особистості, яка здатна буде в майбутньому створити навколо себе групу однодумців, керувати ними та організовувати їх до діяльності. Педагоги вважають, що формування – це «процес становлення людини як соціальної істоти під впливом усіх факторів – екологічних, соціальних, економічних, ідеологічних, психологічних і т. д. Формування передбачає певну закінченість людської особистості, досягнення рівня зрілості, стійкості» [5, с. 169].

Сучасні дослідження проблеми лідерства доводять, що людина, яка наділена лідерськими якостями, чи має лідерський потенціал стає лідером, що може реалізуватись у відповідних ситуаціях, але ні в науковій та методичній літературі в достатній мірі не розроблені технології формування лідерських якостей в системі науково-дослідницької роботи.

Життя в інформаційному суспільстві потребує сьогодні соціально активної, компетентної, особистості, що здатна орієнтуватися і діяти в розмаїтті життєвих ситуацій, та духовно творити особисте «Я», максимально використовуючи свій розумовий потенціал. Саме дослідницька робота є важливим компонентом такого розвитку, а організація науково-дослідницької діяльності курсантів Національної гвардії має свої особливості. Ця робота сприяє не тільки розвитку творчої особистості, формує їх позитивний інтерес до навчання, а й вимагає від них організаторських здібностей, високого ступеню самоконтролю, який має проявлятися в усіх ситуаціях, комунікативної компетентності, толерантності, позитивного ставлення до людей, демократичності, низки інтелектуальних та вольових якостей.

Сьогодні організація науково-дослідницької діяльності курсантів набирає практичного значення. Займатися цією діяльністю можуть курсанти, які мають:

- здатність швидко схоплювати значення та суть окремих понять і тверджень;
- потребу і вміння зосереджуватися на певних аспектах проблеми, передусім тих, що зацікавили, та прагнення розібратися в них. Цю особливість можна реалізувати тільки через самоосвіту;
- властивість підмічати, розмірковувати й пояснювати.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Науково-дослідницька діяльність – це певна система, окремі складові якої спрямовані на досягнення конкретного результату, а до складових такої системи відносять:

- змагання (публічне самовираження);
- комунікативність (спілкування з вченими);
- культурність (розширення кругозору, розвиток інтелекту);
- етнічність (формування моральності й духовності);
- емоційність (відчуття власного розвитку);
- престиж (відчуття високого рейтингу)

Основне завдання науково-дослідницької роботи – продемонструвати рівень кваліфікації автора, вміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання. Вона, з одного боку, має узагальнюючий характер, оскільки є своєрідним підсумком теоретичної підготовки, а з іншого – це самостійне оригінальне наукове дослідження курсанта, що має практичну цінність. Успішне виконання подібних робіт навчає студента узагальнювати й аналізувати наукові джерела; працювати з нормативно-правовими актами; використовувати на практиці набуті теоретичні знання, широко використовувати інновації у процесі своєї професійної діяльності. Повнота залучення курсанта до дослідницької діяльності напряму залежить від керівника науково-дослідницької роботи та зацікавленості курсанта. Саме тому важливим у цій роботі є мотивація курсанта. Виділяють навчальні, пізнавальні, професійні та групу мішаних мотивів. Прикладом мотивів, що належать до останньої групи є прагнення стати лідером підгрупи, досягнення поваги викладача чи однокурсників. Мотивом виступають стимули, інтереси, потреби, переконання, ідеали, соціальні установки. Мотиви визначають жагу до глибоких і міцних знань, спонукають до самостійної роботи. Ефективним є вплив на емоції та почуття курсантів або розкриття життєвого значення поставленої проблеми. Добре публічно підкреслити навіть малі успіхи, дати можливість курсанту відчувати себе переможцем.

Висновки.

Організація науково-дослідницької роботи сприятиме розвитку творчих здібностей курсантів. Необхідним компонентом цієї діяльності буде наявність творчої співпраці, взаємодії викладача-науковця і курсанта-дослідника. Саме від рівня і якості цієї творчої взаємодії залежить успіх науково-дослідної роботи загалом. Важливим стимулом такої роботи виступають схвалення курсанта, моральне або матеріальне заохочення,

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

визнання заслуг курсанта в розробці наукової проблеми, надання йому можливості задовольнити потреби в особистій самоактуалізації. Науково-дослідницька діяльність вдосконалює не лише інтелектуальний рівень, а й формує специфічні навички та звички, відповідний склад мислення та спілкування. У зв'язку з новими вимогами до якості підготовки випускників, відповідаючи потребам прискореного науково-технічного і соціально-економічного розвитку країни, науково-дослідницька діяльність розглядається як важливий фактор удосконалення всієї системи підготовки спеціалістів для різних галузей освіти. Саме науково-дослідницька діяльність дозволяє поглибити професійне спрямування освіти, виховувати спеціалістів з високим творчим потенціалом і впливає на формування соціально-професійної зрілості майбутніх випускників.

Список літератури: 1. *Бец І. О.* Формування науково-дослідницької компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників як професійна і педагогічна проблема / Бец Ірина Олександрівна // Актуальні проблеми педагогічної науки : матер. Першої Всеукр. наук.-практ. заочн. конф. (м. Миколаїв, 10-12 лист. 2011 р.) / Всеукр. громадське об'єднання «Нова освіта». – Миколаїв, 2011. – С. 72–74. 2. *Божович Л. І.* Проблеми формування личности / Л. І. Божович. – СПб. : Питер, 2009. – 400 с. – (Серія «Мастера психологии»). 3. *Герасимов І. Г.* Структура научного исследования / И. Г. Герасимов. – М. : Мысль, 1985. – 213 с. 4. *Мухина В. С.* Психологический смысл исследовательской деятельности для развития личности / Мухина В. С. // Школьные технологии : науч.-практ. журнал / гл. ред. В. В. Гузеев. – 2006. – № 2. – С. 19–31. 5. *Педагогический энциклопедический словарь* / ред. кол. : Б. М. Бим-Бад [и др.]. – М. : Большая рос. энциклопедия. – 2002. – 680 с. 6. *Соловьева Н. Н.* Основы подготовки к научной деятельности и оформление ее результатов (для студентов и аспирантов). / Н. Н. Соловьева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: АПК и ПРО, 2003. – 102 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Bets I. O.* Formuvannia naukovodoslidnytskoi kompetentnosti maibutnix ofitseriv-prykordonnykiv yak profesiina i pedahohichna problema / Bets Iryna Oleksandrivna // Aktualni problemy pedahohichnoi nauky : mater. Pershoi Vseukr. nauk.-prakt. zaochn. konf. (m. Mykolaiv, 10-12 lyst. 2011 r.) / Vseukr. hromadske obiednannia «Nova osvita». – Mykolaiv, 2011. – S. 72–74. 2. *Bozhovych L. Y.* Problemy formirovaniya lychnosty / L. Y. Bozhovych. – SPb. : Pyter, 2009. – 400 s. – (Seryia «Mastera psykholohyy»). 3. *Herasymov Y. N.* Struktura nauchnoho

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

yssledovaniya / Y. H. Herasymov. – М. : Мыsl, 1985. – 213 s. 4. Mukhyna V. S. Psykholohycheskyi smysl yssledovatel'skoi deiatelnosti dlia razvytiya lychnosti / Mukhyna V. S. // Shkolnye tekhnolohyy : nauch.-prakt. zhurnal / hl. red. V. V. Huzeev. – 2006. – № 2. – S. 19–31. 5. Pedahohycheskyi entsyklopedycheskyi slovar / red. kol. : B. M. Bym-Bad [y dr.]. – М. : Bolshaia ros. entsyklopedyia. – 2002. – 680 s. 6. Soloveva N. N. Osnovy podgotovky k nauchnoi deiatelnosti y oformlenye ee rezultatov (dlia studentov y aspirantov). / N. N. Soloveva. – 2-e yzd., pererab. y dop. – М.: APK y PRO, 2003. – 102 s.

Тробюк Н.Ю., Ігнатюк О.А.

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті проведений аналіз науково-дослідницької роботи курсантів Національної гвардії України та формування у них лідерських якостей в системі науково-дослідницької роботи. Визначено форми у яких проводиться науково-дослідна робота курсантів та складові, які спрямовані на досягнення результату.

Ключові слова: лідерські якості, науково-дослідницька робота, форми науково-дослідницької роботи.

Trobyuk N.Y., Ignatyuk O.A.

RESEARCH WORK AS A MEANS OF FORMING THE LEADERSHIP QUALITIES OF CADETS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

The article analyzes the scientific research work of cadets of the National Guard of Ukraine and forming their leadership skills in the system of scientific research. Determine the forms in which to conduct scientific research work of cadets and the components, which are aimed at achieving results.

Keywords: leadership skills, scientific research work, forms of scientific research work.

Н.Ю. Тробюк, О.А.Игнатюк

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ РАБОТА КАК
СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ
КУРСАНТОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ УКРАИНЫ

В статье проведен анализ научно-исследовательской работы курсантов Национальной гвардии Украины та формирование их лидерских качеств в системе научно-исследовательской работы. Определены формы в которых проводится научно-исследовательская работа курсантов и составляющие, которые направлены на достижение результата.

Ключевые слова: лидерские качества, научно-исследовательская работа, формы научно-исследовательской работы.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК

*Шквиря А.Н, Квасник О.В
м.Харків, Україна*

**РІВЕНЬ ТРИВОЖНОСТІ ЯК ФАКТОР АГРЕСИВНОЇ
ПОВЕДІНКИ ПЕРШОКУРСНИКІВ В КОНТЕКСТІ
ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження обумовлена, з одного боку, зростанням агресії в суспільстві в цілому і у підлітків зокрема, з іншого - недостатністю глибоких емпіричних досліджень особливостей особистості агресивного підлітка. Агресивність негативно впливає на зростання особистості, її самореалізацію та становлення як професіонала. Це явище часто пов'язують із несумісними і протилежними їй особливостями особистості, як почуття страху і тривожності. Сьогодні, в сучасній ситуації соціальної невизначеності, коли на передній план

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

виходить проблема взаємовідносин між людьми, коли прояв жорстокості, підвищеної агресивності, відчуженості підростаючого покоління є очевидним, особливу увагу необхідно приділяти завданню розвитку толерантності, толерантної свідомості, поведінки і відносин. Це неможливо без вивчення агресивності і тривоги у підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемі агресивної поведінки особистості присвячена велика кількість робіт, як у вітчизняній, так і зарубіжній психології Г.М. Андреева; Т.В. Драгунова., Ф.С. Сафуанов., Л.М. Семенук, Антонян Ю.М., Бережкова Є.І., Горьковая Е.; Е.Ф. Баенска, Е.Ю. Борисова, Г.М. Бреслав, Г.В. Бурменска, В.Г. Васілевський, Л.Н. Вінокуров, Н.В. Вострокнутов, В.І. Гарбузов, А.В. Запорожець, А.І. Захаров, О.А. Карабанова, В.В. Ковальов, В.В. Лебединський, М.М. Ліблінг, О.С. Нікольська, Т.С. Пантолік, А.А. Рояк, В.А. Сітаров, Н.Ф. Талізін.

Проблемі тривожності присвячено роботи Ейдемиллер Э.Г., Хорни К., Спиваковская А. С., Захаров А. И, Щербатых Ю. В., Ивлева Е.И.

Чимало досліджень присвячено окремо вивченню агресії та тривожності, але робіт на порівняння цих двох процесів дуже мало, і тому за основу цієї роботи було взято вивчення рівня тривожності у контексті виявлення взаємозв'язку з агресивністю в поведінці першокурсників як потенційних лідерів.

Тому **метою статті** є взаємозв'язок тривожності і агресивності першокурсників в процесі розвитку їх лідерського потенціалу.

Виклад основного матеріалу. В сучасному світі дуже багато неприємних подій, тому люди негативно реагують на них, проявляючи агресію. Агресія (лат. aggressio — напад) — інстинктивна індивідуальна поведінка людей, тварин, яку породжує страх, лють тощо [1]. Найбільш схильні до агресії – підлітки. Майже кожен підліток, під час перехідного віку стикається з особливими труднощами, намагається знайти себе. Перехідний вік - найкоротший період життя, але дуже важливий. І важливо без особливих травм пережити його. Особливість і найцінніше психологічне придбання підлітка - відкриття свого внутрішнього світу, в цей період виникають проблеми самосвідомості і самовизначення. У

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

тісному зв'язку з пошуками сенсу життя знаходиться і прагнення пізнати самого себе, свої здібності, можливості, пошук себе у відносинах з оточуючими. Для дитини єдиною усвідомлюваною реальністю є зовнішній світ, куди він проєктує і свою фантазію. Для підлітка зовнішній, фізичний світ - лише одна з можливостей суб'єктивного досвіду, зосередження якого є він сам. Знаходячи здатність занурюватися в себе і насолоджуватися своїми переживаннями, підліток відкриває цілий світ нових почуттів, він починає сприймати і осмислювати свої емоції вже не як похідні від якихось зовнішніх подій, а як стан свого власного "я". Навіть об'єктивна, безособова інформація нерідко стимулює підлітка до інтроспекції, роздумів про себе і свої проблеми. Відкриття свого внутрішнього викликає багато тривожних і драматичних переживань. Разом з усвідомленням своєї унікальності, неповторності, несхожості на інших приходить відчуття самотності: підліткове "я" ще невизначено, воно нерідко переживається як невиразне занепокоєння або відчуття внутрішньої порожнечі, яку необхідно чимось заповнити, звідси - зростає потреба в спілкуванні і одночасно підвищується вибірковість спілкування, потреба в самоті. Свідомість своєї особливості, несхожості на інших викликає досить характерне для ранньої юності відчуття самотності або страх самотності [2]. Вищим ступенем, в якому найяскравіше проявляються взаємозв'язок між свідомістю, особистістю та діяльністю, виступає одна з форм реалізації людини як носія свідомості у повсякденній життєдіяльності - поведінка. Поведінка являє собою різновид людської діяльності. З цієї позиції визначення поведінки дав С. Л. Рубінштейн: "Під поведінкою розуміють визначенням чином організовану діяльність, яка здійснює зв'язок організму з навколишнім середовищем. Поведінка у людини переважно є результатом низки усвідомлених дій – вчинків». Вчинки - це специфічний вид розумово-вольової дії суб'єкта, які є складовою частиною людської поведінки і специфічною формою вираження ставлення суб'єкта до оточуючого середовища. Поведінка та вчинки підлітків непередбачувані. Підлітковий вік - це період розвитку дітей від 11-12 до 17 років, що відрізняється потужним підйомом життєдіяльності та глибокою перебудовою організму. У цей час відбувається не тільки фізичне дозрівання людини, а й інтенсивне формування особистості, енергійне зростання моральних та інтелектуальних сил. Підлітковий вік називається інакше перехідним віком, так як він характеризується переходом від дитячого стану до дорослого, від незрілості до зрілості. Підліток - вже не дитина, але ще й не

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

доросла людина. Це розвиток завершується приблизно до 18 років перетворенням підлітка на юнака чи дівчину. Важливо відзначити, що до цих років підліток стає зрілим в статевому відношенні, але його фізичний і духовний розвиток ще далеко не завершено, фізична і духовна зрілість настає приблизно на 3-4 роки пізніше. Коли ми чуємо слово «підліток», у нас виникає, мабуть, один і той же певний і досить яскравий образ допитливого, активного, діяльного і галасливого хлопчика або дівчинки. Підлітковий вік - це вік допитливого розуму, жадібного прагнення до пізнання, вік шукань, особливо якщо це має суспільне значення, вік кипучої діяльності, енергійних рухів. Ці якості часто знаходять свій прояв у вельми неорганізованій формі. Відповідних вказівок і навіювань з боку дорослих і в школі і вдома більш ніж достатньо. Отже, розглянемо більш докладно деякі основні характеристики підліткового віку для того, щоб зрозуміти причини і механізм виникнення агресії в цьому віковому періоді. Перша загальна закономірність і гостра проблема підліткового віку - це перебудова відносин з батьками, перехід від дитячої залежності до відносин, заснованих на взаємній повазі і рівності. Підлітковий вік називають перехідним. Психологічний стан підліткового віку пов'язано з двома «переломними» моментами цього віку: психофізіологічних - статевим дозріванням, і все, що з ним пов'язано, і соціальним - кінець дитинства, вступ у світ дорослих. Перший з цих моментів пов'язаний з внутрішніми гормональними і фізіологічними змінами, що тягнуть за собою тілесні зміни, неусвідомлений статевий потяг, а також емоційному - чутливі зміни. Другий момент - закінчення дитинства і перехід в світ дорослих, пов'язаний з розвитком в свідомість підлітка критичного рефлексивного мислення в розумовій формі. Це і є визначальний стан підлітка в психіці. Воно і створює основне ведуче протиріччя в житті підлітка. Розумова тобто формальна жорстка логіка володіє розумом підлітка. Саме так: не він володіє цією логікою, але вона виникає в його свідомості як якась примусова сила. Вона вимагає на будь-яке питання однозначної відповіді і оцінки: істина або брехня, так чи ні. І це створює в свідомості підлітка певну тенденцію до максималізму, змушує його жертвувати дружною, стає в антагоністичні стосунки з близькими людьми, оскільки різноманіття і суперечливість реальності людських відносин не вкладається в рамки розумової логіки, а він готовий відкинути все, що не відповідає цій логіці, так як саме вона панівна сила в його свідомості, критерій його суджень та оцінок.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Через зміни в організмі та психіці може бути не тільки агресивна поведінка, а і тривожність. Тривожність - це суб'єктивний прояв неблагополуччя особистості, її дезадаптації. Це емоційний дискомфорт, передчуття прийдешньої небезпеки, вона є вираженням незадоволення потреб людини. Тривожність - це риса особистості, готовність до страху. Цей стан доцільного підготовленого підвищення уваги сенсорної і моторної напруги в ситуації можливої небезпеки, що забезпечує відповідну реакцію на страх. [3]. Страх - найголовніша складова тривожності, він має свої особливості. Функціонально страх служить попередженням про майбутню небезпеку, дозволяє зосередити увагу на її джерелі, спонукає шукати шляхи її уникнення. У разі, коли він досягає сили афекту, він здатний нав'язати стереотипи поведінки - втеча, заціпеніння, захисну агресію. Якщо джерело небезпеки не визначений або опізнаний, в цьому випадку, виникаючий стан називається тривогою. Тривога - це емоційний стан, що виникає в ситуаціях невизначеної небезпеки і проявляється в очікуванні несприятливого розвитку подій [3]. Підлітки найбільш тривожні у відносинах з однокласниками і батьками і найменш тривожні - з сторонніми дорослими і вчителями. Старші школярі виявляють найвищий рівень тривоги у всіх сферах спілкування, але особливо різко у них зростає тривожність у спілкуванні з батьками і тими дорослими, від яких вони в якійсь мірі залежать. У підлітковому віці тривожність виникає і закріплюється в якості стійкого особистісного утворення на основі, яка веде в цей період потреби в задоволенні, стійкому ставленні до себе. Внутрішній конфлікт, що відображає протиріччя в «Я-концепції», відношення до себе, продовжує грати центральну роль у виникненні і прояві тривожності і надалі, причому на кожному етапі в нього включаються ті аспекти «Я», які найбільш значущі в цей період [3].

Становлення емоційно - вольової сфери, з якою тісно пов'язане формування особистості - складний і тривалий процес, що характеризує психічний розвиток. Воно протікає під безпосереднім впливом з боку оточуючих, в першу чергу дорослих, які виховують дитину. Всі дослідники психології підліткового віку, так чи інакше, сходяться у визнанні того величезного значення, яке має для підлітків спілкування з однолітками. В основі зниження успішності, зміни поведінки, виникнення афективної напруги лежить порушення відносин підлітка з однолітками, батьками, вчителями. Причиною порушення соціальних зв'язків з оточуючими, дорослими і однолітками нерідко виступає тривожність підлітка - нейротизм. У дослідженні рівня домагань у підлітків

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

М.З. Неймарк виявила негативний емоційний стан у вигляді занепокоєння, страху, агресії, що було викликано незадоволенням їх домагань на успіх. Також емоційне неблагополуччя типу тривожності спостерігалось у дітей з високою самооцінкою. Вони претендували на те, щоб бути "найкращими" учнями, або займати найвище становище в колективі, тобто були високі домагання в певних галузях, хоча дійсних можливостей для реалізації їх вони не мали. Вітчизняні психологи вважають, що неадекватно висока самооцінка у дітей складається в результаті неправильного виховання, завищених оцінок дорослими успіхів дитини, перебільшення його досягнень, а не як прояв вродженого прагнення до переваги. Життя людини неможливо зрозуміти, якщо не брати до уваги найвищі прагнення, цінності, мрії, яким він надає особливий, позитивний життєвий сенс. С. Л. Рубінштейн вважав, що специфічна особливість людської діяльності полягає в тому, що вона свідомо і цілеспрямована. Через неї людина реалізує свої цілі, задуми та ідеї в дійсності [4]. А. Адлер, стверджуючи, що особа прагне до досконалості, виходив з міркування, що люди тягнуться вперед - вони завжди знаходяться в русі до особистісно значимим цілям в житті. Цілі, які люди ставлять перед собою, в значній мірі вибираються індивідуально. У постійному прагненні до досконалості люди здатні планувати свої дії і визначати свою долю. Кожна людина має можливість вільно створювати свій власний стиль життя. У зв'язку з цим, мотивація мислиться як процес безперервного вибору і прийняття рішень на основі зважування поведінкових альтернатив. Згідно Ж. Ньюттену мотивація - «це безперервна, активна селективність, яка визначає стійкість і спрямованість поведінки і забезпечує досягнення мети» [5]. Потреби представляють той фундамент, на якому будується вся поведінка і вся психічна діяльність людини. Активність поведінки обумовлена наявністю потреб, а актуалізація будь-якої потреби спонукає організм діяти в напрямку досягнення, оволодіння предметом, здатним задовольнити цю потребу.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що в основі негативних форм поведінки підлітків лежать: емоційне переживання, неспокій, незатишність і невпевненість за своє благополуччя, яке може розглядатися як прояв тривожності. Агресивність - така риса особистості, яка проявляється у ворожості до людей, до предметів культури, схильності до руйнувань і неспровокованої агресії.

Агресивна людина схильна проявляти агресію навіть без причини. Людина зі слабо розвиненою особистісною рисою

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

агресивності намагатиметься залагодити конфлікт, що виник, розрядити обстановку.

Ця тема здалась нам дуже цікавою та актуальною в наш час. В нашому світі дуже багато зла та жорстокості, для того, щоб це виправити, потрібно подивитись в корінь проблеми. За допомогою тестів нам вдалося виявити рівень агресивності і тривожності у підлітків, які вступили на перший курс університету. Були проведені: тест на агресивність (Опитувальник Л. Г. Почебут), та „Шкала ситуаційної тривоги „Кондаша”. За допомогою тестів було виявлено, що студенти мають дещо підвищений та високий рівень тривожності. Це говорить про те, що через тривожність може виникати агресія, так як підліток перебуває в збудженому стані, він очікує неприємну ситуацію чи подію, та готовий «дати відсіч». Через це він може негативно реагувати та часом ображати людей, які не хотіли заподіяти зла. Через це виникатимуть конфлікти, що в свою чергу стане на заваді прояву лідерських якостей та розвитку лідерського потенціалу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного аналізу проблеми дослідження був встановлений взаємозв'язок між тривожністю та агресивністю в підлітковому віці. Сплески агресії, ворожості - це відповідна реакція ,а іноді - це вже особистісні риси, які накладаються на навколишнє оточення.

Агресивна поведінка підлітків визначається впливом сім'ї, однолітків, а також масової інформації. Саме ці фактори мають бути враховані під час вибору методів розвитку лідерського потенціалу у першокурсників. Ми вважаємо, що проблемою агресивності та тривожності підлітків потрібно займатися й надалі, так як від молодшого покоління залежить наше майбутнє, та майбутнє оточуючого нас світу.

Список літератури:1. Академічний тлумачний словник – К.: Наукова думка, 1970. 2. *Никольская И. М., Грановкая Р. М.* Психологическая защита у детей. /И.М. Никольская - СПб: Речь, 2000. - 507с. 3.*Данилова Е.Е.* Психологический анализ трудных ситуаций и способов овладения ими у детей 9 - 11 лет. Дисс, канд психол наук. / Е.Е. Данилова - М., 1990 4.*Диагностика мотивации достижения (А. Мехрабиан) / Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М.* Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. - М.: Изд-во Института

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Психотерапии, 2002. 5. *Гордеева Т.О.* Психология мотивации достижения. /Т.О. Гордеева - М.: Смысл;

Bibliography (transliterated): 1. Akademichnuy tлумachnuy slvnik – K.: Naukova dumka, 1970 2. *Nikolskaya I.M, R.M. Granovkaya.* Psihologicheskaya zashita u detey. / Nikolskaya IM – SPb: Rech, 2000-507s 3. *Danilova E.E.* Psihologicheskii analiz trudnih situatsiy vladeniya imi u detey 9-11 let. Diss.kand.psihol.nauk./ Danilova EE – M., 1990 4. *Fetiskin N.P., Kozlov V.V., Manuilov G.M.* Diagnostika motivatsii dostigeniya (A.Mehrabian) / Socialno-psihologicheskaya diagnostika razviteya lichnosti I malyykh grup. – M.: Izd-vo Instituta Psikhoterapii, 2002. 5. *Gordeeva T.O.* Psikhterapiya motivatsii dstigeniya. / T.O. Gordeeva.-M.: Smysl

Шквиря А.Н, Квасник О.В

РІВЕНЬ ТРИВОЖНОСТІ ЯК ФАКТОР АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРШОКУРСНИКІВ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті розглянуті фактори, які впливають на поведінку підлітка. Проведена діагностика підлітків на виявлення рівня тривожності та агресії в процесі навчальної діяльності першого курсу. Виявлений взаємозв'язок між агресивністю та тривожністю у підлітків та можливі причини виникнення даного явища. Доведено, що агресивність та тривожність мають тісний взаємозв'язок та впливають на розвиток лідерського потенціалу.

Ключові слова: підлітковий вік, першокурсник, тривожність, агресія, лідерський потенціал.

Шквиря А.Н, Квасник О.В

УРОВЕНЬ ТРИВОЖНОСТИ КАК ФАКТОР АГРЕСИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПЕРВОКУРСНИКОВ В КОНТЕКСТЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИДЕРСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

В статье рассмотрены факторы, влияющие на поведение подростка. Проведена диагностика подростков на выявление уровня тревожности и агрессии в процессе учебной деятельности первого курса.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Обнаружена взаимосвязь между агрессивностью и тревожностью у подростков и возможные причины возникновения данного явления. Доказано, что агрессивность и тревожность имеют тесную взаимосвязь и влияют на развитие лидерского потенциала.

Ключевые слова: подростковый возраст, первокурсник, тревожность, агрессия, лидерский потенциал.

Shkvyrya A.N, Kvasnyk O.V

LEVEL AS A FACTOR TRIVOZHNOСТИ AGGRESSIVE BEHAVIOR FRESHMEN IN THE CONTEXT OF RESEARCH LEADERSHIP POTENTIAL

The article describes the factors that influence the behavior of adolescents. Conducted diagnostics teens to identify the level of anxiety and aggression in the first year of training. An interconnection between aggression and anxiety in adolescents and the possible causes of this phenomenon. The urgency of this subject and significance of this problem in the present.

Keywords: adolescence, freshman, anxiety, aggression, leadership potential.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

II РОЗДІЛ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ,
СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

УДК 159

Грень Л.М, Грицаєнко Т. С.
м. Харків, Україна

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ОСОБИСТОСТЕЙ АКТОРА І
ВИКЛАДАЧА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Загальна постановка проблеми. Спеціальностям типу «людина-людина» притаманне емоційне вигорання. Емоційне вигорання – це нестійкий стан психіки, який призводить до підвищеної дратівливості, збудження, тривожності, нервових зривів. Професійні деформації порушують цілісність особистості, знижують адаптивність, стійкість, негативно позначаються на продуктивності діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою професійного вигорання займалось багато науковців. Так, науковець А. К Маркова як одну з тенденцій професійних деструкцій виділяє деформацію особистості – синдром емоційного згорання (вигорання). Важливо відзначити, що для професій типу «людина - людина» проблема синдрому емоційного згорання займає особливе місце [5, с. 34]. С. І Маслач – одна з провідних фахівців із дослідження «емоційного згорання» деталізує прояви цього синдрому: почуття емоційного виснаження, знемоги, дегуманізація, деперсоналізація; негативне самосприйняття у

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

професійному плані – брак почуття професійної майстерності. Всі ці стани відображаються на мотивації професійної діяльності та на почутті задоволеності особистістю своєю роботою і життям [6, с. 79].

Важливими причинами, що перешкоджають професійному розвитку людини, є вікові зміни, пов'язані зі старінням, професійні деформації, професійна втома, монотонна, тривала психічна напруженість, обумовлена складними умовами праці, а також кризи професійного розвитку. Деформації, які виникають у процесі багаторічного виконання однієї й тієї ж професійної діяльності, негативно впливають на її продуктивність, породжують професійно небажані якості і змінюють професійну поведінку людини, називаються професійними деформаціями.

Основна мета статті – показати вплив негативних емоцій на процес емоційного вигорання особистості, зробити порівняльний аналіз рівня емоційного вигорання в акторів та викладачів.

Виклад основного матеріалу. Емоційне вигорання в наш час – дуже актуальна тема для професій типу «людина - людина». Термін «burnout (емоційне згоряння / вигорання)», введений американським психіатром Х. Дж. Фрейденбергером у 1974 році для характеристики психологічного стану здорових людей, що знаходяться в інтенсивному і тісному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами в емоційно навантаженій атмосфері під час надання професійної допомоги. Спочатку цей термін визначався як стан знемоги, виснаження з відчуттям власної непотрібності. До 1982 року в англійській літературі було опубліковано понад тисячу статей про «емоційне згоряння». Представлені в них дослідження мали, головним чином, описовий та епізодичний характер майстерності. С. Маслач ще у 1982 році виділила в якості ключових ознак синдрому «емоційного згоряння» наступне:

1) індивідуальна межа, «стеля» можливостей нашого емоційного Я протистояти виснаженню, протидіяти «згорянню», самозберегтися;

2) внутрішній психологічний досвід, що включає почуття, установки, мотиви, очікування;

3) негативний індивідуальний досвід, в якому сконцентровані проблеми, дистрес, дискомфорт, дисфункції або їх негативні наслідки. Далі перелік симптомів «емоційного згоряння» був узагальнений:

- а) втома, стомлення, виснаження;
- б) психосоматичні нездужання;
- в) безсоння;
- г) негативне ставлення до клієнтів;

- д) негативне ставлення до самої роботи;
- е) убогість репертуару робочих дій;
- ж) зловживання хімічними агентами: тютюном, кавою, алкоголем, наркотиками;
- з) відсутність апетиту або, навпаки, переїдання;
- і) негативна «Я-концепція»;
- к) агресивні почуття (дратівливість, напруженість, тривожність, занепокоєння, схвильованість до перезбудження, гнів) [6. с. 145].

Дослідник С. П. Безносів у своїх роботах відзначав високу значущість емоцій у житті актора. Вивчав особливості сприйняття емоцій (власних і чужих) представниками професії «актор». Було встановлено, що актори сприймають емоції по-іншому на рівні категоріального сприйняття і з двох позицій, а безпосередньо сприймаючи емоції іншого, усвідомлюють їх за аналогією з власними. Отримані результати автор пояснює специфікою процесу навчання акторської майстерності. Наприклад, вправи, що застосовуються при навчанні акторів, спрямовані на розвиток таких здібностей, як: зорова і слухова спостережливості і пам'ять, здібності до саморегуляції, м'язова пам'ять та ін. Акторів навчають працювати над собою, навчають бути гнучкими, швидко входити в роль, спостерігати за своєю поведінкою і почуттями [1, с. 97]. Таким чином, дослідження в галузі вивчення особливостей емоційного стану і самооцінки акторів є, але вони рідкісні і часто проводяться в контексті вивчення інших суміжних професій. У своїй роботі дослідник В. Г. Дудяк вважав, що професіонал, зайнятий у сфері професій типу «людина-людина» і «людина-група», залучений у високому ступені в емоційну взаємодію з іншими людьми, а тому повинен вміти керувати своєю поведінкою і поведінкою іншої людини у процесі спілкування, мати психологічну підготовку – орієнтуватися в типах особистості, механізмах саморегуляції і психопрофілактики. Однак такий високий рівень особистісної емоційної включеності не може не позначатися на загальному вегетативному і психологічному стані людини. Поступово може накопичуватися втома від спілкування, виникати різного роду деструкції, серед яких синдром «емоційного вигорання» посідає головне місце. «Вигорання» характеризується надмірною втратою психологічної енергії, призводить до психосоматичної втоми, емоційного виснаження і, як результат, – занепокоєння (тривога), роздратування, гнів, занижена самооцінка і т. ін.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Науковці визначають три фактори, що відіграють істотну роль в «емоційному вигорянні»: організаційному, рольовому й особистісному [3, с. 47]. У цьому ряду факторів найбільший інтерес представляють особистісні, які й регулюють поведінку і професійне життя людини. Тому метою нашого дослідження стало вивчення особливостей емоційного стану – синдром емоційного вигорання і тривожність із таким важливим особистісним феноменом у акторів і викладачів. У ході емпіричного дослідження було виявлено такі результати: за більшістю параметрів емоційного вигорання і тривожності зв'язки не були виявлені, але виявлено, що у акторів вище рівень самооцінки і ситуативної тривожності, у викладачів рівень самооцінки нижче, але рівень емоційного виснаження вище, ніж у акторів.

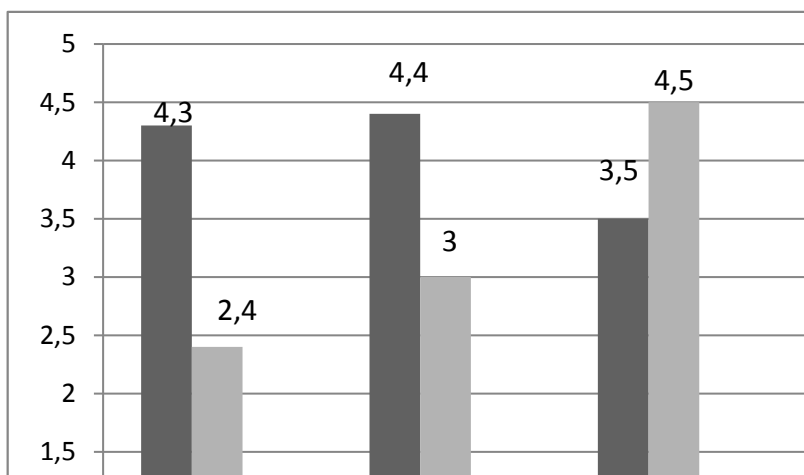

Рисунок 1 - Графік порівняльного аналізу емоційного вигорання акторів і викладачів

На графіку зображений порівняльний аналіз між акторами та викладачами. Рівень самооцінки у акторів – 4,3, а у викладачів – 2,4. Рівень ситуативної тривожності у акторів – 4,4, у викладачів – 3. Емоційне виснаження у викладачів – 4,5, а у акторів 3,5.

Виявлений зв'язок між високою самооцінкою і ситуативною тривожністю спостерігається тільки у чоловіків. Тобто виявлена певна закономірність: у акторів висока самооцінка очевидно регулює емоційний

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

стан через деякий негативізм у відношенні до інших або ситуації (причому, це спостерігається у більшому випадку у чоловіків); а у викладачів із середньою самооцінкою є схильність до погіршення їх емоційного стану через емоційне виснаження, самозвинувачення і підвищення особистісної тривожності, можливо невротизація особистості (причому, це спостерігається у більшому випадку у жінок). Робота у цьому напрямку потребує подальшого дослідження.

Професія педагога належить до розряду стресогенних, таких, що вимагають великих резервів самовладання і саморегуляції, одним із яких є емоційна стійкість педагога, необхідна для подолання негативних змін, у тому числі і синдрому емоційного вигорання. Пояснюється це тим, що професійна праця педагогів відрізняється дуже високою емоційною напруженістю. Відома велика кількість об'єктивних і суб'єктивних емоціогенних чинників, які негативно впливають на працю педагога, викликаючи сильну емоційну напругу і стрес. Слід також враховувати, що це одна з професій альтруїстичного типу, де вірогідність виникнення психічного вигорання достатньо висока. Основна причина розвитку «синдрому емоційного вигорання» – невідповідність між особистістю і роботою, між підвищеними вимогами керівника до працівника і реальними можливостями останнього. Часто «синдром емоційного вигорання» викликається невідповідністю між прагненням працівників мати великий ступінь самостійності в роботі, самостійно шукати засоби і методи досягнення тих результатів, за які вони відповідають, і жорсткою, нерациональною політикою адміністрації в організації робочої активності і контролю за нею. Результат такого контролю – виникнення відчуттів даремності своєї діяльності і відсутність відповідальності. Відсутність належної винагороди за роботу переживається працівником як невизнання його праці, що може також привести до емоційної апатії, зниження емоційної залученості у справі колективу, виникненню відчуття несправедливого до нього ставлення і, відповідно, до вигорання [8, с. 124].

Ще однією причиною вигорання є психічне насильство, причина якого – погіршення міжособистісних відносин і організаційні дисфункції. Найбільш поширеною формою такого насильства є зловживання владою у ставленні до людей, не здатних захистити себе. Сучасний стан вітчизняної освітньої системи характеризується активним впровадженням інноваційних технологій у педагогічний процес. В умовах змін, що відбуваються, все більш високі вимоги висуваються не тільки до професійних знань, умінь і навичок педагога, але й до рівня його

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

особистісного саморозвитку, його психологічного самопочуття. У процесі професійної діяльності педагог спілкується із студентами, колегами, адміністрацією. Професійне спілкування педагога характеризується наступними чинниками: тривалістю у часі; результатами спільної роботи; емоційною насиченістю, інтенсивністю. За загальним визнанням вітчизняних фахівців, педагогічна діяльність – один із видів професійної діяльності, що найбільш деформує особистість людини. Подібні професійні деформації характеру починають заважати педагогові в роботі, ускладнюють його спілкування з близькими та друзями. Ми також знаходимо підтвердження тому, що із збільшенням педагогічного стажу роботи у викладачів вищих навчальних закладів знижуються показники психічного і фізичного здоров'я. Крім того, ученими була встановлена залежність тривалості роботи педагога з учнями і появи у нього такого виду професійної деформації як «синдром емоційного вигорання». Ці фактори часто руйнують емоційну сферу педагога. У нього різко зростає кількість афектних розладів, з'являються стани незадоволеності собою і своїм життям, труднощі встановлення теплих, довірчих контактів зі студентами, колегами, людьми, що оточують. Ці симптоми негативно позначаються на всій професійній діяльності викладача, погіршуються результати його роботи, знижується рівень задоволеності своєю професійною діяльністю. Таким чином, відбувається зміна в мотиваційній сфері педагога й розвивається синдром емоційного згорання. Емоційне вигорання на роботі вивляється в розумовому й емоційному виснаженні, особистої відстороненості, фізичному стомленні, а також зниження і задоволення від виконуваної роботи. Психологи вважають, що вигорання виступає механізмом захисту людства від стресу. Найчастіше цим терміном визначають професійне виснаження, яке настає під впливом стресу, страхів, депресій і проявляється у вигляді таких ознак, як відчай, відчуття безпорадності, уникнення тем про роботу, роздуми про безглуздість життя, розчарування. З'являється залежність від нікотину, алкоголю, кофеїну; хронічна втома, болі в хребті, підвищення тиску, головні болі, тахікардія, негативна життєва установка, сексуальні розлади, безсоння, уникнення неформальних контактів, нездатність до релаксації, зниження імунітету, відмова від хобі, нудьга, байдужість і заздрість, конфлікти з колегами, ригідність мислення, агресія, відсутність уяви, відсутність власної ініціативи [8, с. 140].

Стрес пов'язаний з емоційним вигоранням особистості будь якої професії. Існує думка, що у розумних кількостях стрес корисний, але що

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС
робити, якщо його надлишок. Підвищена відповідальність працівника, погана організація діяльності – все це створює його нервово напруження, тривожність. Наступний стресовий компонент – резистенція або опір, коли людина намагається захистити себе від неприсмних переживань. Далі настає виснаження (збідніння психічних ресурсів, а також зниження емоційного тону). Наслідками емоційного вигорання є конфлікти на роботі, депресивні стани, нав'язливі стани, синдром хронічної втоми, головні болі, захворювання серця. Лікування емоційного вигорання включає зняття стресу, підвищення мотивації, а також створення балансування між витратами на роботу і одержуваною винагородою. Існує така тенденція, що чим вище рівень емоційності людини, тим значно вище і сам рівень почуття іншої людини, а отже, менше і саме вигорання.

На думку психологів, допомагають уникнути емоційного вигорання наступні поради щодо дозування робочого навантаження, перемикання і зміни видів діяльності, пошуку часу для заняття спортом і достатнього відпочинку, чіткі цілі діяльності, спілкування з для підняття самооцінки[7, с. 35].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, ми можемо зробити висновки, що професія актора та викладача має високий рівень емоційного вигорання. Це відіграє негативну роль у подальшому творчому й особистісному житті людини, руйнуванні її емоційної сфери. Проте схильні до цього синдрому особистості не відразу помічають проблему професійного й емоційного виснаження. Зроблений порівняльний аналіз емоційного вигорання акторів і викладачів дає підстави стверджувати, що рівень самооцінки, ситуативна тривожність, емоційне виснаження притаманні більше професіям типу «людина-людина». Робота у цьому напрямку потребує подальшого дослідження.

Список літератури: 1.Безносів С. П. Професійна деформація особистості акторів / С. П. Безносів. – СПб. : «Речь», 2004. – 272 с. 2. Бойко В. В. Синдром емоційного вигорання в професійному спілкуванні / В. В. Бойко. – СПб. : «Добродійко», 1999. – 350 с. 3. Дудяк В. Г. Емоційне вигорання особистості / В. Г. Дудяк. – К.: «Главник», 2007. – 312 с. 4. Лециукова О. Г. Синдром емоційного вигорання особистості / О. Г. – СПб. : «Вісник», 1995. – 378 с. 5. Маркова А. К. Емоційне вигорання особистості / А. К. Маркова. – М. : «Освіта», 1993. – 230 с. 6. Маслач К. Б. Професійне вигорання особистості / К. Б. Маслач. – М. : «Лебідь», 2003. –

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ
340 с. 7. *Orel V. С.* Феномен вигоряння у зарубіжній психології. Емпіричне дослідження. Психологічний журнал. В. С. Орел. - М.: «Наука», 2001. – 34 – 38 с. 8. *Фірсов М. В.* Теорія соціальної роботи / М. В. Фірсов. – М.: «Владос», 2001. – 432 с.

References: 1. *Beznosov S. P.* Profesiina deformatsiia osobystosti aktoriv / S. P. Beznosov. – SPB.: «Rech», 2004. – 272 p. 2. *Boiko V. V.* Syndrom emotsiinoho vyhorannia v profesiinomu spilkuvanni / V.V. Boiko. – SPb.: «Dobrodiiko», 1999. – 350 p. 3. *Dudiak V. H.* Emotsiine vyhorannia osobystosti / V. H. Dudiak. – К.: «Hlavnuk», 2007. – 312 p. 4. *Leshchukova O. H.* Syndrom emotsiinoho vyhorannia osobystosti / O. H. – SPb.: «Visnyk», 1995. – 378 p. 5. *Markova A. K.* Emotsiine vyhorannia osobystosti / A. K. Markova. – М.: «Osvita», 1993. – 230 p. 6. *Maslach K. B.* Profesiine vyhoriannia osobystosti / K. B. Maslach. – М.: «Lebid», 2003. – 340 p. 7. *Orel V. Ye.* Fenomen vyhoriannia u zarubizhnii psykholohii. Empirychnе doslidzhennia. Psykholohichnyi zhurnal. V.Ye. Orel. - М.: «Наука», 2001. – 34 – 38 p. 8. *Firsov M. V.* Teoriia sotsialnoi roboty / M. V Firsov. – М.: «Vladос», 2001. – 432 p.

Грень Л.М., Гришаєнко Т. С.

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ОСОБИСТОСТЕЙ АКТОРА І ВИКЛАДАЧА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті викладені результати порівняльного аналізу емоційного вигорання акторів та викладачів. Виявлено зв'язок між високою самооцінкою і ситуативною тривожністю. Показано вплив стресу на психічне життя і здоров'я особистості, зайнятої у сфері професій типу «людина-людина». Зроблено акцент на тому, що особистість, залучена у високому ступені в емоційну взаємодію з іншими людьми, повинна вміти керувати своєю поведінкою і поведінкою іншої людини у процесі спілкування, мати психологічну підготовку – орієнтуватися в типах особистості, механізмах саморегуляції і психопрофілактики.

Ключові слова: емоційне вигорання, деформація особистості, самооцінка, стрес, особистісна тривожність, професії «людина-людина».

Gren' L.M., Grytsayenko T.S.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

ACTORS' AND TEACHERS' EMOTIONAL BURNING-OUT IN
THE PROCESS OF PROFESSIONAL ACTIVITY

The article contains results of comparative analysis of actors' and teachers' emotional burning-out. There has been discovered connection between high self-esteem and situational anxiety. The influence of stress on psychic life and health of a person involved in the sphere of professions of "person-to-person" type has been shown. It has been stressed that a person deeply involved in emotional interaction with other people has to be able to control his/her and other people's behavior in the communication process, possess a psychological training – to have knowledge in personality types, self-regulation mechanisms, and those of psychoprophylaxis.

Key words: emotional burning-out, personality deformation, self-esteem, stress, personal anxiety, "person-to-person" professions

Грень Л.Н, Грицаенко Т. С.

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВЫГОРАНИЕ ЛИЧНОСТЕЙ АКТЁРА И
ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье изложены результаты сравнительного анализа эмоционального выгорания актёров и преподавателей. Выявлена связь между высокой самооценкой и ситуативной тревожностью. Показано влияние стресса на психическую жизнь здоровой личности, занятой в сфере профессий типа «человек-человек». Сделан акцент на том, что личность, задействованная в высокой степени в эмоциональное взаимодействие с другими людьми, должна уметь руко водить своим поведением и поведением другого человека в процессе общения, кметь психологическую підготовку – ориентироваться в типах личности, механизмах самрегуляции и психопрофилактики.

Ключевые слова: эмоциональное выгорание, деформация личности, самооценка, стресс, личностная тревожность, профессии «человек-человек».

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

*Гуренко Ю. І., Середа Н.В.
м. Харків, Україна*

ДІАГНОСТИКА ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку вищої освіти, як визначено в Національній доктрині розвитку освіти в Україні, є підготовка кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукомістких та інформаційних технологій, конкурентноспроможних на ринку праці.

Творчість – це діяльність, завдяки якій народжується нова матеріальна чи духовна цінність для людини. У теперішній час у теорії й практиці особливо гостро постає проблема формування всебічно розвиненої творчої особистості – людини, що здатна діяти в нестандартних ситуаціях.

Творчість передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань, і умінь, завдяки яким створюється продукт, що вирізняється новизною, оригінальністю, унікальністю.

Завдання сьогодення полягає у формуванні творчого активного потенціалу завтрашнього ринку праці країни. Студент, який легко, без особливої допомоги стороннього знаходить відповіді на необхідні питання, вміє і не боїться вирішувати важкі задачі та поставлені завдання, бачить природну і виробничу необхідність в цьому, безпроблемно зможе адаптуватись у своєму недалекому майбутньому. Взірцем такої цілеспрямованої людини, пошукувачем, експериментатором, дослідником, ініціатором і генератором ідей та реалізатором суспільно-корисних справ, творцем, отже, майстром своєї праці повинен стати кожен студент, особливо гуманітарних спеціальностей. Творчий підхід до праці є ядром формування нових ефективних технологій, програм, методичних розробок. А створення позитивної творчої мотивації в діяльності студентської молоді є державно важливим ще тому, що бажання перебудови, самоствердження повинно бути не стихійним, не руйнівним, а утворюючим.

В умовах, коли Україна переживає грандіозні зміни, а криза

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

вищої школи поглиблюється, необхідна інноваційна парадигма виховання студентів, яка повинна бути не сліпим продуктом сьогодення, а форматором нових цінностей, що працюють на потребу майбутнього. Стержем виховної роботи в вищому навчальному закладі якраз і може бути формування творчої активності студентів.

Нерозривно пов'язане з творчістю поняття «креативність» (від лат. – створення), будучи аналогом поняття «творчі здібності».

Вивченням проблеми творчої складової людської діяльності та креативності займалися такі дослідники як І.Д. Фомічова, А. Савицька, В.А. Федь, С.С. Гольдентріхт, Л.А. Пьянова, А.О. Карпов, В. Бодак, А.П. Дербак, Н. Саприкіна.

Вихідні положення проблеми формування творчої особистості у сфері педагогіки сформульовано у працях таких видатних митців, як В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, А.С. Макаренко. Чимало спеціальних психологічних досліджень підтверджують позитивну роль творчості у стимулюванні пізнавальних інтересів студентів, допитливості, дослідницької активності, здатності до знаходження оригінальних рішень та прогнозування (дослідження Я.А. Пономарьова, С.А. Рубінштейна тощо).

Творчість – це діяльність, що породжує щось нове, чого раніше не було, на основі реорганізації наявного досвіду і формування нових комбінацій знань, умінь, продуктів. Творчість має різні рівні. Для одного рівня творчості характерне використання вже існуючих знань і розширення сфери їх застосування; на іншому рівні створюється зовсім новий підхід, що змінює звичний погляд на об'єкт чи галузь знань.

При цьому треба мати на увазі, що творчість як специфічний вид людської діяльності, поряд з «новизною», характеризується і «прогресивністю». С.С. Гольдентріхт відзначає, що «природа творчого діяння - творення, народження нового прогресивного, що сприяє розвитку людини і суспільства. Сутність творчості несумісна з діяльністю, ворожою людині» [1].

Такий підхід до сутності творчості узгоджується з ідеями гуманістичної педагогіки, з розвитком особистості, культури суспільства. Істинна творчість гуманна за своєю природою, оскільки вона приводить до розвитку та саморозвитку особистості і відповідно культури і суспільства.

В.І. Андреев [2], визначаючи творчість як вид людської діяльності, пропонує ряд ознак, що характеризують її як цілісний процес:

наявність протиріччя проблемної ситуації або творчої задачі;

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

соціальна та особиста значущість і прогресивність, яка робить внесок у розвиток суспільства і особистості (антисоціальна діяльність, навіть в її самій винахідливій формі, – це не творчість, а варварство);

наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) передумов, умов для творчості;

наявність суб'єктивних (особистісних якостей - знання, умінь, особливо позитивної мотивації, творчих здібностей особистості) передумов для творчості;

новизна та оригінальність процесу або результату.

Якщо з названих ознак осмислено виключити хоча б один, то творча діяльність або не відбудеться, або діяльність не може бути названа творчою.

У однієї і тієї ж людини можуть бути різні здібності, але одна з них може бути більш значущою, ніж інші. З іншого боку, у різних людей спостерігаються одні й ті ж здібності, але розрізняються між собою за рівнем розвитку. З початку ХХ століття робилися спроби виміряти здібності (зарубіжні психологи Айзенк, Кеттел, Спірмен та ін.). Для вимірювання здібностей використовувалися тестові методики. Але більш досконалий шлях визначення здібностей - це виявлення динаміки успіхів у процесі діяльності. Успішність виконання будь-якої діяльності визначається не якимись окремими здібностями самими по собі, а лише поєднанням здібностей. Успіх в оволодінні діяльністю може досягатися різними шляхами. Так, недостатній розвиток тієї чи іншої окремої здібності

У творчому процесі велике значення має підсвідомість, інтуїція. Інтуїція - «дивна суміш досвіду і розуму» (М. Бунге), тісно пов'язана зі здатністю до творчої уяви, фантазії. Уява - це здатність викликати у свідомості з багатства спогадів певні складові частини і створювати з них нові психологічні утворення. Численні психологічні дослідження дозволяють також виділити цілий ряд здібностей, які характеризують творчу особистість, а значить, при виявленні їх у тої чи іншої молодій людини дають вагомі підстави прогнозувати її творчі професійні можливості в майбутньому. Будь-яка система виховання, створена суспільством, оснований на конформізмі. Це найнадійніший шлях до забезпечення єдності всіх членів соціальної групи, але водночас і самий вірний спосіб придушити розвиток творчого мислення. Дійсно, творча особистість в основі своїй чужа конформізму. Саме незалежність суджень дозволяє їй досліджувати шляхи, які з остраху здаються смішними. Творча

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

людина з працею входить в життя соціальної групи, хоча вона і відкрита для оточуючих і користується певною популярністю. Вона приймає загальноприйняті цінності тільки в тому випадку, якщо вони збігаються з її власними. У той час вона мало догматична, і її уявлення про життя і суспільство, а також про сенс власних вчинків можуть бути досить неоднозначними.

Нестандартність підходу до вирішення проблеми, дикість судження якраз відрізняє творчу особистість. Творча людина має бачити, як усі люди, але мислити зовсім оригінально.

Саме прагнення знаходити нестабільні, нетривіальні рішення, прагнення самостійно, без сторонньої допомоги досягти результату, який до цього не був відомий, - це дуже важлива здатність, пов'язана з усією структурою особистості. Але тільки за рахунок однієї цієї якості не можна стати творчою особистістю. Вона повинна поєднуватися з цілою сукупністю інших важливих якостей. Серед них особливо виділяються винахідливість, самокритичність і критичність, гнучкість мислення, незалежність думок, сміливість і мужність, енергійність. Завзятість, наполегливість у доведенні справи до кінця, цілеспрямованість - без цього не мислимі творчі досягнення.

Особливістю творчої особистості є готовність до ризику. Творчості, безсумнівно, сприяє також і почуття гумору, дотепність. Схильність до гри - ще одна особливість обдарованої людини. Вони віддають перевагу новим і складним речам звичним і простим. Їх сприйняття світу безперервно оновлюється.

У творчих людей нерідко дивним чином поєднуються зрілість мислення, глибокі знання, різноманітні здібності, вміння та навички і своєрідні дитячі риси в поглядах на навколишню дійсність, в поведінці та вчинках. Частіше за все творчі люди зберігають дитячу здатність до здивування і захоплення, і звичайна квітка може викликати у них таке ж саме захоплення, як і революційне відкриття. Як правило, це мрійники, які часом можуть зійти за божевільних через те, що вони втілюють в життя свої ідеї, водночас приймаючи та інтегруючи ірраціональні аспекти своєї поведінки. Інші важливі якості творчої особистості - це глибока любов до справи, рухливість розуму, здатність синтезувати і аналізувати ідеї, сміливість і незалежність суджень, вміння сумніватися й порівнювати. Звичайно, потреба, зацікавленість, пристрась, порив, прагнення дуже важливі в творчості. Але потрібні ще знання, вміння, майстерність,

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ
бездоганний професіоналізм. Продуктивність творчої роботи прямо пропорційна об'єму отриманої та переробленої інформації.

Отже, вивчення психологічних та педагогічних механізмів виявлення творчих здібностей у студентів гуманітарних спеціальностей є однією з актуальних проблем сучасної освіти.

Можна виділити основні принципи діагностики творчих здібностей:

Творчі здібності відносяться до дивергентного мислення, тобто типове мислення, що йде в різних напрямках від проблеми, відштовхуючись від її вмісту, тоді як типове для нас – конвергентне мислення – спрямовано на пошук з безлічі рішень єдиного вірного. Численні тести виміру інтелекту (IQ), виявляючи швидкість і точність знаходження вірного рішення з безлічі можливих, не годяться для виміру креативності.

У процесі діагностики креативність підрозділяють на вербальну (словесне творче мислення) і невербальну (образотворче творче мислення). Таке розділення стало виправданим після виявлення зв'язку вказаних видів креативності з відповідними чинниками інтелекту: образним і вербальним.

Люди, використовуючи в повсякденності в основному конвергентне мислення, звикають вживати слова та образи в певному асоціативному зв'язку з іншими словами, причому стереотипи і шаблони в кожній культурі (соціальній групі) свої і повинні визначатися спеціально для кожної вибірки випробовуваних. Звідси креативний розумовий процес, по суті, є формуванням нових смислових асоціацій, величина віддаленості яких від стереотипу може служити виміром креативності особи.

Серед студентів старших курсів спеціальності «Психологія» і «Педагогіка вищої школи» нами було проведено два тести з метою виявлення креативних здібностей.

Перший із них – Опитувальник визначення типів мислення і рівня креативності за методом Дж. Брунера.

Мислення – це індивідуальний спосіб переробки інформації, що надходить, форма психічного відображення людиною дійсності, створення взаємозв'язку і відносин між досліджуваними поняттями, явищами. Опитувальник визначення типів мислення і рівня креативності (творчих здібностей) Дж. Брунера дозволяє визначити базовий тип мислення і виміряти рівень креативності у дорослих. Знаючи свій тип мислення, можна впевнено сказати в якій сфері, професії ви досягнете успіху.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Виділяють чотири базових типи мислення, кожен з яких має специфічні характеристики: предметне, образне, знакове і символічне мислення.

Джером Брунер розглядав мислення як переклад з однієї мови на іншу. Таким чином, при чотирьох базових мовах виникає шість варіантів перекладу: предметно-образний (практичний), предметно-знаковий (гуманітарний), предметно-символічний (операційний), образно-знаковий (художній), образно-символічний (технічний), знаково-символічний (теоретичний). Виділяються такі чинники мислення: практичність – теоретичність; гуманітарність – технічність; художність – операторність; конкретність – абстрактність.

Провівши аналіз тестування за методом Дж. Брунера. нами було досягнуто такі констатуючі результати, які наведено в табл. 1. та 2. Більш виразно їх можна побачити на діаграмі (рис. 1 та рис. 2).

Таблиця 1 - Зведена таблиця аналізу наявності творчих здібностей у студентів магістрів (майбутніх викладачів вищої школи)

Предметне мислення			Знакове мислення		
Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
26,1	60,9	13,0	39,1	13,0	47,8
Символічне мислення			Образне мислення		
Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
8,7	26,1	65,2	4,3	34,8	60,9

Таблиця 2 - Загальний показник креативності студентів за методом Дж. Брунера

Креативність		
Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
8,7	43,5	47,8

Аналіз отриманих результатів показав, що у більшій кількості студентів переважає високий рівень символічного (65,2 %) і образного (60,9 %) мислення. Предметне мислення мають 60,9 відсотків опитуваних.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

Та щодо знакового мислення, студенти практично порівну поділяються на тих, що мають високий рівень (47,8 %) та низький (39,2 %).

Отже опитувані студенти мають креативність середнього рівня 43,5 %, а високого – 47,9 % осіб.

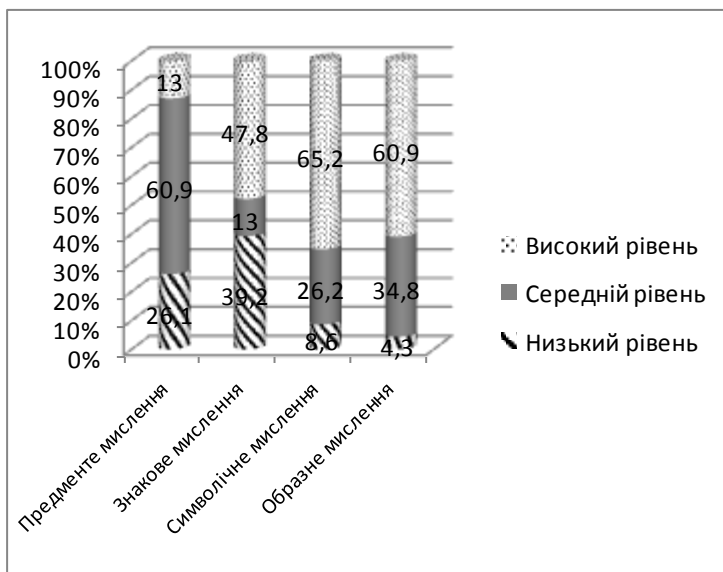

Рисунок 1 – Наявності творчих здібностей у студентів СГТ 12 та СГТ 11

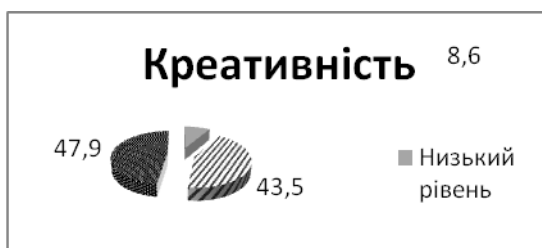

Рисунок 2 – Загальний показник креативності студентів за методом Дж. Брунера

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Другий використаний нами тест – методика вивчення особистісних креативних здібностей О.Є. Тунік.

Цей тест дозволяє визначити чотири особливості творчих особистостей: допитливість; уяву; складність і схильність до ризику. Усі вони тісно корелюють з творчими проявами особистості. Ми отримуємо чотири сирі показники за кожним фактором, а також загальний сумарний показник.

Проаналізувавши тестування за методом О.Є. Тунік ми отримали такі результати (табл. 3 та 4). Більш виразно їх можна побачити на діаграмі (рис. 3 та рис. 4).

Таблиця 3 - Результати тестування студентів груп СГТ 12 та СГТ 11

Схильність до ризику			Допитливість		
Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
2,9	60,0	37,1	2,9	45,7	51,4
Складність			Уява		
Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
11,4	65,7	22,9	8,6	85,7	5,7

Таблиця 4 - Результати тестування студентів груп СГТ 12 та СГТ 11 (загальний показник творчого мислення студентів)

Загальний показник творчого мислення		
Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
34,3	51,4	14,3

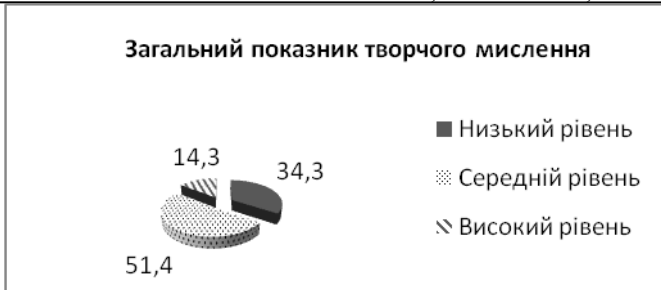

Рисунок 3 – Загальний показник творчого мислення студентів

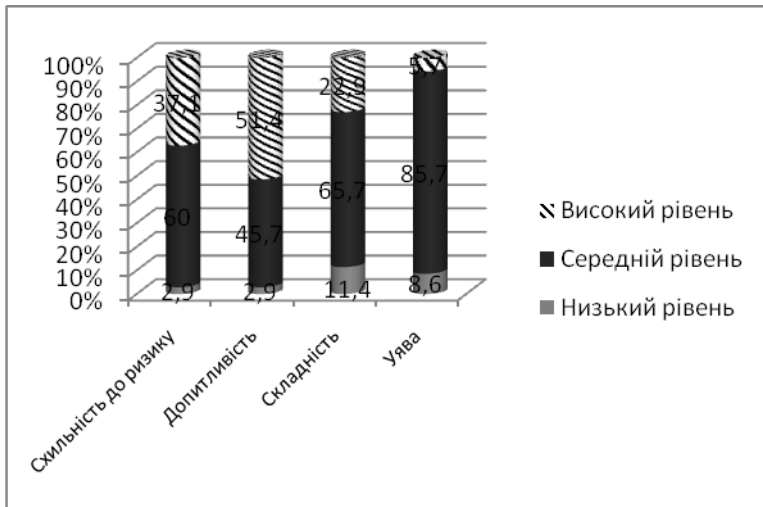

Рисунок 4 – Особистісні креативні здібності

Проведений аналіз показав, що усі творчі особливості студенти мають середнього рівня, лише допитливість високого рівня у 51,4 % студентів.

Отже, визначений нами загальний показник творчого мислення у студентів знаходиться на середньому рівні – у 51,4 % осіб.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Розвиток інтелекту в молодості тісно пов'язаний з розвитком творчих здібностей, що передбачають не просто засвоєння інформації, а прояв інтелектуальної ініціативи і створення чогось нового. Творчі можливості людини необмежені і невичерпні, а творча діяльність є одним з головних визначень людської сутності. Таким чином, задачею сучасної педагогіки є діагностування творчих здібностей у студентів на перших курсах та вибір методик розвитку цих здібностей протягом усього навчання у вищому навчальному закладі.

Список літератури: 1. *Гольдентрихт С.С.* К вопросу об общей теории творчества / С.С. Гольдентрихт, Л.А. Пьянова // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 1983. – №2. – С.52–61. 2. *Андреев В.И.* Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / В.И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского университета, 1988. – 288 с. 3. *Моляко В.О.* Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В.О. Моляко, О.Л. Музика. – Житомир : Видавництво ПП «Рута», 2007. – 319 с. 4. *Пономарев Я.А.* Психология творчества / Пономарев Я.О. – М. : Наука, 1976. – 303 с. 5. *Сисоева С.О.* Педагогічна творчість учителя: Визначення, теоретична модель, функції підготовки / С.О. Сисоева // Педагогіка і психологія. - К.: Педагогічна думка, 1998. - 255 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Hol'dentrykht S.S.* K voprosu ob obshchey teoryy tvorchestva / S.S. Hol'dentrykht, L.A. P'yanova // Vestnyk Moskovskoho unyversyteta. Seryya 7. Fylosofyya. – 1983. – №2. – S.52–61. 2. *Andreev V.Y.* Dyalektyka vospytanyya y samovospytanyya tvorcheskoy lychnosti: Osnovy pedahohyky tvorchestva / V.Y. Andreev. – Kazan' : Yzd-vo Kazanskoho unyversyteta, 1988. – 288 s. 3. *Molyako V.O.* Zdbnosti, tvorchist', obdarovanist': teoriya, metodyka, rezul'taty doslidzhen' / V.O. Molyako, O.L. Muzyka. – Zhytomyr : Vydavnytstvo PP «Ruta», 2007. – 319 s. 4. *Ponomarev Ya.A.* Psykholohyya tvorchestva / Ponomarev Ya.O. – M. : Nauka, 1976. – 303 s. 5. *Sysoyeva S.O.* Pedahohichna tvorchist' uchyatelya: Vyznachennya, teoretychna model', funktsiyi pidhotovky / S.O. Sysoyeva // Pedahohika i psykholohiya. - K.: Pedahohichna dumka, 1998. - 255 s.

Ю.І. Гуренко, Н.В. Серета

ДІАГНОСТИКА ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ
ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглядаються питання формування творчості та креативності. Проаналізовано методи діагностики творчих здібностей особистості. Проведено діагностику творчих здібностей студентів спеціальностей «Педагогіка вищої школи» та «Психологія» за методиками Дж. Брунера та О. Тунік.

Ключові слова: творчість, креативність, творчі здібності, діагностика творчих здібностей.

Гуренко Ю.И., Середя Н.В.

ДИАГНОСТИКА ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ ГУМАНИТАРНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В статье рассматриваются вопросы формирования творчества и креативности. Проанализированы методы диагностики творческих способностей личности. Проведена диагностика творческих способностей студентов специальностей «Педагогика высшей школы» и «Психология» по методикам Дж. Брунера и А. Туник.

Ключевые слова: творчество, креативность, творческие способности, диагностика творческих способностей.

Y. Gurenko, N. Sereda

CREATIVE ABILITIES DIAGNOSTICS OF HUMANITIES STUDENTS

The article deals with the formation of art and creativity. The methods of creative abilities diagnostics of the personality are analyzed. Creative skills diagnostics of students from specialty «High school Pedagogy» and «Psychology» with methods by J. Brunner and O. Tunick was done.

Keywords: creation, creativity, creative skills, creativity diagnostics.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

*Давидов П.Г.
М. Лиман Україна*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ І.Я. ФРАНКА НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ТА ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Літературний та науковий доробок І.Я. Франка складається з близько 4500 творів найрізноманітніших жанрів, написаних українською, російською, польською, німецькою, чеською мовами, а ширина діапазону його наукових пошуків вражає, адже він був і критиком і дослідником літератури, істориком, філософом, фольклористом, етнографом, мовознавцем, економістом, мистецтвознавцем. Крім того він був публіцистом, видавцем, політичним та громадським діячем, а також перекладачем [3, с. 127, 4, с. 27].

Тобто І.Я. Франко написав, окрім кількох тисяч літературних творів, чисельних досліджень із літературознавства, філософії, політичної економії та історії, статей політичного характеру, понад сто наукових і публіцистичних праць та художніх творів на теми виховання дітей і молоді. Проте, якщо його літературний доробок досить відомий, а наукові праці аналізують широке коло науковців, однак його педагогічний доробок ще потребує подальшого дослідження, особливо в контексті реформування освітньої системи України.

Адже у розв'язанні ряду корінних проблем педагогіки І. Франко піднявся значно вище багатьох сучасних йому педагогів. Це виявилось, зокрема, в постановці завдань перебудови освітньої справи на засадах демократії; обґрунтуванні завдань всебічного виховання; поєднанні навчання з працею; аналізі історичного розвитку освіти та школи.

Проте, на жаль, педагогічні ідеї І.Я. Франка ще не стали гідним здобутком у наших освітян. Це можна пояснити, насамперед тим, що вони недостатньо досліджені, а його педагогічна спадщина не знайшла свого відображення у вузівських підручниках із історії педагогіки.

Сьогодні коли Україна у свою 25 річницю незалежності вже

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

понад 2-х років змушена зі зброєю у руках відстоювати своє право на існування, ми відчуваємо, як мало знаємо свою історію, культуру і як мало надавали увагу формуванню громадянськості та патріотизму у навчально-виховному процесі. Тому що все починається з дитинства, школа – «колиска народу» й повинна формувати в молодого покоління справді найкращі людські якості, давати ґрунтовні знання, звичайно, не шляхом муштри, формувати їх активну громадянську позицію.

Тому сьогодні, як ніколи раніше, й зростає значення гуманітарної освіти та гуманізації усього навчально-виховного процесу, зростає вимогливість до рівня викладання соціально-гуманітарних дисциплін, зокрема, здобутків вітчизняних літераторів у формуванні неповторного внутрішнього світу людини (скільки людей – стільки світів), впливу на становлення особистості, громадянина. Тому, й викликає занепокоєння невисокий рівень літературної освіти молодих людей – слабка начитаність, подекуди навіть повна відсутність потреби спілкування з художнім словом, наявність навіть «іммунітету» проти його естетичного впливу, а життєвий досвід засвідчує, що прекрасне породжує все добре.

Іван Франко обстоював думку, що основою української літературної мови повинна бути мова народна. У відомій статті «Літературна мова і діалекти» (1907) він заявив, що український народ повинен мати одну літературну мову, в основі якої лежать говори Середньої Наддніпрянщини, мова І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, бо «у мові тих письменників лежить основа того типу, яким мусить явитися вироблена літературна мова всіх українців», бо «та мова на величезному просторі від Харкова до Кам'янця-Подільського виявляла таку однотайність, такий брак різкіших відмін, який вповні відповідав українському національному типові» [1, с. 6].

Мова Тараса Шевченка була еталоном для Франка. Він глибоко вивчав її і перший дослідив мовну лабораторію Великого Кобзаря. *Франко вважав, що українська літературна мова може і повинна обслуговувати всі сфери людської діяльності.* Наприкінці 19 – на початку 20 століття українській мові, за словами Франка, «приходилось здобувати нові поля невідомих досі понять» [1, с. 7].

На думку І. Франка, *освіта та наука – фактори і засоби суспільного перетворення і прогресу.* Франко писав, що до арешту він і М. Павлик «були студентами філософії, числили педагогічну кар'єру», а після – вимушені займатися журналістикою. Ув'язнення, важкі

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

умови життя й переслідування не зломали духу письменника. [6, с. 237].

І.Я. Франко казав: «*Учителем школа стоїть*» та вважав, що гарантом життєвого успіху людини є школа, гімназія, вчителі та взагалі освіта. Проте, його спогади про організацію освітнього простору у Дрогобицькій гімназії та Львівському університеті й сьогодні відображають ту «хронічну хворобу», якою й сьогодні страждає сучасна шкільна та університетська освіта. При цьому І. Франко вказував, що сучасний педагог знаходиться в «кепсько плачевному становищі» і вказував на необхідність впровадити реформу фінансування освіти. Тому проголошуючи *принцип демократизації освіти*, він показує безправність і приниження трудящих у цій галузі, зокрема він зазначав, що педагогічні ж кадри справитися з поставленими завданнями були не спроможні, адже за І. Франко: «Його (вчителя) оклад до смішного малий», «... його становище – беззахисне, за ним наглядають з різних сторін... адже кожен вважає себе покликаним контролювати його, кожен може розпоряджатися його долею» [6, с. 237].

Проте, він звертає увагу, як на якість підготовки самих викладачів, так і на організацію навчального процесу у навчальних закладах, зокрема, як перевантаження класів (навчальних груп), так і навчальних програм, «формалізацію» знання та освіти, та вважав за доцільне навчати не розрізненим фактам, подіям, а *вивчати навколишню дійсність у причинному зв'язку*. Тільки таким чином знання «стають органічним цілим, яке раз утвердившись в пам'яті, не тільки не зникає з неї, але постійно збагачуване власним досвідом стане також нормою його мислення» [10, с. 318].

Але понад усе його турбує те, що велика кількість навчального матеріалу «втопчачується» в голови слухачів за досить короткий проміжок часу, а тому, «не дивно, що росте покоління без здібностей до самостійного мислення» [10, с. 359]. Зокрема, проводячи аналіз навчального університетської освіти, письменник висловлює своє здивування відсутністю в групі філософських наук, педагогіки... [6, с. 238].

Таким чином, І. Франко ратував за формування інтересу до навчання, до науки, як за допомогою формування творчого наукового мислення студентів вищої школи, так і за допомогою застосування активних форм навчання.

Отже, письменник, аналізуючи стан освіти у вищих

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

навчальних закладах, не тільки висловлював критичні зауваження, а й дбайливо пропонував шляхи покращення системи їх навчально-виховної роботи. Значною мірою це поширюється саме на проблеми виховання зростаючого покоління.

Звернемо увагу на кілька головних думок І. Я. Франка з цього приводу. «Коли кожен (...) мав змогу вчитися і розвивати свої природні здібності, то неодмінно виплинув би на поверхню не один талант, не один геній, який штовхнув би «людство» сильно вперед», тобто *запорука прогресу суспільства і людства в цілому залежить від виховання, від розвитку природних здібностей...* «В добре влаштованому суспільстві кожен поперемінно повинен займатись то фізичною, то розумовою працею і мати достатньо часу для відпочинку, так щоб, наприклад, (руками) працювати приблизно 6 годин на день, потім декілька годин займатися науковою працею у вибраному напрямі, і щоб врешті відпочити чи то в сім'ї, чи в розумній розмові з друзями, або насолоджуватись творами мистецтва, чи красою природи; лише при таких умовах можна всесторонньо розвиватись і вчитись і стати справді гідним назви людини» [6, с. 239].

Не залишилося поза увагою І. Франка і *виховання у сім'ях*. Виховання у родині будувалося на тих самих методах, що і шкільне. Тому власна дитина для батьків часто залишалася незрозумілою, і це призводило до гальмування природного розвитку дитини. Також він засуджує систему виховання в сім'ях, засновану на культурі грошей, здирництва, критикує родини, які прищеплюють своїм дітям найогидніші риси, не бачать в дитині людини, не поважають людську гідність.

За його твердженням, дитина – це найвища цінність, розвиток якої має здійснюватись під час спілкування на гуманних засадах. Кожна людина повинна мати право і можливість оволодівати освітою. Виховання і навчання матимуть громадський характер, але важливу роль у формуванні молодого покоління буде відігравати сім'я.

І. Франко розкрив принципи навчання: доступність, послідовність, систематичність, дотримання тих зв'язків, які існують між різними науками. Навчальний процес необхідно спрямовувати на розумове, фізичне і моральне виховання учнів, прищеплення їм любові до рідного слова, його краси. На це має спрямовуватись знайомство дітей з народною творчістю, байками, казками, вивчення художньої літератури.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

І.Франко, виходячи з потреб служіння українському народу, нації, боротьбі за вільну, незалежну, демократичну, самостійну Українську державу, дотримуючись мудрих заповітів народної педагогіки, необхідності утвердження освіченості й національної самосвідомості громадян, неухильного дотримання в помислах і поведінці народних чеснот, визначав мету і завдання національного виховання.

До відродження української державності й життя для України закликає вірш І.Франка «Не пора!», що став українською народною піснею: «Не пора, не пора, не пора Москалеви й Ляхови служити! Довершилась Україні кривда стара, – Нам пора для України жити ... » [7].

Духовно утверджує прагнення українців мати власну українську державність вірш «Великі роковини» з його завершальними словами: «Довго нас недоля жерла, Досі нас наруга жре, Та ми крикнім: «Ще не вмерла, Ще не вмерла і не вмер!» [7].

Довершену людину творчо підносить саме почуття відповідальності й громадського обов'язку перед нацією. Ставлячи перед кожним українським громадянином безумовну вимогу громадянського обов'язку, І.Франко імперативно закликав: «Кожний думай, що на тобі мільонів стан стоїть, що за долю мільонів мусиш дати ти відповідь!» [8].

Навіть із вищезазначеного неважко помітити, як зазначає дослідник Г.Васянович, що виховним ідеалом Великого Каменяря була людина-борець, «каменярь» нового суспільства в незалежній Українській державі. Осягнення його можливе через реалізацію національного виховання, тому кожна школа має бути національною, пріоритетним покликанням якої виступає національне виховання, що засновується на національному ґрунті, народній педагогіці, житті народу і його традиціях. Виховання народу мусить виростати з традицій, як зазначав І.Франко, з культурного стану народу, мусить корінитися в характері, звичках народу, інакше це буде даремна трата часу й сил [2].

Засвоєння загальнолюдських цінностей йде через оволодіння національною культурою рідного народу. Тож і перед школою стоїть «величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, звідки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання особі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна держава не може достоятися». Виховати національно

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

свідомого українця без власних національних шкіл і без виробленої освітньої традиції неможливо. Тому мету національного виховання української молоді І.Франко вбачав у всебічній підготовці її до здійснення найвищого ідеалу нації – осягнення власної державності, до чинної творчої участі в розбудові рідної духовної й матеріальної культури, а через неї до участі у вселюдській культурі.

Національне виховання у своїй найглибшій суті – це творення і безупинне вдосконалення нації, тобто це виховання для потреб нації, тому й провідним завданням виховання І.Франко висуває формування українця, основними прикметами якого виступають свідомий патріотизм, висока моральність, вихованість, господарність, освіченість, професіоналізм, фізична й естетична досконалість, витривалість, підприємливість й ініціатива.

Письменник велику увагу приділяв сімейному вихованню дітей. Традиційну українську родину він розглядав як перший і найвпливовіший осередок патріотизму, національного єднання та виховання, місце прищеплення здорових норм і навичок поведінки, пошанівку рідної мови, народних звичаїв, традицій. Отже, як бачимо, І.Франко розкрив принципи, мету, завдання, окреслив та проаналізував зміст та методи навчання і виховання в навчальних закладах того часу. Він відстоював свідоме навчання і вважав, що зміст навчання і виховання памолоді має ґрунтуватися на національних, демократичних традиціях. Для цього треба виховувати в дітей любов до рідного краю, його історії та природи, звичаїв та обрядів, традицій, а також навчити дітей любити рідне слово, рідну мову, яку дослідники в нього називають науковою.

Важливе значення для нових поколінь мають педагогічні ідеї великого педагога, просвітителя, сина українського народу І.Франка. Все своє життя він невтомно працював задля щастя народу. На це були спрямовані і його педагогічні погляди. В них як ми бачимо, І.Франко розв'язував питання освіти, школи, навчання і виховання з позицій світоглядної основи її розвитку. Творчо використовував все краще, що було здобуте до нього в галузі української та світової історії педагогіки. Великий вплив на формування його педагогічних поглядів мала постановка національних питань та релігія. Це, в свою чергу, дозволило йому зробити цінний внесок у розвиток освіти, навчання й виховання в кінці XIX – початку XX ст. Освіту І.Франко вважав могутньою зброєю у створенні нового життя людини, оскільки вона сприяє піднесенню національної свідомості народних мас.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Ця його думка й сьогодні є надзвичайно актуальною, адже за загальним визначенням, людська цивілізація ХХІ століття – «століття освіти», завдання якої полягає у використанні суспільних ресурсів на потреби розвитку та життя людини. Адже сучасне демократичне громадянське суспільство неможливе без високоінтелектуальної і глибоко духовної людини – громадянина своєї держави. Формуванню саме такої особистості сприяє громадянська освіта.

За визначенням Гегеля: «Громадянське суспільство, – є диференціація, яка постає поміж сім'єю та державою, хоча розвиток громадянського суспільства починається пізніше ніж розвиток держави [5]. А у творчості І.Я. Франка ми знаходимо роздуми щодо такого аспекту місту виховання, про який тепер лише починаємо говорити – виховання для життя у громадянському суспільстві. Ідеї громадянського (цивільного) виховання І. Франко вбачає в самоорганізації учнівської молоді (з практики свого навчання в Дрогобицькій гімназії, зокрема участі його та учнів в громадських товариствах, хорових об'єднаннях та ін.), які на його думку «відводили від фальшивої амбіції, і багатії причинювалися до піднесення товариського життя» [9, с. 29]. В іншому місці («З листа до Ольги Рошкевич» (20 вересня 1878 року) він висловлює погляд, що громадське самоврядування повинно складати основу суспільного устрою [9, с. 38].

Сьогодні усі дослідники стверджують, що сутність громадянського суспільства полягає передусім у забезпеченні прав людини, але, водночас, це і одна з складових громадянської освіти. Такої ж думки дотримувався і Франко, й будучи провісником і апологетом громадянських прав та свобод, а відтак гуманістом, він за ідеями рівності людей вбачав і їхній слабкий бік: будучи нерівними від природи, не всі люди здатні цими правами і свободами скористатися. Ці погляди зумовлюють його виступ не тільки проти «всього політичної залежності, всякого поневолення народу народом», але і за «скасання всяких класових привілеїв і всіх станів» Але вихід із ситуації загалом І. Франко бачить у всебічній освіті кожного громадянина і безупинному розвитку усіх природжених здібностей кожного громадянина [9, с. 23].

У поглядах І. Франка на громадянське життя і громадянське виховання помітне місце займають ідеї рівності, які він екстраполює і на сімейне життя. Так, він категорично відстоює рівність прав чоловіка і жінки, без чого «не можна говорити про жодну рівність ані про жодну вільність» [9, с. 23]. Так само у передмові до книжечки Христіан Г.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

Зальцман, призначений для батьків, він гостро виступає проти стосунків нерівності у сім'ї, де діти зазнають гніту і побоїв, та радить в основу родинного виховання класти переконання, «що діти такі ж люди, як і старші, що дітей, їх особисту гідність і їх потреби треба так само шанувати, як і старших, і тільки поводяться з ними лагідно, щиро, розумно, як з рівними, входячи в їх спосіб думання», і таким шляхом «їх виховувати на чесних, щирих і справді свобідних людей» [9, с. 209].

І.Франко визначав провідну роль навчання рідною мовою в розвитку мислення дітей, пропонував створювати школи, пов'язані з життям, з інтересами народу.

І. Франко вбачає велику біду виховання у надмірній опіці над дитиною, хоча тут він не торкається сімейного виховання, бо у ті часи дитина у селі жила життям цілком самостійним, працювала з раннього віку, чого, нажаль, немає у наш час. Критика його стосується школи, але з повним правом можемо віднести її і до сучасної родини. Ось його міркування: «Здається, що ми не помилились, твердячи, що саме... наскрізь непедагогічна манія постійного опікування, зазірання у приватне життя учнів, поводження з ними як з немовлятами, це до крайності доведене недовір'я і відроза до всякої самостійності, до всякого вільнішого пориву юнацької думки і почуття стали примарою, яка вбиває успішний розвиток наших середніх шкіл, спотворює розуми і характери молоді» (9, с. 172).

У такому гріху можемо звинувачувати і нашу сучасну школу. Але ще більше – родину, яка, дбаючи лише про зовнішній ефект, правдами і неправдами бореться за оцінки, огороджує дитину від труднощів, батьки виконують за неї завдання, звільняють від турбот і проблем і цим руйнують паростки характеру, самостійності та відповідальності. Видається, що і ця проблема – виховання характеру – є для нас актуальною, бо життя в епоху І. Франка і наше життя на виході з рабства – мають у собі, як уже йшлося, і щось спільне, подібне.

Ми стверджуємо, що і у часи І.Я. Франка, і сьогодні, громадянська освіта – це освіта, спрямована на формування знань, умінь, навичок і громадянських компетентцій, потрібних для життя в демократичній державі. Тому, громадянська освіта є важливою складовою становлення демократії та громадянського суспільства в Україні, і вимагає істотної трансформації світоглядних орієнтацій та самосвідомості людей. Громадянська освіта має на меті підготовку молоді до активної участі у житті демократичного суспільства й розвитку демократичної культури. Громадяни мають бути вільними, незалежними і творчими, критично

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС
мислити, знати свої права й обов'язки, вміти працювати в колективі, вести діалог та переговори [4, с.28].

Можна дійти до висновку, що громадянська освіта є складною динамічною системою, яка поєднує в собі громадянські знання, на основі яких формуються уявлення про форми та способи функціонування громадянина в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави.

Саме тому внесок І. Франка в педагогічну науку надзвичайно важливим але на жаль ще є недостатньо дослідженим і потребує оцінки й переосмислення під сучасним поглядом національного відродження в Україні на початку ХХІ століття.

Тому громадськість міст і сіл Львівщини проводить на батьківщині Каменяря фестивалі «**Франко Фест**», присвячені творчій спадщині І.Франка. Їх мета – актуалізувати та популяризувати творчість Великого Каменяря, створити йому якісно новий імідж одного з найкращих та найпрогресивніших українців свого часу.

Як бачимо, педагогічні ідеї Івана Франка є актуальними, оскільки вони слугують гуманізму та демократії. Цим освітнім і педагогічним проблемам він присвятив понад ста наукових, публіцистичних і багато художніх творів, які потрібно читати, вивчати та аналізувати кожному з нас.

Список літератури: 1. *Васянович Г.* Педагогічні ідеї Івана Франка / До 150-річчя від дня народження Каменяря // Рідна школа. – 2006. – № 10. – С.27-29. 2. *Вертії О.* Естетика Івана Франка і формування основоположних підстав вивчення української літератури в сучасній школі / *О. Вертії* // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 3. – С. 5 – 11. 3. *Давидов П.Г.* Роль громадянської освіти у формуванні громадянина України у педагогічній спадщині І.Я. Франка. /П.Г. Давидов // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Спадщина Івана Франка у світлі сьогодення», присвяченої 160 – річчю з дня народження Івана Франка 19-20 травня 2016 року, м. Слов'янськ) – Слов'янськ: ДВНЗ «ДДПУ», 2016. – 147 с. – С. 127 – 129. 4. *Давидов П.Г.* Педагогічні роздуми І.Я. Франка і сучасна реформа освітньої системи /П.Г. Давидов // «Актуальні питання педагогіки та психології: наукові дискусії: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції: (м. Харків, Україна, 9-10 вересня 2016 року). – Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. – 104 с. – С. 27 – 32. 5. *Куно*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

Фішер. История новой философии. т. VIII. Гегель. Его жизнь, сочинения и учение. – М.-Л. ГСЦИ, 1999. – 186 с. 6. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги / за ред. А.М. Бойко. – К. : Професіонал, 2004. – 575 с. 7. *Франко Іван.* Вибрані твори: В 3 т. – Т.3: Літературознавство, публіцистика. – 2-е вид., доп. / Ред. колегія: В.Скотний та ін.; упор. О.Баган. – Дрогобич: Коло, 2005. – 690 с. 8. *Франко Іван.* Зібрання творів у 50 томах. Наукові праці. – Т.45. – К.: Наукова думка, 1986. – 575 с. 9. *Франко І.Я.* Педагогічні невідомі // Педагогічні статті і висловлювання / Упор. О.Г.Дзевєрін. – К: Радянська школа, 1960. – 297. 10. *Франко І.Я.* Твори в 20-ти томах / *І.Я. Франко.* – К. : Держлітвидав України, 1954 – 1965. – Т. 18. – 505 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Vasjanovich G.* Pedagogichni ideї Ivana Franka / Up to 150-day richchya od narodzhennya Kamenyar // Ridna school. – 2006. – № 10. – S.27-29. 2. *Vertiy O.* Estetika Ivana Franka i formuvannya osnovopolozhnyh pidstav vivchennya ukraїnskoї literaturi in suchasnyy shkoli / O. Vertiy // literature Ukraїnska in zagalnoosvitniy shkoli. – 2006. – number 3 – С 5 – 11. 3. *Davidov P.G.* Role gromadyanskoї osviti formuvanni in The Citizen of Ukraine in pedagogichniy spadschini I.YA. Franko. /P.G. Davidov // Materiali vseukraїnskoї naukovo-praktichnoї konferentsii "Spadschina Ivana Franka in svitli sogođennyia" prisvyachenoї 160 – richchyu s day narodzhennya Ivana Franca 19-20 Travnia 2016 roku, Slov'yansk m) – Slov'yansk:. DVNZ "DDPU" 2016. – 147 p. – S. 127 - 129. 4. *Davidov P.G.* Pedagogichni rozdumi I.Y. Franka i Suchasna reform osvitnoї Sistemi /P.G. Davidov // "Aktualni power pedagogiki that psihologii: naukovi diskusii: Zbirnik mes mizhnarodnoї NAUKOVO-praktichnoї konferentsii: (m. Kharkiv, Ukraine, 9-10 Veresnya 2016 roku). – Kharkiv: Shidnoukraїnska organizatsiya "Center pedagogichnih doslidzhen", 2016. - 104 p. - S. 27 - 32. 5. *Kuno Fischer.* The history of the new filosofii.t. VIII. Hegel. His life, writings and teachings. -M.-L. GSCI, 1999. – 186 p. 6. Personalii in istorii natsionalnoї pedagogiki. 22 vidatnih of Ukrainian teachers / ed for. AM Boyko. – K.: Profesional, 2004. – 575 p. 7. *Ivan Franko.* Vibrani create:. V 3 t - Vol.3: Literaturoznavstvo, opinion journalism. - 2 nd kind., Ext. / Ed. kolegiya: V.Skotny that in .; emphasis. O.Bagan. - Drohobych: Kolo, 2005. - 690 p. 8. *Ivan Franko.* Zibrannya tvoriv in 50 volumes. Naukovi pratsi. - T.45. – K. : Naukova Dumka, 1986. – 575 p. 9. *Franco I.Y.* Pedagogichni neviglasi // Pedagogichni statti i vislovlyuvannya / Emphasis. O.G.Dzeverin. - By: Radyans'ka School, 1960. – 297. 10. *Franco I.Y.* Express Yourself in 20 volumes / I.YA. Franco. – K.: Derzhlitvidav Ukraine, 1954 – 1965 – 18 T – 505.

Давидов П.Г.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ І.Я. ФРАНКА НА
ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ТА ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ
СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена психолого-педагогічним поглядам І.Я. Франка на освіту та виховання, зокрема й на формування засобами національної педагогіки, національних традицій та базових сімейних цінностей громадянської свідомості та патріотизму у учнів та студентів. Аналізується актуальність педагогічних поглядів І. Франка у сучасних умовах реформування освітянської галузі та розбудови української держави на принципах демократії та гуманізму й формуванні лідерських якостей у осіб що навчаються на цих засадах.

Ключові слова: освіта, виховання, гуманізм, громадянськість, патріотизм, лідерські якості.

Давидов П.Г.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ И.Я. ФРАНКА
НА ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ И ЛИДЕРСКИХ
КАЧЕСТВ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Статья посвящена психолого-педагогическим взглядам И.Я.Франка на образование и воспитание, в том числе и на формирование средствами национальной педагогики, национальных традиций и базовых семейных ценностей гражданского сознания и патриотизма у учащихся и студентов. Анализируется актуальность педагогических взглядов И.Франка в современных условиях реформирования образовательной отрасли и развития украинского государства на принципах демократии и гуманизма и формировании лидерских качеств у учащихся на этих принципах..

Ключевые слова: образование, воспитание, гуманизм, гражданственность, патриотизм, лидерские качества.

PSYCHO-PEDAGOGICAL SIGHTS I.J. FRANCA TO PROMOTE CITIZENSHIP AND LEADERSHIP QUALITIES OF TODAY'S YOUTH

The article is devoted to psychological and pedagogical views I. Franka on education and training, including on the formation of their means of national pedagogy, national traditions and family values of civic consciousness and patriotism in pupils and students. We analyze the relevance of educational views Franka in modern conditions of reforming the educational sector and the development of the Ukrainian state on the principles of democracy and humanism and development of leadership skills in individuals enrolled in these terms.

Keywords: education, humanism, citizenship, patriotism and leadership.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 37.034

*Донцов А. В.
м. Харків, Україна*

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ДУХОВНОСТІ

Розробка науково виважених технологій формування моральної саморегуляції майбутніх учителів не може бути плідною без урахування загальних і часткових закономірностей їх морально-духовного розвитку. У традиційних виховних системах духовність насамперед розглядається у контексті духовного виробництва, яке охоплює процеси виховання, масової інформації, науки, культури, літератури і мистецтва тощо. В сучасних наукових розробках проблеми морально-духовного розвитку особистості духовність трактується як спосіб самобудівництва особистості, саморегуляції і самокорекції її буття, як семантичне поле культури, в якому діє індивід. Духовний потенціал особистості розглядається як система якостей, що забезпечує здатність до реалізації цінностей у морально-

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

етичній, художньо-естетичній, інтелектуальній та творчій діяльності [9, с. 352], або як одна інтегральна якість - професійна честь, яка базується на духовних переконаннях, чесності, скромності, ввічливості, гідності тощо [4, с. 93]. Слід признати, що по мірі демократизації соціокультурних процесів, які несуть в собі позитивні і негативні елементи духовної культури соціуму найбільш доцільним напрямом розвитку морально-духовної сфери майбутніх учителів є їх залучення до *самовиховання, саморегуляції і самоорганізації власного духовного життя*.

Проблема впливу морально-духовного компоненту на оптимізацію навчально-виховного процесу знайшла часткове відображення в педагогічних дослідженнях у зв'язку з вивченням особливостей морально-духовного розвитку технічної інтелігенції та майбутніх учителів (В. Вербець, О. Воробйов, П. Давидов, В. Гриньова, О. Колеснік, Є. Коцюба, О. Матвієнко), визначення джерел духовного становлення людини, толерантності й формування духовних цінностей (В. Боднар, В. Воронкова, В. Гриньова, Я. Довгополова, О. Жадан, В. Іздебська, Л. Кириченко, Є. Костик, О. Плавуцька, Н. Привалова, С. Пролєєв, В. Рашковська, О. Рудницька, Т. Тюріна, О. Хаустова та інші).

Аналізуючи духовність у контексті православної педагогічної спадщини, О. Рашковська поділяє шляхи розвитку духовності на два напрями, першим з яких виражає тенденцію духовної орієнтизації (інтелект, професійні і загальнонаукові знання). Друге спрямування виражає тенденцію до духовної естетизації, що передбачає володіння естетичними цінностями, наявністю оцінок, розуміння прекрасного [8, с. 23]. В. Гриньова констатує, що духовність передбачає пріоритет високих моральних цінностей та ідеалів над утилітарними протребами і прагнення особистості до морального самовдосконалення [2, с. 48].

Підкреслюючи важливість прогностичного підходу до визначення духовно-етичних орієнтирів і пріоритетів освітньої діяльності, Н. Привалова трактує духовність як спосіб існування людини, як стрижень і одну з найвищих цілей і цінностей вищої освіти, без якої виховання і навчання втрачають сенс, оскільки втрачається духовна сутність людини, і починає переважати прагматизм, духовна пустота, панування антигуманних якостей [6, с. 165-167]. В. Вербець зазначає, що взаємозв'язок духовної культури і способу життя варто розглядати не лише як єдність життєдіяльності й умов життя, але й з урахуванням активного засвоєння молоддю духовних цінностей [1, с. 155].

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

У наукових пошуках духовність особистості все більше аналізується як її ядро, яке зосереджує у собі гармонію її ідеалів з загальнолюдськими цінностями, що є основною складовою сутністю та критеріальною основою, за якою можна визначити рівень вихованості особистості. Проблема формування морально-духовної зрілості особистості в контексті формування моральної культури частково знайшла відображення в наукових розробках філософів, соціологів та педагогів. Зокрема, норми, цілі, ідеали як регулятивні компоненти діяльності особистості розглядались в роботах С. Логінова, М. Макарова, Є. Посичнюка, В. Плахова, М. Победи, З. Стьопіна, Н. Трубнікова, О. Хорунжої, Є. Шинкаренка, Н. Щуркової та інших.

Щоб формувати духовну сферу майбутнього вчителя, як підґрунтя розвитку моральної саморегуляції поведінки, необхідно мати уяву про об'єктивні, суттєві характеристики духовності з погляду сьогодення. Науковці зауважують, що дослідження природної сутності духовного необхідно розглядати як передумову і пізнавальну установку дослідження конкретних духовних явищ і духовної життєдіяльності людини в цілому. «Дух (феномен духовного) охоплює надзвичайно широкий спектр різноманітних явищ — від конкретних духовних утворень (знання, ідеал, ціль тощо) до об'єктивованих, предметних і соціально інституційованих форм духовного життя» [7, с. 15 - 17].

В наукових пошуках духовність особистості все більше розглядається у зв'язку з її правом вибору соціальних і, зокрема, духовних цінностей, стилю життя і поведінки. Але виникає проблема формування здатності особистості до правильного морального вибору системи цінностей і сенсожиттєвих орієнтирів, що в значній мірі може забезпечити її моральну саморегуляцію. Зазначена проблема ще не знайшла належної уваги в сучасних наукових розробках. *Тому метою даної статті є вивчення системи безпосередніх і опосередкованих зв'язків впливу духовності на морально-регулятивну сферу особистості майбутнього вчителя в системі вищої освіти.*

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі необхідно розглядати не як формальну самоціль, а як наймогутніший засіб морально-естетичного, інтелектуального і фізичного розвитку майбутніх учителів, а забезпечення їхнього морально-духовного розвитку має бути домінуючим і випередженим по відношенню до розвитку інтелекту і інформованості в галузі природничих наук та гуманітарних наук. Така вимога об'єктивно зумовлена тим, що духовний потенціал майбутнього

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

вчителя є важливою педагогічною умовою не лише розвитку моральної саморегуляції поведінки як провідного елемента його моральної культури, але й є важливим механізмом утворення, поглиблення і збагачення моральної мотивації різних видів навчальної діяльності.

Практика свідчить, що освіта і навчання мають бути індивідуально орієнтованими, відповідати природним нахилам і задаткам особистості й сприяти її природному духовному збагаченню. Тому у процесі підготовки майбутніх учителів до виховної діяльності важливо навчити їх правильно орієнтуватись в системі морально-духовних цінностей. Потяг до духовності має індивідуальні властивості, оскільки духовне життя майбутніх учителів завжди пов'язане зі специфікою утворення морально-естетичних потреб, які у кожної особистості проявляються по-різному, в залежності від її природних нахилів, задатків і здібностей. Чим більший потяг майбутнього вчителя до зразків художньої творчості і мистецтва, тим більші потенціальні можливості закладені в нього від природи до повноцінного духовного життя і навпаки.

На основі розвитку художньо-естетичних потреб майбутніх учителів формуються і поглиблюються їхні духовні потреби, від найпростіших (захоплення творами літератури і мистецтва) до різнобічної активної духовно-пізнавальної, репродуктивної і творчої діяльності. За даних умов, духовні потреби поступово переходять в потребно-мотиваційну сферу поведінки особистості, регулюючи різнобічні пізнавальні, емоційні і вольові процеси. Духовність особистості не може активно розвиватись без формування творчого нестандартного мислення, яке пов'язане з оволодінням навиками чуттєво-сміслового, системного аналізу природних і соціальних процесів, тієї системи очевидних і прихованих взаємозв'язків, що в них існують. «Переживання смислу, - зазначає І. Зязюн, - полягає в переживанні можливості «розгортання» (інтерпретації) даного смислу засобами уявлень, слів, які також навантажені смислом... Смісл якогось переживання (відчуття образу, уявлення), є нічим іншим, як переживання в цьому образі чи уявленні можливостей» [3, с. 30]. Теоретико-гносологічний аналіз проблеми формування моральної саморегуляції майбутніх учителів і її опосередкованих компонентів вказує на те, що інтелектуальний і чуттєво-смісловий компоненти моральної саморегуляції майбутнього вчителя як структурні елементи духовності відіграють визначну роль в досягненні соціокультурної сутності системи моральних цінностей, норм, традицій,

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ
стандартів соціальної поведінки які впливають з об'єктивної необхідності покращення моральних відносин освітнього простору.

Завдяки загальному інтелектуальному розвитку майбутнього вчителя утворюється його особисте ставлення до нагальних моральних вимог суспільства як до об'єктивної необхідності, що утворилась на конкретному етапі його становлення. Отже, у виховному процесі важливо домогтися розуміння майбутнім вчителем найбільш досконалого, яке відображає зразок моральних відносин, що має існувати об'єктивно в різних соціокультурних системах. Вирішення проблеми формування належного у моральній свідомості майбутніх учителів можливе завдяки забезпеченню їхнього загального інтелектуального розвитку та творчого мислення.

Загальна етична креативність майбутнього вчителя забезпечує моральну рефлексію і моральну самооцінку своїх вчинків. Отже, в організації навчально-виховного процесу є важливим запровадження технологій формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів, основне завдання яких полягає в осмисленні і усвідомленні життєвої необхідності розвитку системи морально-духовних цінностей.

Процес формування морально-духовної сфери майбутніх учителів пов'язаний насамперед з розширенням їхніх духовних потреб. Виходячи з концепції ціннісно-нормативної основи потреб як основних, спонукальних чинників поведінки особистості, науковці констатують, що потреби є основним механізмом соціальної регуляції, оскільки формування духовної сфери особистості і моральна регуляція поведінки починається з регуляції її потреб. У регуляції матеріальних і духовних потреб особистості М. Победа виділяє три рівня: умови життєдіяльності, які зумовлюють потреби і є базою для їх реалізації; вплив соціальних інститутів та організацій на формування ціннісно-нормативної шкали і індивідуальних потреб; самоорганізація як цілеспрямована діяльність кожного члена суспільства [5, с. 22-23].

Ціннісно-нормативна основа потреби як методологічного елементу виховання моральної культури і регулятора поведінки майбутніх учителів утворюється під впливом соціального середовища і як наслідок цілеспрямованого та стихійного виховного впливу. Регулятивний потенціал потреб в значній мірі зумовлюється індивідуальними особливостями особистості, природними нахилами, задатками, рисами характеру, рівнем соціальних домагань, набутим позитивним чи негативним моральним досвідом.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

Моральна саморегуляція поведінки майбутніх учителів не може виховуватись примусово, шляхом методично орієнтованого впровадження певних моральних норм і соціальних стандартів поведінки, вона майже повністю залежить від морально-духовного і виховного потенціалу, який закладений, і має бути реалізованим в освітньо-виховному просторі. Духовне життя майбутніх учителів складається із сукупності усвідомлених і емоційно пережитих ідей, поглядів, переконань, уявлень, смислових цілей, соціокультурних цінностей, що поглиблюють і поповнюють смисл людської діяльності. Духовність має тісний взаємозв'язок з матеріальним, оскільки, з одного боку, кожна ідея як духовне надбання згодом матеріалізується в поведінці і творчій діяльності майбутнього вчителя, з іншого боку, духовне є відображенням матеріального в художніх образах, витворах мистецтва, інтерпретації історичних подій тощо.

Духовність майбутнього вчителя в процесі дослідження розглядалась як внутрішня, природно зумовлена потреба, яка впливає на формування моральної цілісності особистості. Причому, духовна потреба може бути реальною й неусвідомленою, але її незадоволення призводить до руйнування і розбалансованості всіх інших індивідуальних, морально-психологічних підсистем і процесів. Як показали співбесіди, від духовної пустоти майбутні вчителі відчувають психологічний дискомфорт, пригніченість настрою, відсутність бажання в активній діяльності і спілкуванні з іншими.

Категорію духовності по відношенню до особистості майбутнього вчителя слід розглядати як його внутрішню, природно зумовлену потребу, яка може бути свідомою і неусвідомленою. Незадоволення потреб часто призводить до руйнування і розбалансованості всіх інших педагогічних й індивідуально-психологічних підсистем і процесів. Підкреслюючи специфічність категорії духовність, науковці наполягають, що раціональний і інтуїтивний шляхи потягу до духовності рефлектуються як єдиний процес пізнання, спрямований на осмислення нових ідей на формально-логічному та інтуїтивному рівнях, серед яких інтуїтивний рівень пізнання має синергетичну спрямованість. Тому не випадково, від духовної пустоти, яка зумовлена розбалансованістю раціонального та інтуїтивного пізнання, особистість може відчувати психологічний дискомфорт, подавленість настрою, відсутність бажання в активній діяльності і спілкуванні з іншими. Отже ніщо так не руйнує природну морально-психологічну структуру особистості як відмежування від елементів життєдіяльності, що характеризують її духовний зміст.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Ставлення майбутнього вчителя до об'єктивних, вічних духовних цінностей, його здатність до активної духовно-творчої діяльності характеризує рівень його морально-духовного розвитку. Важливою методичною вимогою розробки виховних підсистем формування моральної культури майбутніх учителів є насамперед утворення позитивного ставлення до вічних духовних цінностей. Здатність до активної духовно-творчої діяльності характеризує рівень духовного розвитку майбутнього вчителя.

Однією з провідних методологічних вимог процесу формування моральної культури майбутніх учителів, спрямованого на дотримання загальнолюдських моральних норм у своїй діяльності та поведінці є засвоєння їх природної, людської сутності, розуміння і усвідомлення їх як соціокультурного і духовного надбання українського народу. Розробка концептуальних положень системи виховної роботи в контексті зазначеного напрямку формування моральної культури майбутніх учителів дала змогу виявити суттєві недоліки і невикористаний виховний потенціал системи підготовки педагогічних кадрів, до яких належать відсутність: системного підходу в організації виховного процесу; чіткої системи планування виховної роботи; незнання суб'єктивно-ціннісної системи майбутніх учителів; критеріального підходу в підборі змісту виховного процесу; спадковості й поетапності організації виховного процесу; етичної компетентності викладача стосовно його орієнтації у визначенні об'єктивних ціннісно-утворюючих критеріїв мислення; недостатнє формування нормативно-ціннісного ставлення майбутнього вчителя до навколишнього середовища.

В організації виховного процесу ми намагались домогтися, щоб сприйняття майбутнім вчителем довкілля, було пронизане морально-естетичними критеріями (красиве, природне, корисне, доцільне) і містило в собі переважно позитивне емоційне ставлення. Організація виховної роботи, аналіз її результатів, подальша корекція виховних впливових дій є складним і суперечливим процесом. Тому його ми розглядали з позиції системного утворення, в якому культура почуттів не суперечить, а лише опосередковано стимулює процеси формування культури етичного мислення, яка складає основу духовності майбутнього вчителя.

Потяг до духовності має індивідуальні властивості, оскільки духовне життя пов'язане зі специфікою утворення морально-естетичних потреб, які проявляються по різному в залежності від природних нахилів, задатків і здібностей особистості. Високий потяг майбутнього вчителя до

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

зразків художньо-естетичної творчості свідчить про значні природно зумовлені потенційні можливості щодо збагачення повноцінного духовного життя.

Спостереження свідчать, що на основі розвитку художньо-естетичних потреб у майбутнього вчителя формуються і поглиблюються його духовні потреби, від найпростіших (захоплення творами літератури і мистецтва) до різнобічної активної духовно-пізнавальної, репродуктивної і творчої діяльності. За цих умов духовні потреби майбутнього вчителя поступово переходять в потребнісно-мотиваційну сферу його поведінки, регулюючи різнобічні пізнавальні, емоційні і вольові процеси.

Духовність майбутнього вчителя не може активно розвиватись без формування його творчого нестандартного мислення, яке пов'язане з оволодінням навичками системного аналізу соціальних і соціокультурних процесів, тієї системи очевидних і прихованих взаємозв'язків, що в них існують. Це все стає можливим за умови оволодіння методологічною культурою мислення майбутнього фахівця. Інтелектуальний компонент моральної культури майбутнього вчителя як елемент його духовності відіграє визначну роль в осягненні соціокультурної сутності моральних цінностей, норм, традицій, стандартів соціальної поведінки.

Дослідницькі бесіди зі студентами засвідчили, що саме завдяки загальному інтелектуальному розвитку майбутнього вчителя утворюється його особисте ставлення до нагальних моральних вимог соціуму як до об'єктивної необхідності, що утворилась на конкретному етапі його розвитку, тобто розуміння належного, яке існує об'єктивно в різних соціокультурних системах, того, що підпорядковане ідеї утворення повноцінного людського буття. Однією з важливих методологічних вимог розробки технологій виховного процесу є досягнення найбільш оптимальної відповідності між об'єктивним і суб'єктивним розумінням майбутніми учителями громадського обов'язку, який насамперед зосереджує у собі об'єктивну необхідність захисту національних інтересів української держави від впливу стихійних негативних чинників та соціальних потрясінь. Лише соціокультурна стабільність може забезпечити поступальний розвиток духовної культури соціуму, а правильне розуміння майбутнім вчителем того, що існує в соціумі і в природних процесах є розумінням соціальної і природної сутності людини, і воно спонукає її до власного самовдосконалення і моральної саморегуляції.

Таким чином, аналіз проблеми впливу духовності на формування моральної саморегуляції майбутніх учителів можна зробити такі висновки:

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

- досягнення морально-духовної досконалості майбутніх учителів можливе лише через моральне самопізнання, яке може бути забезпечене через самоосвіту, самовиховання і самореалізацію своїх можливостей;

- змістовна основа процесу формування моральної саморегуляції майбутніх учителів повинна відзеркалювати кращі традиції, зразки та реалії духовної спадщини та людського буття;

- залучення опосередкованих чинників, що впливають на моральну саморегуляцію поведінки майбутніх учителів має забезпечити їхнє поступове морально-духовне зростання ;

- моральна саморегуляція поведінки майбутніх вчителів повинна досліджуватись не лише в педагогічному сенсі, але й у контексті формування моральних відносин з погляду загальної, соціальної і психічної саморегуляції різних видів діяльності та поведінки;

- провідну роль формування моральної саморегуляції особистості виконують як розвиток моральних якостей (совість, сором, обов'язок), так і примноження та усвідомлення своїх духовних потреб.

За мірою розвитку соціокультурних процесів, що містять в собі позитивні і негативні, неконтрольовані елементи розвитку моральної свідомості соціуму найбільш доцільним напрямом розвитку морально-духовної сфери майбутнього вчителя є його залучення до власної самореалізації. Якщо система вищої освіти покликана сформувати майбутню інтелектуальну еліту суспільства, то вона повинна сформувати і його духовно-творчу еліту, яка б сприяла примноженню національних духовних скарбниць та моральних цінностей українського суспільства.

Список літератури: 1. *Вербець В.В.* Педагогічна діагностика формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: Монографія. – Острог-Рівне: РДГУ, 2005. – 383 с. 2. *Гриньова В.М.* Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): Монографія. – Харків: Основа, 1998. – 300 с. 3. *Зязюн І. А.* Естетичні чинники інтуїції: життєтворчість і вигорання //Зб. наук. праць «Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти». - У двох частинах. – Ч.1. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2002, с.19-31. 4. *Исаенко Т. К.* Духовно-моральні якості особистості як основа професійної етики військовослужбовців // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Зб. наук. праць / Гол. ред.: Г. П. Шевченко – Вип. I (30). – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – С. 88-93. 5. *Победа М. А.* Духовные потребности и реальное поведение:

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ
(Монографія). - Кишинев: «Штиница», 1990. - 114 с. 6. *Привалова Н.Ф.* Духовно-етическая ориентация человека как цель высшего образования // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2006. - № 1. – С. 165-167. 7. *Пролев С. А.* Духовность и поведение человека: (Монография). - Киев: Наукова думка, 1991. - 112 с. 8. *Рашковська В. І.* Образотворча православна спадщина: педагогічний аспект духовного розвитку майбутнього вчителя: Монографія. – Сімферополь: “Фенікс”, 2008. – 402 с. 9. *Хаустова О. В.* Життєтворчий вияв духовного потенціалу педагога // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць / Редкол.: Т. І. Сущенко (гол. ред.) та ін. – Запоріжжя. – 2007. – С. 351-356.

Bibliography (transliterated): 1. *Verbez V.V.* Pedagogical diagnostics of forming of spiritually-creative potential of student young people: Monograph. it is Ostrog-Rivne RDCU, 2005. - 383 p. 2. *Grinova V.M.* Forming of pedagogical culture of future teacher (theoretical and methodical aspects): Monograph. it is Kharkov: Basis, 1998. - 300 p. 3. *Zazun I.A.* Powergi factors of intuition: vital creation and burning down of // Collektion of scientific labours «Problem and prospect of forming of national humanitarian-technical elite». - In two parts. - P.1. is Kharkov: NTU «KPI », 2002, p.19-31. 4. *Isaenko T.K.* Spiritual and moral qualities those as basis of professional ethics of servicemen // Spirituality of personality: methodology, theory and practice: Collektion of scientific labours / Spirituality those: methodology, theory and practice. Issue (30). it is Lugansk: Publishing house of ENU of the name V.Dala, 2009. - P. 88-93. 5. *Pobeda M.A.* Spiritual necessities and real conduct: (Monograph). it is Kishinev: «Shtinica», 1990. - 114 p. 6. *Privalova N.F.* Spiritually-ethics orientation of man as purpose of higher education the // Liberal and socio-economic arts. - 2006. - N1. – p. 165-167. 7. *Prolev S.A.* Spirituality and conduct of man: (Monograph). it is Kiev: Scientific thought, 1991. - 112 p. 8. *Raschkovska V.I.* Vivid creative orthodox inheritance: pedagogical aspect of spiritual development of future teacher: Monograph. it is Simferopol: “Fenix”, 2008. - 402 p. 9. *Haustova O.V.* Vital creative display of spiritual potential of teacher // Collektion of scientific labours /Pedagogics and psychology of forming of creative personality: problems and searches. It is Zaporozhia. - 2007. - p. 351-356.

Донцов А.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ
ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ В КОНТЕКСТІ ДУХОВНОСТІ

В статті розглядаються проблеми формування духовного потенціалу майбутніх учителів та його впливу на розвиток моральної саморегуляції їхньої діяльності та поведінки. Особлива увага приділяється дослідженню соціокультурної сутності духовності сьогодення та визначення педагогічних умов її впливу на морально-регулятивну сферу майбутніх учителів. Висвітлюються невикористані потенційні можливості системи вищої освіти та перспективи її удосконалення з метою формування моральної саморегуляції майбутніх учителів.

Ключові слова: духовність, педагогічні умови, освітній простір, моральна саморегуляція, методологічні вимоги.

Dontsov A.

FORMING OF MORAL SELF-REGULATION OF FUTURE
TEACHERS IN CONTEXT OF SPIRITUALITY

In the article the problems of forming of spiritual potential are examined future teachers and his influences on development of moral self-regulation of their activity and conduct. The special attention is spared to research of sotsyokul'turnoy essence of spirituality of nastoyashego and determination of pedagogical terms of its influence on the moral'no-regulyatyvnyuyu sphere of future teachers. The unused potential possibilities of the system of higher education and prospect of its improvement are lighted with the purpose of forming of moral self-regulation of future teachers.

Key words: spirituality, pedagogical terms, educational space, moral self-regulation, methodological requirements.

Донцов А.В.

ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННОЙ САМОРЕГУЛЯЦИИ
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В КОНТЕКСТЕ ДУХОВНОСТИ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

В статті розглядаються проблеми формування духовного потенціала майбутніх учителів і його впливу на розвиток моральної саморегуляції їх діяльності і поведінки. Особливу увагу приділяється дослідженню соціокультурної сутності духовності сучасності і визначенню педагогічних умов її впливу на морально-регулятивну сферу майбутніх учителів. Розглядаються невикористані потенціальні можливості системи вищої освіти і перспективи її удосконалення з метою формування моральної саморегуляції майбутніх учителів.

Ключевые слова: духовность, педагогические условия, образовательное пространство, моральная саморегуляция, методологические требования.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 159

*Жушма Т.В, Квасник О.В
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА МОТИВАЦІЇ НА ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ У СТУДЕНТІВ - ПСИХОЛОГІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогоднішній день, для того щоб суспільство і країна росла та розвивалась, необхідні спеціалісти, які б уміли керувати ситуацією. Були спроможні адекватно її сприймати. Людина, яка на високому рівні виконує свої обов'язки, направляє соціально - економічну ситуацію в країні і суспільстві, та покращує її. Такі люди повинні володіти високим рівнем мотивації та адекватною самооцінкою. Мотивація досягнення є однією з фундаментальних мотивацій людини, без якої неможливе її повноцінне існування. Успішне входження фахівця до світу професіоналів буде здійснюватися лише за допомогою її наявності та розвитку її спрямованості на успіх. Особливо важливими елементами особистості майбутнього психолога є не лише наявність мотивації на досягнення успіху, що підвищить рівень його конкурентоспроможності, але й адекватної самооцінки, що дозволить йому пройти шлях становлення з

високим рівнем адаптивності. Знання самооцінки відіграє значну роль у процесі взаємовідносин та морального спілкування. Знаючи тип самооцінки можна певною мірою нею керувати. Від самооцінки залежать взаємовідносини людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до невдач, що, в свою чергу, впливає на рівень професійної діяльності майбутнього фахівця – психолога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вагомий внесок у дослідження самооцінки, її складових, а також впливу на життєдіяльність індивіда дали наступні автори: Б. Ананьєв, С. Рубінштейн, Ю. Божович, Р. Бернс, О. Голубева, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, О. Лурія, О. Серебрякова, К.Хорні, С. Будассі, А. Петровський.

Проблемі мотивації досягнення присвячена велика кількість теоретичних і емпіричних досліджень як в закордонній, так і в вітчизняній психології: Г. Мюррей, К. Левін, Р.Г. Андерсон, В.А. Скотт, М.Ю. Орлов, Р.С. Вайсман, А.К. Маркова, В.И. Степанский, Г. Трудевінд, В. Грабал, В.М. Матюхіна, Т.А. Сабліна, В.В. Шипіліна, Г.В. Литвинова, Д. Аткінсон, Д. Макклеланд, А.Х. Хекхаузен. На жаль, на сьогоднішній день дослідженню самооцінки у контексті розвитку мотивації на досягнення успіху по відношенню до студентів психологічної спрямованості присвячено недостатню увагу.

Тому мета нашого дослідження - аналіз взаємозв'язку особливостей самооцінки та мотивації у студентів – психологів.

Виклад основного матеріалу. Зараз наша країна неабияк потребує фахівців, рівень самооцінки яких, значною мірою пов'язаний з задоволеністю собою, своєю діяльністю. Поєднання життєвих успіхів, переважання одного над іншим поступово формують самооцінку особистості. Це дуже важливо для студента, особливо психологічної направленості через специфіку діяльності, пов'язану із внутрішнім світом та взаємовідносинами у суспільстві. Адже, помічено, що із дуже вираженим прагненням до досягнення успіхів досягають у житті набагато більше, ніж ті, хто має слабку мотивацію. Це спричиняє розвиток якостей, які характеризують фахівця як слабого, недієздатного.

Самооцінка – це оцінка особистості самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Належачи до ядра особистості, самооцінка є важливим регулятором її поведінки. Від самооцінки залежать взаємовідносини студентів з оточуючими, їх критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Вона

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

змінюється в залежності від обставин. Засвоєння нових оцінок може змінювати значення засвоєних раніше цінностей. У сучасній психолого – педагогічній науці розрізняють кілька видів самооцінки. Вони відображають особливості об'єктів оцінювання, їхню складність, а також деякі якісні й кількісні характеристики самої оцінки. Відповідно до ступеня адекватності розрізняють два види самооцінки: адекватну й неадекватну. В свою чергу, неадекватна самооцінка згідно з еталоном, з яким вона порівнюється, може бути завищеною або заниженою [2, с.8]. Самооцінка нерозривно пов'язана із другим складовим ядра особистості – мотивацією на досягнення, а точніше на досягнення успіху.

Мотив досягнення успіху сприяє формуванню адекватної самооцінки, розвитку вольових якостей, психічних процесів: уваги, мислення, уяви. Прагнення успіху змушує, незважаючи на перепони, вчитися з ними боротися [1, с.36].

Мотивація досягнення є одним з видів мотивації, що визначають творче, ініціативне ставлення людини до справи і які впливають як на характер, так і на якість виконання роботи. Мотив досягнення як стійка характеристика особистості вперше був виділений в класифікації Г. Мюррея. Він говорив, що потреба в досягненні характеризується наступними поняттями: виконувати щось важке; керувати, маніпулювати, організовувати - щодо фізичних об'єктів, людей чи ідей, то робити це швидко і самостійно; долати перешкоди і досягати високих показників; удосконалюватися; змагатися і випереджати інших; реалізовувати таланти і тим підвищувати самоповагу. Перша формалізована модель мотивації досягнення була розвинена Дж. Аткинсоном. Вона стала базовою для всіх подальших моделей у цій галузі. У його дослідженні мотивація досягнення успіху є інтеграційне утворення, в якому виділено дві мотиваційні тенденції: прагнення до успіху і прагнення до уникнення невдач. Тенденція прагнути до успіху розуміється як сила, яка викликає у індивідуума дії, які, приведуть до успіху. Ця тенденція проявляється в напрямку інтенсивності та наполегливості діяльності.

Велику увагу вчені приділяють дослідженню ролі мотивації досягнення у професійній діяльності, її впливу на ефективність діяльності груп, на формування психологічного клімату в колективі, вивчається зв'язок мотивації досягнення з особистісними особливостями (самооцінкою, рівнем домагань, тривожністю та ін.) [3, 86].

Згідно Х. Хекхаузенем, люди, мотивовані на досягнення успіху, в ситуації вибору між негайним, але малим за винагородою, чи великим, але

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

відстроченим за часом, вибирають останнє, а люди з низькою схильністю до досягнення, відрізняються більшою прихильністю до цього і меншою здатністю відстрочити задоволення. Вони не потребують швидкого досягнення успіху, більш того, вони можуть досить довго чекати. Є певні відмінності в поясненнях своїх успіхів і невдач людьми з вираженими мотивами досягнення успіху та уникнення невдачі. Ті, що побоюються невдачі свій успіх скоріше схильні пояснювати випадковим збігом обставин, у той час як ті, що прагнуть до успіху подібним чином пояснюють свою невдачу [4, с.209].

В результаті аналізу теоретичної та практичної наукової літератури нами були виявлені особливості самооцінки та розвитку мотивації на досягнення успіху у студентів - психологів, що пов'язані з специфікою їхньої життєдіяльності, яка протікає в умовах освітнього середовища вищого технічного навчального закладу. Ці особливості вказують на прямий зв'язок із рівнем мотивації на досягнення успіху. А саме якщо студенти мотивовані на досягнення успіху, то з легкістю досягають поставлених цілей, показують високі результати у навчанні, проявляють лідерські якості, які допомагають їм побудувати добрі стосунки з колективом і в результаті зростає рівень самооцінки.

Таким чином ми виявили взаємозалежність рівня мотивації на досягнення успіху від самооцінки за допомогою ряду методів діагностики.

Ми досліджували студентів – психологів у кількості 30 випробовуваних. Нами було використано наступні методики: тест «Експрес діагностика рівня самооцінки особистості», методика Дембо-Рубінштейн, тест-опитувальник А. Мехрабіана.

Ми припустили, що студенти - психологи демонструють високу мотивацію і самооцінку, тому що їх діяльність має творчий компонент. Перш за все, ми вирішили діагностувати рівень самооцінки, який зображено в таблиці 1. Для цього був використаний "Тест Експрес діагностика рівня самооцінки особистості"

Таблиця 1 - Результати експрес - діагностики рівня самооцінки особистості

Студенти 3 курсу		
Низький	Середній	Високий
33% (4)	40 % (14)	27 % (12)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Таким чином, з табличних даних можна зробити висновки, що у 40 % випробовуваних переважає середній рівень самооцінки. Це може говорити, що люди з таким показником рідко страждають комплексом неповноцінності, лише час від часу намагаються підлаштуватися під думку інших людей. При середньому рівні самооцінки засмучуватися немає особливих підстав: більшість людей оцінюють себе саме так. 33 % респондентів, що потрапили в діапазон низької самооцінки, зазвичай болісно переносять критичні зауваження, невпевнені в собі. Високий рівень самооцінки склав 27%. Це може говорити, що такі люди, як правило, впевнені в собі, правильно реагують на зауваження інших і рідко сумніваються в необхідності своїх дій. Отже, більшість студентів психологічної спрямованості професійної діяльності мають високий рівень комунікативної компетентності та адекватно оцінюють рівень власних можливостей, що приносить задоволення та успіхи на професійному тлі.

Для достовірності нашого дослідження ми вирішили дослідити самооцінку і рівень домагань, за методикою Дембо-Рубінштейн. У таблиці 2 відтворено отримані дані.

Таблиця 2. - Результати діагностики за методикою Дембо-Рубінштейн

	Низький	Середній	Високий	Дуже високий
Рівень домагань	7%	35%	27%	31%
Рівень самооцінки	12%	52%	20%	16%

З таблиці ми бачимо, що переважає середній рівень домагань 35%. Це може говорити, що у випробовуваних оптимальне уявлення про свої можливості, та реалістичний погляд на себе. Випробовувані, що набрали високий - 27% та дуже високий рівень домагань - 31%, можуть мати нереалістичне, некритичне ставлення до власних можливостей. Низький рівень домагань 7%, може означити несприятливий розвиток особистості.

Що стосується самооцінки, то 52% випробовуваних набрали середній рівень. Тоді як інші респонденти набрали дуже високий - 16% та

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

високий рівень - 20%, що свідчить про завищену самооцінку і вказує на певні відхилення у формуванні особистості. Завищена самооцінка може підтверджувати особистісну незрілість, невміння правильно оцінити результати своєї діяльності, порівнювати себе з іншими; така самооцінка може вказувати на істотні спотворення у формуванні особистості - "закритості для досвіду", нечутливості до своїх помилок, невдач, зауважень та оцінок оточуючих. 12% випробовуваних мають занижену самооцінку, причиною якої можуть бути два абсолютно різних психологічних явища: справжня невпевненість в собі і "захисна", коли декларування (самому собі) власного невміння, відсутність здатності і т. п. дозволяє не докладати жодних зусиль.

Мотивацію ми вирішили діагностувати за допомогою тесту – опитувальника **А. Мехрабіана**. Результати дослідження показали, що у більшості випробовуваних переважає мотивація на досягнення успіху (68 %). Це означає, орієнтованість на успіх, такі люди виявляють велику наполегливість у досягненні поставлених цілей. Зазвичай ставлять перед собою позитивну мету. Беручись за якусь роботу, вони обов'язково розраховують на те, що досягнуть успіху, впевнені в цьому. Індивіди, орієнтовані на досягнення успіху, здатні правильніше оцінювати свої можливості, успіхи і невдачі.

Також у нас є випробовувані, що мотивовані на уникнення невдач (32 %). Це може говорити, що такі респонденти проявляють невпевненість в собі, не вірять в можливість досягти успіху, бояться критики, прагнуть уникати завдань, які не можуть вирішити з першого разу, прагнуть перш за все уникнути осуду, покарання. Нічого не зробивши, такі люди вже бояться можливого провалу і думають, як його запобігти, а не те як добитися успіху.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами аналізу теоретичних досліджень ми виявили, що самооцінка це – елемент самосвідомості, що характеризується емоційно насиченими оцінками самого себе як особистості, власних здібностей, етичних якостей і вчинків, важливий регулятор поведінки. Самооцінка визначає взаємини людини з її оточенням, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Адекватна самооцінка дозволяє людині правильно співвідносити свої сили із завданнями різної складності

Також ми розкрили сутність процесу мотивації, визначили особливості мотивації досягнення успіху і мотивації уникнення невдач. Мотивація досягнення - один з різновидів мотивації, пов'язана з потребою

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

індивіда досягати успіху і уникати невдачі. Вона виражається в потребі долати перешкоди і досягати високих показників у праці, самовдосконалюватися, змагатися з іншими й випереджати їх, реалізовувати свої таланти і тим самим підвищувати самоповагу.

Ця тема здалась нам дуже цікавою та актуальною, адже зараз наша країна неабияк потребує фахівців, рівень самооцінки яких, значною мірою пов'язаний з задоволеністю собою, своєю діяльністю. Поєднання життєвих успіхів, переважання одного над іншим поступово формують самооцінку особистості. Це дуже важливо для студента – психолога. Ми припустили, що майбутні фахівці демонструють високу мотивацію і самооцінку, тому що їх діяльність творча. Вирішили перевірити це за допомогою діагностики. Нами були використані наступні методики: методика «Експрес-діагностика рівня самооцінки», методика Дембо-Рубінштейн, тест-опитувальник А Мехрабіана.

За допомогою тестів було виявлено, що більшість студентів мають середній рівень мотивації, тобто адекватну самооцінку. Адекватна самооцінка дозволяє людині правильно співвідносити свої сили із завданнями різної складності. Результати дослідження показали, що у випробовуваних мотивація орієнтована на досягнення успіху. Це говорить про те, що наші респонденти цілеспрямовані, мають творчий та ініціативний підхід до вирішення справ.

На цьому наші дослідження не закінчуються. Ми будемо розвивати методи підвищення мотивації на досягнення успіху, для того, щоб збільшити рівень професіоналізму у студентів - психологів.

Список літератури: 1. Горчакова Е. Б. Исследование мотивации достижения в отечественной психологии. — М., 2001— 256 с. 2. Емельянова О.Ю. Психология самооценки / О.Ю.Емельянова. — М.: Аорта, 2008 — 42 с. 3. Маслоу А. «Мотивация и личность», СПб, 1999— 284. 4. Кондратьева М. В. Мотивация достижения успеха структуре личности современной психологии. — М., 2000 — 484с.

Bibliography (transliterated): 1. Gorchakova Ye. B. Issledovaniye motivatsii dostizheniya v otechestvennoy psikhologii. — М., 2001— 256 s. 2. Yemel'yanova O.YU. Psikhologiya samootsenki / O.YU.Yemel'yanova. — М.: Aorta, 2008 — 42 s. 3. Maslou A. «Motivatsiya i lichnost'», SPb, 1999 — 284. 4. Kondrat'yeva M. V. Motivatsiya dostizheniya uspekha strukture lichnosti sovremennoy psikhologii. — М., 2000 — 484s.

Жушма Т.В, Квасник О.В

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА МОТИВАЦІЇ НА ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ У СТУДЕНТІВ – ПСИХОЛОГІВ

У статті розглянуті особливості самооцінки, які впливають на успіх. Проведена діагностика студентів - психологів на виявлення рівня самооцінки та мотивації. Результати дослідження показали, що у більшості випробовуваних середній рівень самооцінки, переважає мотивація на досягнення успіху.

Ключові слова: самооцінка, мотивація, досягнення, успіх, лідерський потенціал.

Жушма Т.В, Квасник О.В

ОСОБЕННОСТИ САМООЦЕНКИ И МОТИВАЦИИ НА ДОСТИЖЕНИЯ УСПЕХА СТУДЕНТОВ - ПСИХОЛОГОВ

В статье рассмотрены особенности самооценки, которые влияют на успех. Проведена диагностика студентов - психологов на выявление уровня самооценки и достижения успеха. Результаты исследования показали, что у большинства испытуемых средний уровень самооценки, преобладает мотивация на достижение успеха.

Ключевые слова: самооценка, мотивация, достижение, успех, лидерский потенциал.

Zhushma T.W, Kvasnyk O.V

FEATURES AND SELF-MOTIVATION FOR SUCCESS OF STUDENTS – PSYCHOLOGISTS

This article describes the features that affect the success. Diagnostics of students - psychologists to identify the level of self-confidence and success. The results showed that most of the subjects the average level of self-esteem, motivation prevails for success.

УДК 159.9: 378

*Поцулко О.А.
м. Лиман, Україна*

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПСИХОКОРЕКЦІЙНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ, ЯКА ПРОЯВЛЯЄ ДЕВІАНТНІ ФОРМИ ПОВЕДІНКИ

Постановка проблеми. Серед основних завдань соціально-економічного розвитку сучасного українського суспільства – завдання збереження і зміцнення здоров'я нації. Загальні тенденції формування громадського здоров'я в країні характеризуються зростанням захворюваності всіх вікових груп населення і накопиченням цілого ряду важких недуг. Тривожним є стан нервово-психічного здоров'я українського населення, яке найбільш часто виявляється у вигляді астеничних станів, неврозів, порушень формування особистості та психосоматичних розладів, тобто це хвороби, у розвитку яких основну роль відіграють соціально-психологічні фактори (порушення психічної адаптації людей).

Відзначається зростання психічних розладів прикордонного рівня, психосоматичних захворювань, особистісних аномалій. Епідемічний масштаб набувають форми адиктивної поведінки, особливо вживання наркотиків і психоактивних речовин. Ця проблема справедливо вважається соціальним лихом, що загрожує національній безпеці країни. При цьому відзначається неухильне зниження віку прилучення до споживання психоактивних і в тому числі наркотичних речовин. Все більше фіксується випадків, коли перший досвід їх вживання припадає на вік 8 – 10 років. За даними офіційних джерел, кожен десятий школяр і кожен п'ятий старшокласник в Україні вже пробували або регулярно вживають наркотики. Крім того, зростає й кількість самогубств серед молоді та дітей. Загрозливі масштаби набуває підліткова злочинність. Відомо, що ці дев'яці психічного розвитку по суті вторинні, тобто вони розвиваються на

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС
грунті змінених психічних станів, існуючих і не вирішуваних психологічних проблем.

При цьому слід зазначити, що в Україні реалізується велика кількість проєктів з профілактики та корекції девіантних форм поведінки, проте ефективність їх залишається вельми низькою і малорезультативною. Тому, на наш погляд, стратегічним підходом у вирішенні проблеми девіантної поведінки молоді є об'єднання зусиль всіх суб'єктів освітнього процесу (класного керівника, тьютора, соціального педагога, педагога-психолога, батьків та ін.).

Аналіз останніх наукових публікацій. Проблема корекційно-педагогічної роботи з девіантною молоддю у вітчизняній літературі є порівняно малодослідженою сферою. Заслужують на увагу праці російських науковців: Г.Ф. Кумариної [1], О.М. Леонтєва [2], В.Д. Менделевича [3], Є.С. Набойченка [4], В.І. Слободчикова [5], Д.Б. Ельконіна [6] та інших. На сьогоднішній день в освітньому процесі має місце така парадоксальна ситуація, коли всі педагогічні та психологічні зусилля спрямовуються на виправлення саме емоційних порушень, зокрема – девіантної поведінки, а не на виховання миролюбності, емпатії, співпереживання, доброзичливості. Дана проблема в Україні все ще залишається недослідженою, тому викликає науковий інтерес і потребує більш детального вивчення.

Метою статті є аналіз основних принципів корекційно-педагогічної роботи з молоддю в освітньому процесі щодо подолання різноманітних форм девіантної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Процес здійснення спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу по корекції девіантної поведінки молоді розробляється і реалізується ними в конкретній часовій послідовності по етапах життєвого циклу особистості. На кожному з цих етапів відбуваються найбільш істотні якісні зміни в змісті та організації спільної діяльності зазначеної категорії педагогічних працівників. Для виявлення характеру цих змін необхідно спеціально звернутися до проблеми діяльності та спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу.

Теорія діяльності є однією з провідних теорій психологічної науки в Україні та світі. Під діяльністю найчастіше розуміють специфічний вид активності людини, спрямований на пізнання і творче перетворення навколишнього світу, включаючи саму людину та умови її існування [4, с.246]. З точки зору О.М. Леонтєва, діяльність так само може бути розглянута як деяка більш-менш складна сукупність або система процесів,

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

які здійснюють деякі певні життєві відносини індивіда [2, с.89]. В.І. Слободчиков на основі аналізу філософської та психологічної літератури зафіксував, що принаймні, чотири різних сенсів, які вкладаються в це поняття. Одне з них: діяльність як процес самозміни трансформаційної еволюції людини в ході обставин свого життя [5, с.324].

Головна мета корекційного процесу – зменшення частоти прояви форм девіантної поведінки молоддю. Цілями застосування психологічної корекції (психокорекції) є оптимізація, виправлення і приведення в норму яких-небудь психічних функцій людини, відхиленя від оптимального рівня її індивідуально-психологічних особливостей і здібностей. Виділяється п'ять основних видів стратегій психокорекції (за В.Д. Менделевичем):

1) психокорекція окремих психічних функцій і компонентів психіки (увага, пам'ять, конструктивне та вербальне мислення, фонематичне сприйняття, пізнавальна діяльність та ін.) або корекція особистості;

2) директивна або недирективна стратегія психокорекційного впливу;

3) корекція, яка спрямована на індивіда або сконцентрована на родині;

4) психокорекція у формі індивідуальних або групових занять;

5) психокорекція як компонент клінічної психотерапії в комплексному лікуванні нервово-психічних захворювань або як основний і провідний метод психологічного впливу на людину з відхиленнями в поведінці та соціальній адаптації [3, с.266].

Корекція розглядається як шлях або спосіб подолання і ослаблення девіантних форм поведінки через формування відповідних життєво необхідних якостей в ході навчально-виховного процесу або різних видів діяльності учнівської молоді (навчальної, трудової та ін.). Таким чином, корекційно-педагогічна діяльність – це складне психологічне і соціально-педагогічне явище, що охоплює весь освітній процес (навчання, виховання і розвиток), який виступає як єдина педагогічна система, куди входять об'єкт і суб'єкт педагогічної діяльності, її цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний та оціночно-результативний компоненти. Тому поряд з діагностично-корекційною, корекційно-розвиваючою, корекційно-профілактичною існує і корекційно-виховна, і корекційно-навчальна, і інша діяльність. Виходячи з існуючого положення та трактування корекційної роботи, правомірно говорити про корекційно-

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

педагогічний процес як єдиний освітній процес, до якого входять навчання, виховання і розвиток молодих людей.

Доцільність корекційного впливу мотивується і рядом індикаторів неблагополуччя в розвитку підростаючого покоління, основними з яких є:

1) порушення комунікації в системі відносин «дитина-дорослий» і «дитина-одноліток», втрата взаєморозуміння, дезінтеграція сформованих раніше форм навчання;

2) низький рівень досягнень, який значно розходиться з потенційними можливостями молодої людини;

3) агресивна поведінка, що відхиляється від соціальних норм і вимог;

4) переживання молодою людиною стану емоційного неблагополуччя, емоційного стресу і депресії;

5) наявність екстремальних кризових життєвих ситуацій;

6) аномальні кризи розвитку, які на відміну від нормативних вікових криз не пов'язані з завершенням циклу розвитку, не обмежені в часі і носять виключно руйнівний характер, не створюючи умов і не сприяючи формуванню психологічних новоутворень, що знаменують перехід до нового вікового циклу та ін.

Отже, основним психолого-педагогічним аспектом корекційної роботи з молоддю, яка проявляє девіантні форми поведінки, має стати забезпечення умов для формування вищих форм психічної діяльності відповідно до базових законів онтогенетичного розвитку (законом середовища, законом розвитку вищих психічних функцій). Д.Б. Ельконін, характеризуючи психологічний вік, виділяє три його параметри, які необхідно враховувати при формуванні корекційних цілей і організації корекційно-педагогічного процесу – це «соціальна ситуація розвитку», рівень сформованості психологічних новоутворень, провідний вид діяльності [6, с.33-34].

Розглянемо тепер безпосередньо основні принципи психокорекційно-педагогічної роботи з девіантною молоддю:

1) діяльнісний принцип;

2) принцип комплексного використання методів і прийомів корекційно-педагогічної діяльності;

3) принцип інтеграції зусиль найближчого соціального оточення;

4) принцип попередження педагогічної занедбаності [4, с.248].

Діяльнісний принцип корекції визначає тактику проведення корекційної роботи та способи реалізації поставлених цілей,

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

підкреслюючи, що вихідним моментом в їх досягненні є організація активної діяльності молодого людини, створення необхідних умов для її орієнтування в складних конфліктних ситуаціях, вироблення алгоритму соціально прийнятної поведінки. Принцип діяльнісного підходу є методологічним принципом побудови процесу корекції.

Принцип комплексного використання методів і прийомів корекційно-педагогічної діяльності. У педагогічній практиці необхідна якась сукупність засобів, методів і прийомів, які враховують і індивідуально-психологічні особливості особистості молодого людини, і стан соціальної ситуації, і рівень матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення педагогічного процесу, і підготовленість до його проведення педагогів, певну логіку та послідовність застосування педагогічних методів і корекційних прийомів.

Принцип інтеграції зусиль найближчого соціального оточення. Девіантні форми в поведінці молодого людини – це результат не тільки її психофізіологічного стану, а й активного впливу на неї батьків, найближчих друзів і однолітків, педагогічного колективу навчального закладу.

Принцип попередження педагогічної занедбаності. Деадаптація, що виникає при порушеннях соціалізації, характеризується деформацією ціннісних і референтних орієнтацій молодого особистості, зниженням референтної значущості та відчуженням деадаптованої молоді, перш за все, від такого найважливішого інституту соціалізації, як навчальний заклад (школа, технікум, вуз). Очевидно, психолого-педагогічні чинники освітньої деадаптації, перш за все, і потрібно шукати в причинах, які знижують референтну значимість навчального закладу. При цьому в залежності від ступеня відчуження і глибини деформації референтних і ціннісних орієнтацій можна виділити дві стадії соціальної деадаптації. Перша стадія, що отримала назву педагогічної занедбаності, характеризується втратою референтної значимості та відчуженням від навчального закладу як інституту соціалізації при збереженні високої референтності сім'ї. Друга стадія, більш глибокої та небезпечної деадаптації – соціальна занедбаність – характеризується тим, що поряд з навчальним закладом молодого людина відчужується і від сім'ї і, втрачаючи зв'язок з основними інститутами соціалізації, стає, як би кажучи, «соціальним Мауглі», засвоюючи спотворені ціннісно-нормативні уявлення і кримінальний досвід в асоціальних і злочинних молодіжних компаніях і угрупованнях.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Таким чином, відчуження від навчального закладу і втрата його впливу – не менше поширене явище серед дезадаптованої молоді, ніж втрата впливу сім'ї. А між тим, з огляду на те, що досить велика кількість сімей відноситься до функціонально неспроможних, які з різних причин не справляються з завданнями виховання, то стає ясно, що навчальний заклад покликаний також заповнювати ще й дефекти сімейного виховання, надавати психолого-педагогічну підтримку сім'ї в метю попередження порушення соціалізації підростаючого покоління. На жаль, власні внутрішньоосвітні труднощі найчастіше такі великі, що при цьому не тільки не надається підтримка дітям і сім'ям групи ризику, а й ситуація додатково ускладнюється ще й психолого-педагогічними факторами навчальної дезадаптації.

При цьому, в першу чергу, фактори освітнього психолого-педагогічного ризику своїми витокami мають різні утруднення в навчальній діяльності, яка, перш за все, опосередковує всю систему відносин учня і з педагогами, і з однолітками, і в значній мірі з батьками. Певна частина молоді починає відчувати утруднення в засвоєнні навчальних програм вже з першого класу в зв'язку з неготовністю до навчання. Робота Г.Ф. Кумариної [1] та співробітників керованої нею лабораторії показують, що до 25% учнів-першокласників потребують додаткового корекційного режиму навчання з різних причин. Це – і трохі знижений, в межах крайньої норми, інтелект; і порушення окремих психічних пізнавальних процесів – уваги, пам'яті, сприйняття; і мовні порушення, ослаблена психосоматика; і аутизм або, навпаки, розгальмування, і т.д. При цьому такого роду порушення можуть мати як функціонально органічне походження, так і бути результатом депривації психічного розвитку, причиною якого є несприятливі умови сімейного виховання (непорозуміння, страхи та ін.).

В даний час на практиці реалізується кілька варіантів корекційного навчання, зокрема тренінгів, серед яких найвідоміші аутотренінг, поведінкова (біхевіоральна) терапія, нейролінгвістичне програмування, психодрама, трансактний аналіз.

Аутогенне тренування (аутотренінг) – методика, спрямована на оволодіння навичками психічної саморегуляції за допомогою релаксаційних способів. Під релаксацією (розслабленням) розуміється стан неспання, що характеризується зниженою психофізіологічною активністю, що відчувається або у всьому організмі, або в будь-якій його системі.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Поведінкова (біхевіоральна) психотерапія рясніє методиками, які засновані на виробленні умовно-рефлекторної діяльності з метою купірування психопатологічної симптоматики або навичок адекватних звичок замість неадекватних, невротичних. Найбільш відомими методиками є методики «систематичної десенсибілізації» і «парадоксальної інтенції», що застосовуються для лікування нав'язливих страхів. При «систематичній десенсибілізації» відбувається занурення людини в ситуацію, що викликає страх (уявну або реальну), з формуванням нової адекватної реакції на ситуацію і загасанням старої хворобливої. Методика, яка називається «парадоксальною інтенцією», спрямована на зміну ставлення девіантна до фобій за рахунок «перевертання» цього відношення і доведення ситуації до абсурду. Завдання парадоксальної інтенції – позбавити емоційно негативного підкріплення страхів, змінивши їх на іронію та гумор.

Нейролінгвістичне програмування являє собою систему психологічних маніпуляцій на підставі вивчення лінгвістичної метамоделі людини, суть якої полягає у визнанні шаблонності для кожної групи людей або однієї людини лінгвістичної системи пізнання світу і самого себе, вираження почуттів і рішення проблем. Для цього в нейролінгвістичному програмуванні (НЛП) існує поняття модальності – найбільш типовий і характерний для індивіда спосіб сприйняття та відображення навколишньої реальності. Виділяють три різновиди модальності: візуальна, аудіальна та кінестетична. Після виявлення домінуючої модальності людини передбачається корекція її поведінки, яка може самою людиною усвідомлюватися або не усвідомлюватися. У першому випадку можна говорити про управління індивідом, у другому – про маніпулювання їм за допомогою вербальних і невербальних методів. Мета програмування – вироблення певної стратегії поведінки, бажаної для людини або оточення [3, с.268-269].

У процесі психодрами відбувається розігрування людиною ролей з метою вивчення внутрішнього світу і вироблення навичок оптимальної соціальної поведінки. Як правило, психодрама використовується при наявності в індивіда характерологічних, комунікативних девіацій і «комплексу неповноцінності». Людина в процесі ігрової діяльності засвоює стереотипи поведінки в різних життєвих ситуаціях, апробує їх, вибирає найбільш підходящі і тим самим долає проблеми з девіантною поведінкою.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Трансактний аналіз розглядає особистість людини як сукупність трьох станів «Я», умовно названих Батько, Дорослий і Дитина. Суть їх полягає в генетично запрограмованому паттерні поведінки та прояві емоційних реакцій. Дитина проявляє себе інфантильними рисами характеру і відносинами до реальності, Дорослий – ознаками зрілої психічної діяльності, а Батько характеризується наявністю нормативних і оцінюючих стереотипів поведінки. Психологічна взаємодія відбувається у вигляді трансакції при використанні тих чи інших ролей. Основна мета трансактного аналізу полягає в тому, щоб допомогти індивіду зрозуміти особливості його взаємодії з оточуючими за допомогою відповідної термінології і навчити його нормативній та оптимальній поведінці.

Крім того, сьогодні на практиці реалізується ще декілька варіантів сучасного корекційного навчання. Це введення в великих загальноосвітніх школах класів компенсуючого навчання, в які на основі спеціальної діагностики відбирають дітей з різними проявами шкільної неготовності. Індивідуальний компенсаторний режим навчання забезпечується в цих класах за рахунок зниження чисельності учнів до 12 – 15 чоловік, а також завдяки спеціальному підбору і підготовки досвідчених педагогів, що освоїли програми компенсуючого навчання. Найбільш вразливим моментом навчання в режимі компенсаторних класів є можливість психологічної ізоляції учнів цих класів серед своїх однолітків, що, як правило, долається особливо тактовним ставленням педагогічного колективу до цих класів, а також інтеграцією, включенням на рівних позиціях всіх учнів в різні форми позакласного життя.

Поряд з компенсаторними класами в невеликих школах з нечисленним наповненням класів, з досвідченими педагогами, наявністю психологічної служби здійснюється варіант інтегративного навчання, коли діти з різними труднощами навчаються в загальних класах при наявності індивідуального режиму навчання і додатковій психолого-педагогічній корекційній програмі. На жаль, програми компенсуючого навчання реалізуються далеко не у всіх навчальних закладах, і тому значна частина дітей, з різних причин зазнають труднощі в навчальній діяльності, залишаються без необхідної додаткової психолого-педагогічної діагностично-корекційної допомоги. Наслідком цього є не тільки відставання в навчанні, неуспішність, а й всезростаючий психологічний дискомфорт, випробовуваний «неуспішними учнями» в школі, що в підлітковому віці штовхає їх на пошуки іншого, позашкільного середовища спілкування, іншої референтної групи однолітків, а це, в свою

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ
чергу, починає мати вирішальне значення в соціалізації підлітка, а потім і молоді людини.

Висновки. Розглянувши запропоновану проблему, вивчивши ряд психологічної та педагогічної літератури, ми прийшли до деяких висновків.

По-перше, для попередження соціальної дезадаптації в колективі особливо актуальною є задача такої організації навчального процесу, при якій було б можливо успішне оволодіння знаннями кожним учнем.

По-друге, особливо велику увагу в пошуках резервів успішного навчання всіх без винятку учнів як загальноосвітніх шкіл, так і технікумів і вузів, потрібно приділяти розвитку пізнавальних мотивів і пізнавальних інтересів учнів.

По-третє, не менш важливою умовою є також і розширення сфери соціально значимої діяльності для того, щоб, поряд з навчанням, учні, особливо педагогічно запущені, а також особи, що погано засвоюють навчальний матеріал та отримали можливість реалізувати себе, свою потребу самоствердження на основі різноманітної суспільно корисної діяльності.

По-четверте, сьогодні основними й більш ефективними принципами психокорекційно-педагогічної роботи з девіантною молоддю є: діяльнісний принцип; принцип комплексного використання методів і прийомів корекційно-педагогічної діяльності; принцип інтеграції зусиль найближчого соціального оточення та принцип попередження педагогічної занедбаності.

По-п'яте, потрібна спеціалізована освіта сучасних педагогів для психокорекції девіантної поведінки молоді.

Список літератури: 1. *Кумарина Г.Ф., Вайнер М.Э.* и др. Коррекционная педагогика в начальном образовании: Учебное пособие для студентов средних педагогических учебных заведений / Под ред. Г.Ф.Кумариной. – М.: Академия, 2003. – 320 с.; 2. *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 115 с.; 3. *Менделевич В.Д.* Психология девиантного поведения: Учебное пособие / В.Д. Менделевич. – СПб.: Речь, 2005. – 445 с.; 4. *Набойченко Е.С.* Психология отклоняющегося поведения подростков: Монография / Е.С. Набойченко. – Екатеринбург: Издатель Калинина Г.П., 2007. – 285 с.; 5. *Слободчиков В.И.* Психология развития человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе: Учебное пособие /

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ
В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М.: Изд-во ПСТГУ, 2013. – 400 с.;
6. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в
детском возрасте / Д.Б. Эльконин // Вопросы психологии. – 1971. – № 4. –
С. 32 – 39.

Bibliography (transliterated): 1. *Kumarina G.F., Weiner M.E.* and others. Corrective Pedagogy in primary education: A manual for students of secondary teacher training institutions / Ed. G.F. Kumarinoy. – М.: Academy, 2003. – 320 p.; 2. *Leontiev A.N.* Activities. Consciousness. Personality / A.N. Leontiev. – М.: Politizdat, 1975. – 115 p.; 3. *Mendelevich V.D.* Psychology of deviant behavior: Textbook / V.D. Mendelevich. – SPb.: Rech, 2005. – 445 p.; 4. *Naboichenko E.S.* Psychology of deviant behavior among adolescents: Monograph / E.S. Naboichenko. – Ekaterinburg: Publisher G.P. Kalinina, 2007. – 285 p.; 5. *Slobodchikov V.I.* Psychology of Human Development: The development of subjective reality in ontogenesis: Textbook / V.I. Slobodchikov, E.I. Isaev. – М.: Izd. PSTGU, 2013. – 400 p.; 6. *Elkonin D.B.* On the problem of periodization of mental development in childhood / D.B. Elkonin // Questions of psychology. – 1971. – № 4. – P. 32 – 39.

Поцулко О.А.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПСИХОКОРЕКЦІЙНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ, ЯКА ПРОЯВЛЯЄ ДЕВІАНТНІ ФОРМИ ПОВЕДІНКИ

У статті аналізуються основні принципи корекційно-педагогічної роботи з молоддю в освітньому процесі, а також варіанти корекційного навчання, зокрема тренінги (аутотренінг, поведінкова (біхевіоральна) терапія, нейролінгвістичне програмування, психодрама, трансактний аналіз) з метою подолання девіантних форм поведінки молодих людей.

Ключові слова: психокорекція, психокорекційно-педагогічна робота, діяльність, девіантна поведінка, принцип, аутотренінг, поведінкова (біхевіоральна) терапія, нейролінгвістичне програмування, психодрама, трансактний аналіз.

Potsulko E.A.

SIGNIFICANT PSYCHOCORRECTIONAL-PEDAGOGICAL
WORK WITH YOUTH THAT EXHIBIT DEVIANT BEHAVIOR

The article analyzes the basic principles of correctional and educational work with young people in the educational process, as well as options for remedial education, in particular training (auditory training, behavioral (behavioral) therapy, neuro-linguistic programming, psychodrama, transactional analysis) in order to overcome the deviant behavior of young people.

Keywords: psychocorrection, psycho-correction-pedagogical work, activities, deviant behavior, the principle of auto-training, behavioral (behavioral) therapy, neuro-linguistic programming, psychodrama, transactional analysis.

Поцулко Е.А.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ПСИХОКОРРЕКЦИОННО-
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С МОЛОДЕЖЬЮ, КОТОРАЯ
ПРОЯВЛЯЕТ ДЕВИАНТНЫЕ ФОРМЫ ПОВЕДЕНИЯ

В статье анализируются основные принципы коррекционно-педагогической работы с молодежью в образовательном процессе, а также варианты коррекционного обучения, в частности тренинги (аутотренинг, поведенческая (бихевиоральная) терапия, нейролингвистическое программирование, психодрама, трансактный анализ) с целью преодоления девиантных форм поведения молодых людей.

Ключевые слова: психокоррекция, психокоррекционно-педагогическая работа, деятельность, девиантное поведение, принцип, аутотренинг, поведенческая (бихевиоральная) терапия, нейролингвистическое программирование, психодрама, трансактный анализ.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 159

Рибалка В.В.

ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА ОДУХОТВОРЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ВИКЛАДАЧА ТА УЧНІВ І УМОВ ЇХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ПРАЦІ

Одухотворення досвіду педагогів та умов їх навчально-виховної діяльності розглядається як активний процес і результат комплексної презентації ними позитивного змісту ідеальної діяльності попередніх поколінь видатних вчених, митців, представників різних сфер культури людства, як форма ампліфікації, збагачення їх духовного досвіду, а тому й духовного потенціалу учнів у процесі навчання та виховання. Мова йде про таку презентацію творчої спроможності душі і духу людини, яка спонукає учнівську молодь до власної духовної творчості і включення її результатів до фонду досягнень людської цивілізації, підтримки й розвитку цих досягнень (адже відбувається і протилежний процес відмови та руйнації цих досягнень). Тому важливим при цьому виступає мотиваційне значення одухотворення, його акмеологічний, аксіологічний сенс як зразка для повторення наступними поколіннями досягнень попередніх поколінь.

Одухотворення – двоспрямований творчий процес, який починається як творче сприймання естетичних, етичних, наукових, екзистенційних продуктів духовного творення і продовжується як процес продукування педагогами і учнями нових власних, релевантних попереднім, духовних цінностей. Ми говоримо про духовні цінності, оскільки у психолого-педагогічному плані доцільно мати на увазі передусім творення самої особистості, а потім – про творення нею як суб'єктом інших духовних і матеріальних цінностей. При цьому вказані духовні процеси мають бути взаємовідповідними одне одному і включатись у різномасштабні соціальні процеси одухотворення самого суб'єкта, членів сім'ї, педагогів і учнів школи, громадян міста, регіону, країни, мешканців планети та всесвіту. З боку особистості такий духовний взаємозв'язок має бути забезпечений психосоціально, комунікаційно, мотиваційно, характерологічно, рефлексивно, компетентнісно, інтелектуально, психофізіологічно та психосоматично.

З іншого боку, одухотворенню сприяє релігійне розуміння духовності, яке значною мірою історично асимільоване народним менталітетом і може вважатися, поряд із науковим, філософським, онтологічним, життєвим її розумінням. Дійсно, можна інтерпретувати

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Віру, Надію, Любов відповідно як: Віру у благодійну дію позитивних духовних цінностей Добра, Краси, Істини, справедливості; Надію, сподівання на рятівну місію позитивних духовних цінностей у протиставленні злу, потворності й ненависті; спиратися на Любов з боку оточуючих і любити людей як носіїв позитивних духовних цінностей. Отже можна розглянути структуру одухотворення відповідно до вище наведених рівнів структури особистості таким чином:

а) насичення психосоціальної сфери особистості вчителів та учнів спільними духовними цінностями різного рівня – особистісними, родинними, національними, транснаціональними; цьому сприяє, приміром, дотримання виконуваних юними та дорослими громадянами й трудівниками етичних, естетичних та наукових вимог; важливими в цьому зв'язку видаються святкування особистих, сімейних, народних, релігійних свят, відзначення святкових дат країни, Євросоюзу, ЮНЕСКО, ООН тощо;

б) інтенсифікація, значно ширше включення у процес духовного спілкування та спільної діяльності проявів духовної афіліації, комунікації, перцепції, інтерації, співдії, атракції, зокрема на основі цілеспрямованого насичення тезаурусу суб'єктів спілкування духовними елементами та їх використанням у різноманітних ситуаціях; робочий словник педагогів має бути духовно акцентуїтованим, що сприятиме більш глибокому формуванню духовної свідомості дорослої та юної особистості;

в) поглиблення духовної сутності спрямованості, усвідомлення переваг духовної мотивації, одухотвореного сенсу життя і досягнення відповідних позитивних результатів у навчальній діяльності та громадянській активності;

г) одухотворення характерологічної сфери особистості педагога і учня через духовне самовиховання та самоактуалізацію; духовні риси характеру краще за усе формувати через духовно спрямовані вчинки Добра, Краси, Істини, Віри, Надії, Любові;

д) засвоєння прийомів рефлексивного аналізу та самоздійснення духовних ситуацій у міжособистісному спілкуванні та спільній діяльності; саме в цьому контексті постає як зрозуміле пізнання особистістю себе, своєї духовної сутності;

е) систематизація власного досвіду позитивної дії духовних стимулів, знань, умінь, навичок і почуттів у діяльності та запозичення і використання ефективного особистісного духовного досвіду інших, оволодіння системи духовних цінностей, духовної компетентності;

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

е) діалектична антиномізація, врівноваження протилежностей між духовними антиноміями та їх інтелектуальний аналіз і синтез в процесі постановки і вирішення духовних проблем, завдань взаємодії добра і зла, краси і потворності, істини та брехні, віри і зневір'я, надії й розпачі, любові та ненависті на користь утвердження позитивних духовних цінностей та відкидання неповноцінностей і негативних цінностей;

ж) врахування психофізіологічних передумов розвитку досвіду формування духовного потенціалу у вчителів та учнів, пов'язаних із темпераментом, функціональною асиметрією мозку тощо; адже за різних типів темпераменту духовні цінності можуть бути спрямовані переважно у минуле, теперішнє та у майбутнє, засвоюватися надто критично, амбіційно, блокуватися тощо, а за різних типів функціональної асиметрії – домінувати у понятійно-абстрактній чи в образно-емоційній формі;

з) опанування різноманітними психосоматичними формами самовираження особистістю свого духовного потенціалу у вигляді різноманітного вираженої міміки, пантоміміки, поведінки та жестуляції.

Важливо вміти діяльнісно реалізувати процес одухотворення, тобто здійснювати його у вигляді певних етапів або компонентів, таких як: потребово-мотивайний, інформаційно-пізнавальний, цілеформувальний, операційно-результативний та емоційно-почуттєвий. Разом з тим, не слід забувати, що процес **о-духо-творення** за своєю природою носить творчий характер, який має спиратися на систему прийомів, методів творчої діяльності та поведінки.

Розглянемо докладніше особливості одухотворення на рівні підструктур особистості.

1. Підструктура психосоціальності відповідає за створення й утвердження високодуховної атмосфери в колективі навчального закладу, в групі, класі тощо, за дотримання на психосоціальному рівні вимог Добра-Краси-Істини, Віри-Надії-Любові. Через неї особистість забезпечує вплив позитивних духовних цінностей на виконання різних суспільних установок, соціальних позицій, ідеалів, ролей, міжособистісної поведінки. І водночас – усунення, виключення, нівелювання впливу на соціальну активність неповноцінностей та негативних духовних цінностей зла-потворності-брехні, зневір'я-розпачу-ненависті. Ця підструктура має справу з певними духовними квантами, що сприймаються особистістю із соціуму, переробляються нею і збагаченими повертаються у суспільство.

Дієвим методом розвитку й актуалізації духовного потенціалу в даній підструктурі учнів може стати святкування національних і

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ
міжнародних духовних дат, святкових днів, в яких зберігається пам'ять про визначні духовні події людства і які виступають певним чином як національні та міжнародні еталони утвердження духовного потенціалу людства. Для цього слід виділити дати визначних подій у відповідних календарях ООН, ЮНЕСКО, Євросоюзу, США, України, народних свят, релігійних дат, сімейних торжеств і власних духовних подій. Вкажемо для прикладу на деякі свята ООН у 2015 році (кожного року цей перелік оновлюється за змістом і датами):

- 20 лютого – Всесвітній день соціальної справедливості;
- 21 лютого - Міжнародний день рідної мови;
- 20 березня - Міжнародний день щастя;
- 7 квітня - Всесвітній день здоров'я;
- 23 квітня - Всесвітній день книги та авторського права;
- 26 квітня – Всесвітній день інтелектуальної власності;
- 15 травня - Міжнародний день сімей;
- 21 травня - Всесвітній день культурного розмаїття в ім'я діалогу та розвитку;
- 20 червня Всесвітній день біженців;
- 12 серпня - Міжнародний день молоді;
- 19 серпня – Всесвітній день гуманітарної допомоги;
- 21 вересня - Міжнародний день миру;
- 29 вересня – Всесвітній день серця;
- 1 жовтня - Міжнародний день похилих людей;
- 4 жовтня – Всесвітній тиждень космосу;
- 5 жовтня – Всесвітній день учителя;
- 11 жовтня - Міжнародний день дівчат;
- 15 жовтня - Міжнародний день сільських жінок;
- 10 листопада - Всесвітній день науки;
- 15 листопада - Всесвітній день пам'яті жертв дорожньо-транспортних аварій;
- 16 листопада - Міжнародний день терпимості або толерантності;
- 19 листопада - Всесвітній день філософії;
- 20 листопада - Всесвітній день дітей;
- 2 грудня - Міжнародний день боротьби за відміну рабства;
- 5 грудня - Міжнародний день добровольців або волонтерів;
- 9 грудня - Міжнародний день боротьби з корупцією;
- 10 грудня - День прав людини;

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

20 грудня - **Міжнародний день солідарності людей.**

Джерело: <http://www.calend.ru/holidays/un/> © Calend.ru

До цього списку можна додати святкові дні та пам'ятні дати
МІСТА, СЕЛА, РОДИНИ, ОСОБИСТОСТІ тощо.

Організація у навчальному закладі святкування видатних дат та
відповідних до них проявів духовності може передбачати:

а) вибір свята і дати та доцільної смислової форми святкування
(формат проекту реалізації ідей свята);

б) пошук повної інформації про свято і наявний досвід його
відзначення;

в) підготовка сценарію святкування;

г) реалізація сценарію, театралізація, фестивалі, громадські акції,
інші публічні та індивідуальні форми відзначення свята тощо;

д) емоційно-почуттєве забарвлення святкування духовних дат для
його запам'ятовування з використанням різних естетичних заходів –
відповідна музика, балетні композиції, поетичні твори, кулі тощо.

Зазначимо, що вибір святкових дат може бути пов'язаний із
вибором духовних вчинків.

Дуже важливим є розгортання у навчальних закладах масштабних
суспільних етичних, естетичних, культурних заходів, в яких бере участь
увесь педагогічний та учнівський колектив на чолі з керівництвом закладу.
В Україні подібним до цього можна вважати проект «Співаючий ректор», в
якому бере безпосередню участь ректор Національного університету
культури й мистецтв професор Михайло Поплавський, який бере на себе
роль актора, режисера, продюсера всеукраїнських і міжнародних
святкових концертів, що серед іншого одухотворяють навчально-виховний
процес у виші.

Універсальним є протистояння бездуховності, а тому й
одухотворення особистості на основі дотримання 10 заповідей Божих.
Наведемо їх у стислому викладі, звертаючись передусім до віруючих
педагогів і учнів:

Заповіді I-IV: як слід вестися щодо Бога:

**I. Я, Господь – Бог твій. Хай не буде у тебе інших богів, крім
Мене.**

**II. Не роби собі ідолів і ніяких зображень; ...не вклоняйся їм і не
служи їм.**

III. Не проголошуй імені Господа, Бога твого, даремно, всує.

IV. Пам'ятай день суботній (недільний у православних), щоб освящати Його, Господа.

Заповіді V-X вчать любити людей і не ображати їх:

V. Почитай батька і мати свою, щоб тобі було добре і щоб ти довго жив на землі.

VI. Не вбивай.

VII. Не перелюбствуй.

VIII. Не кради.

IX. Не проголошуй неправдивих свідчень на ближнього свого (не бреш).

X. Не бажай собі дружини ближнього, не бажай собі дома ближнього твого, ані поля його, ані раба його, ані вола його, ані вісляка його, ані усіяної худоби його, ані всього того, що належить ближньому твоєму.

Порушення цих законів, гріхопадіння може призводити до втрати здоров'я, життя, до хвороб, а іноді і до смерті...

Можна навести цікавий факт побудови церкви на території Кременчуцької профільно-диференційованої школи №3 у 1992-2000-х роках за ініціативою її директора Самодрини Анатолія Петровича, до речі дуже цікавого поета. В останні роки церкви з'являються на території як загальноосвітніх, так і деяких вищих навчальних закладів, що сприяє одухотворенню як учнівського, так і викладацького колективу.

Додамо, що важливу роль в одухотворенні особистості викладачів і учнів через дану підструктуру можуть відігравати певні соціально-психологічні тренінги.

2. Для підструктури *спілкування* особистості важливим є актуалізація духовних потреб у різних ситуаціях спілкування, діалогу, *поллогу*, засвоєння і використання тезаурусу високої духовності, синонімів позитивних духовних цінностей, і, навпаки, - аргументоване гальмування, виключення із спілкування їх антонімів, тобто негативних духовних цінностей та неповноцінностей.

Взагалі, має бути розроблений і використовуватися робочий словник, **тезаурус понять** проблеми духовності, духовних цінностей, духовної культури, духовного потенціалу педагогічного працівника і учня, духовного актуалізацію, втілення у життя духовних цінностей Добра, Краси, Істини, Любові, Віри, Надії. Останні мають бути піднесені до рівня найвищих наукових, філософських, аксіологічних, культуротворчих категорій і представлені у вигляді певних **законів духовності**,

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

охарактеризованих у своїй сутності, єдності, повноті та послідовності. Мова йде, зокрема, про психологічні, педагогічні, «світлі» життєві закони Добра, Краси, Істини, закони Любові, Віри, Надії в їх взаємозв'язку між собою та протидії елементам «темної» духовності. Важливою є розробка методів виявлення сформованості базових цінностей духовного потенціалу особистості у вчителя і учня, що розвивається, підготовки психолога і педагога до розвитку та актуалізації, саморозвитку і самореалізації духовного потенціалу учнівської молоді на різних вікових етапах та в різних ситуаціях. Для покращення ступеня опанування значеннями основних термінів проблеми духовності може використовуватися комп'ютерний варіант тезаурусу відповідних понять.

Слід пам'ятати, що за кожною із наведених базових духовних, позитивних і негативних цінностей стоїть безліч різних цінностей, що їх конкретизують. Наведемо в цьому зв'язку відповідні їх групи. Треба усвідомлювати, що використання вказаного тезаурусу позитивних духовних понять має причиново-наслідкове, сугестивне значення, тобто визиває покращення взаємних стосунків між людьми, підвищення ефективності, результативності, якості спільної діяльності. Тоді як використання протилежних негативних духовних понять погіршує взаємостосунки, їх перебіг та результати. Тобто треба ставитися до етичної, естетичної та наукової термінології як до засобів контрольованого духовного впливу, від яких залежить якість самого спілкування. Духовні сили, кванти інформації, сигнали, інтереси, рефлексії, інтелектуальні ідеї, емоційні прояви статистично мають бути більше позитивними, ніж негативними, від чого залежить успіх, благополуччя, щастя дорослих і молоді. І мова йде про всі без винятку компоненти спілкування – афіліацію, інформацію, перцепцію, інтеракцію (позитивні комунікаційні вчинки), атракцію (емпатію та симпатію). Увесь процес спілкування має носити позитивне емоційно-почуттєве забарвлення.

Робочий тезаурус спілкування має включати наступні позитивні духовні цінності:

Добро: благо, справедливість, добротність, добродіяння, добробут, щастя, чеснота, етика.

Краса: прекрасне, гармонія, досконалість, свобода, піднесене, мистецтво, врівноваженість, взаємовідповідність, естетика.

Істина: чесність, правдивість, мудрість, інтелектуальність, правильність, точність, повнота, доведеність, теоретичність, науковість.

Віра: вірність, довіра, відданість вищим цінностям та Богові.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

Надія: надійність, сподівання, впевненість, розрахунок на спасіння, в тому числі через віру в Бога.

Любов: кохання, дружба, милість, симпатія, повага тощо.

Водночас бажано уникати неактуального використання (всє) термінології, за якими стоять наступні негативні духовні цінності:

Зло: агресивність, жорстокість, розбещеність, самоцентризм, егоїзм, злобність, злочинність, злодійство, негативізм.

Спотворення: потворність, страхіття, жажливість, кошмарність.

Брехня: оманливість, неправда, хибність.

Зневіра: недовіра, підозра, підступність, зрада.

Безнадія: розгубленість, розпач, відчай, розпука, несамовитість, безнадійність, нестямність, відчайдушність, безвихідність, безпорадність у ситуації спасіння.

Ненависть: зненависть, ворожість, антипатія, огидність.

Підкреслимо ще раз, що разом із вказаними вище вербальними засобами утвердження позитивної духовності, педагоги і учні мають бути мотиваційно, інтелектуально, емоційно готовими до безпосередньої словесної, логічної протидії негативним духовним проявам – злу, потворності, брехні, зневіри, розпачу, ненависті, використовуючи усю попередню психопедагогічну аргументацію і переконуючи їх носіїв у доцільності зміни їх негативної духовної орієнтації на позитивну.

Для цього можна використовувати метод дебатів, що полягає у логічному, аргументованому доведенні істинності певного положення і відмови від шкідливого, сумнівного положення. При цьому здійснюється певне інтелектуальне змагання в присутності досвідченого судді.

Перспективною в цьому плані є **метод діалогічних універсалій професора психології Г.О.Бала**, що полягає передусім у дотриманні наступних принципів:

- a) принцип поваги партнерів діалогу одне до одного і до себе;
- б) принцип прийняття партнерів діалогу такими, якими вони є;
- в) принцип орієнтації на найвищі й найкращі досягнення сторін з огляду на перспективу;
- г) принцип свідомої конкордантності, тобто установки на згоду на основі загальноприйнятих базових знань, норм, цінностей і цілей;
- д) принцип толерантності, терпимості одне до одного;
- е) принцип чіткого й обґрунтованого викладу сутності проблем і вимог кожною стороною діалогу;

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

е) принцип знаходження спільного у висловлених поглядах на проблему і прийняття рішення на цій спільній основі;

ж) принцип фіксації розбіжностей та відкладення їх обговорення на більш сприятливі часи та після більш ґрунтовної підготовки до діалогу;

з) принцип зосередження на виконанні спільних рішень та їх реалізації відповідними владними структурами;

і) принцип контролю за їх виконанням усіма сторонами.

Слід забезпечити обов'язкове досягнення спільного прогресивного результату, вивчати і долати труднощі на шляху до нього. До підготовки і проведення такого діалогу можуть бути залучені професійні психологи, соціологи, політологи, спеціалісти по конфліктології та посередництва, інструктори по організації тренінгів спілкування тощо.

Ефективним може стати власний приклад для молоді незаперечно добродіяння, відданості прекрасному, служіння істині самого педагога – незважаючи іноді на перешкоди і протидію оточення. Останнє може буди переконливішим, якщо педагог і учень самі займаються творенням і передачею духовних цінностей Добра, Краси, Істини, Любові, Надії, Віри у різних формах – вчинках, проєктах, літературних творах, дослідженнях, принциповій поведінці у навчальному закладі тощо. Можемо навести безліч прикладів того, як викладачі виступають перед своїми учнями не тільки як педагоги, але і як талановиті поети, артисти, співаки, художники, митці різних жанрів. Таким був академік І.А.Зязюн, який ще у студентську добу у 1960-ті роки виступав в університетській самодіяльності як конферансьє, ведучий концертів художнього колективу Київського державного університету, а під час ректорства у славнозвісному Полтавському педагогічному інституті співав в ансамблі «Калина».

В Харківському національному технічному університеті (ХПТ) професор О.Г.Романовський відомий своїм студентам і колегам не тільки як талановитий менеджер, але і як цікавий поет духовного спрямування, як виконавець чудових бардівських пісень на власні вірші, що створюють у душах студентів і професорів особливу духовну атмосферу.

Дуже перспективним видається у деяких випадках протистояння злу, спотворенню, неправді так званим методом неспротиву злу, який запропонував Л.Толстой і успішно зреалізували Махатма Ганді, Нельсон Мандела, Мати Тереза та інші духовні лідери людства. Всі перераховані вище заходи можна відпрацьовувати в ході різноманітних тренінгів спілкування.

3. Підструктура спрямованості є дуже важливою в плані формування та актуалізації високодуховних установок, мотивів, орієнтирів, сенсів, намірів, цілей, проєктів, програм, емоційних оцінок тощо, особливо на початкових етапах становлення стосунків з людьми, розгортання діяльності, трудових процесів, творчості тощо. Початкові стадії всіх видів людської активності мають бути освячені високими духовними устремліннями до Добра, Краси, Істини, сповнені Вірою у краще, Надією на досконале, почуттям Любові, що є запорукою успіху. При цьому доцільно спиратися на переконання в тім, що вказані духовні цінності діють із силою закону досконалості. Прикладом такої переконаності можуть бути наступні настановлення Мати Терези:

- якщо ви проявляли добро, а люди звинуватили вас у таємних особистих потягах, все одно проявляйте добро;
- якщо ви досягли успіху, то у вас може з'явитися чимало уявних друзів і справжніх ворогів – все одно досягайте успіху;
- якщо ви чесні і відверті, то люди будуть обманювати вас – все рівно будьте чесні та відверті;
- якщо ви отримали безсумнівне щастя, вам будуть заздрити – все одмінно будьте щасливі;
- добро, яке ви сотворили сьогодні, люди позабудуть завтра – все рівно творіть добро;
- все, що ви робите, потрібно не людям, воно необхідне тільки тобі і Богу! Хай усякий, хто приходить до тебе, піде, ставши краще і щасливіше;
- люби і хай любов буде для тебе такою ж природною, як і подих;
- найважливіші ліки – це ніжна любов і турбота;
- можна робити маленькі речі, але з великою любов'ю;
- не втрачайте здатності довіряти, вірити й любити;
- чим більше любові, мудрості, краси, доброти ви відкриєте в собі, тим більше ви помітите їх в оточуючому світі;
- розповсюджуйте любов усюди, де б ви не знаходилися – передусім у власному домі.

Дуже корисними можуть стати відповідні мотиваційні тренінги, ігри, вправи для дорослих і молоді.

4. Підструктура характеру – в ній і через неї відбувається виховання та самовиховання, актуалізація та самоактуалізація високодуховних рис характеру як духовних етичних, естетичних, наукових ставлень до природи, соціуму, людини, речей, справ, до себе тощо.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

Особистість за допомогою характеру оперує відношеннями, ставленнями залежно від того, як ставляться до неї. Показовими для цього є висловлювання Марії Монтесорі:

- дітей вчить те, що їх оточує;
- якщо дитину часто критикують – вона вчиться осуджувати;
- якщо дитину часто вихваляють – вона вчиться оцінювати;
- якщо дитині демонструють ворожість – вона вчиться дратися;
- якщо з дитиною чесні – вона вчиться справедливості;
- якщо над дитиною часто насміхаються – вона вчиться бути робкою;
- якщо дитина живе з почуттям безпеки – вона вчиться вірити;
- якщо дитину часто ганьблять – вона вчиться почувати себе винуватою;
- якщо дитину часто схвалюють – вона вчиться добре до себе ставитися;
- якщо до дитини часто бувають толерантною – вона вчиться бути терплячою;
- якщо дитину часто підбадьорюють – вона набуває впевненості у собі;
- якщо дитина живе в атмосфері дружби і відчуває себе необхідною – вона вчиться знаходити в цьому світі любов;
- концентруйтеся на розвитку доброго в дитині, тоді плохому не буде залишатися місця;
- у ставленні до дитини додержуйтесь найкращих манер – пропонуйте їй найкраще, що є в вас самих (за матеріалами з Вікіпедії).

5. Підструктура самосвідомості відповідає за рефлексивний обіг духовних цінностей у внутрішньому світі, за духовну єдність зовнішнього та внутрішнього світів між собою та з діяльністю і поведінкою особистості. Відбувається рефлексивний зв'язок духовних цінностей з різноманітними предметами інших підструктур особистості – психосоціальної, комунікативної, спрямованості, характеру, компетентності, інтелекту, психофізіології, психосоматики. Специфічними операціями такого рефлексивного обігу є самоусвідомлення, самопізнання, саморегуляція, самоактуалізація, самоемоція. Ці операції мають свою специфіку в

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

кожній підструктурі і завдяки їй відбувається своєрідне присвоєння світу особистістю. Так для підструктури інтелекту властиві рефлексивні операції самоаналізу-самосинтезу, самопорівняння-самоототожнення, самоузагальнення-самоконкретизації, самосистематизація-самоагломерація тощо. Завдяки цим операціям духовні цінності переносяться у внутрішній світ, накладаються шляхом самооцінки на його цілі і засоби, навколо них концентруються елементи сприймання, відчуття, уваги, пам'яті, мислення, уяви, уявлення, інтелектуальні емоції тощо. Наявність цієї підструктури говорить про те, що одухотворення – це трудомісткий процес, який потребує від особистості напруженої внутрішньої роботи. Як вірно сказав поет, для цього «душа трудиться повинна - і день і ніч, і день і ніч!» у внутрішньому світі та у його взаємозв'язку із зовнішнім духовним простором сім'ї, системи освіти (в цьому плані багато чого можна запозичити у церкви), кола друзів. Відбувається одухотворення освітнього середовища етичними, естетичними, світоглядними цінностями.

Дуже важливим в цьому плані є самовиховання педагогом і учнем в собі духовних якостей, використовуючи відомі методи самотворення (самотивування, самопізнання, самоінформування, самопрограмування, самопереконання, самозобов'язання, самонаказ, самовплив, самооцінку, самоконтроль, самозвіт, самозаохочування, самопокарання тощо), педагог може в ході систематичного самоудосконалення сформувати в собі духовні якості своїх особистісних властивостей, допомагаючи в цьому й молоді.

6. Підструктура досвіду, компетентності особистості
забезпечує розвиток духовного потенціалу та його актуалізацію, тобто самопотенціацію та самоактуалізацію системи духовних установок, духовних знань, духовних умінь, духовних навичок, духовних емоцій і почуттів. Найкраще це виражається у готовності особистості до здійснення духовних вчинків. При цьому організація і здійснення педагогами та учнями духовних вчинків, повинна мати своїми засадами саме шість базових духовних цінностей – Добра, Краси, Істини, Віри, Надії, Любові. Ми обмежуємося далі лише назвами вчинків, припускаючи, що їх зміст і процес здійснення можуть бути зрозумілими педагогам і учням по самій назві і гнучкими відповідно до конкретної ситуації, віку, статі, індивідуальності, особистості, зокрема тієї, що відповідає результатам самоспостереження, опитування та програмі духовного удосконалення учнів, які віднайдені та наведені на попередньому етапі. Отже, це наступні

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

вчинки, ефективність яких зростає, коли вони домінують не тільки у системі освіти та у християнській педагогіці, але й в усіх прошарках суспільства, на всіх рівнях його організації. Ми скористалися при цьому даними з цього питання академіка І.Д.Беха, поглядами І.А.Зязюна, М.Й.Боришевського, М.В.Савчина, Е.О.Помиткіна та власними міркуваннями. Отже це наступні **види духовних вчинків**:

Вчинки з утвердження ДОБРА: вчинки добродіяння, доброчинності, безкорисливого служіння людям, вдячності, догоджання, виконання обов'язку, вчинок благородства, шляхетності, благодіяння, вчинок-опіка тощо. Прикладом цього в освіті виступають видатні представники педагогіки справедливості, добра, серця, любові, честі – справжні добродії А.С.Макаренко, Я.Корчак, В.О.Сухомлинський, І.А.Зязюн, а також місіонери, волонтери, лікарі, практичні психологи і педагоги гуманістичного напрямку.

Вчинки переживання КРАСИ: вчинки шанування прекрасного в людині і природі, чуйності до краси творінь митців (видатних художників, поетів, письменників, композиторів, скульпторів, архітекторів, акторів тощо), скромності, присвячення, бездоганний життєвий вчинок, вчинок великодушності, шанування краси душі, схиляння перед прекрасним. Як приклади можуть розглядатися постаті таких духовних лідерів українського народу, як Т.Шевченко, Л.Українка, І.Франко, П.Тичина, М.Рильський, П.Загребельний, Л.Костенко, Г.П.Васянович, Е.О.Помиткін тощо.

Вчинки служіння ІСТИНІ: це вчинки відданості істині, боротьби за правду, вчинок-ширість, утримання від зради, запобігання неправди, недопущення хитромудрості, блокування підступності і зради – своєї та іншої людини, чесний вчинок. Зразками видатних послідовників цього можуть бути постаті В.І.Вернадського, А.Ейнштейна, Є.О.Патона, А.Сахарова, М.Амосова, І.Д.Беха та ін.

Вчинки відданості ВІРІ: вчинок віри в людину, коли її зрадили інші, вчинок відданості людині, вчинок вірності коханому (-ній), самовідданість людині, вчинок збереження честі та гідності, шанування віри в людину, в Бога. Таким був зокрема лікар і богослов В.Ф.Войно-Ясенецький тощо.

Вчинки покладання на НАДІЮ: вчинок надії на спасіння людини, надії на щастя людини, вчинок надійності, вчинок самозбереження, очікування надійного духовного розвитку і прояву

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

дитини, вчинок навіювання іншої людини зразками власної надійності. Цьому відповідає місія Мати Терези та ін.

Вчинки об'єднуючої ЛЮБОВІ: вчинок благородної любові, вчинок зізнання в любові, патріотичний вчинок як прояв любові до Батьківщини, вчинок любові до батьків, до родичів, до друзів та до незнайомих людей, вчинок християнської любові, вчинок розради, людяності, гуманізму до знедолених, вчинок гуманної згуртованості людей, вчинок примирення у коханні, вчинок милосердя, вчинок благоговіння перед величчю красивої і мудрої людини, вчинок дружби. Прикладом цього виступають І.Христос, Апостоли, Іоанн Златоуст, Папа Іоанн Павло II та ін.

Спільним для всіх вказаних вчинків може стати загальна схема їх організації педагогами і здійснення учнями у школі та за її межами, що передбачає:

1.Формування сенсу, мотивації вчинку та вибір його виконавця та адресата.

2.Отримання повної інформації про адресата і зразки виконання вчинку та пізнання ситуації здійснення вчинку.

3.Цілепокладання, планування здійснення духовного вчинку і того, що передбачається сформувані в особистості внаслідок його здійснення.

4.Здійснення вчинку та отримання духовного особистісного ефекту, післядії вчинку.

5.Емоційно-почуттєвий супровід, контроль і оцінка процесу і результату вчинку.

7.Підструктура інтелекту забезпечує адекватне сприймання, увагу, збереження в пам'яті, розуміння, розмірковування, уявлення, раціональне обґрунтування, доцільне використання позитивних духовних цінностей Добра, Краси, Істини, Віри, Надії, Любові особистістю. І навпаки – обґрунтовану ефективну інтелектуальну боротьбу з негативними духовними цінностями зла, потворності, брехні, зневір'я, розпачу, ненависті як причини невдач, нещастя, хвороб, загрози смерті. Мислення та уява необхідні для інтелектуального розв'язання суперечностей духовної сфери, моральних, естетичних, наукових питань, завдань, складних світоглядних проблем. Їх вирішення зафіксоване в низці афоризмів, максимів, принципів, законів. Наведемо декілька педагогічних завдань духовного спрямування із книги «Педагогічні задачі і завдання для батьків»:

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

«Дочка закохалася в одруженого, він на дев'ять років старший, у нього діти. А вона нічого слухати не хоче. Відповідь одна – я його люблю і він мене любить. Він найкращий. Про її роман уже знають у школі, ні їй, ні нам з батьком не дають проходу. Хоче кинути школу, кудись з ним їхати збирається. І плакала я, і вмовляла. А вона сказала: коли хочете мені добра – не втручайтесь, ви не розумієте, в чому моє щастя. Як же не вмішуватись, коли гине дитина. На очах пропадає. Не можу я сидіти, склавши руки, а куди кинутись, не знаю. До нього на роботу? Так боюсь, зненавидить мене дочка, зовсім відійде від сім'ї, а ми ж їй потрібні».

1. Чи можна щось порадити у такій ситуації?

2. У чому полягають особливості виховання поглядів дівчат на одруження? Стор. 53.

«Якось я зустрівач родича із шестирічним сином. Був сонячний червневий день, коли ми вийшли з автобуса. Стежка вела нас за село. Щоб скоротити шлях, пішли ми до річки через поле, на якому мерехотіло розмаїття квітів. Микола, побачивши стільки квітів, завмер на місці. В оченятах і радість, і роззубленість.

- Пішли, синку.

А він у відповідь: «Я не можу йти по квітах. Не можу, розумієш?» І ледве не плаче.

Тут і в нас «розкрилися очі». І ми пішли стежкою».

1. Яку роль у вашій сім'ї відіграє естетичне виховання дитини?

2. Чи ходите ви з дитиною на екскурсії в природу? Поділіться своїм досвідом. Стор. 119.

Дуже важливим є розуміння доцільності сполучення різних духовних цінностей в тих чи тих учбових ситуаціях. Так, у Переяславському державному педагогічному університеті імені Г.Сковороди в комп'ютерному кабінеті університетської бібліотеки над кожним комп'ютером висить картина, що, на думку завідувача бібліотеки, шановної Ольги Іванівни Шкири доцільно поєднує наукові та естетичні духовні цінності. Ми запропонували додати до цього духовного комплексу ще й ікони та тиху класичну музику, зокрема Моцарта, яка підсилить інтелектуальні здібності. Пропозиції були прийняті для обговорення.

Дуже важливою є така духовна форма викладу процесу та результату інтелектуальної діяльності учнів, як поезія. Адже відомо, що студенти Київсько-Могилянської академії представляли у свій час наукові роботи латиною і віршами. Ми спробували відтворити цю форму роботи під час викладання магістрантам КМА спецкурсу психології праці і

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

виявилось, що ця форма дуже подобається талановитій студентській молоді, бо одухотворює, оживлює серед іншого надто заабстрагований зміст професійної підготовки. До речі, така форма одухотворення приймається і школярами, про що свідчить зокрема вихід вже впродовж майже двадцяти років у рідній школі автора – Новомосковському колегіумі №11 Дніпропетровської області – поетичного альманаху «Первоцвіт». У приміщенні колегіуму працює фактично міська образотворча галерея міста Новомосковська.

У Харківському національному технічному університеті (ХПТ) деякі професори викладають спеціальні дисципліни віршами, що можна вважати духовною поетичною формою професійної підготовки, яка значно конкретизує, олюднює абстрактний характер змісту дисциплін.

Звернення до поезії є природним для психологів і педагогів. Автор цих строк засвідчився в цьому, коли у 2000-2003 роках вів рубрику «Поезії українських психологів» у газеті «Психолог» видавництва «Шкільний світ», відобразивши у 16 випусках чудові вірші таких відомих психологів, як Б.Федоришин, Г.Балл, В.Моляко, В.Моргун, Я.Щурковський, Г.Середа, О.Душавицький, О.Бондаренко, Л.Велитченко, Г.Васянович, Е.Помиткін, З.Карпенко, А.Фурман тощо.

8. Підструктура психофізіології дозволяє враховувати в процесі сприймання, збереження та актуалізації духовних цінностей індивідуальні психодинамічні особливості (темперамент) особистості, властиві для неї психофізичні передумови кращого їх засвоєння та функціонування у часі (минулому-теперішньому-майбутньому). Залежно від типу темпераменту, ці процеси можуть бути більш імпульсивними і бурхливими (у холериків), або більш впевненими, збалансованими, амбіційними (у сангвіників), або емоційними, тривожними (у меланхоліків) чи інертними (у флегматиків). Особистості з «мислительним типом» нервової системи (асиметрично-функціональні з переважанням лівої півкулі) більш схильні до презентації духовних цінностей в абстрактно-понятійній формі, а з «художнім типом» (переважанням правої півкулі) - емоційно-образній формі.

9. Підструктура психосоматики визначає духовно відповідний зовнішній вигляд, манери, міміку, пантоміміку, рухи, постави особистості, етикет її поведінки в різних ситуація тощо. Для розвитку духовності через психосоматику доцільно використовувати відповідні тілесні тренінги, тренінги рухового етикету тощо. Помітний вплив справляє виконання класичних танців – вальсу, танго, а також народних танців.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

Запропоновані види одухотворення можуть бути корисними саме в ситуації духовної кризи, яку переживає зараз країна, хоча ними і не вичерпується повний їх перелік. Так само, як є необхідною їх більша індивідуалізація, конкретизація залежно від соціальних та індивідуальних особливостей особистості педагогів, учнів, вікових, професійних і профільних їх груп, типів навчальних закладів тощо. Але головним є те, що одухотворення як додатковий виховний захід конче потрібний в наш час для протистояння валу бездуховності, що загрожує нормальному розвитку країни.

Список використаних джерел: 1.Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник.- К.: Либідь, 2008.- 848 с. 2.Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія.- Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008.- 608 с. 3.Лактионов А.Н. Координати індивідуального опыта.- Харьков: Бизнес Информ, 1998.- 492 с. 4. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: Монографія.- К.: Наш час, 2007.- 280 с. 5. Педагогічні задачі і завдання для батьків / За ред. В.Г.Постового.- К.: Рад. шк., 1989.- 189 с. 6.Помиткін Е.О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості: посібник / Едуард Помиткін.- Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013.- 144 с. 7. Психологічні засади розвитку духовної культури педагогічного персоналу: посібник / за ред. Е.О.Помиткіна, З.Л.Становських.- Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013.- 174 с. 8.Рибалка В.В. Анатолій Фурман: Світовит – вогонь любові, або Медоспів для двох (Поезії українських психологів) / Психолог, №22 (502), листопад 2012.- С. 43-48. 9.Рибалка В.В. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого: посібник / В.В.Рибалка.- К.: Інститут обдарованої дитини. 2014.- 220 с. 10.Рибалка В.В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: наук.-метод. посіб. / В.В.Рибалка.- К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2011. – 428 с. 11.Рибалка В.В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник / Рибалка В.В. – Київ, Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2016.- 424 с. 12.Рибалка В.В.Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник / Рибалка В.В.- Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009.- 575с. 13.Романовский А.Г.Избранное.- Изд. 2-е, перераб. и дополн.- Харьков: НТУ «ХПИ», 2009.- 368 с. 14.Рыбалка В.В.Теории личности в отечественной философии, психологии и педагогике: Пособие.- Житомир: Изд-во ЖГУ им. И.Франко, 2015.- 872 с. 15.Савчин М.В. Духовний потенціал людини.- Івано-Франківськ: Вид-во

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС
«Плай» Прикарпатського університету, 2001.- 203 с. 16. *Самодрін А.П.* По ту сторону памяти: Стихотворения.- Кременчуг: ЧП Щербатых А.В., 2006.- 192 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Bekh I.D.* Vihovannya osobistosti: Pidruchnik.- K.: Libid', 2008.- 848 s. 2. *Zyazyun I.A.* Filosofiya pedagogichnoi dii: Monografiya.- SHERkasi: Vid. vid. CHNU imeni Bogdana Hmel'nic'kogo, 2008.- 608 s. 3. *Laktionov A.N.* Koordinaty individual'nogo opyta.- Har'kov: Biznes Inform, 1998.- 492 s. 4. *Pomitkin E.O.* Psihologiya duhovnogo rozvitku osobistosti: Monografiya.- K.: Nash chas, 2007.- 280 s. 5. Pedagogichni zadachi i zavdannia dlia batkiv / Za red.. V.H.Postovoho.- K.: Rad. shk., 1989.- 189 s. 6. *Pomitkin E.O.* Psihologichna diagnostika duhovnogo potencialu osobistosti: posibnik / Eduard Pomitkin.- Kirovograd: Imeks-LTD, 2013.- 144 s. 7. Psihologichni zasady rozvitku duhovnoi kul'turi pedagogichnogo personalu: posibnik / za red. E.O.Pomitkina, Z.L.Stanovs'kih.- Kirovograd: Imeks-LTD, 2013.- 174 s. 8. *Ribalka V.V.* Anatolij Furman: Svitovit – vogon' lyubovi, abo Medospiv dlya dvoh (Poezii ukrains'kih psihologiv) / Psiholog, №22 (502), listopad 2012.- S. 43-48. 9. *Ribalka V.V.* Psihologiya ta pedagogika praci osobistosti: vid obdarovanosti ditini do majsternosti doroslogo: posibnik / V.V.Ribalka.- K.: Institut obdarovanoi ditini. 2014.- 220 s. 10. *Ribalka V.V.* Psihologiya chesti ta gidnosti osobistosti: kul'turologichni ta aksiologichni aspekti: nauk.-metod. posib. / V.V.Ribalka.- K.: TOV «Informacijni sistemi», 2011. – 428 s. 11. *Ribalka V.V.* Slovnik iz psihologii ta pedagogiki obdarovanosti i talantu osobistosti: terminologichnij slovnik / Ribalka V.V. – Kiïv, ZHitomir: Vid-vo ZHDU im. I.Franka, 2016.- 424 s. 12. *Ribalka V.V.* Teorii osobistosti u vitchiznyanij psihologii ta pedagogici: Navchal'nij posibnik / Ribalka V.V.- Odesa: Bukaev Vadim Viktorovich, 2009.- 575с. 13. *Romanovskij A.G.* Izbrannoe.- Izd. 2-e, pererab. i dopoln.- Har'kov: NTU «NPI», 2009.- 368 s. 14. *Rybalka V.V.* Teorii lichnosti v otechestvennoj filosofii, psihologii i pedagogike: Posobie.- ZHitomir: Izd-vo ZHGU im. I.Franko, 2015.- 872 s. 15. *Savchin M.V.* Duhovnij potencial lyudini.- Ivano-Frankivs'k: Vid-vo «Praj» Prikarpat'skogo universitetu, 2001.- 203 s. 16. *Samodrin A.P.* Po tu storonu pamyati: Stihotvoreniya.- Kremenchug: SHP SHCHerbatyh A.V., 2006.- 192 s.

Рибалка В.В.

ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА ОДУХОТВОРЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ ВИКЛАДАЧА ТА УЧНІВ І УМОВ ЇХ НАВЧАЛЬНО-
ВИХОВНОЇ ПРАЦІ

У статті висвітлюється сутність змісту і процесу одухотворення, наводяться два його види, що відповідають або відносно нормальному, або екстремальному характеру соціальної ситуації у суспільстві та системі освіти, та класифікація за трьома вимірами – I - соціально-психолого-індивідуальним, II - діяльним та III - віковим. Так, за першим виміром пропонуються засоби одухотворення, що відповідають таким підструктурам особистості, як: психосоціальність, спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелект, психофізіологія та психосоматика. Одухотворення повинно мати діяльний характер і відповідати віковим можливостям педагогічних працівників і учнів, що надає їм додаткових групових та індивідуальних особливостей. На основі даної класифікації може бути запропонована певна програма одухотворення особистості педагогів, учнів та умов навчально-виховної діяльності. Наводяться приклади одухотворення.

Ключові слова: зміст і процес одухотворення, його види, класифікація за вимірами, підструктурами, компонентами діяльності, рівнями вікового розвитку, програма одухотворення, приклади одухотворення.

Рыбалка В. В.,

ПСИХОЛОГИЯ И ПЕДАГОГИКА ОДУХОТВОРЕНИЯ ЛИЧНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И УЧАЩИХСЯ И УСЛОВИЙ ИХ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ТРУДА

В статье освещаются сущность содержания и процесса одухотворения, определяются два его вида, которые отвечают или относительно нормальному, или экстремальному характеру социальной ситуации в государстве и системе образования, и классификация по трем измерениям – I - социально-психолого-индивидуальному, II - деятельностному и III - возрастному. Так, согласно первому измерению предлагаются способы одухотворения, отвечающие таким подструктурам личности, как: психосоциальность, общение, направленность, характер, самосознание, опыт, интеллект, психофизиология и психосоматика. Одухотворение должно иметь деятельностный характер и отвечать возрастным возможностям педагогических работников и учащихся, что

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

придаст им дополнительные групповые и индивидуальные особенности. На основе данной классификации может быть предложена определенная программа одухотворения личности педагогов, учащихся и условий их учебно-воспитательной деятельности.

Ключевые слова: содержание и процесс одухотворения, его виды, классификация по измерениям, подструктурам, компонентам деятельности, уровням возрастного развития, программа одухотворения, примеры одухотворения.

Rybalka V.

PSYCHOLOGY AND PEDAGOGICS OF INSPIRING OF
PERSONALITY OF TEACHERS AND STUDENTS AND TERMS OF
THEM EDUCATIONAL-EDUCATOR ACTIVITY

The article highlights the essence of the content and spiritualization process, determined by two of its kind that meet or relatively normal or extreme nature of the social situation in the state and the education system, and classification according to three dimensions - I - Socio-psychological and individual, II - activity and III - age. Thus, according to the first measurement provides methods spiritualisation corresponding substructures such personalities as: psychosocial, communication, direction, character, identity, experience, intelligence, psychophysiology and psychosomatic medicine. Spiritualization should have the character of the activity and opportunities to answer age-teaching staff and students, which gives them an additional group and individual characteristics. specific program spiritualizing personality of teachers can be offered on the basis of this classification, the students and the conditions of their educational activities.

Keywords: content and process of spiritualization, its types, classification measurements substructure components of activity, levels of age-related development, the program oduhotvoreniya. Privodyatsya examples spiritualization.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 378.66

*Соколова Т.В., Воробійова С.В.
м. Харків, Україна*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ У БАКАЛАВРІВ ХІМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Формування умінь у бакалаврів хімічного профілю в процесі фундаментальної підготовки як проблема дослідження викликана вимогами професійних стандартів до підготовки висококваліфікованих робочих кадрів і фахівців, в основі яких закладено компетентнісний підхід.

Відомо, що компетентнісний підхід використовується для моделювання результатів професійного навчання та оцінки їх відповідності кваліфікаційним вимогам.

Удосконалення організації процесу навчання сучасних студентів, в тому числі і за спеціальностями хімічного профілю, є першочерговим завданням вищих навчальних закладів. Компетентнісний підхід акцентує увагу на результаті утворення в процесі фундаментальної підготовки; здатністю випускника - бакалавра навчального закладу самостійно діяти в різних ситуаціях (життєвих, проблемних, професійних і ін.)

У період модернізації системи вищої освіти перед викладачами вищого навчального закладу ставляться нові стратегічні цілі та психолого-педагогічні завдання: формування у бакалаврів здатності до самоорганізації в навчальній, професійній діяльності, здібності до розвитку професійних умінь. Ключовим завданням педагога вищої школи стає навчання студентів роботі в активному режимі самоосвіти, задоволення потреби особистості учня в знаннях, які дозволяють розвиватися в процесі професійної адаптації та формування потенціалу індивідуально-особистісного розвитку.

Уміння — це найважливіша складова будь-якої професійної діяльності, розглядається як підготовленість до дій у відповідності з вимогами норм якості та часу на основі свідомого використання знань і життєвого досвіду. Оцінювання професійного рівня проводиться за результатами діяльності, реалізує вміння досягати поставленої мети.

Формування професійних умінь у майбутніх бакалаврів хімічного профілю пов'язано з процесом визначати оптимальні умови здійснення

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ
хімічних реакцій з урахуванням технологічних вимог і екологічних наслідків у процесі вивчення загально хімічних дисциплін.

При формуванні професійних умінь велике значення мають методи експериментування, які багатофункціональні при вивченні хімічних дисциплін. Хімічний експеримент виконує найважливіші функції: освіта, виховання (моральне, духовне, трудове, естетичне, економічне та ін) і розвиток (у тому числі пам'ять, мислення, мотивів та ін) [3].

Роль, зміст і структура підготовки бакалаврів різного профілю з застосуванням лабораторно-практичних занять розкриваються в дисертаційних роботах К.Е. Севастьяною, Д.Д. Ісхаковій. Питаннями організації і проведення лабораторного експерименту з хімічних дисциплін займалися багато педагогів, в їх числі К.Я. Парменов, С.Н. Верховський, А.Д. Смирнов, В.П. Гаркунов, В.Я. Вив'юрський, М.С. Пак, Л.А. Казанцева, І.Я. Курамшин та ін. [2].

Бакалавр — це ступінь, що присуджується студентам, які пройшли перший, базовий рівень освіти, який триває чотири роки. Дуже багатьма бакалаврат сприймається, як незакінчена вища освіта, так як він є досить загальною фундаментальною підготовкою в широкій області знань.

Проте таке уявлення не зовсім вірне. Бакалавр отримує повноцінний диплом про вищу освіту і має всі можливості замість продовження навчання приступити до роботи за своєю професією і знайти економічну самостійність. Разом з тим за бажанням він може продовжити навчання в магістратурі та отримати будь-яку спеціалізацію по суміжних з його освітою професій [7].

Бакалавр хімічного профілю є фахівцем середньої ланки, сферою діяльності якого є хімічна наука, хімічна промисловість та галузь хімічної освіти.

При підготовки бакалаврів хімічного профілю велике значення має здатність студентів використовувати знання в практичній діяльності на підприємствах, технологія яких весь час змінюється [6].

Для процесу навчання першорядне значення мають пізнавальні вміння, тобто вміння самостійно здобувати знання з різних джерел. Вони особливо важливі для підготовки студентів до поповнення і збагачення своїх знань після закінчення навчального закладу — безперервної самоосвіти, які диктуються вимогами сьогодення і наростанням темпів науково-технічного прогресу. Система знань, навичок, умінь, які відповідають спеціальності майбутнього бакалавра — це необхідна передумова успіху його практичної професійної діяльності.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

При проведенні лабораторних та практичних занять з хімії, як фундаментальної дисципліни, основна увага приділяється формуванню у студентів професійних умінь та навичок, які необхідні майбутньому бакалавру хімічного профілю. У процесі проведення практичних і лабораторних занять вирішуються задачі, які не можуть бути вирішені під час лекцій. Головне завдання таких занять – це трансформація знань у практичні вміння і навички[1].

Нижче, на рис. 1 представлені види занять і методи їх проведення.

Велике значення для формування умінь і навичок має проведення практичних і лабораторних занять безпосередньо в спеціально обладнаних лабораторіях.

Під практичним заняттям слід розуміти вид навчального заняття, який націлений на формування, розвиток та корекцію професійно важливих умінь, знань і навичок шляхом безпосереднього багаторазового використання отриманих знань у професійних, навчальних та ігрових ситуаціях.

Основною метою практичних занять є формування і розвиток навичок і умінь у вирішенні професійних завдань, засвоєння стандартів та технологічних умов випуску якісного продукту.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

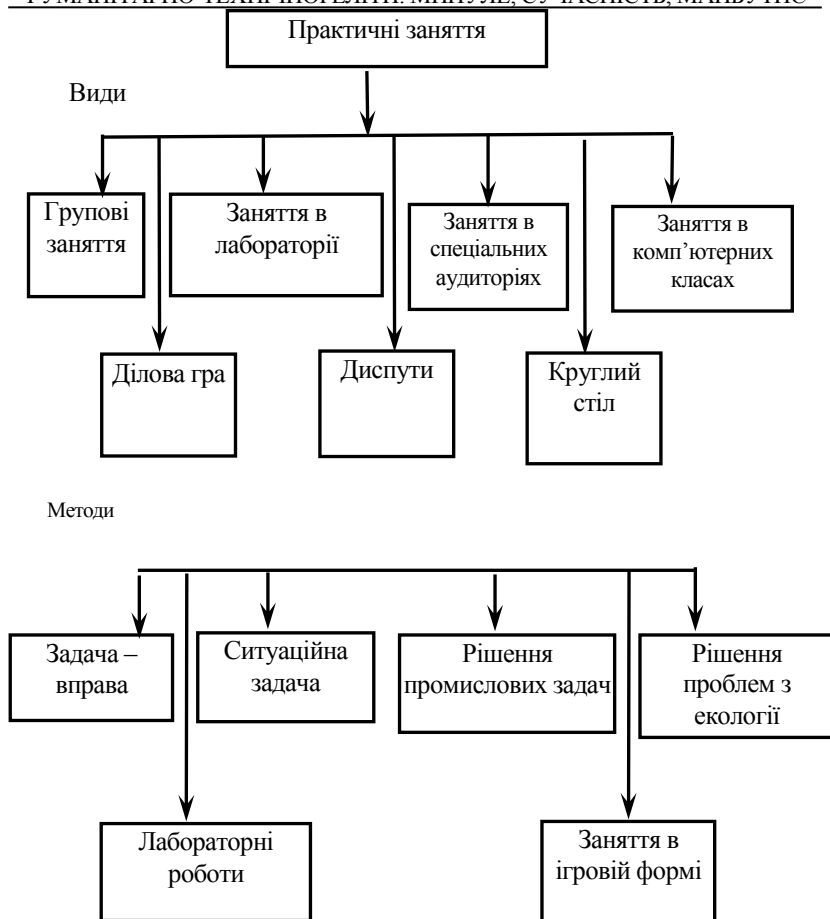

Рисунок 1 - Види практичних занять і методи їх проведення

Важливим моментом у розвитку пізнавальної самостійності студентів є посилення її мотиваційної складової, яка включає в себе значну кількість мотиваційних факторів навчання у ВНЗ.

На кафедрах, де відбувається основний процес фундаментальної підготовки бакалаврів хімічного профілю використовуються методичні

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ
схеми та вказівки проведення лабораторних і практичних занять у вигляді індивідуальних, мікрогрупових, індивідуально-групових, рольових формах.

Індивідуальна форма – це, коли викладач ставить завдання кожному студенту, наприклад, розробити метод очищення ацетанилиду від домішок. Завдання для всіх студентів одне – знайти ефективний спосіб очищення. Студенти можуть користуватися INTERNETом, посібниками, конспектами лекцій. Якщо всі студенти знайшли самий економічний і дешевий спосіб – мета заняття досягнута. Якщо є неправильні рішення такої задачі, викладач з'ясує причини невірної відповіді, звертає на них увагу студентів і дає рекомендації, як краще таких помилок уникнути.

Групова форма - коли викладач дає завдання для всієї групи і для його вирішення кожному студенту призначається конкретна роль, наприклад, один студент працює в INTERNETі, другий – з посібниками, третій знайомиться з методами очищення ацетанилиду від домішок і т. д. Така схема дозволяє змодельовати реальну ситуацію професійної діяльності у всіх її зв'язках і відносинах.

При проведенні практичних і лабораторних занять головне – витримати загальний принцип: поетапно, від простого до складного тренувати студентів у виконанні добре осмислених професійно важливих дій, які дозволяють ефективно вирішувати поставлені завдання [3].

На підсумковому практичному і лабораторному занятті для проведення контролю знань, умінь і навичок з фахових хімічних дисциплін використовується тестування, яке дозволяє оперативнo та максимально об'єктивно оцінити рівень підготовки студентів у процесі фундаментальної підготовки.

Для забезпечення тестового контролю створено банк тестових завдань з усіх тем практичних і лабораторних занять. Зміст тестових завдань спрямоване на формування у студентів таких знань, умінь та навичок:

- знання хімічних законів, явищ і формул;
- знання фізико-хімічних основ виробництва органічних продуктів;
- вміння складати матеріальні і теплові баланси виробництва і виконувати технологічні розрахунки;
- уміння виконувати аналізи сировини і готової продукції;
- мати навички в виборі технологічного режиму, обладнання для проведення процесу.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Майбутньому бакалавру не обійтися без інформаційних технологій, вони підвищують якість навчання, доступність та ефективність освіти, формують уміння і навички користування інформацією та правильного застосування.

Також бакалавру необхідно вміти працювати з великими обсягами інформації, бути готовим до наукового пошуку, володіти науково-дослідницькою діяльністю. Інтернет - технології, засновані на застосуванні глобальних і локальних комп'ютерних мереж, що забезпечують доступ до методичних, організаційних, технічних і програмних засобів реалізації інформації [1, 3].

У навчальному процесі з метою формування професійних знань і умінь широко використовують тренінги. Під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку і вирішення проблеми, заради якої вона зібралася. Як правило, студенти в захваті від тренінгових методів, тому що вони роблять процес навчання цікавим, не обтяжливим. Тренінг і традиційні форми навчання мають суттєві відмінності.

Традиційне навчання більше орієнтоване на правильну відповідь, і за своєю суттю є формою передачі інформації та засвоєння знань. Тренінг орієнтований на запитання та пошук, на відміну від традиційних методів, тренінгове навчання повністю охоплюють весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, взаємодії.

У світі швидких змін і безперервного старіння знань, традиційна форма навчання має вузькі рамки застосування.

Серед умінь і навичок, які формуються з професійно орієнтованих дисциплін, належне місце займають науково-дослідницькі вміння і навички. Серед них:

- уміння працювати з науковою літературою, періодичними виданнями, вміння виділяти і вирішувати питання дослідницького характеру;
- вміння та навички працювати з науковими приладами і обладнанням; проведення дослідів і експериментів;
- обробка отриманих результатів, уміння аналізувати складні системи тощо.

Отже, майбутньому бакалавру необхідні в практичній діяльності організаційні уміння і навички, здатність бути толерантними, дружелюбними та комунікабельними.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНС

Формування умінь і навичок сучасного бакалавра є можливим за умови застосування прогресивних педагогічних технологій, форм, методів і засобів навчання.

Дана тематика не нова, однак і донині не втрачає своєї актуальності.

Список літератури: 1. *Бабанский Ю.К.* Оптимизация процесса обучения: общеобразовательный аспект / Ю.К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1977. – 224 с. 2. *Білоус О.В.* Формування моделі фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня "Бакалавр" – майбутнього вчителя хімії / О.В. Білоус, П.В. Самойленко // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки // Зб. наук. праць. – Випуск 146 / Редкол. : А.І. Кузьмінський (головний редактор) та ін. – Черкаси : Черкаський національний університет, 2009. – С. 152–156. 3. *Бондар А.Д.* Лабораторні і практичні роботи у вищій школі / А.Д. Бондар, Л.А. Ранська. - Київ : Вища школа, 1977, - 80 с. 4. *Гавронская, Ю.Ю.* Формирование специальной химической профессиональной компетентности при интерактивном обучении химическим дисциплинам студентов педагогического вуза / Ю.Ю. Гавронская // Известия РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. №30. - С. 144-154. 5. *Ильясов И.И.* Структура процесса обучения / И.И. Ильясов. – М.: МГУ, 1986. – С. 68-74. 6. *Кыверляг А.А.* Методы исследования в профессиональной педагогике / А.А. Кыверляг. – Таллинн: Валгус, 1980. – 224 с. 7. *Самойленко П.В.* Впровадження державного стандарту з хімії для педагогічних вищих навчальних закладів: професійно-методична складова / П.В.Самойленко, О.В.Білоус // Вища освіта України. – 2004. – №4 (14) – Додаток. – С. 144-147.

Bibliography (transliterated): 1. *Babanskyi Yu.K.* Optymyzatsyia protsessa obucheniya: obshcheobrazovatelnyi aspekt / Yu.K. Babanskyi. □ М.: Pedahohyka, 1977. – 224 s. 2. *Bilous O.V.* Formuvannia modeli fakhivtsia osvithno-kvalifikatsiinoho rivnia "Bakalavr" – maibutnoho vchytelia khimii / O.V. Bilous, P.V. Samoilenko // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky // Zb. nauk. prats. – Vypusk 146 / Redkol. : A.I. Kuzminskyi (holovnyi redaktor) ta in. – Cherkasy : Cherkaskyi natsionalnyi universytet, 2009. – S. 152–156. 3. *Bondar A.D.* Laboratorni i praktychni roboty u vyshchii shkoli / A.D. Bondar, L.A. Ranska. Kyiv : Vyshcha shkola, 1977, 80 s. 4. *Havronskaiia, Yu.Yu.* Formyrovanye spetsyalnoi khymycheskoi professyonalnoi kompetentnosti pry ynteraktyvnom obuchenyy khymycheskym dystsyplynam studentov pedahohycheskoho vuza / Yu.Yu. Havronskaiia //

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ
Yzvestiya RHPU ym. A.Y. Hertseny, 2007. №30. S. 144 154. 5. Yliasov Y.Y.
Struktura protsessa obuchenyia / Y.Y. Yliasov. – M.: MNU, 1986. – S. 68 74.
6. Kyverliakh A.A. Metody yssledovaniya v professyonalnoi pedahohyke / A.A..
Kyverliakh. – Tallynn: Valhus, 1980. – 224 s. 7. Samoilenko P.V.
Vprovadzhennia derzhavnogo standartu z khimii dlia pedahohichnykh
vyshchykh navchalnykh zakladiv: profesiino-metodychna skladova /
P.V.Samoilenko, O.V.Bilous // Vyshcha osvita Ukrainy. – 2004. – №4 (14) –
Dodatok. – S. 144 147.

Соколова Т.В., Воробйова Є.В.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ У БАКАЛАВРІВ ХІМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглядаються питання формування вмінь у студентів під час вивчення фундаментальної дисципліни, яка має велике значення для підготовки бакалаврів хімічного профілю. Визначені методи формування умінь і навичок.

Ключові слова: формування умінь, фундаментальна підготовка, бакалавр.

Sokolova T., Vorobyova E.

THE FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS OF BACHELORS OF CHEMICAL PROFILE IN THE PROCESS OF BASIC TRAINING

The article considers the questions of formation of skills of the students in the study of a fundamental discipline which is of great importance for the preparation of bachelors of chemical profile. Identified methods of formation and skills.

Keywords: building skills, basic training, bachelor.

Соколова Т.В., Воробьева Е.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

ФОРМИРОВАНИЕ УМЕНИЙ У БАКАЛАВРОВ
ХИМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ В ПРОЦЕССЕ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЙ
ПОДГОТОВКИ

В статье рассматриваются вопросы формирования умений у студентов при изучении фундаментальной дисциплины, которая имеет большое значение для подготовки бакалавров химического профиля. Определены методы формирования умений и навыков.

Ключевые слова: формирование умения, фундаментальная подготовка, бакалавр.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

III РОЗДІЛ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

УДК 159, 9: 30

*Дюба Г.П., Давидов П.Г.
г. Лиман Україна*

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МЕДИЦИНСКОГО ЦИНИЗМА: ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЗАЩИТА ИЛИ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕФОРМАЦИЯ

*У врача – два врага: мертвые да здоровые.
Народная поговорка*

В каждой культуре существуют группы людей, которые, в силу своих профессиональных задач, призваны развивать в себе навыки реалистического обхождения с умирающими и убитыми телами: солдаты, палачи, священники.

Однако наиболее основательный реализм по отношению к смерти складывается во врачебной практике – здесь формируется сознание смерти, которое в своем техническом отношении ближе, чем любое другое, постигает хрупкость и уязвимость тела, открывая, что процесс функционирования нашего организма – не столь важно, как его называть: здоровьем, болезнью или старением, – есть процесс движения к смерти.

Поэтому медицинский материализм способен затмить даже материализм философский. Труп поэтому поистине наилучший наставник в области интегрального материализма. Чтобы, не будучи профессионалом, оказаться на уровне медицинского реализма по отношению к смерти, следует запастись изрядной долей сарказма, черного юмора и романтического задора, а также научиться не испытывать страха перед философским анатомическим театром, в котором выставлены на обозрение разного рода трупы. С обнаженными нервами испытать шок вскрытия трупа – только это и позволяет постичь смерть «во всей ее наготу».

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Анатомическому взгляду, «более циничному», чем любой другой, открывается вторая обнаженность нашего тела – та, в которой предстают на столе хирурга во время вскрытия органы тела в их «окончательном» бесстыдстве и полной неприкрытости. Трупы вызывают архаическое, смешанное со скрытым ужасом неудержимое желание разглядывать их – как то доказывают публичные казни прошлого, кремации в присутствии наблюдателей, а также, некогда существовавшая разновидность романтизма, которая заставляла его приверженцев посещать анатомические театры.

Понятие «цинизм» имеет долгую историю. Оно произошло от названия одной древнегреческой философской школы, которая в истории представлена именами Антисфена, Диогена. Свою историю цинизм берёт своё название от древнегреческой философии *кинизма*, однако в сравнении с кинизмом, цинизм – это вырожденная форма философствования. Сам же кинизм, как философская школа, был основан Антисфеном в IV веке до н. э. [1, с. 11; 3, с. 234]. Представители этой школы считали, что человек должен жить в соответствии со своей философией. Изучая мир, они пришли к выводу, что культура и богатство человеческих отношений являются результатом не творчества богов, а установлениями самих людей. Именно поэтому киники и стремились к естественности, к избавлению от условностей, и, сверх того, видели добродетель в презрении к условностям, в предельном упрощении жизни, быта, вместе с крайним ограничением своих потребностей, в приверженности к следованию собственной натуре. Именно избавление от условностей у киников включало в себя отстраненность от общества (государства, семьи), освобождение от догм религии и культуры. Одновременно с этим, как благо почитались верность и благодарность. Этика киников требовала «отучения от зла», то есть разрыва с устоявшимися нравственными нормами.

Осознав сущность этой философской концепции, понимаешь, что для некоторых направлений деятельности такое поведение просто необходимо. Именно поэтому согласно утверждениям П. Слотердайка мы можем наблюдать особенно яркое проявление цинизма в так называемых социономических профессиях – в среде врачей, артистов, журналистов [5, с. 34].

Мы можем наблюдать особенно яркое проявление цинизма в так называемых социономических профессиях – в среде врачей, артистов, журналистов. Причин тому много. Нередко цинизм – защитная реакция:

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

помогающая специалисту дистанцироваться от эмоциональных переживаний и сохранить трезвость ума в сложных обстоятельствах. Врачу, например, профессиональный цинизм позволяет взвешенно, не поддаваясь эмоциям, принять решение, жизненно важное для пациента.

Врачебный цинизм – это цинизм не в классическом и не в глобальном понимании этого слова. Врачебный цинизм – это нечто совсем другое, ибо его еще можно назвать здоровым цинизмом, который не отменяет вежливого обращения с пациентами. Врач обязательно должен обладать высокими моральными качествами, без которых просто невозможно представить его работу.

При этом сентиментальность и излишняя чувствительность – главные враги трезвости мыслей. В работе врача нет места эмоциям, когда каждый день видишь, как тонка грань между жизнью и смертью, и осознаешь всю меру ответственности за принятые тобой решения.

Наверное, главные причины врачебной циничности – это колоссальное чувство ответственности, ежедневные психоэмоциональные нагрузки, нервное напряжение и стресс, а циничность – это способ самозащиты от них или, если хотите, побочный продукт профессии и профессиональная деформация.

Со временем, ежедневно лицом к лицу сталкиваясь с человеческими страданиями, безнадежностью, с чужой болью, врачи начинают ее воспринимать притуплено, начинают абстрагироваться, это и проявляется как своеобразный вариант психологической защитной реакции. Хотя за внешне суровым, сухим выражением лица врача часто прячется искреннее сочувствие.

При этом, чем более стрессовая у врача специализация, тем большая доля цинизма ему должна быть присуща, ибо или ты просто делаешь свою работу, причем без дрожи в руках, или ты ему просто сопереживаешь, и не способен принять решение и ответственность за него на себя, тут как говорится третьего – не дано. При этом не нужно путать отсутствие сопереживания эмоционального с сопереживанием гуманистическим. Для врача все пациенты – люди, и задача врача – им помочь хоть в чем-то, при этом иногда приходится реагировать настолько быстро, что нет времени подумать, что перед тобой живой человек и сейчас придется сделать ему больно. Начнешь задумываться – время уйдет.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Мы считаем, что в такой ситуации каждый предпочел бы циничного врача, способного быстро принять решение в критической ситуации.

Точно так же мы считаем, что легче иметь дело с врачами, которые, отбросив излишний политес, «режут правду-матку» как она есть, предпочитая полное информирование пациента, которое возможно может как-то испугать или смутить. Тут следует отбросить двойные стандарты, ведь в повседневной жизни, особенно семейной, мы хотим знать и получать правду и, когда нам лгут, мы считаем это предательством. Так почему к врачу у нас вдруг возникают другие требования?

Ведь если у человека были благородные душевные побуждения и порывы при избрании медицинской профессии, то они никуда не исчезнут и во врачебной практике. Напротив, проявятся во всей полноте. Поэтому есть мнение, что нет никакого специфического «врачебного цинизма», есть обыкновенный человеческий цинизм, который в хирурге (или ком-то другом) просто легче увидеть. Если ты лечишь без любви и сострадания к пациентам, это отношение неизбежно себя проявит, скрыть его практически невозможно. Потому что болезнь проверяет на нравственную прочность не только больных, но и врачей. Ежедневное соприкосновение с чужой болью, словно лакмусовая бумажка, показывает - что же на самом деле движет человеком в белом халате. Очень жаль, что при зачислении в медицинские ВУЗы не проводят специальное тестирование будущих медиков на душевную черствость, на отсутствие сострадания. Тогда «врачебного цинизма» у нас было бы гораздо меньше.

Ведь иногда можно наблюдать и противоположенные проявления такого медицинского цинизма, как уже «запущенной формы» профессиональной деформации, которая проявляется в том, что некоторые специалисты в короткие периоды отдыха во время рабочего дня, беседуя с коллегами, начинают пренебрежительно, а то и с неприкрытой издевкой высказываются о своих пациентах. То есть, таким способом, эти «закостенелые профи», возбужденные или утомленные необходимостью сдерживать и скрывать свой внутренний протест против душевных затрат, таким недостойным для гуманной профессии врача «выплескивали» накопленную агрессию.

При этом следует отметить, что поскольку в своей профессиональной деятельности врач вынужден защищать свое сердце от многочисленных жестоких аспектов своей профессии, за ним с незапамятных времен признается право на некоторую долю цинической

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

грубости. Народ распознает своих действительных союзников в тех, у кого настолько чуткое сердце, что его приходится прятать за черным юмором и грубиянскими манерами. Шутки медиков, – более цинические, чем какие-либо другие, – всегда принимались аудиторией из пациентов, которые могли убедиться в том, что за сочным цинизмом их лекаря стоят его наилучшие намерения.

По мнению ряда ученых, которые занимались изучением проблемы «цинизма врачей» в результате структурно-феноменологического анализа цинизма были выделены следующие компоненты данного феномена [4, с.78 – 76; 6, с.357 – 363]:

- а) **когнитивный** эквивалентность абстрактного и конкретного мышления;
подозрительность;
практичность;
радикализм;
низкая рефлексия
- б) **регуляторный** эмоциональная неустойчивость;
чувствительность;
экспрессивность;
тревожность;
низкий самоконтроль
- в) **поведенческий** замкнутость;
подчиняемость;
низкая нормативность поведения;
конформность
(**конформность** (от лат. conformis – подобный, сообразный) – склонность человека изменять свои первоначальные оценки под влиянием мнения других. Усвоение норм и правил поведения также является проявлением **конформности**, но одновременно и необходимым элементом социализации.)

При этом, следует отметить, что про сотрудников медицинской сферы сочиняют много циничных анекдотов, и многие, в том числе и сами представители этой профессии относятся к ним как к должному. Какой бы циничной ни была шутка, главное, чтобы было смешно. Ведь смех – это эмоциональная разрядка, а без него в медицинской профессии никак нельзя.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Да и сами порой врачи при общении с пациентами или их родственниками, или когда становишься невольным свидетелем каких-то событий, произносят такие фразы, которые воспринимаются не однозначно. Таких примеров можно привести множество.

Так, например: в больнице находится ребенок, для проведения дальнейшего оперативного лечения необходимо согласие родителя. Врач посылает за мамой, но приходит отец ребенка. Доктор говорит: «Вы поймите меня правильно: папа сегодня один, завтра другой, а тут решение надо принимать!» Что это? Проявление цинизма или такое специфическое чувство юмора у доктора?

Ведь зачастую врачу приходится иметь дело не с роковыми страданиями, а с последствиями незнания, легкомыслия, зазнайства, телесной идиотии, «глупости» и неправильного образа жизни. В борьбе против этого рода зла врачу может помочь то, что он на короткой ноге со смертью. Нигде этот аспект не представлен лучше, чем в истории Иоганна Петера Гебеля, озаглавленной «Излеченный пациент»; этому пациенту, богатому амстердамскому буржуа, страдающему от переедания, умный доктор дал такой совет, в сравнении с которым бледнеет грубость киника. Поскольку люди богатые страдают от болезней, «о которых, слава богу, люди бедные и не ведают», этот доктор измыслил особую форму терапии («погоди, уж я тебя быстренько вылечу») и написал ему следующее письмо, которое заслуживает того, чтобы привести его в качестве образца:

Добрый друг, Ваше состояние скверное, однако Вам можно будет помочь, если Вы последуете моему совету. У Вас – злая тварь в животе, огромный червь с семью пастями. С этим червем я должен говорить сам, и он должен выйти ко мне. Но, во-первых, Вам нельзя ездить в коляске или верхом на лошади, можно только ходить на своих двоих, иначе Вы расстрясете червя, и он откусит вам все внутренности, раздерет все кишки разом. Во-вторых, Вы не должны есть больше, чем две тарелки овощей в день, в обед – одну жареную колбаску, на ночь – одно яйцо, а утром – немного мясного супчика с луком. Если Вы будете есть больше, то от этого червь только увеличится и раздавит вашу печень, и никогда с Вас уже не будет снимать мерку портной, а только гробовщик. Таков мой совет, и если Вы ему не последуете, то уже на будущую весну никакая кукушка Вам не прокукует. Делайте, что Вам будет угодно[7].

Какой из современных врачей отважится так разговаривать со своим цивилизованным пациентом? Насколько саркастическая история

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Гебеля отвечает образу мышления народной медицины, показывает ее конец: этот неназванный богач «прожил 87 лет, 4 месяца и 10 дней, будучи здоровым, как огурчик, и каждый раз к Новому году посылал привет доктору с приложением 20 дублонов». То есть его плата за лечение от больного превратилась в новогодний *привет* от здорового человека. Может ли быть лучшее указание на ту «помощь иного характера», при которой лекари заслуживали вознаграждения, когда они способствовали тому, чтобы их сограждане вовсе не болели?

Как нам относиться к этим примерам? Это проявление цинизма или такое специфическое чувство юмора?

Поэтому ученые также задаются этим вопросом, в первую очередь это касается психологов. Есть примеры проводимых исследований в клинических больницах среди медицинского персонала на чувств юмора и цинизма на основе психологических опросников, в частности:

- опросник психического выгорания Рукавишникова;
- опросник враждебности (шкала цинизма) Кука-Медлей;
- опросник рефлексивности (Карпов А.А.);
- 16-ти факторный личностный опросник Кетлера;
- опросник «индекс жизненного стиля» (Плутчика, Келлермана,

Конте);

- шкала субъективного благополучия Perrudent-Badox, Mendelsohn, Chiche [4; 6 с. 357 - 360].

Такие исследования были проведены на основе такого явления как «дихотомия» – это разделение на две противоположности, двоичное структурирование объекта или явления.

Каждое свойство имеет свою противоположность – это фундаментальное положение присуще познанию окружающего мира человеком с самых давних времен. Дихотомия часто используется в философии, биологии, социологии, психологии и соционике как инструмент анализа. В работах по соционике часто используются оппозиции динамика - статика, аристократизм - демократизм, эволюция - инволюция. Дихотомия конкурирует в науке с троичным делением (трихотомией). В динамических ситуациях удобнее пользоваться принципом «черное – белое - серое», то есть вводить промежуточную зону между двумя крайностями.

Простая дихотомическая модель свойства цинизма и чувства юмора построена на математическом принципе эквивалентности (строгого равенства). Отличительная черта дихотомии в этом случае заключается в

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

признании равноценности и неразрывности обеих ее полюсов. Дихотомия – это, по сути, компьютерный принцип нуля и единицы, повсеместно используемый в современной вычислительной технике.

Проведенные исследования выявили, что наблюдается прямая взаимосвязь «чувство юмора – удовлетворенность трудом» «цинизм – психическое выгорание», обратная взаимосвязь «цинизм – удовлетворенность трудом», «чувство юмора – психическое выгорание».

Определим, какими психологическими стратегиями можно преодолеть профессиональный медицинский цинизм:

1. Найти в себе точку опоры. Часто циник – это человек, разочаровавшийся в мире и перешедший на «сторону зла» за неимением других ценностей, на которые можно было бы опереться. Вернитесь на путь добра, начав отвечать добром на зло, верой на сомнения, надеждой на отчаяние. Научитесь опираться не на сиюминутный жизненный опыт, а на вечные, неизменные добродетели.

2. Сохраняйте человечность. Способность к сопереживанию, сочувствию, совестливости – важнейшие качества, присущие только «homo sapiens». С потерей внимательного, участливого отношения к другим людям личность теряет черты человека, превращаясь в робота, пренебрегающего чужими чувствами ради достижения своей выгоды. Чаще прислушивайтесь к голосу своей совести, будьте самокритичны, делайте добро и принимайте искреннее участие в делах окружающих.

3. Выражайте эмоции. Удел цинизма – равнодушие. Однако жизнь без каких-либо эмоций невообразимо скучна и бедна. Позвольте себе испытывать эмоции радости, эйфории, наслаждения, не опасаясь сожалений и разочарований.

4. Следите за своей речью. Цинизм на языке, если оставить его без контроля, может незаметно стать чертой характера человека, способного только издеваться над другими. Уберите «черный юмор», горькую иронию, сарказм из своих интонаций, перестаньте высмеивать чужие действительные или вымышленные недостатки.

В качестве выводов хотим отметить, что безусловно это тезисное исследование не отвечает на все вопросы, однако мы надеемся, что после прочтения этой статьи, вы, если не согласитесь с нашей точкой зрения, то точно задумаетесь. Ведь почему то мы чаще всего выбираем циничного (в хорошем смысле этого слова) врача? Конечно всегда и везде есть исключения, и безусловно и среди врачей встречаются худшие из людей. Однако они есть везде, и цинизм не является этому первопричиной, однако

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

это уже другая тема. Поэтому выводы конечно делать Вам – однако приведем несколько афористичных определений цинизма несколько из Большой книги афоризмов К.В Душенко:

1. Циник: человек, который вслух говорит то, что мы думаем.

Пьер Данинос

2. Циник: человек, который, учуяв запах цветов, озирается в поисках гроба.

Генри Луис Менкен

3. Циник: человек, который в десятилетнем возрасте обнаружил, что никакого Санта-Клауса нет, и никак не может с этим смириться.

Джеймс Гулд Коззенс

4. Циник прав в девяти случаях из десяти, но убежден, что прав во всех десяти случаях. Именно это делает его невыносимым.

Чарлз Иссави

5. Цинизм – это неприятный способ говорить правду.

Лириан Хеллман

6. Цинизм – это разочаровавшийся идеализм.

Гарри Кемелман [2]

Список літератури: 1. *Дзюба Г.П., Давидов П.Г.* Социально-философский анализ феномена медицинского цинизма / Г.П. Дзюба, П.Г. Давидов // Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 23-24 вересня 2016 року). – Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2016. – 104 с. – С. 9 – 13. 2. *Душенко К.В.* «Большая книга афоризмов.» Изд. 5-е, исправленное. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. 3. *Нахов И. М.* Кинизм и цинизм. Отжившее и живое (к истории понятия и слов). // Живое наследие античности. Вопросы классической филологии, Вып. IX. – М., 1987, с. 231 – 245. 4. *Карпов А.В.* Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики. // Психологический журнал, 2003, т.24, №5. Методика Карпова А.В. Диагностика рефлексии. \Методика Карпова А.В. Диагностика рефлексии. Диагностика враждебности (по шкале Кука – Медлей) – 154 с. —С. 78 – 86. 5. *Слотердайк П.* Критика цинического разума. (1983) // Екатеринбург: Изд-во Урал, ун-та, 2001.– 584 стр. 6. Определение психического выгорания (А.А.Рукавишников) / Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

личности и малых групп. – М., 2002. – С. 357-360. 7. Hebel J.P. Das Schatzkastlein des Rheinischen Hausfreundes. München, 1979. – S. 153.

Bibliography (transliterated): 1. *Dziuba G.P., P.G. Davidov* Socio-philosophical analysis of the phenomenon of medical tsynyzma / G.P. Dzyuba, P.G. Davydov // Modern trends in history, sociology, political science and philosophy: Proceedings of the International Scientific Conference (m. Lviv, September 23-24, 2016). – Lviv: NGO "Lviv Foundation for Social Sciences", 2016. – 104 p. – S. 9 – 13. 2. *K.V. Dushenko* "Bolshaya book aforyzmov." Ed. 5th, yspravlennoe. –М .: Izd Eksmo-Press, 2001. 3. *Nahov I.M.* Kynyzm and tsynyzm. Otzhyvshhee a living (for history concepts and words). // Living Heritage antiquity. Questions klassycheskoy philology, Vol. IX. - М., 1987, p. 231 – 245. 4. *A. Karpov* As reflexivity psyhycheskoe properties and methods of diagnosis of EE. // Psychological journal, 2003, t.24, №5. Method A. Karpov Diagnosis reflection. \ Methods A. Karpov Diagnosis reflection. Diagnosis vrazhdebnosty (on a scale of Cook - Medley) – 154 p. –WITH. 78 – 86. 5. *Sloterdijk P.* tsynycheskoho critique of reason. (1983) // Ekaterinburg: Izd Ural University Press, 2001.- 584 pp. 6. Determination mentally vyhoranuyya (A.A.Rukavyshnykov) / Fetyskyn N.P., Kozlov V.V. G.M. Manuilov Socio-psyholohycheskaya diagnosis of personality development and malyyh groups. - М., 2002. - С. 357-360. 7. Hebel J.P. Das Schatzkastlein des Rheinischen Hausfreundes. München, 1979. – S. –153.

Дзюба Г.П., Давидов П.Г.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МЕДИЧНОГО
ЦИНІЗМУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ АБО АПОФЕСІЙНА
ДЕФОРМАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу соціально-психологічних аспектів медичного цинізму, зокрема розглядається соціально-філософські передумови виникнення та розвитку феномену цинізму. Зокрема на підґрунті психологічних досліджень надаються рекомендації щодо діагностування та профілактики негативних проявів медичного цинізму.

Ключові слова: феномен цинізму, медичний (професійний) цинізм, психологічний захист, професійна деформація, гуманізм.

Dzyba G.P., Davidov P.G.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF MEDICAL
TSYNYNZMA:OR SEW PSYHOLOHYCHESKAYA
PROFESSYONALNAYA DEFORMATION

This article analyzes the social and psychological aspects of medical cynicism considered particularly social and philosophical background of the phenomenon and of cynicism. In particular, the ground of psychological research recommendations for diagnosis and prevention of the negative effects of medical cynicism.

Keywords: the phenomenon of cynicism, medical (professional) cynicism, psychological protection, professional deformation, humanism.

Дзюба Г.П., Давидов П.Г.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
МЕДИЦИНСКОГО ЦИНИЗМА:ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЗАЩИТА ИЛИ
ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕФОРМАЦИЯ

Статья посвящена анализу социально-психологических аспектов медицинского цинизма, в частности рассматривается социально-философские предпосылки возникновения и развития феномена цинизма. В частности, на основе психологических исследований даются рекомендации по диагностированию и профилактики негативных проявлений медицинского цинизма.

Ключевые слова: феномен цинизма, медицинский (профессиональный) цинизм, психологическая защита, профессиональная деформация, гуманизм.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

*Єсупов О.В., Хавіна І.В.
м. Харків, Україна*

ЕДІПІВ КОМПЛЕКС ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ.

Постановка проблеми. Станом на сьогоднішній день, актуальним виявляється наявність у сучасних сім'ях проблем, які виходять далеко за рамки побутових. Часто їх першопричиною є втрата контролю за поведінкою дитини на ранньому етапі виховання, а також застосування фізичної сили як частини виховного акту. Безумовно, це має вплив на формування ядра автономії особистості, що є однією з основоположних темою цієї роботи, та процесу проходження одного з етапів становлення особистості у ранньому віці – Едіпового комплексу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що проблемі Едіпового комплексу приділяється багато уваги. В роботах вітчизняних та зарубіжних психологів ця проблема займає особливе місце. Відомі вітчизняні вчені, які займалися цим питанням:

Метою цієї статті є аналіз впливу емоційного стану на взаємини з батьками, витікання звідси формування ядра статевої ідентичності і прояви ненависті у відносинах "сімейного трикутника" (мати - батько - дитина).

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в психологічній практиці важко знайти концепцію, яка не мала б за собою протиріч. Не залишилися без уваги і концепція Едіпового комплексу що є предметом різноманітних дискусій, в яких взяли участь майже всі провідні прихильники і противники психоаналізу. Сам факт існування явищ і тенденцій, які охоплюються даним поняттям, підтверджено. Однак постульовані Зигмундом Фрейдом, їх універсальність і роль не визнаються деякими психоаналітиками і навіть шанувальниками психоаналізу.

Поняття Едіпового комплексу було введено в науковий обіг З. Фрейдом в 1910 р., після тлумачення їм давньогрецького міфу про царя Едіпа з однойменної трагедії Софокла, в яких фиванський цар Едіп, всупереч своєї волі і не розуміючи того, вбиває батька (Лая), одружується на матері (Іокасті), стаючи батьком дітей, які в той же час є його братами по материнській лінії. Коли правда відкривається, Іокаста вбиває себе, повисившись, а сам Едіп виколує собі очі.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

У трагедії Софокла згодом виявляється, що мати-дружина Іокаста протриває продовженню розслідування, вона посилається на те, що багатьом людям доводиться бачити у сні, ніби вони мають зносини з матір'ю, але на сні не варто звертати увагу. У своїх дослідженнях Фрейд не рахував сновидіння мало важливими. Він вважав, що найменш типові сновидіння, такі, які сняться багатьом людям, і не сумнівався, що згадане Іокастою сновидіння тісно пов'язане з дивним і страшним змістом оповіді. По суті, ця трагедія - аморальна п'єса, вона знімає з людини моральну відповідальність, показує божественні сили як організаторів злочину і безсилля моральних спонукань людини, що чинять опір злочину.

Фрейдівський постулат про Едіпов комплекс опирається на ідеї, раніше висловлені різними мислителями. Але на відміну від своїх попередників, які використовували Едіпову ситуацію в якості ілюстрації всій складності, невизначеності і загадковості людських вчинків, Фрейд звів цю образну ситуацію в ранг психоаналітичного концепту. За допомогою його З. Фрейд спробував пояснити не тільки діяльність людини, але навіть і походження релігії, моральності, мистецтва та соціальних інститутів. Згідно з психоаналізом, роль сексуальних потягів в житті людини тісно пов'язана з фрейдівським постулатом про Едіпов комплекс, відповідно з яким хлопчик постійно відчуває потяг до матері і бачить у батькові свого суперника.

Чому ж хлопчик хоче свою матір і прагне позбутися від батька? Як вважав З. Фрейд, сексуальність проявляється у дітей надзвичайно рано, а мати - найбільш близький об'єкт обожнювання з боку дитини. А оскільки дитина в цьому віці живе відповідно до принципу задоволення, ігноруючи до певного часу принцип реальності, то його еротичні ідеї проявляються часом досить активно. Наприклад: дитина часто залазить в ліжко до батьків, заважаючи їх статево життю. Найчастіше він символічно лягає між ними. Батько ж - фігура міфологічна. Вбивство батька - це звичайна справа для багатьох міфологічних творів.

З. Фрейд писав: «Доля Едіпа захоплює нас тільки тому, що вона могла б стати і нашою долею. Але будучи щасливішими, ніж він, ми зуміли з тієї пори, оскільки не стали невротиками, відсторонити наші сексуальні спонукання від наших матерів і забути наші ревнощі до батька. Від особистості, яка здійснила таке дитяче бажання, ми відштовхуємося з усією міццю витіснення, яке з тієї пори зазнала це бажання в нашій психіці».

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Уявлення про цей комплекс лягли в основу психоаналітичного вчення Фрейда, зумовивши його інші теоретичні положення і надавши психоаналізу ореол скандальної популярності, привертає до себе увагу одних дослідників і відразливою від неї є для інших. «Едіпів комплекс, - як заявив один з прихильників психоаналізу - Віттельс Ф., - це той локомотив, який промчав тріумфальний поїзд Фрейда навколо земної кулі». Нерідко «Едіпів комплекс» розглядається західними теоретиками як один з оригінальних вкладів засновника психоаналізу в розуміння природи людини.

З того часу теорія Едіпового комплексу є однією з основних категорій психоаналітичного вчення. Період розвитку в якому проявляється активність Едіпового комплексу, згідно з класичним психоаналізом, буде вносити істотний вплив на психіку, особистість і поведінку людини.

Відомо, що головним регулятором людської поведінки служить свідомість. З. Фрейд відкрив, що за покривом свідомості прихований глибинний, "киплячий" пласт неусвідомлених особистістю могутніх прагнень, потягів, бажань. Будучи лікарем, він зіткнувся з тим, що ці неусвідомлювані переживання і мотиви можуть серйозно обтяжувати життя і навіть ставати причиною нервово-психічних захворювань. Це направило його на пошуки засобів рятування своїх пацієнтів від конфліктів між тим, що говорить їх свідомість, і потаємними, сліпими, несвідомими спонуканнями. Так народився фрейдівський метод зцілення душі, названий психоаналізом. Фрейдівська теорія в багатьох країнах міцно увійшла в підручники з психології, психотерапії, психіатрії. Вона справила вплив на інші науки про людину - соціологію, педагогіку, антропологію, етнографію, філософію, а також на мистецтво і літературу. Фрейдівська методологія пізнання суспільних явищ, що вимагає розкриття лежачих в її основі несвідомих механізмів, пригнічених бажань, широко використовувалася послідовниками З. Фрейда і стала своєрідною філософією.

Психоаналітична філософія, емпіричною базою якої є психоаналіз, продовжує і поглиблює ірраціональні тенденції "Філософії життя", зі своїх позицій прагне пояснити особистісні, культурні та соціальні явища. Численні судження різних авторів, найчастіше західних, про психоаналіз свідчать о наявності різнопланових, іноді протилежних точок зору на основу фрейдівського вчення. І хоча престиж і авторитет психоаналізу останнім часом дещо впав, видається актуальним звернутися

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

до спадщини З. Фрейда і його послідовників і розглянути співвідношення між психоаналізом і окремими напрямками сучасної філософії, які так чи інакше зачіпають проблеми формування особистості людини та її статевої ідентичності.

Статева ідентичність є серцевиною нашої автономії. Вона визначається не тільки фізичним існуванням. На неї також діють батьківські установки, особливо несвідомий зміст цих установок, а також культура, в якій живе дитина. Уявлення про розвиток дівчинки почали змінюватися: теоретики зрозуміли, що первинна жіночність є базисною рисою дівчинки з самого початку, і її ядром є бажання мати дитину. Дівчинка усвідомлює наявність в ній внутрішнього простору, що проявляється, наприклад, в її іграх і фантазіях. Розвиток образу тіла базується не тільки на тому, що розуміють як ідею Фрейда, на нього впливають і тілесні відчуття.

Згідно Фурман у хлопчиків і дівчаток тілесне Его та їх нарцистичний внесок у нього різний: "хлопчики закривають і зміцнюють кордони свого тілесного Его, в той час як дівчатка отримують задоволення у збереженні їх гнучкими. Це розходження передуює фалічно-генітальним сексуальним інтересам і не пов'язане з дитячим розумінням або ігноруванням сексуальної відмінності, але воно тісно пов'язане з подальшим ставленням до тілесної цілісності, до матері, до материнської турботи". Вона зазначає: "Жіноче тілесне Его, мінливе і тому дуже вразливе, виразно містить загрозу хлопчику і чоловіку, який вже був одного разу також ранимий. Чим більша загроза випробувати знову ранній стан тілесної дезінтеграції, тим більше він потребує захисту своєї тілесної цілісності, аж до ухилення від чуттєвого контакту з жінкою як матір'ю і з її досвідом материнської турботи".

Мати є першим об'єктом любові та ідентифікації як для дівчаток, так і для хлопчиків. Мати - це наш світ, а ми її світ, всі переживання взаємні. Великим розчаруванням для хлопчиків і дівчаток стає розуміння того, що мати має свій власний внутрішній світ, про який ми не знаємо, і всередину якого ми не можемо потрапити. На додаток до цього, хлопчик повинен прийняти, що він також і фізично відрізняється від матері. Це травматичне для нього. Він бореться з цією інформацією за допомогою переконання, що він може дати життя дитині і вигодувати його грудьми, як мама.

На цій стадії розвитку маленький хлопчик в сауні називає пеніс батька «старою цицькою». Одна маленька дівчинка в розмові з психологом

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

розповіла, що у матері є молочні груди, а у батька - скислі груди. Інший 2-3 річний хлопчик оголосив своєї матері, що у нього в животі є дитина. Мама і син розмовляли про дитину кілька тижнів, поки одного разу хлопчик не сказав, що дитину у нього більше немає, і він тепер в животі у мами. Ми вважаємо, що дитина є всередині багатьох чоловіків. Дитиною чоловіка є жінка, народжена чоловіком, що робить мати непотрібною, як описує це Шассгет-Сміржель. Це крайня форма фалічного захисту. Поступово хлопчик помічає, що фізично він подібний з батьком, і батько стає важливим для нього з іншої причини, ніж раніше. Знання того, що хлопчик відрізняється від матері, дає йому можливість відокремитися від неї. Очікування хлопчика від звернення до батька направлені на пошук його прийняття. Цей період дуже важливий з погляду статевої ідентичності хлопчика. Хлопчик не змагається зі своїм батьком, він спостерігає за ним в пошуку моделі того, як бути чоловіком. Мужність також включає відносини з жінкою, з матір'ю. У цій фазі хлопчик любить свого батька без амбівалентності, і в той же час він потребує отримання від батька засобів едипальної конкуренції, яка з'явиться пізніше.

Вейкко Тахко описував у своїх працях наскільки чоловік зможе набути батьківство, коли сам стане батьком, залежить значною мірою від цього періоду розвитку і від відносин з батьком в цей час. Любов хлопчика до матері не є сексуальною спочатку, це з'явиться пізніше, в едипальному періоді.

Грінсон, Стіллер і Тахко висловили гіпотезу, що для хлопчиків нормальним є енергійне "розототожнення" з матір'ю для подолання своєї жіночності. Проаналізувавши теорії науковців, ми можемо зробити висновок: розвиток мужності може базуватися тільки на фалічному захисті.

Мішель Даймонд рішуче дискутує з цією точкою зору. Він показує, що безпека прихильності хлопчика до матері забезпечує періодичні звернення до батька і "несвідомі батьківські і материнські образи та ідентифікації обох, як матері, так і батька, а також батьківські доедипальні відносини зі своїм маленьким хлопчиком і його матір'ю надзвичайно важливі у формуванні гендерної ідентичності сина ". Він також підкреслює роль культури в ідентичності людини.

Для дівчинки мати залишається протягом усього часу об'єктом для ідентифікації, як і ядром ідеального "Я". Кохання у діадичних відносинах дівчинки і матері також вільна від амбівалентності. Згідно Тахко, в едипальному періоді дівчинка бажає мати пеніс, щоб бути здатною

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

задовольнити свою матір, щоб бути з нею в таких же відносинах, як батько, щоб бути як батько. Ми вважаємо що це бажання також відіграє роль у захисті дівчинкою своїх геніталій, особливо в доєдпальному періоді. Самооцінка дівчинки та її уявлення про себе пов'язані з тим, наскільки мати цінує і сприймає її як жінку. Діадичні стосунки дочки з батьком, його шанобливе ставлення до специфічних жіночих якостей дочки виключно важливі для розвитку статевої ідентичності дівчинки, так само, як важлива для хлопчика повага матері до його специфічних чоловічих характеристик. Це також матеріал для побудови надалі взаємин із протилежною статтю, в рівній мірі, як для хлопчиків, так і для дівчаток.

Ролі хлопчика і дівчинки різні для їхніх батьків. Мати продовжує жити в дочці, а батько в синові, і в той же час можна з упевненістю сказати, що батьки живуть в обох. Дівчинка позначає для матері продовження її власної базисної функції - народження нового життя. Вона може пробудити ту ранню любов, яку мати відчувала по відношенню до своєї власної матері, так само, як батько - до своєї. Хлопчик - це інший вид об'єкта любові для матері. Він такий, як батько, як чоловік. Для батька син продовжує його мужність і батьківство, він може викликати ранню любов, яку батько і мати випробовували по відношенню до своїх батьків. Якщо у нас народжуються і хлопчик і дівчинка, наші бажання будуть двостатеві, й ми можемо відчувати, що вони реалізується в дітях. Як вважав Таахк, хлопчики захоплюються своїми батьками більшою мірою, ніж дівчатка своїми матерями, але дівчатка люблять своїх матерів більше, ніж хлопчики своїх батьків. Схоже, що чоловіки довше, ніж жінки відчувають потребу в пошуку рольових моделей і авторитетів.

Проаналізувавши різні підходи до Едіпового комплексу, можемо зазначити що, наскільки важливі відносини між батьками для дітей, наскільки ж мати і батько цінують і люблять один одного і поважають свої відмінності. Кожна дитина потребує обох батьків. Мати не може замінити батька і навпаки. Можна навіть сказати, що батьки є частиною тіла дитини, і втрата будь-якого з них заподіює глибокий біль.

Жінки зазвичай знаходяться в кращому контакті зі своїм материнством, ніж чоловіки зі своїм батьківством. Це частково пов'язано з вагітністю та пологами жінки, а з іншого боку з її первинною ідентифікацією з матір'ю, бажанням бути матір'ю. Чоловічий шлях до батьківства може бути довше, але ми вважаємо, що первинним бажанням для чоловіка також є бажання мати дитину, стати батьком. Чи може трудність в усвідомленні цього бажання бути пов'язана з фалличним

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

захистом, яка базується в даному випадку як на розчаруванні в нездатності народити, так і на страху внутрішнього простору жінки, кастрації? Чоловікам важко бачити свою незамінну роль у процесі творення; він або творець всього, або ніхто. З іншого боку, жінка може хотіти привласнити свою дитину, яка була народжена з її тіла. Розглядати дитину, особливо в ранньому періоді, як частину себе, зменшуючи значимість батька, якого їй в той же час болісно бракує, щоб захистити її особистий досвід від загрозової їй тілесної дезінтеграції. Сексуальний акт часто допомагає жінці досягти тілесної і ментальної інтеграції.

Згідно з Фурманом: «особистий внесок у дитину характеризує вступ обох батьків в батьківську фазу розвитку і є істотним для їх батьківського досвіду, при цьому внесок кожного з батьків різний». Нарцистичний катексис батька є ментальним, в той час як материнський катексис є і ментальним, і тілесним. Навіть батьки, які послідовно і ґрунтовно інвестували первинну турботу, не відчують примітивного страху дезінтеграції або пов'язані з ним тілесні відчуття, коли їх дитину віднімають від грудей або привчають до догляду за тілом. «Батьки часто тепло підтримують матерів, але у них немає емпатичного розуміння того дистресу, який матері відчують, поки виростають їхні маленькі діти. Сепарація з дітьми залишається протягом усього життя різною для матері і батька, хоча вони могли б поділитися своїми реакціями на свою підліткову емансипацію замість того, щоб розлучатися один з одним». Чоловік може відчувати себе просто спостерігачем під час вагітності своєї дружини. Після народження дитини він знову може відчувати себе залишеним, як і пізніше, будучи свідком інтенсивних відносин між дитиною і матір'ю. Для батька складно усвідомити, наскільки він важливий для матері як підтримка материнства і материнського самопочуття, як він важливий також і для дитини, всупереч тому, що мати для дитини є першою у всьому. Материнство і батьківство представляють різні сторони батьківського досвіду. Якщо чоловік може виявити і безпечно пережити свою ранню ідентифікацію з матір'ю і своє бажання давати життя, він зможе розділити материнство з дружиною не відчуючи почуття покинутості.

Як батько, чоловік має свої власні, з самого початку відмінні від материнських, відносини з дитиною. Дитина починає розпізнавати батька, матір і інших людей з дуже раннього віку, ґрунтуючись на різних способах дотиків і різні запахи. Відносини між батьком і дитиною почали отримувати визнання зовсім недавно. Чоловік, який рано залишився без

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

батька, або якщо батько практично повністю був відсутній в його житті, може тільки намагатися у своєму батьківстві бути матір'ю, змагаючись з дружиною, і це, у певному сенсі, єдино можливий для нього спосіб. Батьківство було б занадто небезпечним для нього, воно означало б втрату. Практично неможливо дати те, чого не маєш.

Досить поширеною є ситуація, коли чоловік б'є свою дружину. У XVIII столітті у Фінляндії був закон, що визначає, яким чином чоловік може бити свою дружину, і де проходять межі насильства. Багато психологів вважають що, чоловік б'є, коли він відчуває себе слабким, коли він стикається віч-на-віч зі своєю безпорадністю. Чоловік фізично сильніше, але його ідентичність як чоловіка часто слабкіше жіночої ідентичності. Суб'єкт насильства також соромиться себе, переживає ситуацію як травматичну і боїться її відновлення. Щоб звільнити себе від провини, чоловік може вдарити ще раз. У дослідженнях зазначалося, що ступінь насильства зазвичай тільки зростає. Це відкриття збігається з динамікою, зазначеної в тезах Матті Туовіннен, фінського навчального аналітика: «вбивця вбиває знову, щоб звільнити себе від попереднього вбивства».

Чоловічий страх жінки пов'язаний з жіночим тілом і з жіночою здатністю давати життя. В ісламському світі чоловік все ще залишається опікуном жінки, згідно ісламу він має на це право. На певному рівні подібний феномен спостерігається також і в нашій країні. Не тільки в мусульманських країнах відбуваються так звані "вбивства честі". Олександра Коллонтай, перша жінка-дипломат, припустила, що чоловіки побоюються жіночої інтуїції, їх здатності читати між рядків.

Висновок. Таким чином, проаналізувавши різні підходи к дослідженню Едіпового комплексу, ми приходимо до висновку:

По-перше, питання батьків і дітей було, є і залишається актуальною проблемою людства. Адже від виховання залежить доля дитини як окремої особистості. Відносини, що складаються між батьками і дітьми на ранньому етапі їх розвитку визначає їх подальшу поведінку і самореалізацію в суспільстві. А це і кар'єра, і сімейно-шлюбні відносини.

По-друге, найважливішу роль у цьому процесі відіграють емоції. Уміння володіти собою, керувати своїми емоціями - найбільше мистецтво. На жаль, не кожна людина може цього досягти, але до цього необхідно прагнути, оскільки в прояві зайвих емоцій деколи можуть дуже сильно нашкодити. Навіть наше фізичне здоров'я залежить від цього.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

По-третє, ми вважаємо, що задля запобігання розвитку та згубного посилення Едіпового комплексу, слід знаходити з усіма близькими взаєморозуміння, давати їм необхідну підтримку і любов і ніколи не вдаватися до насильства як до аргументу на користь своєї правоти.

Список літератури: 1. *Аренс Лайне*. Ненависть між чоловіком і жінкою // Журнал практичної психології і психоаналіза / Аренс Лайне – 2005. – № 1. – 47 с. 2. *Мошенська Л.В.* Едіпів комплекс і його деструктивні наслідки / Л.В. Мошенська – М.: Вид-во Моск. ун-та, 2002. – 218 с. 3. *Якобсон П.М.* Психологія почуттів / П.М. Якобсон – М.: Вид-во Моск. ун-та, 1980. – 342 с. 4. *Klein M.* Early stages of the Oedipus conflict / M. Klein //International Journal of Psycho-Analysis. №9. – 1928. – P. 23 –29. 5. *Freud S.* The Ego and the Id, London: Hogarth Press. – 25p. 6. *Furman E.* Early aspects of mothering: what makes it so hard to be there to be left/E. Furman//Journal of Child Psychotherapy, №20 (2). - 1994. – P.149-164.

Bibliography (transliterated): 1. *Arens Layne*. Nenavist mlzh cholovlkom I zhlnkoju // Zhurnal praktichnoYi psihologiyi I psihoanaliza / Arens Layne – 2005. – # 1. – 47 s. 2. *Moshenska L.V.* Edipiv kompleks I yogo destruktivni naslidki / L.V Moshenska – M.: Vid-vo Mosk. un-ta, 2002. – 218 s. 3. *Yakobson P.M.* Psihologiya pochuttiv / P.M. Yakobson – M.: Vid-vo Mosk. un-ta, 1980. – 342 s. 4. *Klein M.* Early stages of the Oedipus conflict / M. Klein //International Journal of Psycho-Analysis. №9. – 1928. – P. 23 –29. 5. *Freud S.* The Ego and the Id, London: Hogarth Press. – 25p. 6. *Furman E.* Early aspects of mothering: what makes it so hard to be there to be left/E. Furman//Journal of Child Psychotherapy, №20 (2). - 1994. – P.149-164.

Єсіпов О.В., Хавіна І.В.

ЕДІПІВ КОМПЛЕКС ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА У
СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ.

В статті розглядається вплив емоційних станів людини на його взаємини з оточуючими людьми. Детально розглянуто вплив Едіпового комплексу на психологічний розвиток дитини. Проаналізовані різні погляди психологів на Едіпів комплекс і його вплив на становлення особистості.

Ключові слова: емоційні стани, З. Фрейд, психоаналіз, Едіпів комплекс.

OEDIPUS COMPLEX AS AN IMPORTANT COMPONENT IN
THE FORMATION OF THE PERSON.

The article considers the influence of human emotional states on his relationships with other people. Detail the influence of the Oedipus complex on the psychological development of the child. Analyzed different views of psychologists on the Oedipus complex and its influence on the formation of personality.

Keywords: emotional states, Freud, psychoanalysis, the Oedipus complex.

Есипов О.В., Хавина И.В.

ЭДИПОВ КОМПЛЕКС КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В
СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ.

В статье рассматривается влияние эмоциональных состояний человека на его взаимоотношения с окружающими людьми. Подробно рассмотрено влияние Эдипового комплекса на психологическое развитие ребенка. Проанализированы различные взгляды психологов на Эдипов комплекс и его влияние на становление личности.

Ключевые слова: эмоциональные состояния, З.Фрейд, психоанализ, Эдипов комплекс.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 159.01

*Мартиненко О. М., Ігнатюк О. А.
м. Харків, Україна*

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЙНО -
ОСОБИСТІСНОМУ РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА**

Події останніх років показали, наскільки важлива психологічна готовність майбутніх офіцерів до подальшої роботи в екстремальних

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

ситуаціях. Їх службова діяльність передбачає наявність лідерських якостей, що забезпечують успішну реалізацію не тільки відповідальності за життя підлеглих, але оптимального рівня нервово-психічного стану, адекватності та успішності соціальної взаємодії.

На початку службової кар'єри соціальний інтелект є одним з основних мотиваційно-сміслових установок індивідуальності і «певним орієнтиром», яке обумовлює поведінку людини. На думку авторів, успішна реалізація особистісного потенціалу молодого офіцера неможлива без правильного розуміння не тільки поведінки оточуючих людей, а й своєї поведінки.

У особистості, що формує курсанта визначається наявність особливої потреби в соціальному досвіді. В даному контексті соціально-психологічний розвиток особистості курсанта передбачає формування здібностей і властивостей, що забезпечують її соціальну адекватність (на практиці виділяють адекватну поведінку людини в умовах макро- і мікросоціального середовища). Такими найважливішими здібностями виступають соціальна уява і соціальний інтелект. Під першим розуміється здатність людини поміщати себе в реальний соціальний контекст і намічати свою лінію поведінки відповідно до «уяви» [1].

Соціальний інтелект будемо розглядати як глобальну здатність, виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних та рис поведінки, включаючи рівень енергетичної забезпеченості процесів саморегуляції. Ці риси зумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації і поведінки, готовність до соціальної взаємодії і ухваленню рішень [2].

У військовій психології соціальний інтелект часто виділяли як одна з умов успішного освоєння професійної діяльності різними фахівцями. Вивченням цієї проблеми займалися В.В. Дударев, А.П. Єлісеєв, Л.Ф. Железняк, А.М. Захаров, П.А. Корчемний, В.Г. Михайловський, Ю.В. Полевой, В.П. Петрова, С.І. С'єдін, В.С. Торохтій і інші автори. В їх роботах соціальний інтелект розглядається як складова частина комунікативної здатності військового фахівця, який працює в системі «людина-людина». Але в прямій постановці категорія «соціальний інтелект» не вивчалась [3].

У даній роботі представлені результати досліджень співвідношення між загальним інтелектом і соціальним інтелектом, фактори, пов'язані з високими показниками СІ, і вплив співвідношень СІ на особливості служби.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

У дослідженні взяли участь 52 курсанта (дві навчальних групи) у віці від 19 до 25 років. Отримані результати були перевірені на нормальність розподілу. Дані за шкалами достовірні, оскільки середнє, мода і медіана мають рівні значення або незначно розрізняються.

Були отримані наступні результати. Виявлено співвідношення ЗІ та СІ в вибірці, показаної на рис. 1.

Рівень «загального» інтелектуального розвитку не пов'язаний однозначно з рівнем соціального інтелекту. Високий інтелектуальний рівень є лише необхідною, але недостатньою умовою власне соціального розвитку особистості. Він може сприяти соціальному розвитку, але не заміняє і не обумовлює його. Більш того, високий інтелект може повністю знецінюватися соціальною сліпотою людини, соціальною неадекватністю його поведінки, його установок тощо.

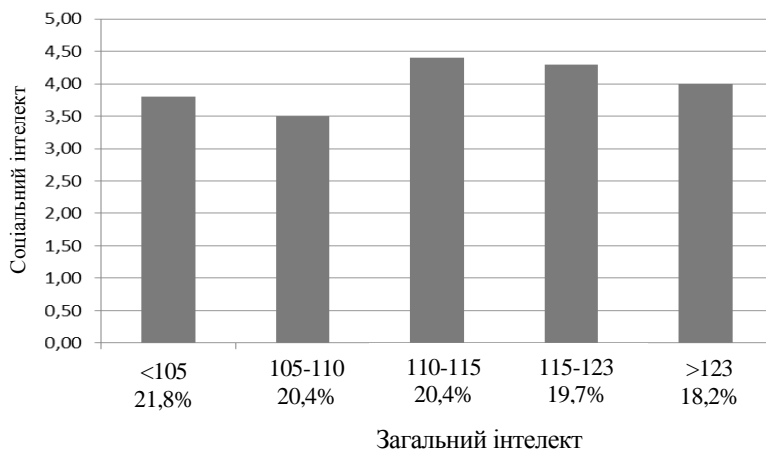

Рисунок 1 - Співвідношення загального та соціального інтелекту

У службовій діяльності військовослужбовців стресові ситуації виникають досить часто, оскільки більшість завдань, так або інакше, пов'язані з напруженістю при виконанні і ризиком для життя. У зв'язку з цим виявлення впливу соціального інтелекту військовослужбовців на вибір копінг-поведінки в стресових ситуаціях є істотним для ефективного вирішення завдань професійно - особистісного розвитку майбутніх офіцерів в умовах вищого військового навчального закладу [3,4].

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Для визначення рівня розвитку соціального інтелекту був використаний тест (методика «Соціальний інтелект Гілфорда»), за допомогою якого було виявлено 3 рівня соціального інтелекту в кожній групі курсантів - низький (31,0%), середній (61,0%) і високий (8,0%). В цілому рівень соціального інтелекту курсантів відповідає середньому значенню, тобто випробуванам властиві середні здібності до пізнання поведінки. Отже, вони вміють передбачати вчинки людей на основі аналізу реальних ситуацій спілкування, передбачати події, ґрунтуючись на розумінні їх почуттів, думок тощо. Але їх прогнози можуть виявитися помилковими, якщо вони будуть мати справу з людьми, провідними себе несподіваним, нетиповим чином, що може привести до напружених ситуацій. Ці випробовувані в спілкуванні більшою мірою орієнтуються на вербальне зміст повідомлень: вони можуть часто помилятися в розумінні сенсу слів співрозмовника, так як не враховують супроводжують їх невербальні реакції. Крім того, результати показали, що курсанти відчують труднощі в аналізі ситуацій міжособистісного взаємодії і розумінні внутрішніх мотивів поведінки людей. Як наслідок, вони погано адаптуються до різних систем взаємин між людьми [5,6].

За допомогою методу СО-25 ми отримали пряму самооцінку курсантами важливих особистісних і комунікативних властивостей, що входять в структуру соціального інтелекту:

1-й блок - підприємливість ($M = 7$ при $\sigma = 2,31$);

2-й блок - проникливість ($M = 8$ при $\sigma = 1,67$);

3-й блок - комунікативна компетентність (уміння ладити з людьми) ($M = 7$ при $\sigma = 2,14$);

4-й блок - Соціальна компетентність ($M = 7$ при $\sigma = 1,81$).

Дані результати свідчать про наявність високої адекватної самооцінки у курсантів своїх комунікативних і особистісних якостей. Кореляційний аналіз (був використаний критерій Пірсона) показав, що рівень розвитку соціального інтелекту корелює із загальною самооцінкою курсантами своїх професійно-комунікативних якостей $X^2 = 0366$ при $p < 0,05$. Отже, чим вище рівень соціального інтелекту, тим більш розвинені такі лідерські якості як організованість, далекоглядність у відносинах, безпомилковість рішень, вміння знаходити спільну мову з людьми, знання себе і життя, а також готовність жертвувати для блага інших своїми інтересами.

Далі ми зіставили рівні психологічної готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях з рівнями розвитку соціального інтелекту.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Виявилось, що виділені рівні соціально-психологічної готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях корелюють з трьома рівнями соціального інтелекту.

Виходячи з цього, можна зробити наступні висновки:

Низький рівень соціально-психологічної готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях у курсантів відповідає низькому рівню соціального інтелекту, а решта два рівня - по аналогії.

Одним з показників ступеня готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях можна вважати рівень соціального інтелекту (чим він вищий, тим вище готовність до діяльності) [7,8].

Високий рівень соціального інтелекту сприяє подоланню екстремальних ситуацій. Результати кореляційного аналізу дозволили нам припустити, що рівень психологічної готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях у курсантів можна підвищити за рахунок розвитку соціального інтелекту за допомогою соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на підвищення рівня даного явища [9].

Після формувального експерименту нами була проведена повторна психодіагностична процедура вимірювання рівня соціального інтелекту в двох групах. Якісно-кількісний аналіз даних і дескриптивна статистика показали, що загальний рівень соціального інтелекту у експериментальної групи після проведення соціально-психологічного тренінгу збільшився, а у контрольній залишився на колишньому, середньому рівні.

Результати кореляційного і факторного аналізу показали, що рівні психологічної готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях і соціального інтелекту добре корелюють між собою і входять в один і той же фактор (таким чином чим вище рівень соціального інтелекту, тим вище рівень психологічної готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях). Отже, одним з компонентів готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях є соціальний інтелект, високий рівень якого сприяє подоланню екстремальних ситуацій, підтвердилася.

Після проведення формуючого експерименту (таким чином соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на підвищення рівня соціального інтелекту) результати повторної психодіагностичної процедури і критерію достовірності зсуву показали, що рівень соціального інтелекту підвищився в експериментальній групі, а в контрольній групі немає.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

У фокусі проведеного експерименту знаходилися такі функції соціального інтелекту:

- Забезпечення адекватності, адаптивності в мінливих умовах;
- Формування програми та планів успішної взаємодії в тактичному і стратегічному напрямках, вирішення поточних завдань;
- Планування міжособистісних подій і прогнозування їх розвитку;
- Мотиваційна функція;
- Розширення соціальної компетентності;
- Саморозвиток, самопізнання, самонавчання.

Таким чином, соціально-психологічний тренінг, спрямований на підвищення рівня соціального інтелекту, є одним із шляхів розвитку професійно-особистісного потенціалу та підвищення готовності до діяльності в екстремальній ситуації.

Список літератури: 1. Социальный интеллект: Теория, измерение, исследование / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М., 2004. – 176с. 2. Южанинова А. Л. К проблеме диагностики социального интеллекта личности // Проблемы оценивания в психологии. – Саратов, Изд-во Саратовского университета, 1984. – с. 84-87. 3. Фетисова М. Развитие социального интеллекта как компонента психологической готовности к деятельности в экстремальных ситуациях/ Психопедагогика в правоохранительных органах. –Тверь, 2007–№4. – с. 25-27. 4. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение. – СПб., 2003. –544с. 5. Картавенко М. В. Роль различных сторон интеллекта в социальной успешности личности//Известия ТРТУ. Тематический выпуск. Медицинские информационные системы. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2006. – №11 (66). – с.210-212. 6. Дружинин В. Н. Метафорические модели интеллекта//Психологический журнал. – 1999. – № 6. – с. 44-56. 7. Емельянов Ю. И. Активное социально-психологическое обучение. – Л., 1985. – 168с. 8. Психология межличностного познания / под ред. А. А. Бодалева. – М., 1981. – 224с.

Bibliography (transliterated): 1. Social'nyj intelekt: Teorija, izmerenie, issledovanija /Pod red. D. V. L'jusina, D.V. Ushakova. – М.,2004. – 176с. 2. Yuzhaniniva A. L. K probleme diagnostiki social'nogo intelekta lichnosti // Problemu otsenivaniya v psihologii.– Saratov, Izdanie Saratovskogo universiteta, 1984. – с. 84-87. 3. Fetisova M, .Metaphizicheskie modeli intellekta//Psihopedagogika v pravoohranitel'nyh organah. – Tver', 2007–№4. – с. 25-27. 4. Kunicina V.N., Kazapinova N.V., Pogol'sha V.M. Mezhlchnostnoe

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

obshenie. – SPb, 2003. – 544s. 5. *Kartavenko M. V.* Rol' razlichnyh storon intelekta v social'noj uspešnosti// Izvestija TRGU. Tematičeskij vypusk. Medicinskie informacionnyje sistemy. – Tagrog: Izd-vo TRGU, 2006– №11 (66). – с.210-212. 6. *Druzhynin V. N.* Metaforicheskie modeli // Psihologičeskij zhurnal. – 1999. – № 6. с. 44-56. 7. *Emel'janov Yu. I.* Aktivnoe social'no-psihologičeskoe obučenie. – L., 1985. – 168s. 8. Psihologija mezhlichnostnogo poznanija/ pod red. A. A. Bodaljova. – M., 1981. –224с.

Мартиненко О. М., Ігнатюк О. А.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЙНО -
ОСОБИСТІСНОМУ РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА

Стаття присвячена виявленню впливу соціального інтелекту військовослужбовців на вибір копінг-поведінки в стресових ситуаціях, що важливо для ефективного вирішення завдань професійно - особистісного розвитку майбутніх офіцерів до умов вищого військового навчального закладу. Соціально-психологічний тренінг, спрямований на підвищення рівня соціального інтелекту, є одним із шляхів розвитку професійно-особистісного потенціалу та підвищення готовності до діяльності в екстремальній ситуації

Ключові слова: соціальний інтелект, професійно - особистісний розвиток, психологічна готовність майбутніх офіцерів.

Martynenko O., Ignatyuk O.

THE ROLE OF SOCIAL INTELLIGENCE IN THE
PROFESSIONAL PERSONALLITY GROWTH OF FUTURE OFFICERS

The article is devoted to finding out the impact of personnel's social intelligence to choose coping behavior in stressful situations. It is important for the effective professional - personal growth of the future officers in the higher military educational establishment's conditions. Socio-psychological training aimed at increasing the level of social intelligence is one of the ways of professional and personal capacities' growth and preparedness activities in an emergency situation.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Key words: social intelligence, professional - personal growth, psychological readiness of the future officers

Мартиненко А. М., Игнатюк О. А.

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В
ПРОФЕССИОНАЛЬНО - ЛИЧНОСТНОМ РАЗВИТИИ БУДУЩЕГО
ОФИЦЕРА

Статья посвящена определению влияния социального интеллекта военнослужащих на выбор копинг-поведения в стрессовых ситуациях, что важно для эффективного решения задач профессионально - личностного развития будущих офицеров в условиях высшего военного учебного заведения. Социально-психологический тренинг, направленный на повышение уровня социального интеллекта, является одним из путей развития профессионально-личностного потенциала и повышения готовности к деятельности в экстремальной ситуации.

Ключевые слова: социальный интеллект, профессионально - личностное развитие, психологическая готовность будущих офицеров.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 659

*Меліхов К.В.
м.Харків, Україна*

**УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ РОЛІ В ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА-КЕРІВНИКА ЗГІДНО З ПОТРЕБАМИ ЧАСУ
(НА ПРИКЛАДІ КЕРІВНИКА ПРЕС-СЛУЖБИ
ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ)**

Постановка проблеми. Лідерство – це багатоаспектне соціальне явище. Феномен лідерства проявляється в усіх організованих групах, які спрямовані на досягненні спільної мети. Тема лідерства вивчається в багатьох галузях і різних напрямках наук, таких як: психологія, менеджмент, соціологія, історія, педагогіка,

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

політологія. Поняття “лідер” пов’язано з поняттями “управління” і “керівник”. На відміну від лідера, який переважно здійснює регуляцію міжособистісних стосунків у групі, керівник здійснює регуляцію офіційних стосунків. Лідер – це член групи, який добровільно взяв на себе значну міру відповідальності у досягненні групових цілей. Лідер і керівник мають справу з однорідним типом проблем, а саме – вони повинні стимулювати групу, націлювати її на вирішення певних задач. В психологічних характеристиках їх діяльності є багато спільних рис. Однак лідерство – це чисто психологічна характеристика поведінки окремих членів групи. Керівництво, у свою чергу, зв’язано з соціальною характеристикою відносин у групі, перш за все з точки зору розподілу ролей управління і підпорядкування.

Ефективне державне управління сприяє стабільності і порядку, розв’язанню різноманітних проблем, сприятливому психологічному клімату у колективі, готовності кожного співробітника включатись у виконання складного завдання. Якщо керівник вміє ставити завдання, визначати засоби досягнення мети і методи контролю, управляти думкою колективу, мотивувати працівників на повноцінну роботу та досягати високих результатів, тоді колектив починає працювати як злагоджений механізм. Сукупність дій, що здійснюється керівником з метою забезпечення бажаної поведінки своїх співробітників називають **керівництвом**.

Керівник – це творча, професійно підготовлена, високоморальна особистість, яка здійснює певну роботу з підлеглими членами колективу та перебуває в безпосередніх контактах з ними по вирішенню поставлених завдань, вмілий організатор і наставник, який здійснює владну, адміністративно-управлінську, виховну, стратегічну, адміністративну, експертно-інноваційну, комунікаційну, соціальну та лідерську функції, володіє особистими, професійними та діловими якостями [5].

Аналіз останніх праць та публікацій. Огляд наукової літератури засвідчує значну увагу науковців до цієї теми. Найбільш важливі питання, пов’язані з поняттям «лідерства» та професійними якостями управлінців розглядають такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як А.М.Гаврилюк, С.А.Калашнікова [2], М.М.Логунова, Н.Р.Нижник, Л.Е.Орбан-Лембрик, М.І.Пірен [5], О.Г.Романовський [7] та багато інших. Проблема діяльності прес-служб в органах державної влади та управління висвітлена в наступних працях: Г.Атаманчук

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

«Теорія державного управління», В.Королько «Основи публік рілейшнз», Г.Почепцов «Паблік рілейшнз:теорія і практика», І.Сіняєва «Паблік рілейшнз в комерційній діяльності», А.Чуміков і М.Бочаров «Зв'язки з громадськістю: теорія і практика» та інші.

Мета статті. Дослідження специфіки роботи та керівництва прес-служби облдержадміністрації.

Виклад матеріалу. Керівник (менеджер, управлінець) – ключовий фактор в системі, який досягає поставленої мети завдяки тому, що доповнює свої фізичні та інтелектуальні сили силами підлеглих і цілеспрямовано їх використовує на виконання поставлених завдань.

Яким повинен бути сучасний керівник державного органу влади і яким його повинні бачити державні службовці? Це організатор, який уміє налагодити роботу, ініціатор та генератор ідей. Особистість, до якої тягнуться люди та яка може повести за собою. Чітко ставить завдання, формулює ідею, дає можливість іншим колегам розвиватися, поважає їх думку і професіоналізм, не здійснює тиску на працівників, є тонким психологом, уміє керувати емоціями, поводить себе коректно з усіма працівниками. Швидко орієнтується в ситуації, здатний запобігати виникненню проблем і конфліктів та розв'язувати їх не перекладаючи на інших, бере на себе відповідальність за управління людьми [6].

Суть роботи керівника державного органу влади полягає у виконанні ряду функцій, серед яких необхідно виділити, насамперед, стратегічну функцію, яка складається з постановки, на основі аналізу ситуації і прогнозування, цілей діяльності державного органу влади, процесу розробки стратегії і складання планів (тобто вироблення спільного плану дій всієї організації); координації всіх підрозділів управління; впливу на нижчі ланки та їх керівників; підбору кадрів на різні ділянки управління).

Іншими, не менш важливими функціями керівника є: адміністративна (включає в себе контроль щодо оцінки проміжних і кінцевих результатів діяльності органу влади); організаційна (пов'язана зі створенням необхідних умов діяльності державних службовців, розподілом повноважень, завдань та ресурсів серед працівників органу влади); направляюча (за допомогою якої відбувається координація роботи працівників державного органу влади); кадрова (полягає в організації добору, розстановки, навчання й

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

розвитку персоналу); стимулююча (спрямована на заохочення за успішно виконану роботу або покарання за виконану погано); комунікаційна (сутність якої зводиться до проведення нарад, засідань, ділових переговорів; прийому відвідувачів; телефонних переговорів; відповідей на листи). Зростаюче значення людського фактора виводить на одне з перших за значенням місць соціальну функцію, яка полягає у створенні сприятливого морально – психологічного клімату в колективі, що у кінцевому результаті забезпечує ефективну та якісну роботу державного органу влади в цілому [8].

Зміни, які відбуваються сьогодні в Україні, безпосередньо відносяться до державного управління, як однієї із сфер суспільного життя. Виходячи з цього, повсякденним завданням українського державотворення є створення системи державного управління, яка відповідає потребам сучасності. Ця система повинна забезпечити подальший активний розвиток України як правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури, демократії, а також відповідатиме потребам громадян. У цьому процесі особлива і важлива роль відведена постаті керівника.

Сучасне суспільство ставить особливі вимоги до керівника державного органу влади, який повинен бути, насамперед, лідером, патріотом, професіоналом, мати якості організатора. Звичайно, першочерговим завданням керівника є організувати роботу органу влади таким чином, щоб забезпечити максимальну ефективність його функціонування. Однак, керівник також має забезпечити й реалізацію демократичних принципів державної служби, яка полягає у формуванні відкритої моделі державної служби та зокрема у посиленні відкритості діяльності органів влади.

Політична воля, особистий приклад, прийняття відповідних нормативних актів на найвищому рівні до формування відповідної корпоративної культури обслуговування громадян і надання якісних державних послуг на базовому рівні державних органів влади – весь процес замикається на постаті керівника. Саме це визначатиме рівень відкритості державної служби. У цьому зв'язку головну роль відіграє прес-служба, яка виступає своєрідним «посередником» між органом влади і громадськістю та журналістами.

Прес-служба — один з найважливіших механізмів управління в органах державної влади, комерційних структурах та громадських організаціях. Прес-служба- це інститут, який надає послуги з

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

інформаційного висвітлення діяльності конкретної особи чи організації в цілому. Прес-служба - один з найважливіших механізмів управління в органах державної влади, комерційних структурах та громадських організаціях [1].

Прообраз зв'язків з громадськістю в органах влади виник в радянський період нашої історії. Щоправда, виходячи з теорії публік релейшнз ці зв'язки можна охарактеризувати на той час як досить усічені, односторонні і мляві. Необхідність контактів з суспільством, насамперед, диктувалася двома обставинами – впровадженням в маси панівної в державі комуністичної ідеології і поступальним розвитком засобів масової інформації, які потрібно було направляти і контролювати. У всіх партійних організаціях, від столиць до обласних центрів, які втілювали в життя політику партії в регіонах існували відділи пропаганди і агітації. Подібна робота виконувалася також і через підцензурні ЗМІ, причому здійснювати її повинні були ідеологічно, «віддані справі партії» кадри. В цілях їх підготовки регулярно проводилася атестація працівників ЗМІ і інших засобів масової пропаганди, при цьому головним завданням атестації вважалася: «підвищення політичної, професійної підготовки, моральних якостей працівників друку, телебачення і радіомовлення, посилення ролі ЗМІ і пропаганди в комуністичному вихованні трудящих, вирішенні народногосподарських і соціальних завдань, ідеологічній роботі»[3]. Тобто преса, що субсидувалася державою, ним же і контролювалася і повинна була в позитивному ключі відображати будь-які результати діяльності партії і уряду.

Відділи пропаганди і агітації обкомів КПРС в регіонах виступали також як збирачі інформації по зворотному зв'язку від ЗМІ. Зазвичай після публікації статті в газеті збиралося бюро обкому КПРС, де її обговорювали, після чого йшов стандартний запис про те, що критика визнана правильною, а винні будуть покарані. Нерідко вказувалося, що «накреслені конкретні заходи по виправленню недоліків». Але самі ці заходи вказувалися далеко не завжди.

Порівняння досвіду роботи в галузі зв'язків з громадськістю, що проводилася в СРСР у 1985-1990 роках, з історичним досвідом існування та функціонування публік релейшнз за кордоном, доводить, що дана система в СРСР не передбачала широкої участі громадян у процесі підготовки та прийняття рішень з питань, що зачіпають їхні інтереси.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

КПРС головним у роботі з населенням продовжувала вважати його комуністичне виховання: «формування марксистсько-ленінського світогляду, класової самосвідомості, непримиренності до буржуазної ідеології, органічної потреби в оволодінні сучасними знаннями, підвищення рівня моральної культури, розвиток високих моральних якостей, посилення боротьби з проявами індивідуалізму, недисциплінованості, аморальної поведінки...»[3]. Таким чином, можна сказати, що заходи «паблік рілейшнз» у нашій країні аж до 1991 року продовжували існувати у формі політичної пропаганди, метою якої, як відомо, є вербування прихильників, а не взаємовигідний діалог.

Передбачалося, а ще частіше декларувалося, що «народна» влада і так добре знає інтереси і потреби народу. Насправді ж саме вона їх формулювала і впроваджувала людям, вельми схильним до стандартизації своєї поведінки і запитів на увазі збереження патріархальних пережитків суспільної свідомості. Рішення приймалися нібито в інтересах кожної людини, однак насправді головним був інтерес партійно-державної номенклатури. Усі прийняті рішення ділилися на громадські й секретні, при цьому секретні були абсолютно недоступні громадськості і мали безліч додаткових градацій секретності: від просто «секретно» до «особлива папка», «запечатаний пакет».

Сучасний розвиток суспільства, демократичність і ринкова економіка кардинально змінили взаємини між владою і суспільством. Тому, починаючи з 1991 року, коли наша країна стала на шлях демократичних і ринкових реформ, то як природний наслідок реформування, виникає вітчизняний інститут зв'язків з громадськістю.

Потрібно відзначити, що загальний процес демократичних реформ докорінно змінив характер комунікацій як в цілому по країні, так і у всіх її окремих регіонах зокрема. У радянську епоху поширення інформації носило вертикальний характер. Поширення інформації в суспільстві мало охоронний і строго дозований характер, тому засобом для зниження соціальної напруженості в цих умовах були ЗМІ. Переважна більшість громадян СРСР цілком пристосувалася до життя в суспільстві даного соціального і інформаційного типу. Ось чому зміни в країні і в наш час відбуваються відносно повільно і викликають таке неоднозначне сприйняття в масах. У цих умовах процес розвитку зв'язків з громадськістю мав ту особливість, що в

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

першу чергу зарубіжний досвід запозичувався у нас в політичній сфері і вже тільки після цього отримував поширення в економіці. Тим не менш, прес-служби відіграли значну роль у розширенні розуміння суспільством діяльності державного управління.

Таким чином, прес-служба в органах державної влади є офіційним представником держави і влади, яка має значну кількість інформації про дії влади і видає цю інформацію, використовуючи усі форми взаємодії зі ЗМІ.

Посада керівника прес-служби в обласній державній адміністрації за об'ємом роботи і покладеним завданням є нерівнозначною посадам керівників управління, відділів і інших структурних підрозділів обласної державної адміністрації.

Основні обов'язки керівника прес-служби:

- здійснення загального керівництва усією інформаційною діяльністю облдержадміністрації;
- вироблення разом з главою адміністрації загальної стратегії і тактики інформаційної політики облдержадміністрації;
- надання інформації або консультування керівництва облдержадміністрації.

Продуктивній діяльності цих служб, на думку О. В. Мех, перешкоджає ряд проблеми, серед яких: дефіцит професійних робітників через невисоку оплату праці, неповна відсутність чіткої схеми повсякденної роботи, розмитість нормативно-правової бази їх діяльності та функціонування [4].

Науковець Татарінова Г.Н розкриває ряд відмінностей зв'язків із громадськістю у структурах державного управління від структур комерційного менеджменту[10]:

- по ресурсах,
- по цілях,
- по відповідальності,
- по оточенню,
- по мотивах.

Відмінності по ресурсах. Взаємини в комерційній сфері будуються на основі домовленостей, тому що головним фактором виступають фінансові можливості організації, що дозволяє користуватися рекламним інструментарієм для досягнення головної мети. Щодо державних установ, то вони володіють чималими інформаційними ресурсами, проте постають проблеми пов'язані з

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

недостатністю людських, фінансових, та технічних ресурсів. Але, взаємодіючи з громадськістю, державні органи можуть скористатися примусовими важелями впливу.

Відмінності по цілях. Метою зв'язків з громадськістю структури державної установи найчастіше носить неекономічний і узагальнений характер, а для комерційних організацій зв'язки з громадськістю, навпаки, сприяють досягненню головної мети такої організації – отримання прибутку.

Відмінності по відповідальності. Відповідальність у комерційній сфері нерозривно пов'язана із внутрішньою складовою організації – непродумані та неефективні зв'язки із громадськістю можуть привести до кризового стану організації. Що ж до державного сектору то відповідальність має зовнішній характер, тобто перед суспільством держава відповідальна за свої дії і рішення, це з однієї сторони наголошує про більш розмиті вимоги, але з іншої – цю розмитість відшкодовує необхідність слідувати закону, який більш ретельно регулює державну сферу, ніж комерційну.

Відмінності в оточенні. Для державних установ характерна особлива манера взаємовідносин із своєю громадськістю та засобами масової інформації, що визначається справедливим прагненням громадськості дізнаватись за допомогою ЗМІ, що відбувається в державних установах. Чималий вплив на роботу державної установи робить взаємодія із громадськими організаціями і здійснення лобістської діяльності. Рішення комерційних організацій рідко обговорюються у пресі, більш того преса робить менший вплив на прийняття рішень. Дуже часто інтерес у ЗМІ до приватного бізнесу здійснюється в період кризи або ж виняткових обставин, тому приватний сектор змушений користуватися різними PR-технологіями щоб посилити інтерес до новин компанії, а в свою чергу ЗМІ очікують, що підприємці будуть взаємодіяти з ними на комерційній основі [9].

Відмінності в мотивах. Державний бюджет виступає головною фінансовою основою у державних організаціях, тому інформаційна політика орієнтована насамперед на аудиторію, яка займається розподілом фінансів, а головним мотивом виступає бажання покращити стосунки з джерелом коштів і отримати належне фінансування. Інший мотив полягає в тому, щоб доречно розподілити бюджетні кошти, тому що фінансові потоки надто контролюються. У

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

комерційних організаціях в якості мотиву виступає підприємницькі досягнення та прибутки.

На думку Татарінової Г.Н., підсумовуючи діяльність керівника прес-служби, який працює в органах влади, можна виокремити ряд його провідних функцій: зовнішня функція; охоронна функція; внутрішня функція [10].

Зовнішня функція полягає у аналізі службової інформації та донесенні її до ЗМІ. Це функція пропаганди владних рішень, що потребує не лише вміння користуватися словом, але й здібності дати оцінку значимості, важливості для громадськості тієї чи другої інформації. До обов'язків керівника входить здійснення взаємодії з журналістами, а також моніторинг ЗМІ. Він неодноразово виступає спічрайтером, розробляє тексти виступів або заяв керівника. Він планує зустрічі, інтерв'ю, їх тривалість і регулярність. Завдання керівника прес-служби – продукувати й підтримувати безконфліктну, а ще краще товариську атмосферу стосунків між керівником органу влади та ЗМІ. Для цього необхідні такі особисті якості як комунікабельність, дипломатичність, гнучкість.

Охоронна функція передбачає захист службової інформації та державної таємниці, адже державна установа володіє інформацією, яка не може бути загальним здобутком. Цей аспект роботи визначається Законами України «Про державну службу» і «Про державну таємницю».

Внутрішня функція передбачає збір і аналіз інформації про висвітлення у ЗМІ роботи державної установи, а також її керівника. Здійснення внутрішньої функції потребує певної сміливості, фахової порядності та моралі.

Для ефективної роботи прес-служби необхідно:

1. Керівник прес-служби повинен мати прямий вихід на керівника установи, володіти повною інформацією про поточну діяльність.

2. Діяльність прес-служби будується в суворій відповідності з цілями і завданнями органів влади на коротко-, середньо - і довгостроковий періоди.

3. Керівник прес-служби повинен оперативнo одержувати від інших підрозділів всю інформацію, необхідну для реалізації поставлених керівництвом завдань.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

---

4. Керівник прес-служби повинен брати участь у плануванні заходів за участю керівництва, яким необхідно надати суспільний резонанс.

5. Керівник прес-служби повинен користуватися довірою, бути професіоналом у своїй галузі і мати хороші контакти в журналістському середовищі.

Для ефективного виконання функціональних обов'язків керівникові прес-служби необхідно володіти системою знань і умінь, які характеризують специфіку держслужби на усіх її рівнях (організаторські якості і уміння, гнучкість, нормативність поведінки, стресостійкість, здатність працювати в "команді"), а також такі творчі вимоги як комунікабельність, креативність, наявність системи якостей і умінь "публічної індивідуальності", здатність надавати широкий спектр інформації від нейтральної до сенсаційної, проблемної, неоднозначної.

Ефективність діяльності керівника прес-служби підвищується, коли він здатний враховувати цілі усіх включених в комунікацію сторін (журналістів, політиків, працівників апарату (чиновників), вести діалог, володіє соціальними ролями "журналіста", "чиновника", "довіреної особи політика", і має високий статус серед усіх партнерів по взаємодії. Знижують ефективність діяльності керівника прес-служби наступні чинники: некомпетентність, непрофесіоналізм, відсутність адаптивних і комунікативних якостей, неадекватна самооцінка, недотримання професійної етики, ангажованість, нездатність до саморозвитку, відсутність організаторських якостей, невисокі інтелектуальні якості.

Отож, державні зв'язки із громадськістю – це форма політичної комунікації, яка спрямована на встановлення позитивного ставлення громадськості до державної установи та створення доброї репутації країни загалом. Діяльність прес-служб у державних органах влади зобов'язана підтримувати демократичні засади і широку поінформованість громадськості.

Таким чином, однією з основних функцій зв'язків із громадськістю у системі державного управління є, з однієї сторони, участь у демократизації державного управління, а з іншої – підтримка становлення громадянського суспільства. Це зумовлює певні розбіжності зв'язків із громадськістю у державних установах та комерційних структурах. При цьому особливість роботи прес-служби в

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

органах державної влади заключається перш за все у тому, що вона спрямована на регулювання поведінки широких соціальних громад у суспільстві. По-друге, діяльність прес-служби державних установ регламентує низка Законів України, які визначають яку інформацію подавати громадськості, адже прес-служба державної установи має доступ до особливого виду інформації, такої як державна таємниця. По-третє, прес-служба державної установи повинна сприяти підвищенню іміджу державної установи, що забезпечуватиме ефективність усього управлінського процесу.

Використовуючи служби зв'язків із громадськістю, державна влада цілком забезпечує стійку, планомірну і репрезентативну інформаційно-комунікативну діяльність, яка характеризує ступінь ефективності всього управлінського процесу.

Робота служби зв'язків із громадськістю в цілому стане ефективною тільки за умови, коли органи державної влади, одержуючи повну інформацію про думку суспільства, використовуватимуть її у процесі прийому державних рішень у ролі органічно вбудованої частки загального механізму діяльності державних органів.

Список літератури: 1. *Гнетнев А.И.* Современная пресс-служба. / А.И.Гнетнев, М.С.Филь. —Ростов н/Д : Феникс, 2010. — 414 с. 2. *Калашнікова С.А.* Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій: автореф. дис. ...д-ра пед.наук :13.00.06 /Світлана Андріївна Калашнікова; Київський університет імені Б.Гринченка. – Київ, 2011. – 38 с. 3. *Марков А.А.* Связи с общественностью в органах власти. — М.: ИНФРА-М, 2014. — 190 с. 4. *Мех О.В.* Служби із зв'язків з громадськістю в органах виконавчої і законодавчої влади та місцевого самоврядування на сучасному етапі розвитку України: автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.08 /Олена Валеріївна Мех; КНУ імені Т.Г.Шевченка. – Київ, 2003. -20 с. 5. *Пірен М.І., Надольний І.Ф., Войтович Р.В.* Керівник в органах державного управління та місцевого самоврядування: Навч. посібник. – К: Центр навчальної літератури, 2004. -102 с. 6. *Розвиток лідерства : [навч. посіб.] / [Л. Бізо, І. Ібрагімова, О. Кікоть та ін.; за ред. І. Ібрагімової].* – К. : Проект “Реформа упр. персоналом на держ. службі”, 2012. – 400 с. 7. *Романовський О. Г.* Проблеми формування особистості лідера /

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

О.Г. Романовський, В.М. Бабаєв, О.С. Пономарьов. – Х.: Майдан, 2000. – 193 с. 8. *Serogin S. M.* Формування якостей керівника в державному управлінні / С. М. Серьогін, Н. Т. Гончарук // Вісн. НАДУ. – 2003. – Вип. 3. – С. 137–147. 9. *Tarashvili E.* Связи с общественностью в государственных структурах [Електронний ресурс] / Е.Тарашвили. – Режим доступа: http://www.pressclub.host.ru/PR_Lib/ 10. *Tatarinova, G. N.* Современная пресс-служба [Текст] : учеб. Пособие / Г. Н. Татаринова. – Омск, 2007. – 79 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Gnetnev A.I.* Sovremennaya press-sluzhba. / A.I.Gnetnev. M.S.Fil. —Rostov n/D : Feniks. 2010. — 414 s. 2. *Kalashnikova S.A.* Teoretiko–metodologichni zasady profesiynoi pidgotovki upravlintsiv–lideriv v umovakh suchasnikh suspilnikh transformatsiy: avtoref. dis. ...d-ra ped.nauk :13.00.06 /Svitlana Andriivna Kalashnikova; Kiiivskiy universitet imeni V.Grinchenka. – Kiiiv. 2011. – 38 s. 3. *Markov A.A.* Svyazi s obshchestvennostyu v organakh vlasti. — M.: INFRA-M. 2014. — 190 s. 4. *Mekh O.V.* Sluzhbi iz zvyazkiv z gromadskisty v organakh vikonavchoi i zakonodavchoi vladi ta mistseвого samovryaduvannya na suchasnomu etapi rozvitku Ukraïni: avtoref. dis. kand. filol. nauk : 10.01.08 /Olena Valeriivna Mekh; KNU imeni T.G.Shevchenka. – Kiiiv. 2003. -20 s. 5. *Piren M.I.*. Nadolniiy I.F.. Voytovich R.V. Kerivnik v organakh derzhavnogo upravlinnya ta mistseвого samovryaduvannya:Navch.posibnik. – K: Tsentр navchalnoi literaturi. 2004. -102 s. 6. Rozvitok liderstva : [navch. posib.] / [L. Bizo. I. Ibragimova. O. Kikot ta in.; za red. I. Ibragimovoi]. – K. : Proyeckt “Reforma upr. personalom na derzh. sluzhbi”. 2012. – 400 s. 7. *Romanovskiy O. G.* Problemi formuvannya osobistosti lidera / O. G. Romanovskiy. V. M. Babaev. O. S. Ponomarov. – Kh. : Maydan. 2000. – 193 s. 8. *Serogin S. M.* Formuvannya yakostey kerivnika v derzhavnomu upravlinni / S. M. Serogin. N. T. Goncharuk // Visn. NADU. – 2003. – Vip. 3. – S. 137–147. 9. *Tarashvili. E.* Svyazi s obshchestvennostyu v gosudarstvennykh strukturakh [Elektronniy resurs] / E.Tarashvili. – Rezhim dostupa: http://www.pressclub.host.ru/PR_Lib/ 10. *Tatarinova. G. N.* Sovremennaya p

Меліхов К.В.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ РОЛІ В ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА-КЕРІВНИКА ЗГІДНО З ПОТРЕБАМИ ЧАСУ
(НА ПРИКЛАДІ КЕРІВНИКА ПРЕС-СЛУЖБИ
ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ)

У статті аналізуються специфіка та проблематика керівництва прес-службою. Розглянута роль прес-служби як одного з найважливіших механізмів управління в органах державної влади. Розкривається ряд відмінностей зв'язків із громадськістю у структурах державного управління від структур комерційного менеджменту.

Ключові слова: лідер, керівник, зв'язки з громадськістю, прес-служба, відкритість влади, діяльність ЗМІ.

Melihov K.

IMPROVING THE PERFORMANCE OF PROFESSIONAL
ROLES IN MODERN LEADER-MANAGERS IN ACCORDANCE WITH
NEEDS OF THE TIME (ON THE EXAMPLE OF THE HEAD OF THE
PRESS SERVICE OF)

The article analyzes the specifics and problems of press service guidance. It considers the role of the press-service as one of the most important mechanisms of management in public authorities. It reveals a some differences of public relations between the public administration structures and the commercial management structures.

Keywords: leader, manager, public relations, press office, openness of government, the media.

Мелихов К.В.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РОЛИ В
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ЛИДЕРА-РУКОВОДИТЕЛЯ
СОГЛАСНО ПОТРЕБНОСТЯМ ВРЕМЕНИ (НА ПРИМЕРЕ
РУКОВОДИТЕЛЯ ПРЕСС-СЛУЖБЫ ОБЛАСТИ)

В статье анализируются специфика и проблематика руководства пресс-службой. Рассмотрена роль пресс-службы как одного из важнейших механизмов управления в органах государственной власти. Раскрывается ряд отличий связей с

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

общественностью в структурах государственного управления от структур коммерческого менеджмента.

Ключевые слова: лидер, руководитель, связи с общественностью, пресс-служба, открытость власти, деятельность СМИ.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.201

УДК 159.9:331

*Мищенко М.П., Хавіна І.В.
м. Харків, Україна*

**ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО РЕАГУВАННЯ
СТУДЕНТІВ-ЛІДЕРІВ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ**

Постановка проблеми. Актуальність теми полягає в тому, що сучасна людина щодня стикається з цілою низкою стресогенних ситуацій, тому виростає навантаження на механізми, що дозволяють вирішувати проблемні ситуації, знімати психічне напруження виникають в результаті впливу різних стресорів.

У наш час люди стикаються з кризовими життєвими ситуаціями, які виникають протягом усього життєвого шляху, в різних сферах діяльності людини. У житті людей виникають різного роду обставини, що сприяють розвитку або регресу особистості, що відкривають або закривають шлях для її нормального психічного розвитку і функціонування.

Кризисні ситуації в значній мірі пов'язані з емоціями людини, сприйняття ситуації, реагування на неї завжди має емоційне забарвлення.

В умовах сучасного суспільства, в атмосфері гуманізації і демократизації освіти, однією з актуальних завдань є вивчення та профілактика виникнення негативно забарвлених емоційних станів під час здачі заліків та іспитів.

Студенти щорічно стикаються з проблемою кризових ситуацій в навчанні, якій займає одне з перших місць серед причин, що викликають психічну напругу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що дослідженням психологічних аспектів даної проблеми займалися: А. Злобін, В. Смирнов, Р. Лазарус, Л. Сроуф, С. Шахтар і ін., розглядали схематичне уявлення про структуру та механізми виникнення емоційного реагування. Дослідженням особливостей емоційного стану та поведінки людей в складних кризових ситуаціях займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Ф. Василюк, Ю. Александровский, В. Лебедев, К.Муздибаев, Г. Нікіфоров, Г. Сельє, Е. Вергелес, В. Кудін і ін.

Мета статті полягає у вивченні особливості емоційного реагування студентів-лідерів у кризових ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Все, з чим ми стикаємося в повсякденному житті, викликає у нас певне відношення. Один об'єкти і явища волають у нас симпатію, інші, навпаки, відразу. Одні викликають інтерес і цікавість, інші - байдужість. Навіть ті окремі властивості предметів, інформацію про яких ми отримуємо через відчуття, наприклад колір, смак, запах, не бувають байдужі для нас. Відчуваючи їх, ми відчуваємо задоволення або незадоволення, іноді чітко виражені, іноді ледь помітні.

Більш складне ставлення до себе викликають життєві факти, взяті у всій їх повноті, у всьому різноманітті їх властивостей і особливостей. Ставлення до них виражаються в таких складних чуттєвих переживаннях, як радість, горе, симпатія, зневага, гнів, гордість, сором, страх. Всі ці переживання є почуття або емоції.

Історично склалося так, що прагнення знайти першопричину емоційних станів зумовлювало появу різних точок зору, які знаходили відображення у відповідних теоріях. Протягом тривалого часу психологи намагалися вирішити питання про природу емоцій. У XVIII -XIX ст. не було єдиної точки зору на дану проблему. Найпоширенішою була інтелектуалістическі позиція, яка будувалася на твердженні про те, що органічні прояви емоцій - це наслідок психічних явищ.

Найбільш чітке формулювання цієї теорії дав І.Ф. Герbart, який вважав, що фундаментальним психологічним фактом є уявлення, а випробовувані нами почуття відповідають зв'язку, яка встановлюється між різними уявленнями, і можуть розглядатися як реакція на конфлікт між уявленнями. Так, образ померлого знайомого, порівнюваний з образом цього знайомого як ще живого, породжує печаль. У свою чергу, це

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

афективний стан мимоволі, майже рефлекторно викликає сльози і органічні зміни, що характеризують скорботу[1, с. 592].

Цієї ж позиції дотримувався і В. Вундт. На його думку, емоції - це перш за все зміни, які характеризуються безпосереднім впливом почуттів на перебіг уявлень і, в деякій мірі, впливом останніх на почуття, а органічні процеси є лише наслідком емоцій[1, с. 592].

Існує багато визначень емоцій, нижче наведені деякі з них:

Емоції - одна з найважливіших сторін психічних процесів, що характеризує переживання людиною дійсності. Емоції представляють собою інтегральне вираження зміненого тону нервово психічної діяльності, що відбивається на всіх сторонах психіки й організму людини [2, с. 222].

Емоції є форма «відображення дійсності, сутність якої полягає в саморегуляції функцій організму, згідно з вимогами умов зовнішнього світу[5, с. 1320].

Емоції - особливий клас суб'єктивних психологічних станів, що відбивають у формі безпосередніх переживань, відчуттів приємного або неприємного, відношення людини до світу і людей, процес і результати його практичної діяльності. До класу емоцій відносяться настрої, почуття, афекти, пристрасті, стреси. Це так звані «чисті» емоції. Вони включені у всі психічні процеси і стани людини. Будь-які прояви його активності супроводжуються емоційними переживаннями [3, с. 688].

Емоції характеризують потреби людини і предмети, на які вони спрямовані. В процесі еволюції емоційні відчуття і стану біологічно закріпилися як спосіб підтримки життєвого процесу в його оптимальних межах. Їх значення для організму полягає в попередженні про руйнуючий характер будь-яких чинників. Таким чином, емоції є одним з основних механізмів регуляції функціонального стану організму і діяльності людини.

Емоційне реагування характеризується знаком (позитивні або негативні переживання), впливом на поведінку і діяльність (стимулюючий або гальмівний), інтенсивністю (глибина переживань і величина фізіологічних зрушень), тривалістю протікання (короточасні або тривалі), предметністю (ступінь усвідомленості і зв'язку з конкретним об'єктом).

Нам видається, що маркування емоційного реагування тим чи іншим знаком в якості постійної його характеристики не виправдовує себе і лише вводить людей в оману. Позитивними чи негативними бувають не

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

емоції, а їх вплив на поведінку і діяльність людини, а також враження, яке вони виробляють.

Важливу роль відіграє поняття інтенсивності емоційного реагування. Високий ступінь позитивного емоційного реагування називається блаженством. Наприклад, людина відчуває блаженство, гріючись біля вогню після довгого перебування на морозі або, навпаки, поглинаючи холодний напій в жарку погоду. Для блаженства характерно, що приємне відчуття розливається по всьому тілу.

Емоційне реагування може бути різної тривалості: від швидкоплинних переживань до станів, які тривають години і дні. Як характеристику емоційного реагування розглядають і предметність. Приємним або обтяжливим буває щось, нами відчувається, сприймається, мислиме. Так звані безпредметні емоції зазвичай теж мають предмет, тільки менш визначений (наприклад, тривогу може викликати ситуація в цілому: ніч, ліс, недоброзичлива обстановка) чи неусвідомлений (коли настрій псує неуспіх, в якому людина не може зізнатися). З останнім положенням можна посперечатися. Буває поганий настрій, яке важко пояснити. А якщо ми не можемо цього зробити, значить, ми не можемо приурочити його до певного предмету, об'єкту.

Протягом усього життєвого шляху людині властиво перебувати в певній життєвій ситуації, вирішувати відповідні проблеми. Досить часто в психологічних роботах використовується поняття «проблемна ситуація» (А. Філіппова і С. Ковальова), в якій підкреслюється момент певної новизни для суб'єкта деяких аспектів буття зовнішніх умов, обставин, які повинен відкрити для себе людина або «кризова ситуація» [6, с. 267].

Криза (від грец. Krisis - рішення, поворотний пункт, результат) –

1) важкий перехідний стан, викликаний хворобою, стресом, травмою тощо.

2) емоційно значуща подія або радикальна зміна статусу в індивідуального життя.

Кризи розрізняються за тривалістю і інтенсивності кризового стану. У народі, пише А. Осіпова, кризою вважається негативна інформація про будь-яку подію, конфлікт, становище, нещасний випадок і тощо [4, с. 315].

В. Ромек з співавторами визначають кризову ситуацію як ситуацію емоційного та інтелектуального стресу, що вимагає внесення

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

суттєвих змін до уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу [7, с. 256].

На думку авторів, людина, що знаходиться в кризовій ситуації, не може залишатися незмінним. Йому не вдається осмислити свій психотравмуючий досвід, оперуючи знайомими, шаблонними категоріями і використовувати звичні моделі вирішення проблем. Кризові ситуації слід сприймати як попередження про те, що потрібно щось робити, поки не сталося щось гірше.

У сучасно літературі виділяють наступні типи криз [4, с. 315]:

1. Раптові кризи, коли немає часу для підготовки і планування. Сюди підпадає катастрофа літака, землетрус, пожежа, загибель людини, тощо.

2. Криза яка виникає - він дає час для дослідження і планування, де завданням ставати проведення корекції, до того, як криза перейде в критичну фазу.

3. Постійні кризи, які можуть тривати місяцями або роками, незважаючи на зусилля по їх припинення.

Дж. Каплан описав чотири послідовні стадії кризи [8, с. 264]:

1. первинне зростання напруги, що стимулює звичні способи вирішення проблем;

2. подальше зростання напруги в умовах, коли ці способи виявляються безрезультатними;

3. ще більше збільшення напруги, що вимагає мобілізації зовнішніх і внутрішніх джерел;

4. якщо все виявляється марним, настає четверта стадія, яка характеризується підвищенням тривоги і депресії, почуттями безпорадності і безнадійності, дезорганізацією особистості.

Автор вважає, що криза може скінчитися на будь-якій стадії, якщо небезпека зникає або виявляється рішення.

До критичних ситуацій відносять стрес, фрустрацію, конфлікт і криза.

Стрес - це стан нервово-психічної напруги у важкій ситуації. У стан стресу потрапляють практично всі люди: водій автомобіля, коли його «підрізають», лікар, який робить складну операцію, студент здає іспит, тощо.

Фрустрація - це також стан нервово-психічної напруги, коли на шляху досягнення дуже мотивованою мети постають перешкоди:

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

матеріальні, ідеальні, або уявні. Наприклад, дитина перебуває у стані фрустрації, коли батьки через брак грошей або з інших причин не хочуть купити йому іграшку; молоді люди, які бажають одружитися, коли на їх шляху став заборону батьків; робочий захотів впровадити нову технологію, але зіткнувся із заборорою майстра.

Конфлікт - це більш складна форма прояву критичних ситуацій. Він завжди пов'язаний із протиборством різних тенденцій, думок, позицій, концепцій, тощо. Існують міжнаціональні, релігійні, виробничі, економічні, міжособистісні, внутрішньо особистісні конфлікти, тощо.

Нарешті, криза - це особливий стан, в яке потрапляє людина, наприклад: криза хвороби, криза віку, криза, пов'язаний з втратою близької людини, відривом від сім'ї, переміщенням в інше місце, іншу країну і тощо.

Всі ці критичні ситуації переживаються людиною досить болісно і по-різному проявляються на поведінковому рівні.

Кризові ситуації вибивають людину зі звичної життєвої колії. З одного боку для нього - це стрес і нестабільність, з іншого боку людині дається можливість подивитися на своє життя на даному відрізку часу як би з боку, тобто звичне життя представляється перед ним під іншим кутом зору і відбувається оцінка обставин, що склалися.

В. Ромек і В. Конторовіч називають основні напрямки, які людина використовує для виходу з кризи [8, с. 264]:

І. Людина не має наміру миритися з ситуацією, що склалася і тоді спостерігається:

1. руйнування - незадоволеність, підштовхує людину уникати кризової ситуації, через руйнування сформованих умов. Людина покладається на те, що, помінявши життєві обставини, він тим самим вийде з кризи і перед ним відкриються нові можливості, які в подальшому дадуть йому бажане задоволення.

2. завершення - розуміння, що кризова ситуація вказує на те, що звична і усталена життєва обстановка вичерпала себе, відбувається закінчення одного з життєвих етапів, і не слід зациклюватися на досягнутому, а необхідно підвести підсумки, щось довести або доробити до кінця, перш ніж перейти до початку нового етапу.

На думку авторів, обидва варіанти мають один напрямок - пошук нових можливостей, але причини, які спонукають до дії різні.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

II. Людина через міркування розглядає ситуацію кризову ситуацію, де переважає бажання зберегти наявне життєві обставини, і тоді спостерігається:

1. збереження - людина робить для себе якісь висновки, які допомагають йому прийняти дану життєву ситуацію і знайти прийнятні варіанти виходу з кризи для підтримки і подальшого розвитку наявного.

2. утримання - страх втрати і змін змушує людину за всяку ціну зберегти ті життєві умови, до яких він звик.

У цьому напрямку, вказують автори, людини спонукають до дії різні мотивації, ними він керується і застосовує протилежні методи для досягнення своєї мети.

III. Людина підлаштовується під обставини, що склалися, в цьому випадку спостерігається:

1. зміна - людина, приймає обстановку, що склалася, щоб оцінити кризову ситуацію і знайти оптимальне рішення для виходу з неї, він діє як стратег, який вичікує і планує, щоб використовувати обставини.

2. пристосування - людина пливе за течією, покладаючись на прийняті рішення та дії інших людей, переважає небажання приймати відповідальність за наслідки або невпевненість у власних силах.

У цих випадках кризова ситуація рано чи пізно призведе людини до яких-небудь життєвих умов, які він буде змушений прийняти, тут головне відчуття моменту коли тимчасове очікування переходить в стадію постійного бездіяльності.

Таким чином, кризи є особливими моментами в життєдіяльності людини; в якості основних видів криз виділені економічний, соціальний, вікові, професійний, сімейний, криза позбавлення, екзистенціальний. Кризи розглядаються як прогрес (сприяння особистісному розвитку і переходу на наступний етап свого розвитку) і регрес (життєвий тупик, особистісна деградація). У більшості випадків кризи визначаються як стрес-фактори в життєдіяльності людини.

Екзаменаційний стрес займає одне з перших місць серед причин, що викликають психічну напругу в учнів у вищій школі. У той же час слід зазначити, що екзаменаційний стрес не завжди шкідливий і набуває властивостей еустреса.

Є дані, що свідчать, що під впливом напруженості у деяких осіб показники діяльності можуть залишатися незмінними в порівнянні зі звичайними умовами, а можуть і поліпшуватися. У певних ситуаціях

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

психологічну напругу може мати стимулюючий значення, допомагаючи студентові мобілізувати свої знання і особистісні резерви для вирішення поставлених перед ним навчальних завдань[9, с. 189-192].

При виникненні будь-якої реальної чи уявної небезпеки у різних людей включається переважно «активний» або «пасивний» тип реагування: у більшості людей в разі небезпеки відбувається збільшення частоти пульсу і підвищення артеріального тиску, підвищення активності, а у меншій частини, навпаки, пульс сповільнюється і знижується тиск - у них від страху «завмирає серце», «перехоплює подих», знижується загальна активність організму. Останній тип реакції на іспит спостерігається в основному в осіб зі слабким типом нервової системи, у студентів з меланхолійним темпераментом, нездатних витримувати сильних і тривалих навантажень. Причому якщо перед першим іспитом у них ще зустрічається «нормальний» тип реагування з загальною активацією організму, то до наступних випробувань, як правило, настає позамежне гальмування, що супроводжується пасивністю і різким занепадом сил і настрою. Такі студенти здають останні іспити сесії по інерції і готові прийняти будь-яку позначку, аби «ця мука» скоріше закінчилася.

Цікаво, що в той час як для одних проблемою є знизити рівень екзаменаційного стресу, іншим, навпаки, потрібно «як слід розлютитися» або злякатися, щоб в повній мірі мобілізувати свої сили і успішно скласти іспит. Для кожної людини потрібен свій, оптимальний рівень хвилювання і страху, при якому він показує найкращі результати.

В якості основних причин переживань перед іспитами студенти виділяють невпевненість в своїх знаннях і переоцінку значущості іспиту. Невпевненість в знаннях може бути як істинною, так і помилковою. Істинна виникає з реального недоліку знань, коли студент щось недовчив, щось не зрозумів. В цьому випадку страх цілком природний. Щоб хоч якось впоратися з ним, варто затвердити якомога краще вже відомий матеріал, намагатися не думати про погане, сподіваючись на удачу і власну уяву. Помилкова, чи уявна, невпевненість настає тоді, коли учень, навіть відмінно володіючи матеріалом, просто боїться іспиту як такого. Його лякає «фактор ікс», то невідоме, що може статися під час іспиту. Переймаючись численними «а раптом», іспитується нервує все більше і більше, «накручуючи» себе на провал, і в підсумку його охоплює настільки сильний страх перед іспитами, що він, дійсно, може забути все те, що знав.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Переоцінка значущості іспиту. Багато студентів занадто серйозно ставляться до наслідків іспиту. Вони поводяться так, ніби за незадовільну оцінку, за «провалений» іспит їх чекає не перездача, що не відрахування з вузу, а, щонайменше, смертна кара.

Сама ситуація здачі іспиту оцінюється студентами як важка і може бути як емоційно негативною, так і емоційно позитивною. При цьому «в період очікування іспиту провідним компонентом при формуванні симптомокомплексу напруги виступає емоційний, а під час самої роботи активізується інший - оперативний компонент». Інтенсивність емоційних станів, пов'язаних з іспитом, то наростає, то спадає, досягаючи кульмінаційної точки в момент отримання квитка і ознайомлення з ним. У період підготовки до відповіді яскравих емоційних реакцій, як правило, не буває, домінують інтелектуальна напруга, деяка тривожність.

В основному після іспитів активність знижується, хоча емоційна напруженість залишається високою. Залежно від рівня домагань, індивідуальних особливостей особистості і відношення до оцінки студенти відчують радість, полегшення, розслабленість, порожнечу, невдоволення.

Переживання студентів перед іспитами взаємопов'язаний з рядом особистісних якостей, які проявляються по відношенню до самих себе, до оточуючих, до навчальної діяльності, мотивації схвалення. Існуючі страхи кожна людина коригує самостійно, для чого використовує свідомі зусилля і певні копінг-стратегії, що залежать від соціально-психологічного типу особистості.

Отже, юнацький вік є особливим періодом психофізіологічного розвитку, протягом якого відбуваються значні якісні зміни, що викликають необхідність перебудови всієї системи відносин з оточуючими і призводять до виникнення нового рівня розвитку самосвідомості, високого рівня здатності до самонавчання.

Для визначення емоційного реагування студентів у кризових ситуаціях, було проведено емпіричне дослідження студентів 1-го і 2-го курсу спеціальності «Психологія», що склало 50 осіб, з них чоловічої статі – 6 чоловік і жіночої статі – 44 чоловік.

В якості діагностичного інструменту використовували наступні методики:

- «Тест – опитувальник (EPQ)» Г. Айзенка

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

- Методика самооцінки емоційних станів (А.Уессман і Д.Рікс)
- Оцінка нервово-психічної напруги (НПН) (Т.А. Немчин)
- Тест «Ступінь напруженості» (І.А. Литвинцев)

Емпіричні дослідження дали наступні результати.

Якщо розглядати результати дослідження окремо по курсам, то ми спостерігаємо наступну динаміку. На основі отриманих даних студентів 1-го та 2-го курсу, була складена діаграма, в якій наочно наведені наступні результати дослідження.

Тест – опитувальник (EPQ) Г. Айзенка на виявлення екстраверсії-інтроверсії та оцінки емоційної стабільності-нестабільності (нейротизма), показав такі результати.

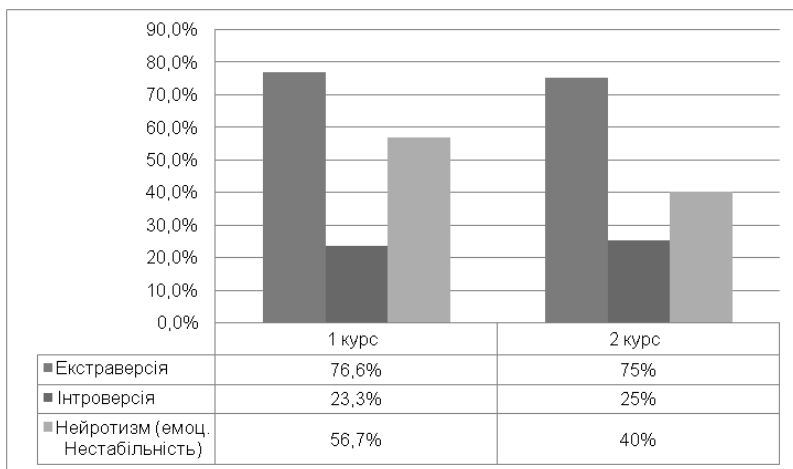
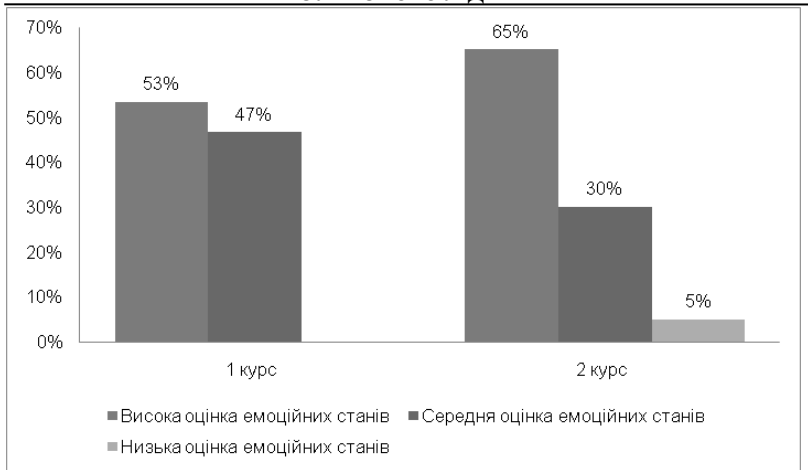

Рисунок 1. - Екстраверсія-Інтроверсія та оцінка емоційної стабільності-нестабільності (нейротизма) у студентів 1-го і 2-го курсу

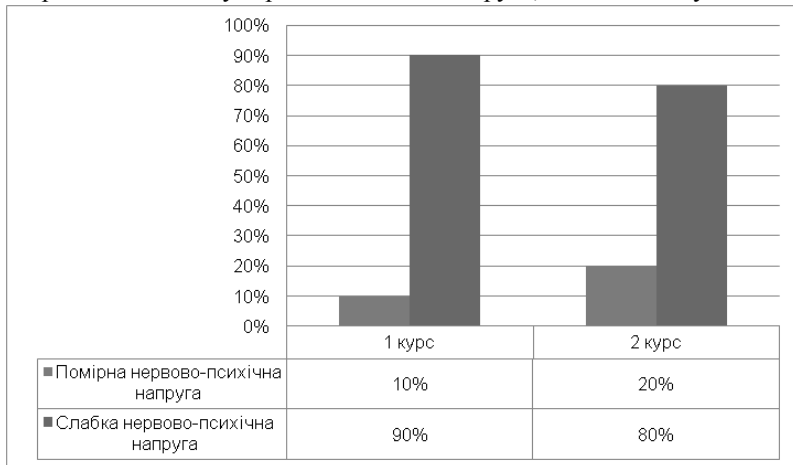
Методика самооцінки емоційних станів (А.Уессман і Д.Рікс), на виявлення самооцінки емоційних станів, показала наступні результати.

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА**

Рисунок 2. - Самооцінка емоційних станів студентів 1-го и 2-го курсу

Методика «Оцінка нервово-психічної напруги» (Т.А. Немчин), направлена на оцінку нервово-психічної напруги, показала наступні дані.

Рисунок 3. - Оцінка нервово-психічної напруги 1-го и 2-го курсу

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Тест «Ступінь напруженості» (І.А. Литвинцев) за допомогою цього тесту ми виявили ступінь напруженості у студентів 1-го та 2-го курсу, та отримали наступні дані.

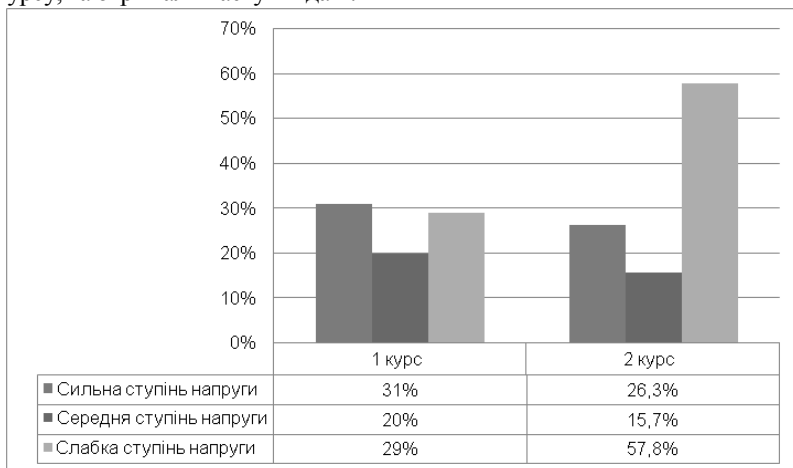

Рисунок 4. - Ступінь напруженості 1-го і 2-го курсу

Отже згідно результатам дослідження, можна зробити наступні висновки, майже однакові показники у студентів 1-го та 2-го курсу приблизно 75% студентів властива екстраверсія, тобто спрямованість свідомості і уваги суб'єкта переважно на те, що відбувається поза ним, навколо нього. Та приблизно 25% студентам властива інтроверсія, тип особистості (або поведінки), орієнтований усередину або на себе. Але показники емоційної стабільності-нестабільності (нейротизм) значно відрізняються між 1-м та 2-м курсами, у 1-у курс переважає емоційна нестабільність 57,6%, тобто у кризових ситуаціях (екзамен, залік та ін.) більша частина студентів знаходиться переважно у нестабільному емоційному стані, на відміну від 2-го курсу, у якому навпаки переважає емоційна стабільність 60%.

Також більшість студентів 1-го та 2-го курсу високо оцінюють свій емоційний стан 1 курс (53%), 2 курс (65%), середньо оцінюють свій стан 1 курс (47%) и 2 курс (30%), та 10% студентів другого курсу низько оцінюють свій емоційний стан, що може свідчити про емоційне виснаження, в умовах кризової ситуації або її очікування.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Оцінка нервово-психічної напруги у студентів 1-го та 2-го курсу знаходиться майже на одному рівні майже 90% студентів мають слабку нервово-психічну напругу, що свідчить про спокійний емоційний стан в умовах кризової ситуації або її очікування.

Ступінь напруженості 1-го и 2-го курсу відрізняються сильна ступінь напруженості у 30% студентів 1-го курсу та 26 % у студентів 2-го курсу, низька ступінь напруженості у студентів 1-го курсу складає 29% на відміну від 2-го курсу, де більша половина студентів, а саме 57,8% мають низьку ступінь напруги, в умовах кризової ситуації або її очікування.

Емпіричні дослідження дали наступні результати.

Якщо порівнювати результати між курсами, то можна зробити наступні висновки більшій частині студентів, 1-го та 2-го курсу, а саме 75%, притаманна екстраверсія, тип особистості (або поведінки), який орієнтований у своїх проявах зовні, на оточуючих, основні інтереси лежать в зовнішньому, об'єктивному світі, в якому він бачить найвищу цінність. Екстраверсія, таким чином, передбачає перевагу соціальних і практичних аспектів життя, на відміну від занурення в світ уяви. Та 25% студентів 1-го та 2-го курсу властива інтроверсія тип особистості (або поведінки), орієнтований свій на внутрішній світ, на себе, перевагу людиною свого внутрішнього світу уяви, багатого і творчого об'єктивної реальності.

Результати дослідження показали, що в умовах кризової ситуації або її очікування, більша половина студентів 1-го курсу мають емоційну не стабільність (нейротизм) (57,6%), на відміну від 2-го курсу, де більшість студентів мають емоційну стабільність (60%) в умовах кризової ситуації або її очікування.

З одержаних даних можна сказати, що більша половина студентів 1-го та 2-го курсу (90%) високо та на середньому рівні оцінують свій емоційний стан, це говорить про те що більшість студентів мають емоційний підйом, лише у одній групі (14-А) 2-го курсу 10% студентів низько оцінують свій емоційний стан, що свідчить про емоційне виснаження.

Результати дослідження показали, що майже 90% студентів 1-го та 2-го курсу, мають слабку нервово-психічну напругу, отже, можна зробити висновок, що всі випробувані знаходиться у відносно спокійному стані перед виконанням певних завдань та ситуацій (екзамени, заліки, контрольні роботи і тощо).

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Також результати дослідження виявили, що більшість студентів 2-го курсу(57,8%), на відміну від 1-го курсу(29%) мають низьку ступінь напруги, в умовах кризової ситуації або її очікування.

Висновки: Проаналізувавши теоретичний матеріал проблеми особливості емоційного реагування студентів у кризових ситуаціях, можна зробити висновки, що емоції - це стани, пов'язані з оцінкою значимості для індивіда діючих на нього факторів і виражаються насамперед у формі безпосередніх переживань задоволення або незадоволення його актуальних потреб.

Під кризовою ситуацією розуміється ситуація емоційного та інтелектуального стресу, що потребує значної зміни уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу.

Екзаменаційний стрес є однією з основних причин, що викликають психічну та емоційну напругу у студентів. В певних ситуаціях психологічну напругу може мати стимулюючий значення, допомагаючи студентові мобілізувати свої знання і особистісні резерви для вирішення поставлених перед ним навчальних задач. В якості основних причин страху перед іспитами студенти виділяють невпевненість в своїх знаннях і переоцінку значущості іспиту.

Особливо яскраво емоції проявляються і грають важливу роль в діяльності студента в напружені її періоди (вступ до вузу, державні іспити і тощо), коли вони можуть сприяти посиленню мотивів до досягнення мети і мобілізації зусиль. Переживання тих чи інших емоцій, впливає на формування особистості студента, на перебудову його поглядів, ставлення до дійсності.

Отже на базі результатів дослідження можна зробити загальний висновок, який свідчить, що студенти 2-го курсу, порівняно з 1-м курсом, мають значну емоційну стабільність и низьку ступінь напруги в умовах кризової ситуації або її очікування. Та знаходиться у відносно спокійному стані перед виконанням певних завдань та ситуацій (екзамени, заліки, контрольні роботи, тощо).

Список літератури: 1. *Маклаков А. Г.* Общая психология. - СПб.: Питер, 2001. - 592с. 2. *Лебединский М. С, Мясищев В. Я.* Введение в медицинскую психологию. / В. Я. Мясищев, М. С. Лебединский – Л.: Медицина. – 1966 . – 222с. 3. *Немов Р.С.* Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В3кн. – 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Кн. 1: Общие основы психологии. – 688с. 4.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / А.А. Осипова. – Изд. 2-е. – Ростов-н/Д: Феникс, 2006. – 315с.
5. *Шингаров Г.Х.* Интересное исследование по проблеме эмоций. // Журн. высш. нервн. деят. –1970. – т. 20, № 6. – 1320с. 6. Хрестоматия по социальной психологии. Учебное пособие для студентов: // Сост. и вступ. очерки Т. Кутасовой. – М.: Международная педагогическая академия, 1994. – 267с. 7. *Ромек В.Г.* Психологическая помощь в кризисных ситуациях. / Е.И. Крукович, В.А. Конторович, В.Г. Ромек – СПб: Речь, 2004. – 256с. 8. *Корсини Р.* Психологическая энциклопедия. / А. Ауэрбах, Р. Корсини – М.: Академия, 2002. – 264с. 9. *Коваленко С.В.* Индивидуальные особенности и экзаменационная тревожность школьников: теоретический анализ и перспективы исследования. / С.В. Коваленко – 2010. – № 1, Ч. 1. – 189-192с.

Bibliography (transliterated): 1. *Maklakov A.G.* General Psychology. - SPb .: Peter, 2001. - 592s. 2. *Lebedinsky M. S., Myasishev V.Y.* Introduction meditsinskuyupsihologiyu. / V.Y Myasishev, MS Lebedinsky – A.L: Medicine. - 1966. - 222s. 3. *Nemov R.S* Psychology: A. Textbook. for students. Executive. ped. Proc. institutions: V3kn. - 4th ed. - M .: humanity. ed. Center VLADOS, 2003 - Bk. 1: General principles of psychology. - 688s. 4. *Osipov A.A.* Reference psychologist work in crisis situations / A.A.Osipova. - Ed. 2nd. - Rostov n / D: Phoenix, 2006. - 315s. 5. *Shingari Mr. X.* An interesting study on the problem of emotions. // Zh. Executive. nervous. Worker. -1970. - 20 m, number 6. -1320s.. 6. Readings in social psychology. Textbook for students: // Comp. and introd. essays T. Kutasova. - M .: International Pedagogical Academy, 1994. - 267s. 7. *Romek V.G., Kontorovich V.A., Krukovich E.I.* Psychological help in crisis situations. / E.I. Krukovich, V.A. Kontorovich, V.G. Romek - St. Petersburg: Rech, 2004. - 256s. 8. *Corsini P.A.* Auerbach Psychological Encyclopedia. / A. Auerbach, R. Corsini - Moscow: Academy, 2002. - 264s. 9. *Kovalenko S.V.* Individual features and examination anxiety students: theoretical analysis and research perspectives. / S.V. Kovalenko - 2010. - number 1, Part 1. - 189-192s.

Міщенко М.П., Хавіна І.В.

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО РЕАГУВАННЯ СТУДЕНТІВ-
ЛІДЕРІВ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

У статті розкривається особливості емоційного реагування студентів у кризових ситуаціях. Дасться визначення поняттю емоцій,

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

емоційного реагування, кризової ситуації, фрустрації, конфлікту ,стресу. Розглянуто типи, стадії та напрямки, які людина використовує для виходу з кризи. Також розглянуто екзаменаційний стрес, як один із видів кризових ситуацій та його вплив на емоційний стан студентів.

Ключові слова: емоції, емоційне реагування, криза, кризова ситуація, студенти.

Mishchenko M., Khavina I.

FEATURES OF EMOTIONAL RESPONSE OF STUDENTS
LEADERS IN CRISIS SITUATIONS

The article reveals the peculiarities of the emotional response of students in crisis situations. The definition of the concept of emotion, emotional response, crisis, frustration, conflict, stress. The types, stages and directions that a person uses to exit the crisis. Also considered examination stress as one of the types of crises and their impact on the emotional state of students.

Keywords: emotions, emotional response, crisis, crisis, students.

Мищенко М.П., Хавина И.В.

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО РЕАГИРОВАНИЯ
СТУДЕНТОВ-ЛИДЕРОВ В КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЯХ

В статье раскрываются особенности эмоционального реагирования студентов в кризисных ситуациях. Дается определение понятию эмоций, эмоционального реагирования, кризисной ситуации, фрустрации, конфликта, стресса. Рассмотрены типы, стадии и направления, которые человек использует для выхода из кризиса. Также рассмотрены экзаменационный стресс, как один из видов кризисных ситуаций и их влияние на эмоциональное состояние студентов.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональное реагирование, кризис, кризисная ситуация, студенты.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.201

*Нікуліна Г.Л., Багмут В.В.
Харків, Україна*

АНАЛІЗ РІВНЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ЛІКАРІВ-ІНТЕРНІВ ТА ЛІКАРІВ-СПЕЦІАЛІСТІВ ГІГІЄНИЧНОГО ПРОФІЛЮ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ НА БАЗІ ХМАПО

Плідне виконання своїх професійних обов'язків людиною у сучасних умовах неможливе без її здатності об'єднати навколо себе людей для досягнення поставленої мети і створити сприятливі умови для подальшого її розвитку. Тобто, в сучасних умовах розбудови і оновлення всіх сфер суспільного життя країн, що активно розвиваються, особливо актуально стає проблема лідерства. Саме тому інтерес вітчизняних та зарубіжних вчених до різноманітних аспектів лідерства зростає [1-6].

Постійне реформування системи охорони здоров'я України та його профілактичної ланки призвело на сьогодні до принципових структурних змін, у зв'язку з якими для лікарів гігієнічного профілю розширюються межі професійної діяльності за рахунок того, що частина вузькопрофільних спеціалістів перейшла до інших міністерств і відомств, покладається підвищене навантаження, як професійне, так і психоемоційне, оскільки лікарі-гігієністи традиційно при виконанні своїх функціональних обов'язків повинні спілкуватися з адміністративними і профспілковими органами, іноді – з органами правопорядку і безпеки. Особливо це стосується тих моментів, коли вони працюють з розділу гігієни праці, тобто стоять на захисті здоров'я працюючих і повинні забезпечувати профілактику розвитку професійних захворювань, гігієнічні аспекти охорони праці, розробляти заходи зі зменшення і, якщо це можливо, усунення негативного впливу виробничих факторів на здоров'я працездатного населення. Все це потребує від фахівців-гігієністів не тільки високих професійних знань і вмінь, а й наявності лідерських якостей, які є обов'язковою складовою частиною їх особистості.

У зв'язку з цим на базі кафедри гігієни праці та професійної патології Харківської медичної академії післядипломної освіти (ХМАПО) були проведені дослідження щодо вивчення рівня лідерських якостей у лікарів-інтернів та лікарів-спеціалістів гігієнічного профілю в системі післядипломної освіти, що проходили навчання з дисципліни «Гігієна

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

праці», яка є обов'язковою до опанування лікарями всіх гігієнічних спеціальностей.

Отже, метою роботи було вивчення рівня лідерських якостей у лікарів-інтернів та лікарів-спеціалістів гігієнічного профілю в системі післядипломної освіти.

Аналіз лідерських якостей у лікарів-інтернів та лікарів-спеціалістів гігієнічного профілю оцінювався за тестам «Визначення лідерського потенціалу», «Впевненість у собі», «Самооцінка» [7-9].

Постановка досліджень передбачала, в першу чергу, підбір контингенту для тестування. З цією метою було визначено 2 групи слухачів, які проходили навчання на циклах інтернатури та спеціалізації, а саме: лікарі-інтерни - випускники вищих навчальних медичних закладів, які в 2014-2015 та 2015-16 навчальних роках отримали вищу медичну освіту за фахом “Загальна гігієна” і по закінченні курсу інтернатури здобувають право на самостійну професійну діяльність (9 осіб) та лікарі-спеціалісти - лікарі, що змінюють свій фах у рамках гігієнічного профілю та мають певний стаж роботи з гігієнічних спеціальностей (21 особа).

Анкети для тестування були адаптовані для використання в системі післядипломної освіти. Перед анкетуванням проводилося роз'яснення його цілей, змісту, способу реалізації результатів у рамках учбового процесу в системі післядипломного навчання, а також отримувалася особиста згода учасників дослідження на обробку персональних даних за встановленою формою. Результати анкетування обговорювалися і аналізувалися разом з учасниками дослідження за їх власним бажанням.

Перед тестуванням учасникам було запропоновано визначити, чи є необхідними лідерські якості і який тип лідерства найбільш притаманний діяльності санітарного лікаря. Результати опитування наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 Результати опитування щодо типу лідерства

Тип лідерства		Контингент респондентів	
		лікарі-інтерни	лікарі-спеціалісти
необхідність лідерських якостей для санітарного лікаря	обов'язкова	77,8%	100 %
	бажана	22,2 %	0 %
	не обов'язкова	0 %	0 %

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

за змістом діяльності	натхненник	44,4 %	4,8 %
	виконавець	66,6 %	95,2 %
за характером діяльності	універсальний	22,2 %	0 %
	ситуаційний	77,8%	100 %
за напрямом діяльності	діловий	66,6 %	100 %
	емоціональний	44,4 %	0 %
за ціннісно-емоційними показниками	позитивний	100 %	100 %
	негативний	0 %	0 %
за формальними показниками	формальний	44,4 %	100 %
	неформальний	66,6 %	0 %

Як видно із таблиці 1, всі респонденти вважають за необхідне (100 лікарів-спеціалістів та 77,8% лікарів-інтернів) або бажане (22,2 % лікарів-інтернів) наявність лідерських якостей у себе та своїх колег. Такий високий відсоток лікарів-спеціалістів пояснюють власним професійним досвідом роботи в структурах СЕС, а лікарів-інтернів - на базах проходження заочних циклів та досвідом стажованих колег. Більшість опитуваних вважає, що лікар-гігієніст як лідер повинен бути гарним виконавцем за змістом діяльності, ситуаційним лідером за її характером, діловим за напрямом діяльності.

Що стосується лідерства за формальними показниками, то всі лікарів-спеціалістів вважають, що санітарний лікар повинен бути формальним лідером, в той час як думки молодих фахівців (лікарів-інтернів) розділилися пів-напів. Одні вважають, що нестандартний, креативний, творчий підхід до вирішення професійних проблем буде сприяти не тільки підвищенню рівня професійної діяльності, а й покращенню мікроклімату в корективі. Інші – що робота з документацією, адміністрацією промислових підприємств, різними органами, висока власна відповідальність за результат професійної діяльності, бюрократичні перепони потребують тільки формального лідерства.

Щодо ціннісно-емоційних показників, то всі опитувані одноставно вважають, що лідер повинен бути позитивним.

Таким чином, лідерство повинне мати місце в професійній діяльності санітарного лікаря і бути обов'язково позитивним.

Визначення лідерського потенціалу проводилося одноразово, на початку дослідження за допомогою відповідного тесту [7]. Отримані результати наведені у таблиці 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Таблиця 2 Результати тесту «Визначення лідерського потенціалу»

вираженість лідерського потенціалу		контингент респондентів	
		лікарі-інтерни	лікарі-спеціалісти
слабка		11,1%	9,6 %
середня		66,7 %	57,6 %
сильна		11,1%	18,4 %
схильність до диктату		11,1%	14,4 %
задоволеність своїм потенціалом	задоволений	88,9 %	90,4 %
	не задоволений	11,1%	9,6 %

Як видно з таблиці 2, більшість проанкетованих задоволена своїм лідерським потенціалом. При цьому ті, хто виявив схильність до диктату вважають, що це не є недоліком, а є особливістю характеру, який може бути скоректований, якщо ставитися до цього усвідомлено. Що стосується тих, у кого виявився слабкий лідерський потенціал, то вони цим не задоволені, але також вважають це особливістю характеру, який принципово не впливає на їх професійні якості і може бути підвищений за допомогою таких заходів, як підвищення своєї професійної майстерності та психологічного тренування.

Очевидно, що лідер – це людина, яка, перш за все, впевнена у собі та має адекватну самооцінку. Для виявлення цих якостей проводився тест «Впевненість у собі» за (В.Г. Ромеком) [8] на початку проведення циклу «Гігієна праці» для лікарів-інтернів та лікарів-спеціалістів та по його закінченні. При цьому враховувалися об'єктивні дані (результати тестування) та суб'єктивна самооцінка респондентів. Результати дослідження наведені в таблиці 3.

Як бачимо з таблиці 3, за результатами тестування лікарів-інтерни в основному виявили середні рівні показників, в той час як суб'єктивна оцінка їх була явно заниженою. Це пояснюється відсутністю професійного досвіду, браком знань та навичок для роботи, відсутністю досвіду спілкування з адміністративними органами і представниками влади. При цьому молоді фахівці мають досить високий потенціал з ухвалення рішень в складних ситуаціях, контролю власних дій і їх результатів (впевненість у собі), мають достатню емоційну готовність (соціальну сміливість) для вирішення складних виробничих завдань, можуть бути ініціативними і підприємливими в соціальних взаємодіях, здатні запропонувати власні

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

заходи рішення проблемної ситуації, зацікавлені в результативності взаємодії з людьми (ініціатива в соціальних контактах).

Таблиця 3. Результати тесту «Впевненість у собі»

Показники	Результати досліджень	оцінка показника, % опитаних	Контингент респондентів			
			лікарі-інтерни		лікарі-спеціалісти	
			початок циклу	кінець циклу	початок циклу	кінець циклу
Впевненість у собі	Результати дослідження	висока	11,1	22,2	14,4	19,2
		середня	66,7	66,7	57,6	57,6
		низька	22,2	11,1	28,0	32,2
	Суб'єктивна самооцінка	висока	11,1	33,4	14,4	19,2
		середня	44,4	44,4	42,4	62,4
		низька	44,5	22,2	43,2	18,4
Соціальна Сміливість	Результати дослідження	висока	33,4	33,4	14,4	19,2
		середня	55,5	55,5	57,6	66,4
		низька	11,1	11,1	28,0	14,4
	Суб'єктивна самооцінка	висока	44,4	33,4	14,4	19,2
		середня	44,5	66,6	28,0	62,4
		низька	11,1	0	57,6	18,4
Ініціатива в соціальних контактах	Результати дослідження	висока	11,1	11,1	14,4	14,4
		середня	66,7	66,7	57,6	57,6
		низька	22,2	11,1	28,0	28,0
	Суб'єктивна самооцінка	висока	33,4	0	14,4	32,2
		середня	55,5	77,8	42,4	57,6
		низька	11,1	11,1	43,2	19,2

По закінченні циклу об'єктивна оцінка за показниками, що досліджувалися, залишилася в основному на початковому рівні, оскільки короткий термін проведення навчання не дозволив респондентам плідно

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

попрацювати над своєю особистістю, а рівень суб'єктивної оцінки, який суттєво виріс, свідчить про підвищення професійного рівня лікарів-інтернів.

Аналогічні результати отримані і у лікарів-спеціалістів, які вже мають досвід роботи та змінюють свою спеціальність в рамках гігієнічного профілю. Більш високий відсоток низьких оцінок вони пояснюють наявністю досвіду роботи з органами влади, правопорядку і адміністраціями, а також більш критичним ставленням до свого професійного рівня в новій спеціальності. Значне підвищення впевненості в собі і соціальної сміливості вони пояснюють отриманням нових професійних знань і вмінь, опрацюванням в період навчання значної кількості законодавчо-нормативної бази, яка є аргументом при спілкуванні з адміністративно-правовими органами.

Таким чином, підвищення професійного підвищує рівень впевненості в собі, емоційної готовності та виявлення ініціативи при розв'язанні питань, що виникають у санітарних лікарів під час вирішення їх професійних завдань.

Що стосується визначення рівня самооцінки, то він досліджувався за допомогою відповідного тесту [9] на початку проведення циклу «Гігієна праці» для лікарів-інтернів та лікарів-спеціалістів, та по його закінченні. Результати тестування наведені у таблиці 4.

Таблиця 4. Результати тесту «Самооцінка»

рівень самооцінки, % опитаних	контингент респондентів			
	лікарі-інтерни		лікарі-спеціалісти	
	початок циклу	кінець циклу	початок циклу	кінець циклу
неадекватно низький	0	0	0	0
низький	11,1	22,2	28,8	14,4
нижче середнього	11,1	11,1	32,8	13,6
середній	44,4	44,4	19,2	14,4
вище середнього	11,2	11,1	14,4	28,8
високий	22,2	22,2	4,8	28,8
неадекватно високий	0	0	0	0

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Як видно з таблиці 4, на початку дослідження у лікарів-спеціалістів виявився досить низький рівень самооцінки, в той час як самооцінка лікарів-інтернів була на середньому рівні. Наприкінці – навпаки, у лікарів-спеціалістів рівень самооцінки підвищився, в той час, як у лікарів-інтернів майже зберігся на колишньому рівні. Це пояснюється тим, що підвищився рівень професійної впевненості, що й призвело до підвищення рівня власної самооцінки. Такі результати повністю узгоджуються з такими, що були отримані при оцінці впевненості у собі.

Цікаво, що низький рівень самооцінки виявився за рахунок тих питань, що характеризували міжособові стосунки, спілкування (I група тестових питань) та переживання, відчуття (IV група тестових питань).

Таким чином, професійна майстерність значно впливає на самооцінку людини, що отримує післядипломну освіту, а підвищення професійного рівня призводить до позитивного впливу на рівень самооцінки.

Висновки. При формуванні готовності до професійної діяльності лікарів-інтернів та лікарів-спеціалістів гігієнічного профілю в умовах післядипломної практики є необхідними наявність лідерських якостей, висока самооцінка та впевненість у собі. За результатами досліджень виявлено, що лікар-гігієніст як лідер повинен бути гарним виконавцем за змістом діяльності, ситуаційним лідером за її характером, діловим за напрямом діяльності, позитивним за ціннісно-емоційними показниками. При цьому на рівень професійної готовності впливає особиста самооцінка та впевненість у собі, які суттєво підвищуються при набутті професійних знань і вмінь, що отримуються на циклах інтернатури і спеціалізації.

Список літератури: 1. *Романовский А. Г.* Педагогика успеха: учебник / А. Г. Романовский, В. Е. Михайличенко, Л. Н. Грень. - Харьков: НТУ «ХПИ», 2012. — 372 с. 2. *Romanovskiy O. G.* Psychology of a leader's managerial activity : text of the lectures for students of higher education establishments / O. G. Romanovskiy, L. M. Gren', A. Ye. Knysh ; Nat. techn. univ. «Kharkiv politechnic inst.». — Kharkiv : Pidruchnik NTU «KhPI», 2015. — 131 p. 3. *Романовский А. Г.* Педагогика успеха как интегральный личностно-ориентированный подход к формированию успешности личности / А. Г. Романовский, В. Е. Михайличенко, Л. Н. Грень // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський. – Харків : НТУ «ХПІ», 2015. – Вип. 42 (46) : матер. міжнар. наук.-практ. конф. : «Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників», 14-

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

15 травня 2015 р. – С. 45-56. 4. *Тихонов А.* Ступени лидерского роста // Вестник НЛП, 2016. [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.vestniknlp.ru/stupeni_liderskogo_rosta/ 5. *Бендас Т. В.* Психология лидерства. / Бендас Т. В. - СПб.: Питер, 2009. - 448 с. 6. *Максвелл Джон.* 21 неопровержимый закон лидерства / Максвелл Джон – Минск: ПОПУРРИ, 2005. [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.klex.ru/1gt> 7. *Фетискин Н.П.* Социально-психологическая диагностика личности и малых групп / Н.П.Фетискин, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов - М.: Изд-во института психотерапии, 2002. - 379 с. 8. *Райгородский Д.Я.* Практическая психодиагностика. Методики и тесты / Райгородский Д.Я. – Самара, Издательский: Дом "БАХРАХ-М", 2001. - 664 с. [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/771342/> 9. Лучшие психологические тесты / Перевод с англ. Е.А. Дружининой. – Харьков, 1994. – 320 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Romanovsky`j A. G.* Pedagogy`ka uspeha: uchebny`k / A. G. Romanovsky`j, V. E. My`xajly`chenko, L. N. Gren`. - Xar`kov: NTU «ХРУ», 2012. — 372 s. 2. *Romanovskiy O. G.* Psychology of a leader's managerial activity : text of the lectures for students of higher education establishments / O. G. Romanovskiy, L. M. Gren', A. Ye. Knysh ; Nat. techn. univ. «Kharkiv politechnic inst.». — Kharkiv : Pidruchnik NTU «KhPI», 2015. — 131 p. 3. *Romanovsky`j A. G.* Pedagogy`ka uspeha kak y`ntegral`nyj ly`chnostno-ory`entyrovannyj podxod k formy`rovany`yu uspeshnosty` ly`chnosty` / A. G. Romanovsky`j, V. E. My`xajly`chenko, L. N. Gren` // Problemy` ta perspektyvy` formuvannya nacional`noyi gumanitarno-technichnoyi elity` : zb. nauk. pr. / red. L. L. Tovazhnyans`ky`j, O. G. Romanovs`ky`j. – Xarkiv : NTU «ХПИ», 2015. – Vy`p. 42 (46) : mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. : «Ideyi akademika Ivana Zyazyuna u pracyax jogo uchniv i soratny`kiv», 14-15 travnya 2015 r. – S. 45-56. 4. *Ty`xonov A.* Stupeny` ly`derskogo rosta // Vestny`k NLP, 2016. [Elektronny`j dokument]. – Rezhym`m dostupu: [http://www.vestniknlp.ru/stupeni\\_liderskogo\\_rosta/](http://www.vestniknlp.ru/stupeni_liderskogo_rosta/) 5. *Bendas T. V.* Psy`xology`ya ly`derstva. / Bendas T. V. - SPb.: Py`ter, 2009. - 448 s. 6. *Maksvell Dzhon.* 21 neoproverzhymyj zakon ly`derstva / Maksvell Dzhon – My`nsk: POPURRY`, 2005. [Elektronny`j dokument]. – Rezhym`m dostupu: <http://www.klex.ru/1gt> 7. *Fety`skyn` N.P.* Socy`al`no-psy`xology`cheskaya dy`agnosty`ka ly`chnosty` y` malyx grupp / N.P.Fety`skyn`, V.V.Kozlov, G.M.Manujlov - M.: Y`zd-vo y`nstytuta psy`xoterapy`y`, 2002. - 379 s. 8. *Rajgorodskiy` D.Ya.* Prakty`cheskaya psy`xody`agnosty`ka. Metody`ky` y` testy` / Rajgorodskiy` D.Ya. – Samara, Y`zdatel`skiy`j: Dom "BAXRAX-M", 2001. - 664 s. [Elektronny`j dokument]. – Rezhym`m dostupu:

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

<http://www.twirpx.com/file/771342/> 9. Luchshy`e psy`xology`chesky`e testi /
Perevod s angl. E.A. Druzhyn`noy. – Xar`kov, 1994. – 320 s.

Нікуліна Г.Л., Багмут В.В.

АНАЛІЗ РІВНЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ЛІКАРІВ-ІНТЕРНІВ
ТА ЛІКАРІВ-СПЕЦІАЛІСТІВ ГІГІЄНИЧНОГО ПРОФІЛЮ В СИСТЕМІ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ НА БАЗІ ХМАПО

Стаття містить аналіз досліджень, проведених на базі Харківської медичної академії післядипломної освіти щодо лідерських якостей у лікарів-інтернів та лікарів-спеціалістів гігієнічного профілю.

Ключові слова: лідерство, лікар, впевненість у собі, самооцінка

Nikulina G., Bagmut V.

ANALYSIS OF LEADERSHIP SKILLS LEVEL IN DOCTORS-
INTERNS AND DOCTORS-SPECIALISTS OF HYGIENIC SPECIALTY IN
THE SYSTEM OF POSTGRADUATE EDUCATION ON THE BASE OF
KHARKIV MEDICAL ACADEMY OF POSTGRADUATE EDUCATION

The article contains the analysis of studies, carried out on the base of Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education, on leadership skills in doctors-interns and doctors-specialists of hygienic specialty

Keywords: leadership, a doctor, self-reliance, self-appraisal.

Никулина Г.Л., Багмут В.В.

АНАЛИЗ УРОВНЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У ВРАЧЕЙ-
ИНТЕРНОВ И ВРАЧЕЙ-СПЕЦИАЛИСТОВ ГИГИЕНИЧЕСКОГО
ПРОФИЛЯ В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА
БАЗЕ ХМАПО

Статья содержит анализ исследований, проведенных на базе Харьковской медицинской академии последипломного образования, касающихся лидерских качеств у врачей-интернов и врачей-специалистов гигиенического профиля.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 159.01

*Рубан О.В.
м. Харків, Україна*

РОЗВИТОК ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. Проблему життєвих цінностей студентів у процесі навчання, можна вважати досить актуальною в наш час. Це пов'язано з тим, що кожен з нас за своєю природою унікальний, кожен з нас набував соціальний досвід в різних сім'ях, та середовищі, де знову ж таки існують свої «правила», цінності і закони. Особистісна система цінностей студентів відрізняється від їх життєвих цілей, як правило ці цілі орієнтовані на їх уявлення про те, що цінується в сучасному суспільстві найбільше. При роботі зі студентами слід спиратися перш за все на соціально-групові цінності, так як більшу частину свого часу студент проводить саме у взаємодіях з іншими людьми. Можна сказати, що кожна людина обмінюється з іншими певною інформацією, досвідом. Певні категорії цінностей, виробляє сучасне соціальне середовище. До цих категорій можна віднести: матеріальні цінності, мотиваційно-потребову сфери, можливість самореалізації і т.д. Саме ці категорії цінностей складають для студента істотний характер. Проблема ціннісних орієнтацій особистості все більше привертає до себе увагу вчених, це пов'язано з тим, що система особистісних і суспільних цінностей людини відображає його потреби і установки, які можуть впливати на формування життєвих цілей та способів їх досягнення, а також побудова власної професійної моделі діяльності в соціумі.

Аналіз останніх праць та публікацій. Даний психологічний феномен вивчався, як у вітчизняній, так і в зарубіжній психологічній науці. Значний внесок у дослідження ціннісних орієнтацій внесли: А.Ф. Шишкін, К.А. Шварцман (вважали, що діалектичний погляд є джерелом вироблення загальнолюдських моральних орієнтирів. Постановка проблеми моральних цінностей в період глобалізації) Бриткова А. Ю (особливості формування

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

ціннісних орієнтирів сучасної молоді), Э.Ф. Хаєрнасова (проблема розуміння цінностей в юнацькому віці) М. Рокіч (методика визначення ціннісних орієнтацій), Д.А.Леонт'єв (проблема розвитку і становлення цінностей, поняття ролі цінностей в розвитку особистості) і ін.

Метою статті є дослідження у виявленні життєвих цінностей студентів в процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. Вивчення системи особистісних цінностей показує незаперечність факту впливу цінностей як психологічного чинника на життя і діяльність не лише окремої особистості, а й різномасштабних груп, і суспільства в цілому. У різних областях наукового знання досліджуються питання, пов'язані з проблемами ціннісної свідомості, ціннісного ставлення до реальності, поведінкою особистості і різними особистісними складовими. Поняття «цінності» характеризується різноманітністю граней і аспектів, включає в себе різнопланові і різнорівневі явища. Безліч трактувань поняття «цінність» обумовлено відмінностями підходів до її пояснення. Одні дослідники вважають цінності об'єктивними, інші – суб'єктивними феноменами, одні пишуть, що цінність – це відношення, інші – що цінність - це якість і т. д.

Необхідно відзначити, що поняття «цінність» у сучасній вітчизняній психологічній літературі найчастіше розкривається двояко – як єдність суб'єктивного і об'єктивного чинників і як втілення фактора суб'єктивності в ставленні до предмета, його значущості. Двоїстий характер цінностей визначається одночасно індивідуальним і соціальним досвідом.

У сучасному суспільстві основними загальнолюдськими цінностями є сім'я, здоров'я, освіта, робота. Загальнолюдські цінності тісно пов'язані з особистими цінностями людини, які умовно можна розділити на матеріальні і духовні. Реалізація всіх цих цінностей необхідна для самоствердження, визнання особистості. Протягом усього життя людина формує свій світогляд, спосіб життя. Значну роль в цьому відіграють його оточення (сім'я, друзі), а також різні національні, релігійні та соціальні погляди і традиції [1].

Ціннісні орієнтації особистості, що зв'язують її внутрішній світ з навколишньою дійсністю, утворюють складну багаторівневу ієрархічну систему, вони займають прикордонне положення між мотиваційно-потребовою сферою і системою особистісних сенсів [2]. Сенсу для людини набувають ті об'єкти, явища або дії, що мають відношення до реалізації

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

будь – яких її потреб чи цінностей. Ці сенси індивідуальні, що витікають не тільки з розбіжністю потреб і цінностей різних людей, а й із своєрідності індивідуальних шляхів їх реалізації.

Цінності пов'язують внутрішній світ особистості із життєдіяльністю суспільства й окремих соціальних груп. Зосереджуючи погляди на дещо як на цінність, людина закладає у собі нові, незалежні від потреб регулятори поведінки. Обертання соціальної цінності на особистість можливо тільки тоді, коли людина разом із групою включилась до практичної реалізації цієї загальної цінності, відчуває її, як свою [3].

Цінності становлять єдину нормативну систему, яка регулює поведінку людей і соціальних груп у суспільстві і є орієнтиром при виборі способу дій, перевіряє і відбирає ідеали, вибудовує цілі, містить способи досягнення цих цілей. Вони є частиною свідомості, як окремої людини, так і суспільної [4]. Їх існування пов'язане з таким сприйняттям дійсності, яке опосередковується соціальними почуттями і яке підноситься над світом безпосередніх потреб і інтересів [5].

Закладання ціннісних орієнтацій – тривалий процес, але саме юнацький вік розглядається як період інтенсивного формування ціннісних орієнтацій особистості. Саме в юності з'являються необхідні для їх формування передумови: оволодіння понятійним мисленням, накопичення достатнього морального досвіду, заняття певного соціального становища в групі значущих інших [6]. Слід зазначити, що юнацький вік – слід розглядати, як період становлення і самовизначення особистості. Цінності є психічним новоутворенням в даному віці. Відбувається переосмислення особистих інтересів, а також формується система ціннісних орієнтацій, уявлень про найголовніші життєві орієнтири, на які людина спирається в своїй поведінці. Саме в цей віковий період, відбувається усвідомлення, ієрархізація і структурування цінностей.

Протягом життя нам доводиться приймати багато різних рішень, наприклад щодо освіти, вибору друзів, сімейних і особистих проблем. У юнацькому, віці юнак намагається сам вирішувати свої завдання. Але часто від нестачі досвіду він зазнає невдачі або робить помилку, яку потім важко виправити. Юнаки схильні концентруватися на найближчих результатах своїх рішень, тоді як більш зрілі люди приділяють більше уваги їх наслідків в майбутньому. Юнак вже може сам оцінювати ситуацію, приймати рішення, враховувати наслідки, розуміти свою відповідальність перед собою та іншими людьми, давати оцінку своїм

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

вчинкам для власного самовиховання, що допомагає йому і надалі з честю виходити з важких ситуацій. Ухвалення рішення тісно пов'язане з відповідальністю. Вивчення моделі людської поведінки говорить про те, що, здійснюючи будь-якої вчинок, людина підсвідомо оцінює його важливість і наслідки для себе особисто. Потім для нього важлива оцінка його вчинку близькими людьми, яких він не хотів би засмучувати і в схваленні яких потребує.

В якості діагностичного інструменту використовували наступні методики:

- Must-тест. Виявлення життєвих цінностей особистості (П.Н.Іванов, Е.Ф.Колобова);
- Методика "Ціннісні орієнтації" (М. Рокіч);
- Динаміка ціннісних орієнтацій молоді.

Провівши емпіричне дослідження з питання розвитку життєвих цінностей особистості, виявлено, що: 26,6 % студентів до переліку своїх цінностей відносять свободу, відкритість та демократію в суспільстві. Тобто ставлення до духовного стану суспільства, вказується на необхідність соціальної справедливості, виражаються вимоги до влади всіх рівнів. 40 % опитуваних до переліку своїх цінностей відносять безпеку і захищеність. Мається на увазі стурбованість непередбачуваними подіями в суспільстві і страхів за своє життя і життя своїх близьких. Лише 13,3 % опитуваних вважають однією з найважливіших цінностей служіння людям. Це стосується таких життєвих і професійних цілей, як допомога і сприяння іншим людям. 20 % студентів більш спираються на владу і вплив. Твердження цієї групи пов'язані з прагненням людини проявляти владу над іншими, впливати на них. Невелика кількість опитуваних вважають однією з цінностей в житті – популярність 13,3 %. У цю групу входять твердження, пов'язані з прагненням звернути на себе увагу, бути відомим багатьом людям. Майже половина опитуваних цінують автономність 40 %. Це пов'язане з потребою робити те, що сама людина вважає важливим, не залежати від думки оточуючих, самому визначати хід свого життя. Така сама кількість опитуваних однією з цінностей в житті вважають матеріальний успіх 40 %. Твердження, пов'язані з прагненням до матеріального благополуччя, до того, щоб мати гарантований заробіток, хороші умови для проживання. Лише 20 % студентів цінують багатство духовного життя. Це стосується прагнення до духовного вдосконалення, бажання долучитися до досягнень культури, мистецтва і т. п.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Найважливішою серед інших цінністю для студентів є особистісний ріст 53,3 %. Це представляє собою вимоги до себе, прагнення до розвитку себе як особистості і професіонала. У 26,6 % опитуваних однією з цінностей є здоров'я. Це висловлюється прагненням людини мати гарне здоров'я, як можна менше хворіти, вести здоровий спосіб життя, займатися спортом. Цінність прихильності і любові є найважливішою для 33,3 % студентів. Це свідчить про потребу особистості мати близьких людей, висловлюють занепокоєння з приводу відносин із значущими людьми.

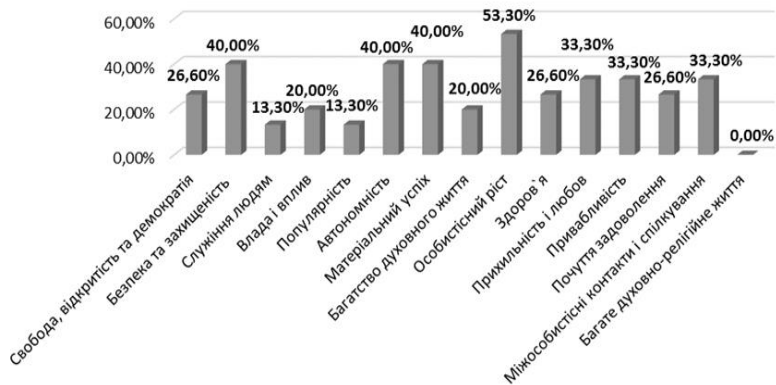

Рисунок 1 - Життєві цінності студентів.

Також 33,3 % опитуваних вважають важливим привабливість. Це стосується прагнення мати привабливу зовнішність, наслідувати моду, бути задоволеною своїм зовнішнім виглядом. У 26,6 % опитуваних студентів є важливою цінністю почуття задоволення. Це прагнення до фізичного комфорту, отримання задоволення від таких сторін життя, як хороша їжа, вино, секс та ін. Міжособистісні контакти і спілкування є найважливішим для 33,3 % студентів. Мається на увазі потреба відчувати себе частиною будь-якої групи, мати своє коло спілкування, страхів, пов'язаних з самотністю і незрозумінням. Багате духовно-релігійне життя. Тобто твердження, що стосуються віри в Бога, прагнення жити у відповідності з релігійними переконаннями. Не є важливою цінністю для студентів.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробувані в змістовні блоки на тих чи інших засадах. Так, наприклад, існують термінальні і інструментальні. Серед термінальних цінностей виділяються: «конкретні» і «абстрактні».

До конкретних цінностей відносяться: здоров'я, яке в середньому займає 3 місце, щасливе сімейне життя 5, активна діяльність в житті, наявність вірних друзів, цікава робота, - займають 7 місце, в той час, як матеріально забезпечене життя 9 щабель, продуктивне життя 11, розваги в житті 13, а суспільне визнання 14 місце. До абстрактних цінностей відносяться: любов, яка займає в житті студента 6 місце, життєва мудрість і впевненість в собі, яка стоїть на 7 місці, свобода на 10, краса природи, пізнання і розвиток на 11 місці, творчість на 14 і щастя інших людей на 15 місці.

Також до термінальних цінностей відносяться цінності професійної самореалізації, які включають в себе: активну життєву діяльність, цікаву роботу, суспільне визнання, продуктивне життя і розвиток. І цінності особистого життя, до складу яких входять: любов, наявність вірних друзів, свобода, щасливе сімейне життя і задоволення.

Серед інструментальних цінностей виділяються: етичні цінності, цінності спілкування і цінності праці. Етичні цінності включають в себе: широту поглядів, які займають 7 місце серед цінностей молоді, відповідальність, незалежність і самоконтроль, зайнявши 9 місце, і високі запити, які розташувались на 14 місці. До цінностей спілкування входять: вихованість, життєрадісність, чесність (6 місце), чуткість 8 місце, терпимість 10 і нетерпимість до недоліків інших 15. Цінності праці мають складову із цінностей освіченості і твердої волі – 8 місце за загальними відповідями, акуратність займає 9 місце, ефективність в справах 10, раціоналізм та сміливість в відстоюванні своєї думки 11 місце і виконуваність 14. Інструментальні цінності також підрозділяються на індивідуалістичні, конформістські і альтруїстичні цінності. сміливість в відстоюванні своєї думки.

До складу індивідуалістичних відносяться: незалежність, нетерпимість до недоліків інших, раціоналізм, сміливість в відстоюванні своєї думки, тверда воля. Конформістські: вихованість, самоконтроль, широта поглядів. А до альтруїстичних належать: терпимість і чутливість. До цінностей самоствердження і цінностей прийняття інших, які відносяться до інструментальних цінностей, можна віднести:

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

- цінності самоствердження (високі запити, незалежність, нетерпимість до недоліків інших, освіченість, сміливість в відстоюванні своєї думки, тверда воля і ефективність у справах);
- цінності прийняття інших людей (самоконтроль, терпимість, чуткість, широта поглядів і чесність).

Проаналізувавши всі життєві цінності студентів можна виділити ті, які займають лідируючі позиції серед термінальних цінностей, це: здоров'я - 3 місце, щасливе сімейне життя 5, любов, яка займає в житті студента 6 місце, впевненість в собі, активна діяльність в житті, наявність вірних друзів, цікава робота – займають 7 місце.

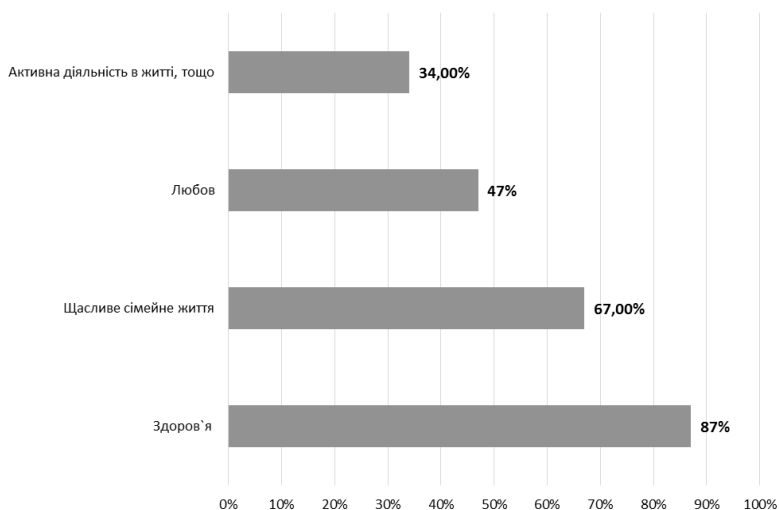

Рисунок 2 - Результати життєвих цінностей студентів за методикою "Ціннісні орієнтації" (М. Рокіч).

Серед інструментальних цінностей найважливішими для студентів є: вихованість, життєрадісність, чесність - 6 місце, широта поглядів - це 7 місце серед цінностей молоді, чуткість, цінність освіченості і твердої волі – 8 місце, відповідальність, незалежність, самоконтроль і акуратність зайнявши 9 місце.

За допомогою емпіричного дослідження динаміки ціннісних орієнтацій молоді, можна зробити висновок, що: більшість опитаних (20 студ.) Вибрали цінністю цікаву роботу так, як саме цікава робота може

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

приносити задоволення, і в свою чергу може підтримувати певний матеріальний стан. На питання, як Ви вважаєте де краще відпочивати, було виявлено такі результати: вдома в колі сім'ї (10 студ.); в розважальних центрах (9 студ.); на природі (6 студ.). Тут ми також бачимо, що молоді люди більше воліють проводити свій вільний час вдома з сім'єю. Велика частина опитаних (17 студ.) вважає, що саморозвиток є важливим для сучасної людини. Саморозвиток необхідний для певних цілей. Кожна людина для себе сам вибирає свої цінності і установки в залежності від своїх можливостей і реалізує себе як особистість.

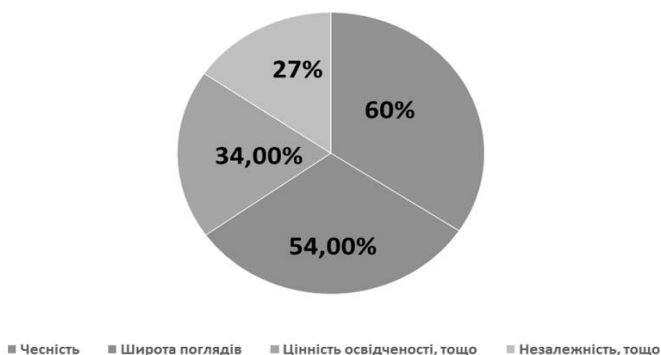

Рисунок 3. - Середній показник життєвих цінностей студентів за методикою "Ціннісні орієнтації" (М. Рокіч).

За результатами опитування виявлено, що в сучасному суспільстві існує проблема освіти життєвих цінностей молоді, а саме такі, як відсутність свободи вибору (9 студ.). Тобто молоді люди обмежені в своїх можливостях, і вплив з боку (7 студ.). Тобто під впливом оточуючих змінюється власна позиція. На формування цінностей у молоді сильно впливає виховання (7 студ.). І Засіб масової інформації (10 студ.). Незначну роль відіграє громадська думка (4 студ.). На думку молоді, через виховання в сім'ї (11 студ.). А також виховання і освіти (8 студ.). Повинні привчатися правильні життєві орієнтири. Одні вважають, що тільки сім'я повинна прищеплювати життєві орієнтири, а інші, що і освіта відіграє значну роль в основі цих орієнтирів.

На сьогоднішній день молодь на перше місце висуває таку цінність, як цікава робота. Відсутність свободи вибору, вплив з боку

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

з'явилися основними проблемами для формування життєвих цінностей молоді. Оскільки ці проблеми виступають обмежувачами в життєвих пріоритетах людини.

Виявилось, що на формування життєвих цінностей впливає виховання ззовні і засоби масової інформації. Виховання формує людину, як особистість, створюючи певні цілі, пріоритети та орієнтири. Але варто пам'ятати, що ЗМІ більшою мірою орієнтовані на розважальну сферу, а не на пізнавальну.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Життєві цінності для кожної людини мають важливе значення. Вони допомагають особистісному зростанню, створенню комфортної життєвої атмосфери, формування творчого мислення і т.п. Цінності є особливі психологічні утворення, що мають ієрархічну систему та існуючі в структурі особистості тільки як її елементів. Неможливо увявити собі орієнтацію особистості на ту чи іншу цінність ізольовану освіту, не враховуючи її пріоритетність, суб'єктивну важливість, щодо інших цінностей, тобто, як не включене в систему. У юнацькому віці виникає усвідомлення цінності, так як воно є одним з найбільш важливих і вирішальних чинників, які зумовлюють розвиток і формування його особистості.

За результатами емпіричного дослідження, можна стверджувати, що: для студентів в процесі навчання найважливішими є цінності особистісного росту і цікавої роботи (в середньому 53,3%), що має логічне пояснення, тому що студент в процесі навчання набуває потрібних йому знань для подальшого розвитку в його майбутній професії. Саме завдяки цьому в нього буде матеріальний успіх, який є найважливіший для 40% опитуваних. Міжособистісні контакти і привабливість, неодмінно також є важливіші цінності для юнака (33,3%). При наявності цих цінностей, людина знаходиться в соціальному середовищі, що допомагає заводити нові знайомства, які в подальшому можуть впливати на цінності сімейного життя і любові, які теж є важливою цінністю для 33,3% студентів.

Сім'я для сучасної молоді (50%) також має велике значення, тому що, це перше оточення дитини, яке починає формувати в ній ціннісні орієнтири і самі цінності загалом. Здоров'я, безпека і захищеність також є одні з найважливіших цінностей для студентів (87%), бо саме завдяки цьому, вони можуть почувати себе набагато впевненішими та повні сил для подальшого розвитку. Тому дана тема є актуальною і вимагає подальшого, уважного вивчення.

Перспективи подальших досліджень. Подальші пошуки дослідження можуть бути спрямовані на більш детальне вивчення розвитку життєвих цінностей студентів, фактори соціального середовища, які впливають на їх формування.

Список літератури: 1. Хайду П. Воспитание ценностных ориентаций / П. Хайду // Моральные ценности и личность / под ред.: А.И. Титаренко, Б.О. Николаичева – М.: МГУ, 1994. – 255 с. 2. *Непомнящая Н.И.* Ценность как центральный компонент психологической структуры личности. Вопросы психологии / Н.И. Непомнящая – 2000. - 73 с. 3. *Романовский.О.Г.* Філософія психології: навч. Посіб./ О.Г.Романовський, В.Є.Михайличенко, Л.М. Грень. – Х. :НТУ «ХП», 2016. – 145 с. 4. Психология: учебник / Под ред. А.А.Крылова. – М.: Проспект, 2001. – 584 с. 5. *Здравомыслов А. Г.* Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомыслов – М. Политиздат, 1986. 6. *Кириллова Н.А.* Ценностные ориентации в структуре интегральной индивидуальности старших школьников. Вопросы психологии / Н.А Кириллова - 2000. – 37 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Khaydu P.* Vospitanie tsennostnykh orientatsiy / P. Khaydu // Moral'nye tsennosti i lichnost' / pod red.: A.I. Titarenko, B.O. Nikolaicheva – М.: MGU, 1994. – 255 s. 2. *Nepomnyashchaya N.I.* Tsennost' kak tsentral'nyy komponent psikhologicheskoy struktury lichnosti. Voprosy psikhologii / N.I. Nepomnyashchaya – 2000. - 73 s. 3. *Romanovskiy.O.G.* Filosofiya psikhologii: navch. Posib./ O.G.Romanovskiy, V.Є.Mikhaylichenko, L.M. Gren'. – Kh. :NTU «KhPI», 2016. – 145 s. 4. Psikhologiya: uchebnik / Pod red. A.A.Krylova. – М.: Prospekt, 2001. – 584 s. 5. *Zdravomyslov A. G.* Potrebnosti. Interesy. Tsennosti / A. G. Zdravomyslov – М. Politizdat, 1986. 6. *Kirillova N.A.* Tsennostnye orientatsii v strukture integral'noy individual'nosti starshikh shkol'nikov. Voprosy psikhologii / N.A Kirillova - 2000. – 37 s.

Рубан О.В.

РОЗВИТОК ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ В
ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

У статті розглянуто та проаналізовано роль життєвих цінностей в психологічній науці та проблему становлення життєвих цінностей студента в процесі навчання. Фактори впливання на розвиток цінностей, їх безпосередній вплив на особистість в суспільстві.

Ключові слова: життєві цінності, студент, розвиток.

Ruban O.

DEVELOPMENT OF LIFE VALUES STUDENTS DURING
TRAINING

In article were considered and analyzed the role of life values in psychologic science and the problem of founding student's life values in education process. Factors that make influence on the values development, their direct influence on life in society.

Keywords: values of life, student development.

Рубан О. В.

РАЗВИТИЕ ЖИЗНЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ СТУДЕНТОВ В
ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

В статье рассмотрена и проанализирована роль жизненных ценностей в психологической науке и проблема становления жизненных ценностей студента в процессе обучения. Факторы оказывающие влияние на развитие ценностей, их непосредственное влияние на личность в обществе.

Ключевые слова: жизненные ценности, студент, развитие.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

*Хавіна І.В., Пращенік А.В.
м. Харків, Україна*

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІНЖЕНЕРА.

Постановка проблеми. У наш час існує багато різноманітних професій. Люди реалізують свої мрії, цілі для досягнення успіху, збагачують свої кошти, але в першу чергу хочеться все ж вірити в те, що люди працюють у своє задоволення і отримують в заміні багато знань і досвіду. І одна з таких цікавих і прибуткових професій є інженерія. Вона являє собою багато галузей таких як: інженер-фізик, інженер-механік, інженер по деревообробці, інженер-будівельник, генна інженерія, промислова інженерія, інженерія знань, бізнес інженерія, і надає різні робочі місця, починаючи від найнижчої посади і закінчуючи директором великої компанії. Без інженера життя буде надавати великі незручності для нашого суспільства. Якщо подивитися навколо, то можна помітити, що практично все, що нас оточує, створене руками людини, причому кожен предмет, кожна річ, кожна споруда - результат праці багатьох людей, що об'єднали свої зусилля, насамперед, інтелектуальні.

Професія інженера полягає в тому, що інженер оптимізує навколишнє середовище для комфортного існування людини. Інженери створили якісні і корисні для нашого часу прилади такі як: телефони, різні електроприлади, машини для зручного переїзду з місця на місце і т. д. Ця професія завжди була жаданою, прибутковою і інформативною. Основа цієї професії поліпшувати життя оточуючим. В професійній діяльності, інженери займають дуже високе місце і це свідчить про те, що суспільство потребує їх виробництво. В наш час багато вузів випускають інженерів і не дивлячись на те що їх кількість що року зростає, вони не перестають бути актуальними.

Актуальність дослідження визначається тим, що діяльність інженера несе в собі просування різноманітних технологій. Дана тема являється для нас дуже актуальною і розвиваючою, тому що діяльність інженера несе в собі просування різноманітних технологій.

Аналіз публікацій. В основі інженерної діяльності лежить її первинне створення. Вважається, що першим засновником інженерії був Леонардо да Вінчі, з описом і кресленнями багатьох технічних пристроїв.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

В інженерії пішли такі витoki як: генна інженерія, будівельна інженерія, програмна інженерія, хімічна інженерія, електротехніка. Генною інженерією займалися такі вчені, Ф. Сенгер і А. Коулсон. Будівельною інженерією займався видатний вчений і винахідник Микола Васильович Нікітін. Авіаційною інженерією займався Андрій Миколайович Туполєв. Електротехнікою займалися Олександр Степанович Попов, Павло Миколайович Яблочков. Ці та багато інших видатних вчених і винахідників, вклали в наше життя і наш комфорт багато різноманітних винаходів, які полегшують наше життя в плані зручності, практичності, вигідності.

Мета статті полягає в аналізованні первинних витоків інженерії як діяльності, а також як, в подальшому, інженерія буде розвиватися і чи буде вона популярна серед молоді.

Виклад основного матеріалу. В історії становлення і розвитку продуктивних сил суспільства і різних етапах проблема інженерної діяльності займає особливе місце. Становлення інженера пройшло непросту і тернисту дорогу. Історія матеріальної культури людства знає немало прийомів неймовірного вирішення інженерних завдань, ще в ранньому етапі розвитку самого людського суспільства. Тим самим можна обернути свій погляд на сім чудес світу і переконається у вирішенні конкретних і оригінальних інженерних проблем. Ці сім чудес світу отримали свою назву за часів античності, як споруди приголомшують своїм розмірами, величиною і звичайно ж пишністю. Інколи, історія матеріальної культури іноді заперечує наявність інженера в давнину, а в зв'язку з цим і наявність цілеспрямованої інженерної діяльності так, як ми можемо бачити її зараз, як вона наповнювалася у вік супутників, ракет, електрики і міжконтинентальних повітряних лайнерів.

Становлення інженерної діяльності як один з найважливіших видів трудової діяльності пов'язано з появою мануфактурного і машинного виробництва. В середні віки ще не існувала інженерна діяльність в сучасному розумінні, а була, швидше, технічна діяльність, органічно пов'язана з ремісничою організацією виробництва.

Інженерна діяльність як професія пов'язана з регулярним вживанням наукових знань в технічній практиці. Вона формується, починаючи з епохи Відродження. На перших порах ціннісні орієнтації цієї діяльності ще тісно пов'язані з цінностями ремісничої технічної практики. У цю епоху орієнтація на вживання науки, хоча і висувається на перший

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

план в явному вигляді, але виступає доки лише як гранична установка. Перші імпровізовані інженери з'являються саме в епоху Відродження.

Вони формуються в середовищі вчених, що звернулися до техніки, або ремісників-самоуків, що залучилися до науки. Вирішуючи технічні завдання, перші інженери і винахідники звернулися за допомогою до математики і механіки, з яких вони запозичували знання і методи для проведення інженерних розрахунків. [3]

Перші інженери – це одночасно художники-архітектори, консультанти-інженери по фортифікаційних спорудах, артилерії і цивільному будівництві, алхіміки і лікарки, математики, дослідники природи і винахідники. Такі, наприклад, Леон Батисту Альберті, Леонард да Вінчі, Никколо Тарталья, Джіроламо Кардано, Джон Непер та ін.

Знання в цей час розглядалося як сповна реальна сила, а інженер - як володар цього знання. Наскільки високо цінувалося таке знання видно на прикладі історії життя рядового флорентійського інженера Чеки. Вихідець з ремісничого середовища (цехи столярів, що виготовляли для архітекторів дерев'яні моделі споруд, будівельні ліси і підіймальні споруди), він був узятий флорентійською комуною на постійний оклад як міський інженер.

Проблема виникнення та становлення інженерії як професії є досить складною. Існують кілька точок зору на час появи професії "інженер", що зумовлено як часом появи, так і рівнем матеріально-технічного розвитку суспільства. Одні дослідники говорять про інженерів Стародавнього світу і називають в якості першого з них Архімеда, другі вважають, що потрібно зачіпати цю тему про інженерну професію лише з епохи Відродження (XIV-XVI ст.), А треті відносять її становлення тільки до XVII чи XVIII сторіччя.

На думку О.В. Криштановської, становлення і розвиток професії можна було б представити у вигляді наступних етапів:

I етап - виділення певної сукупності трудових функцій та її закріплення за групою людей;

II етап - відокремлення, включення в товарні відносини;

III етап - соціалізація групи, придбання нею особливих рис соціального вигляду і специфічних суспільних інтересів;

IV етап - соціальна ідентифікація.

Мабуть, інженерна професія почала формуватися все ж в епоху Відродження з середовища вчених, які звернулися до техніки, чи ремісників-самоучок, які прилучилися до науки. Перші інженери - це

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

одночасно художники, архітектори, консультанти, фахівці з сертифікаційних систем, артилерії і цивільного будівництва, алхіміки і лікарі, математики та винахідники.

В епоху Відродження з'являється і перша технічна література нового типу: енциклопедії технічного знання, трактати та інженерно-мистецькі роздуми. Крім того, змінюється ставлення до винахідництва, підвищується соціальний статус технічного фахівця, архітектора.

Завершальний етап становлення інженерної професії пов'язаний з епохою машинного виробництва і постійного використання в ньому наукових знань.

XVIII і XIX ст. характеризуються "ланцюговою реакцією" технічних та інженерних винаходів. Приміром, Д. Папен винайшов паровий котел із запобіжним клапаном, запропонував конструкцію відцентрового насоса, сконструював кілька машин для підйому води, піч для плавки скла і т.д. І.П. Кулібін розробив декілька проектів 300-метрового арочного моста через р. Неву з дерев'яними гратчастими фермами, побудував і випробував велику модель такого моста, вперше в практиці мостобудування показавши можливість моделювання мостових конструкцій, сконструював ліхтар-прожектор, річкове "машинне" судно з двигуном та ін. І.І. Плазунів сконструював багатоциліндровий паро-атмосферний двигун з об'єднанням роботи циліндрів на один загальний вал. Б. Франклін придумав громовідвід. Р.А. Реомюр виготовив спиртової термометр. А.Г. Белл створив телеграф і телефон. Р. Дизель винайшов двигун внутрішнього згоряння. Н.І. Кибальчич вперше замислився про створення абсолютно нового ракетно-динамічного апарату, прообразу сучасних пілотованих ракет, запропонувавши управляти ракетою шляхом зміни нахилу двигуна, і розробив систему стійкості апарату.

На відміну від багатьох інших професій, інженерна професія вимагає цілісного уявлення про об'єкт проектування, вимагає володіння і формально-логічним і образним мисленням, знання мови формул і мови креслень і схем, поєднання наукової і художньої стилів мислення. Інженерія відноситься до такої сфери діяльності людини, в якій представляються логічне та образне мислення. Гармонійна взаємодія цих типів мислення це вся сутність інженерного мислення. Професія інженера, вимагає креативності та в деякій мірі мистецтва. Мистецтво в інженерії потрібно для того щоб, кожен зміг відобразити свою індивідуальність[5].

Професійні спільноти інженерів виконують такі функції:

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

---

1) дослідницьку - заохочують науково-технічні дослідження та інженерні розробки;

2) освітню - стимулюють дослідження цікавить їх проблематики в школах і вузах, складають програми для курсів, мають представництво у керівництві університетів або інститутів і т.д.;

3) кваліфікаційну - присвоюють звання інженера практикам, видають кваліфікаційні листи пройшли курс навчання та склали іспити даної асоціації.

Інженерне мислення - це спеціальне, професійне мислення, спрямоване на розробку, створення на експлуатацію нової високопродуктивної, надійної, безпечної і естетичної техніки, на розробку і впровадження прогресивної технології, на підвищення якості продукції та рівня організації виробництва.

Головне в інженерному мисленні - рішення конкретних техніко-технологічних, виробничих і організаційно-управлінських проблем і завдань за допомогою технічних засобів, висування і впровадження інновацій для досягнення найбільш економічних, ефективних і якісних результатів, а також для гуманізації виробництва і праці, техніки і технології[2].

В.Г. Горохов вважає, що протягом століть сформувалися три основні особливості інженерного мислення: художня, практична (або технологічна) і наукова. Він підкреслює, що сучасне інженерне мислення глибоко науково.

А.І. Ракитов виявив такі ознаки, що відрізняють розвинене інженерне мислення від мислення перед інженерного:

- воно формується на машинній основі, як мислення з приводу конструювання, створення машин;
- воно раціонально, виражається в загальнодоступній формі;
- має тенденцію до формалізації і стандартизації, спирається не тільки на експериментальну базу, а й на теорію;
- систематично формується професійними інженерними дисциплінами, економічною рентабельністю;
- має тенденцію до універсалізації та розповсюдження на всі сфери людського життя.

У структуру інженерного мислення входять раціональний, чуттєво-емоційний і аксіологічний елементи, пам'ять, уява, здібності, фантазія, професійна самосвідомість та ін.. Зрозуміло, що раціональну, теоретичну і методологічну основу, складають знання, насамперед

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

технічні, технологічні, природничі, інженерні, проте зараз все більше місце в ньому займають і соціально-гуманітарні знання.

Творчий потенціал характеризує інженерне дарування з точки зору його динаміки, перспектив його розвитку. Інженеру необхідно завжди бути налаштованим на "випереджальну хвилю", підтримувати в собі стан творчої напруги, інакше він ризикує швидко відстати від вимог професії. Фокусуючи в собі тенденції розвитку науки і техніки, суспільного виробництва і технологій, інженер "попутно" удосконалює свої професійні обдарування [6].

Інженерне мислення, як і творчий потенціал, що не зводиться до якогось одного рівня мета системи ділових якостей фахівця. Це вид пізнавальної діяльності, спрямованої на вивчення і освоєння закономірностей техніки і технології. Головне в інженерному мисленні – вирішення конкретних, висунутих виробництвом завдань, причому рішення, що дає найбільш економічний, ефективний, якісний і, головне, витончений результат.

Останнім часом значна частина технічних і технологічних інновацій, є втіленням нових наукових результатів. Різке збільшення впливу науки і техніки на розвиток суспільства, поява глобальних проблем, пов'язаних із зростанням продуктивних сил, кількості людей на планеті, можливостей сучасної техніки і технології, привели до формування нового інженерного мислення, основою якого є ціннісні установки особистості і суспільства, в інженерної діяльності. Незважаючи на різноманіття галузей техніки та інженерних спеціальностей, є щось спільне, що об'єднує всі види інженерної діяльності це техніка, спрямована на практичну користь.

Не менш важливим є вміння майбутніх і працюючих інженерів, використовувати у професійній діяльності гуманістичні критерії, системний розгляд поставлених перед ними завдань, що включає всі основні аспекти застосування розроблених виробів, їх екологічні, соціальні та інші наслідки.

Більшу частину інтелектуального потенціалу інженера, складають наукові знання, в рамках яких узагальнюються дані досвіду. Звичайно, зовсім не обов'язково мати розвинену наукову теорію для конструювання і виготовлення простих технічних засобів. Але складну сучасну техніку без застосування наукових знань створити неможливо. Так, без використання досягнень фізики напівпровідників, неможливо створити електронний годинник, а без знання електроніки, інформатики та ще цілого комплексу

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

наук неможливо створити обчислювальну машину. Ці обставини визначають місце інженерії і сам характер цієї діяльності.

Сфера існування інженерії займає проміжне положення між теорією і практикою, робота інженера є розумовою працею у сфері матеріального виробництва. Загалом, завдання кожного інженера є розуміння мети завдання, вимог і обмежень щодо очікуваного результату або продукту. Зазвичай не є достатнім довільне проектування та виконання, необхідно враховувати додаткові умови. Це може бути пов'язано з вимогами якості, наявності сировини, енергоємності рішень, технічних чи фізичних обмежень і можливості вносити зміни в існуючі рішення, простота виготовлення, реалізації та обслуговування. Тільки враховуючи всі потенційні потреби користувачів, технологічні та економічні обмеження, інженер може приступити до розробки та виконання отриманого завдання. Люди, які постійно і професійно займаються інженерією, називаються інженерами.

Інженери застосовують свої наукові знання для знаходження відповідного рішення проблеми або для створення удосконалень. Вирішальне і унікальне завдання інженерів полягає в розумінні та інтерпретації обмежень проекту для здійснення успішного результату. Як правило, недостатньо створити успішний продукт, він повинен відповідати подальшим вимогам. При вирішенні поставлених завдань інженер, як правило, знаходить кілька можливих рішень. Тому потрібно оцінювати вирішення проблем з точки зору їх придатності, безпеки і економіки, і на цій основі вибирати рішення, які найкращим чином відповідають початковим вимогам. Створення відповідної математичної моделі, яка дозволяє проаналізувати і протестувати можливі рішення, як правило, є незамінним інструментом для інженерів [4].

Для сучасної інженерної діяльності характерна глибока диференціація по різних галузях і функціях, яка привела до розділення її на цілий ряд взаємозв'язаних видів діяльності і що виконують їх кооперантів. Така диференціація стала можливою, проте, далеко не відразу. Складна кооперація різних видів інженерної діяльності складалася поступово. На перших етапах свого професійного розвитку інженерна діяльність була орієнтована на вживання знань природних наук (головним чином, фізики), а також математики, і включала винахідництво, конструювання дослідного зразка і розробку технології виготовлення нової технічної системи.

Інженерна діяльність, що спочатку виконується винахідниками, конструкторами і технологами, тісно пов'язана з технічною діяльністю (її

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

виконують на виробництві техніки, майстри і робітники), яка стає виконавською по відношенню до інженерної діяльності.

Шляхом винахідницької діяльності на підставі наукових знань і технічних винаходів заново створюються нові принципи дії, способи реалізації цих принципів, конструкції технічних систем або окремих їх компонентів. Складності у виготовленні, конструюванні і технічному обслуговуванні, а також необхідність створення технічних систем, все або деякі компоненти яких принципово відмінні від тих, що існують, стимулюють виробництво особливого продукту, що об'єктивувався у вигляді патентів, авторських свідоцтв, винаходів і так далі. Останні мають, як правило, широку сферу вживання, що виходить за межі одичного акту інженерної діяльності і використовуються як вихідний матеріал при конструюванні і виготовленні технічних систем.

Зразки такого роду діяльності продемонстрували багато вчених - дослідників природи, удосконалюючи конструкцію експериментальної техніки, розробляючи і проводячи нові експерименти. Наприклад, Гук винайшов мікроскоп, Герц нову апаратуру для реєстрації і здобуття електромагнітних хвиль. Гюйгенс придумав конструкцію годинника, яка здійснила рух центру тяжіння маятника по циклоїді, - так, щоб час його гойдання не залежав від величини розмаху. Ньютон винайшов телескоп абсолютно нової конструкції.

Процес інженерної діяльності починається з формування потреби в штучному механізмі або процесі. Вивчивши цю потребу, інженер повинен сформулювати задум рішення, якому необхідно надати певну форму проекту. Проект потрібний, щоб задум інженера, який існує як ідея, став зрозумілим іншим людям. Проект надалі втілюється в реальність за допомогою будівельних матеріалів. При вирішенні завдання, інженер може використовувати вже напрацьовані рішення. Зокрема, широке поширення з найбільш ранніх часів отримало типове проектування. Однак для нетривіальних завдань стандартних рішень недостатньо. У таких випадках можна говорити про інженерну справу як про «інженерне мистецтво», коли застосовуючи спеціалізовані знання, інженер повинен створити об'єкт, придумати спосіб, яких ще раніше не існувало. Професійне мислення інженера представляє складний психічний процес, який, як і будь-яке мистецтво, важко піддається формалізації.

Інженери, щоб відповідати своєму центральному місцю в сучасному виробництві і по-справжньому професійно виконувати свої функції, повинні мати творче мислення і займатися інноваційною

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

діяльністю. Для підвищення творчої активності інженерів, передбачено їх участь у науково-технічних конференціях, на яких обговорюються питання стану та перспективи розвитку виробництва, науки, техніки, технології та інженерної справи на сучасному етапі. Найважливішим для кожного фахівця є усвідомлення того факту, що в сучасних умовах не можна отримати на початку життя освіту, на основі якої можна працювати все життя. Сучасна людина повинна вчитися все життя, тільки в цьому випадку він може не відстати від розвитку своєї галузі діяльності.

В даний час часто говориться про кризу інженерії. Дослідники називають щонайменше чотири області такої кризи:

- 1) поглинання інженерії нетрадиційним проектуванням;
- 2) поглинання інженерії технології;
- 3) усвідомлення негативних наслідків інженерної діяльності;
- 4) криза традиційної науково-технічної картини світу.

Зараз практично потрібна нова, некласична інженерія, що носить комплексний характер і має соціотехнічну спрямованість.

Основний шлях виходу з кризи інженерії полягає в її гуманізацію цілеспрямованому обліку її "людського виміру" і соціокультурних підстав. У силу цього найбільш перспективним є соціотехнічне, гуманітарне проектування.

Становлення інженерної діяльності як один з найважливіших видів трудової діяльності пов'язано з появою мануфактурного і машинного виробництва. В середні віки ще не існувала інженерна діяльність в сучасному розумінні, а була, швидше, технічна діяльність, органічно пов'язана з ремісничою організацією виробництва.

Інженерна діяльність як професія пов'язана з регулярним живанням наукових знань в технічній практиці. Вона формується, починаючи з епохи Відродження. На перших порах ціннісні орієнтації цієї діяльності ще тісно пов'язані з цінностями ремісничої технічної практики.

Роль інженера в сучасному суспільстві велика і є дуже перспективною на сьогоднішній день. У останнє десятиліття поняття "інженер" в значній мірі втратило винахідливу сторону, яка для нього характерна. Адже само слово "інженер" з французького позначає людину, здібну до створення чогось нового і досконалого. У сучасних умовах функції інженера стають відповідальнішими і навіть творчими, через минулі зміни, це слово знов набуває свого сенсу і силу.

Можливості інженера для творчої наукової діяльності розширюються і можуть перетворювати науку на продуктивну силу

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

суспільства для підвищення продуктивності праці і якості продукції у сфері матеріального виробництва.

А ось якщо говорити за інженерно-психологічне проектування, то найвизначніше, тут здійснюється проектування людської діяльності (у людино-машинних системах). У інженерно-психологічному проектуванні спочатку людські чинники розглядалися лише поряд з машинними компонентами і навіть як підлеглі ним. У цьому плані воно було спочатку лише частиною системотехнічного проектування.

На сучасному етапі розвитку йдеться про проектуванні людської діяльності, в яку включені машинні засоби. В даний час в інженерно-психологічному проектуванні можна виділити три основні установки: системотехнічна, інженерно-психологічна і соціотехнічна.

У першому випадку суто технічний підхід превалює над гуманітарним. Згідно системотехнічної точці зору, машинне функціонування, індивідуальна діяльність людини і діяльність колективу людей можуть бути адекватно описані за допомогою одних і тих же схем і методів, які створювалися для опису функціонування машини. У соціотехнічному проектуванні об'єктом проектування стає колективна людська діяльність, тому воно неминуче повинне орієнтуватися на соціальну проблематику як на ту, що визначає. Об'єктна ж область інженерно-психологічного проектування обмежується індивідуальними аспектами діяльності. Таким чином, інженерно-психологічним проектуванням є проміжний варіант між системотехнічним і соціотехнічним проектуванням[1].

Висновки: Як висновок можна сказати, що інженер це невід'ємна частина нашого життя в цілому. Кожен з нас в якійсь мірі інженер, будь то дитя який грає в пісочниці і будує за допомогою “зрядь праці” башти і будиночки, будь то старшокласник, якому н уроці праці здали змайструвати шпаківню, або навіть жінка, яка хоче повісити ту ж картину, вона користується знаряддям праці і вважається “маленьким інженером”. Інженер і інженерна діяльність набагато спрощує і оптимізує наше з вами життя, тим самим роблячи її комфортній і зручній. Без інженера, наше життя перейде в існування і стане дуже складною в контексті виживання. Ми просто перейдемо в первісну общину і станемо безпорадними, до тих пір, поки люди знову не навчаться користуватися і правильно застосовувати те або інше знаряддя праці, не говорячи вже про складні механізми. Люди – це частина інженерної діяльності і навпаки, так би мовити «інь» не може існувати без «янь». Так і ми не можемо жити без комфортної і полегшуючої нам буття, різних винаходів.

Список літератури: 1. Головачев А.С., Скаржинский М.И. Эффективность инженерного труда. – М., 1988. 2. Косяков А., Свит У.Н., Бимер С.М., переводчик: Батоврин В. Системная инженерия. Принципы и практика, издательство ДМК Пресс 2014 – 624 с. 3. Крыштановская О.В. Инженеры: Становление и развитие профессиональной группы / отв. ред. Ф.Р. Филиппов. — М.: Наука, 1989. — 144 с. 4. Ракитов А.И. Принципы научного мышления. М., Политиздат, 1975. - 143 с. 5. Розин В.М. Эволюция инженерной и проектной деятельности и мысли. Инженерия: становление, развитие, типология. Издательство: Ленанд 2014 – 200 с. 6. В.С.Степин, В.Г.Горохов, М.А.Розов. Учебник. Философия науки и техники.

References: 1. Golovachev A.S., Skarzhinskij M.I. Jefferktivnost' inzhenernogo truda. – M., 1988. 2. Kosjakov A., Svit U.N., Bimer S.M., perevodchik: Batovrin V. Sistemnaja inzhenerija. Principy i praktika, izdatel'stvo DMK Press 2014 – 624 s. 3. Kryshtanovskaja O.V. Inzhenery: Stanovlenie i razvitie professional'noj grupy / отв. red. F.R. Filippov. — M.: Nauka, 1989. — 144 s. 4. Rakitov A.I. Principy nauchnogo myshlenija. M., Politizdat, 1975. - 143 s. 5. Rozin V.M. Jevoljucija inzhenernoj i proektnoj dejatel'nosti i mysli. Inzhenerija: stanovlenie, razvitie, tipologija. Izdatel'stvo: Lenand 2014 – 200 s. 6. V.S.Stepin, V.G.Gorohov, M.A.Rozov. Textbook. Philosophy of science and technology.

Хавіна І.В., Праженік А.В.

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІНЖЕНЕРА.

У статі аналізуються етапи становлення та розвитку інженера як професійного діяча. Розглядається роль інженера на сучасному ринку праці. Детально розглядається та аналізується інженерне мислення та його відмінності від мислення інших фахівців.

Ключові слова: професійна діяльність, інженер, мислення.

Khavina I., Prazhenik A.

PROFESSIONAL EXPERIENCE ENGINEER.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ
СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

The article analyzes the stages of formation and development of the engineer as a professional figure. The role of the engineer in today's job market. We considered in detail and analyze the engineering thinking and how it differs from the thinking of other specialists.

Keywords: professional activity, an engineer, thinking.

Хавина И.В., Праженик А.В.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИНЖЕНЕРА.

В статье анализируются этапы становления и развития инженера как профессионального деятеля. Рассматривается роль инженера на современном рынке труда. Подробно рассматривается и анализируется инженерное мышление и его отличия от мышления других специалистов.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, инженер, мышление.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

IV РОЗДІЛ
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

УДК 159.923.2:378

Ардашева. А. В., Попова Г.В
г. Харьков, Украина

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА СТОРИТЕЛЛИНГА В ОБЩЕНИИ

Актуальность проблемы. Сложность и многоплановость процессов общения в современном обществе требует от человека значительных ресурсов, связанных с управлением впечатлением о себе. На наш взгляд актуальным является рассмотрение психологических закономерностей применения нарративных инструментов личной самопрезентации в деловом общении в среде технических специалистов. Специалисты в технических сферах традиционно считают второстепенными вопросы личной коммуникации (в том числе самоподачи) по сравнению с предметными рабочими проблемами. Однако общественная практика функционирования личности в организации доказывает важность коммуникативной компетентности личности в любой сфере профессиональной деятельности. В процессе обучения в Вузе необходимо целенаправленно формировать у будущего профессионала не только техническую, но и социальную компетентность, в частности умение самоподачи. Среди нарративных инструментов самоподачи – сторителлинг как метод влияния на собеседника.

Цель статьи – исследовать возможности сторителлинга в общении среди студентов инженерных специальностей.

Обзор литературы. Существует большое количество исследований, посвященных феноменам коммуникативной самопрезентации. Данную проблему разрабатывают В. Н. Чикер, О. А. Пикулева, В. Н. Панферов, В. В. Хороших, А. А. Бодалев, В. Н. Куницына, Е. В. Сидоренко, Ю. Н. Емельянов, Ю. С. Крижанская и др. В последнее десятилетие ученые рассматривают такой феномен общения как нарративную практику. Нарративная практика в виде рассказывания личных историй (сторителлинг) может быть рассмотрена как инструментальный компонент самопрезентации. Истории человека

формируют его имидж, который говорит не только о его внешнем облике, но о и внутреннем мире. Сторителлинг – это метод донесения информации путем рассказывания поучительной, смешной или трогательной истории с реальными или вымышленными героями, его используют для того, чтобы достичь определенной цели, повлиять на собеседника, дать информацию о себе. Вероятно, мы неоднократно были свидетелями того, как лидер организации использует метод сторителлинга для мотивации сотрудников к деятельности. [1, 2]

Период студенчества представляет собой важный этап вхождения личности в мир делового взаимодействия. Поступая в высшее учебное заведение, человек попадает в новую социальную среду, и становится частью студенческого коллектива и коллектива Вуза. Этот период позволяет студенту обогатить свой социальный опыт в сфере построения межличностных взаимодействий. Студенты часто, даже вне учебного времени общаются друг с другом. При этом сам процесс общения может быть как формальным, деловым, так и неформальным. У студентов в начале обучения в Вузе преобладает именно неформальное общение. По мере продвижения в обучении в жизни студента возникает изменение соотношения неформального и формального общения в сторону формального взаимодействия на деловом уровне, которое ограничивается служебными и социальными статусами людей. В студенческом возрасте закладывается стиль общения во всех сферах жизни (в частности и в деловом общении), развивается коммуникативная компетентность в целом. Коммуникативная компетентность — это способность устанавливать и поддерживать необходимые контакты с другими людьми. В состав компетентности включают совокупность знаний, умений и навыков, обеспечивающих эффективное общение [3, 4].

Изложение основного материала.

В период студенчества активно развивается и формируется профессиональная коммуникативная компетентность – это сложное психологическое образование, которое формируется на базе социального интеллекта в условиях конкретной профессиональной деятельности. Это можно представить в виде системы важных для работника отношений, знаний, умений и навыков в системе профессионального общения. Студенты в период обучения в Вузе могут активно приобретать инструменты коммуникативного воздействия и самоподачи, в том числе инструменты нарративной практики в виде сторителлинга.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Как студенты могут использовать сторителлинг? Студенты могут использовать сторителлинг для:

- установления контакта с людьми;
- влияния на слушателя;
- самопрезентации;
- мотивации и самомотивации;
- обучения.

Однако, довольно часто студент не придает значения своим личным историям, фрагментарно осознает их роль в деловом взаимодействии. Об этом свидетельствуют результаты анкетирования, проведенного нами среди студентов инженерных специальностей НТУ «ХПИ».

В анкетировании приняло участие 10 студентов инженерных специальностей НТУ «ХПИ». Результаты приведены в Таблицах 1- 3.

Таблица 1 Частота использования историй для влияния на партнера по деловому взаимодействию

Частота использования историй	%
Часто	20
Редко	50
Никогда	30

По приведенным данным можем сделать вывод, что большинство испытуемых в той или иной степени используют истории для влияния на собеседника: 20 – часто, 50% - редко. Однако есть и такие (30 %), которые не осознают этого. Можем предположить, что только некоторые респонденты достаточно осознано, влияют на партнера по деловому общению с помощью историй, а большинство (80%) это делают гораздо менее осознанно, либо вообще не придают этому значения.

Таким образом, в анкетировании студентов НТУ «ХПИ» выявилось, что они используют рассказывание историй спонтанно, не связывают их с понятием «деловое взаимодействие».

Еще одним направлением исследования роли сторителлинга в общении и жизни студентов явился контент-анализ историй, которые студенты размещают на своих страницах в социальных сетях. Было проанализировано 10 страниц. Результаты приведены в Таблице 2.

**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ**

Таблиця 2 Соотношение разных видов историй, которые размещены на личных страницах студентов в социальных сетях

Вид историй	%
Истории типа «Кто я»	10
Истории, объясняющие «Зачем я здесь»	0
Истории о «вїденнї» (понимании проблемы, ситуации)	30
Поучительные истории	20
Истории, демонстрирующие «Ценности в действии» - что такое "хорошо" и "плохо"	30
Истории, говорящие о том, что «Я знаю, о чем вы думаете»	10

По данным контент-анализа мы можем сделать вывод, что студенты в социальных сетях наиболее часто обращаются к историям, демонстрирующим «Ценности в действии» - что такое "хорошо" и "плохо" (30%) и истории о «вїденнї» (понимании проблемы, ситуации) (30%), а также поучительные истории (20%). Гораздо в меньшей степени их интересуют истории типа «Кто я» (10%) и истории говорящие о том, что «Я знаю, о чем вы думаете» (10%) и не интересуют истории объясняющие «Зачем я здесь» (0%).

Результаты анализа анкетирования по поводу того, какие истории воспринимаются студентами, как повлиявшие на них, приведены в таблице 3.

Таблиця 3 Процентное соотношение разных видов историй, которые повлияли на студентов

Вид историй	%
Истории типа «Кто я»	0
Истории, объясняющие «Зачем я здесь»	0
Истории о «вїденнї» (понимании проблемы, ситуации)	0
Поучительные истории	80
Истории, демонстрирующие «Ценности в действии» - что такое "хорошо" и "плохо"	20
Истории, говорящие о том, что «Я знаю, о чем вы думаете»	0

По данным из таблицы мы можем сделать вывод, что на студентов чаще всего влияют поучительные истории (80%) и истории, демонстрирующие «Ценности в действии» - что такое "хорошо" и "плохо"

(20%). И реже влияют истории: типа «Кто Я» (0%); истории, объясняющие «Зачем я здесь» (0%); истории о «вѣдении» (понимании проблемы, ситуации) (0%); истории, говорящие о том, что «Я знаю, о чем вы думаете» (0%).

Из приведенных данных видно, что студенты в меньшей степени используют истории, однако на них сильно влияют истории демонстрирующие «Ценности в действии» - что такое "хорошо" и "плохо" и поучительные истории, так как этот возраст сенситивен к формированию жизненных ценностей. В дальнейшем развивая и используя этот метод можно повысить успеваемость и желание студентов учиться. А также этот метод является одним из перспективных направлений для развития коммуникативной и профессиональной компетентности.

Список литературы: 1. *Психология* / [Бреннер А. И., Вансовская Л. И., Коваленко М. И. и др.]; под ред. А. А. Крылова. – [2-е изд.]. – СПб.: Питер, 1998. – 378 с. 2. *Бороздина Г.В.* Психология делового общения: учебное пособие / Г.В. Бороздина. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 224 с. 3. *Попова Г. В.* Прагнення студентів технічного ВНЗ до особистісно-професійного самовдосконалення. / Г. В. Попова // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди. Серія «Психологія». – Вип. 30. – 2009. – С. 244-254. 4. *Романовський О. Г.* Мовна компетенція як складова формування особистості управлінця XXI століття / О. Г. Романовський, І. В. Полянська, В. Ф. Шевченко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л. Л. Тovaжнянський, О. Г. Романовський. – Харків : НТУ "ХПИ", 2011. – Вип. 28 (32). – С. 3-9.

Bibliography (transliterated): 1. *Psihologija* / [Brenner A. I, Vansovskaya L. I., Kovalenko M. I. i dr.]; pod red. A. A. Kryilova. - [2-e izd.]. - SPb.: Peter, 1998. - 378 s. 2. *Borozdina G.V.* (2006) Psihologiya delovogo obscheniya: uchebnoe posobie [Psychology of business communication: Textbook], INFRA-M, Moscow, Russia. 3. *Popova H.V.* (2009) Prahnennya studentiv tekhnichnoho VNZ do osobystistno-profesiynoho samovdoskonalennya [Aspiration of technical universities students to personal and professional self-improvement] Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. H.S. Skovorody. Seriya «Psyhholohiya», vol. 30. – pp. 244-254. 4. *Romanovs'kyy O.H.* (2011) Movna kompetentsiya yak skladova formuvannya osobystosti upravlintsya XXI stolittya / O.H. Romanovs'kyy,

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

I.V. Polyans'ka, V.F. Shevchenko [Language competence as a part of identity formation of the XXI century manager] Problemy ta perspektyvy formuvannya natsional'noyi humanitarno-tekhnichnoyi elity : zb. nauk. pr. / red. L.L. Tovazhnyans'kuu, O.H. Romanovs'kuu. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2011. – Vyp. 28 (32). – S. 3-9.

Ардашева Г. В., Попова Г. В.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ СТОРИТЕЛЛІНГА У
СПІЛКУВАННІ

Стаття присвячена знайомству з методом сторітеллінга. Розгляду для чого корисний цей метод і як його застосовують в спілкуванні, чи використовують його студенти інженерних спеціальностей. А також дослідженню того які історії читають студенти в соціальних мережах і які історії на них впливають.

Ключові слова: нарративна практика, сторітеллінг, самопрезентація, формальне та неформальне спілкування, комунікативна компетентність, студенти інженерних спеціальностей.

Ardasheva A., Popova G.

APPLICATION OF STORYTELLING IN COMMUNICATING

The article is devoted to the method of storytelling. Consider, for what and how to use in communicating how it is used, students of engineering specialties. As well as the study of what the students are reading stories on social networks and what stories they are affected.

Keywords: narrative practice, storytelling, self-presentation, formal and informal communication, communicative competence, the students of engineering specialties.

Ардашева А. В., Попова Г. В.

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА СТОРИТЕЛЛІНГА В ОБЩЕНИИ

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Стаття посвящена методу сторителлінга. Розглянуто для чого і як використовують в общении, як используют его студенты инженерных специальностей. А также исследованию того какие истории читают студенты в социальных сетях и какие истории на них влияют.

Ключевые слова: нарративная практика, сторителлинг, самопрезентация, формальное и неформальное общение, коммуникативная компетентность, студенты инженерных специальностей.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 159.9

*Гащенко О.О., Попова Г.В.
м. Харків, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЙНА ГРА ЯК МЕТОД ВПЛИВУ НА ЦІННІСНУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність проблеми. У сучасних умовах значно розширилися можливості професійно орієнтованої взаємодії викладача та студента, завдяки новим формам організації навчальної діяльності – використанню інтерактивних методів навчання у ВУЗі таких, як ділові ігри, тренінги, кейс-стаді, дискусії тощо. Для них притаманна постійна взаємодія, учасники якої знаходяться в режимі безперервного діалогу, бесіди. Ці заходи орієнтовані на взаємовідносини студентів як з викладачами, так і один з одним, так і з предметною областю. Причому домінуючу позицію можуть та повинні займати саме студенти, роль викладача зводиться до спрямування їх роботи на досягнення основних цілей ігрового заняття. Результати багатьох досліджень підтвердили, що використання інтерактивних методів є дуже ефективним шляхом навчання, який сприятиме оптимальному засвоєнню нового і закріпленню старого матеріалу. Якщо студенти стають суб'єктами навчального процесу, вони можуть легше розуміти і запам'ятовувати те, що вчать. [1].

Розвиваюча функція гри є дуже актуальною для Вузів, де відбувається не тільки навчання, але і розвиток особистості студента. Можемо констатувати, що ігри, що пов'язані з навчанням, вже поступово

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

зайняли своє місце в навчальному процесі Вузів. Але ігри розвивальні, що впливають на усвідомлення важливих особистісних проявів, паттернів щодо прийняття рішень і т.п., ще не є розповсюдженими, а тільки з'являються на педагогічному горизонті. Такими є трансформаційні ігри.

Мета статті – проаналізувати можливість трансформаційної гри як інтерактивного методу навчання та розвитку у Вузі.

Обзор науково-практичних підходів до проблеми.

Трансформаційні гри (ТІ) є настільними психологічними іграми. Одна з перших широко відомих ТІ - настільна гра, яка була розроблена в духовній громаді Фіндхорн в Північній Шотландії. Вона бере свій початок з ігор буддистських ченців, в яких вони символічно рухалися по життєвому шляху у вигляді мандали від страждань до просвітління. У громаді Фіндхорн цю гру пристосували до умов західних жителів і тепер люди з різних країн світу отримали можливість трансформувати свою свідомість, щоб прийти до наміченої мети. Гра символічно відображає можливість особистості в різних життєвих ситуаціях. [2]

На даному етапі в сучасному суспільстві ТІ набули поширення. З'явилося безліч модифікацій ТІ, наприклад: пов'язаних з бізнесом («Cash Flow» - грошовий потік, коучингова гра «Ціль»), самовизначенням («Шлях до Мрії») і самопізнанням («7 печаток», «Ліла», «Код Крайона» та інш.), про відносини між чоловіком і жінкою (CALIX), конструктор відносин і багато інших. В Одесі виникла Всеукраїнська Національна Асоціація психологічних і трансформаційних ігор. [3]

За нашим досвідом доволі ефективною є ТІ, що моделює для студента його професійне майбутнє та сприяє кар'єрному самовизначенню. Проблема майбутньої кар'єри є важливою для студентів останнього курсу навчання. Чим раніше, адекватніше молода людина орієнтується в питаннях побудови свого професійного життя, тим ефективніше його подальша професійна діяльність. Ми запропонували гру «Кігай» (призначення), що включає аналіз компетенцій студента, його життєвих вмій щодо практичної орієнтації в цілях відносно професійного життя, побудови можливої кар'єри та життя в цілому. [3]

Виклад основного матеріалу. Разом з Поповой Г.В. та Штученко І.Є. ми брали участь у розробці трансформаційної гри. Метою гри є те, що кожен учасник повинен поміркувати для себе, що він готовий віддати заради кар'єри, чого він дійсно хоче мати в своєму житті. [4]

Учасникам надається 30 балів і картки з висловлюваннями щодо категорій: «Здоров'я і молодість», «Совість», «Талант і творчість», «Друзі»,

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

«Особисте життя», «Діти». Гра починається з того, що кожен учасник кидає кубик, але рухатися він почне лише тоді, коли на кубіку випаде не менше «5». Якщо гравець встає на «Шанс», він витягає картку, на якій йому дається одна з кар'єр, він може скористатися шансом чи ні, але при цьому якщо він бере цей шанс, то він повинен розплатитися декількома балами зі своїх категорій. Також учасникам надається можливість поборотися за цей «Шанс» вступивши в «Дуель» - вона полягає в тому, що кожен з учасників на листку паперу пише певну кількість балів, яку він готовий віддати зі своїх категорій, потім одночасно показуючи то кількість балів, яку написали, виграє той, хто віддав більше балів. Також в грі присутні «послання світу» - картки з «Висловлюваннями відомих людей», які варто прочитати, подумати над ними і спробувати пояснити як їх розумієш. Протягом гри надається можливість набрати бонусні бали, ставши на певну позицію та отримавши відповідну картку.

Після гри зі студентами були проведенні бесіди і ми проаналізували їх. Було виділено декілька категорій відповідей:

1. Баланс особистого і професійного – співвідношення енергії на сім'ю, особисті та професійні особливості життя. Були студенти, які зрозуміли, що не будуть надто ризикувати і вибирали, що важливіше все такі сім'я або індивідуальні особливості. Також були студенти, які готові були ризикувати всім аби досягти бажаного результату в професії.

2. Стратегії досягнення – пов'язані з принципами, диференціювання ситуації на допустимі і не допустимі. Був широкий спектр різних ситуацій, студенти обирали для себе стратегії, яким хотіли б слідувати для досягнення бажаного. Деякі з них усвідомлювали, що не готові в тих чи інших ситуаціях йти на ризик або чинити так чи інакше, але були і ті, які були готові "переступити через все і всіх" для своєї професії.

3. Група людей, які боялися ризикувати і в результаті не отримали будь-яких вирашів.

Висновок. Граючи в ПІ, студент може побачити з боку свої стереотипи, усвідомити свої обмежувальні переконання, уявно зустрітися з тими перешкодами, які гальмують його в досягненні мети. Але за рахунок можливості погляду з боку, а також інструментарію гри та фасилітації ведучого (викладача) учасники гри часто можуть усвідомити та уявити, як подолати ті перешкоди, які в житті здавалися абсолютно нездоланими. Гра – це відображення реальності, моделювання проживання різних життєвих ситуацій. Проживши блоки в грі, можна бути готовим подолати їх в житті, так як гра – це настройка підсвідомості.

У перспективі подальших досліджень - можливість проведення кількісного аналізу результатів та подальше дослідження психологічних модифікацій проведення цієї гри.

Список використаної літератури: 1. *Бех І.Д.* Виховання особистості: у 2 кн. Кн.2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с. 2. *Вербицкий А.А.* Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. - М.: Высшая школа, 1991. - 204 с. 3. *Геллер Е.* Трансформационные игры сегодня. Режим эл. доступа: <http://sigmagames.eu/articles/33-articles/457-sigmatgames-geller-transform-igri.html> 4. *Попова Г.В. та Штученко І.Є.* Застосування трансформаційних ігор для кар'єрного самовизначення у студентів вузів. // Бочаровські читання / Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора С.П. Бочарової, 18 березня 2016 року. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – С. 135-138.

Bibliography (transliterated): 1. *Bekh I.D.* Vykhovannya osobystosti: u 2 kn. Kn 2. Osobystisno oriентовanyu pidkhdid: naukovo – praktychni zasady. – K. : lybid, 2003. – 344s. 2. *Verbitskiy A.A.* Aktivnoye obuchyenie v vysshhey shkole : kontekstyyu podkhdod – M. : Vysshayay shkola, 1991. – 204s. 3. *Geller E.* Transformatsyonnyey igry segodnyay. Ryezhyim el. Dostupa : <http://sigmagames.eu/articles/33-articles/457-sigmatgames-geller-transform-igri.html> 4. *Popova G. V. Ta Shtuchenko I. E.* Zastosuvannya transformatsiynykh ihor dlya kar'yernoho samovyznachennya u studentiv vuziv.// Bocharovsk'ki chytannya/Materialy naukovo – praktychnoyi konferentsiyi, prysvyachenayi pam'yati profesora S.P. Bocharovoyi, 18 bereznaya 2016 roku. – Kharkiv : Kharkivs'kyu natsional'nyy universytet vnutrishnikh sprav, 2016. – s. 136-138

Гашенко О.О., Попова Г.В.

ТРАНСФОРМАЦІЙНА ГРА ЯК МЕТОД ВПЛИВУ НА ЦІННІСНУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ.

Стаття присвячена : функціям інтерактивних форм навчання у Вузі. Розглядаються можливості трансформаційної гри, що сприяють розвитку особистості студента та усвідомленню ним професійного майбутнього, його кар'єрному самовизначенню.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, трансформаційна гра, кар'єрне самовизначення студентів.

Gashenko O. Popova G.

TRANSFORMATIONAL GAME AS A METHOOL OF INFLUENCE
ON THE AXIOLOGIKAL SPHERE OF PERSONOLITY.

The article is: function of interactive learning at the university. In particular transformational game contribute to the development of the personality students and professional awareness of his future career self-determination.

Keywords: interactive teaching methods, transformational game, students' career self-determination.

Гашенко Е.А., Попова Г.В.

ТРАНСФОРМАЦИОННАЯ ИГРА КАК МЕТОД ВОЗДЕЙСТВИЯ
НА ЦЕННОСТНУЮ СФЕРУ ЛИЧНОСТИ.

Статья посвящена: функциям интерактивных форм обучения в Вузе. Рассматриваются возможности трансформационных игр, которые способствуют развитию личности студента, осознанию им профессионального будущего, его карьерному самоопределению.

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, трансформационная игра, карьерное самоопределение студентов.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК159

*Квасник О.В., Писаренко В.
м. Харків, Україна*

**ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА
ЗАДОВОЛЕНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-ЛІДЕРІВ В
ЗВ'ЯЗКУ З ОСОБЛИВОСТЯМИ КРИЗОВОГО ПЕРІОДУ**

Актуальність роботи. Важливість дослідження психологічних особливостей криз під час формування особистості студентів-психологів старших курсів підтверджена існуючою необхідністю у них підтримки, спеціальної допомоги в процесі пристосування до складного, спеціалізованого, технологічно орієнтованого майбутнього, що пов'язане з професійним становленням. Це спонукало до проведення експериментального дослідження з виявлення психологічних особливостей криз формування особистості у студентів-психологів старших курсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливо активно проблематика студентського віку піддалася вивченню в останні роки, що знайшло своє відбиття в ряді досліджень, проведених в Україні. У роботі С.О. Колодій розглянуті психологічні механізми і умови формування емоцій у студентів [3]. Н.В. Наумчик розглядає емоційні та поведінкові складові в системі особистісних характеристик студентів, їхній зв'язок з мотивацією, темпераментом і саморегуляцією [4]. С.М. Трусова у своєму дослідженні звертає увагу на негативні сторони і аспекти студентського віку [5]. С.Г. Шебанова пропонує комплексну систему тренінгів спілкування для корекції і профілактики агресивної поведінки в осіб студентського віку [6].

Мета нашого дослідження полягає у визначенні психологічних особливостей криз формування особистості студентів-психологів старших курсів та вивченні способів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Перебіг навчального процесу з його типовими стресами та випробуваннями загострює існуючі в особистості проблеми, нерідко призводячи до кризи, показником якої виступає руйнація життєвих планів з гострим почуттям безсилля власної волі. Крім того, трапляються й такі типові студентські психологічні проблеми як неприйняття свого міжособистісного статусу в групі; конфліктні стосунки з викладачем чи адміністрацією; проблеми самореалізації творчо обдарованих студентів [2].

Розглянемо класифікацію найбільш типових криз, пов'язаних з циклом навчання у вищому навчальному закладі та орієнтовні шляхи виходу із кризової ситуації [1].

1. Криза першого курсу (криза адаптації до умов навчання у вузі).

Ця криза гостріше проявляється, як правило, у приїжджих (частіше – у вихідців з села) і зумовлюється не тільки незвичною

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

ситуацією вузівського навчання, але й незвичністю нового місця проживання, не адаптованістю до умов не лише самостійного життя, але і життя в місті.

Ефективною допомогою у таких випадках, за умови, якщо дитина вчасно звернулася по неї до психолога, може бути психологічний тренінг, в якому беруть участь (крім самих першокурсників) студенти старших курсів, з якими в результаті неофіційного спілкування можна обговорювати питання, що турбують, знаходити вирішення для поставлених проблем.

2. Криза третього курсу (криза середини навчання).

Друга назва цієї кризи – екзистенціональна, адже саме в цей період відбувається переоцінка цінностей. Ця криза найбільш небезпечна за своїми результатами через можливість втрати сенсу життя, що може викликати прагнення до самогубства.

Час, коли вона виникає, є дещо «розмитим» (у деякого вона починається відразу після закінчення адаптаційних процесів, а в інших – тільки на четвертому курсі), так само як і типові прояви цієї кризи.

Проте найбільш поширеною її "симптоматикою" є розчарування – у навчанні загалом, в обраному фасі й у власних перспективах та можливостях. У цей період відбувається справжня втрата сенсу, а насамперед навчання. Закономірним є виникнення у студентів питань "Для чого я вчуся? Навіщо мені вчитися далі?" Проте виникає і загострюється тривога в зв'язку з необхідністю професійної й особисто-сімейної самореалізації.

Профілактика подібних криз (а саме, запобігання занадто гострим проявам такої кризи) пов'язана з формуванням уміння самостійно ставити цілі і приймати рішення. Велику роль у цьому відіграє також минулий досвід взаємодії з реальністю, коли отримати ті чи інші блага можна було лише в результаті боротьби і праці. Саме такий досвід дає змогу цінувати навіть незначні досягнення, більш спокійно переживати розчарування; він також дає звичку систематичного докладання зусиль навіть за умов незначних результатів.

3. Криза п'ятого курсу (криза випускника).

Вищеназвана криза здебільшого має місце уже після закінчення вищого закладу освіти (як правило, за два-три місяці після випускних іспитів).

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Ця криза має певну типову динаміку. Перші її ознаки спостерігаються протягом весняного семестру п'ятого курсу. Вони виявляються у високій напруженості, підвищенні стурбованості, переживанні страху та невпевненості, у загальному відчутті психологічного дискомфорту. Як правило, п'ятикурсник пов'язує цей стан з наближенням захисту дипломної роботи та випускними іспитами. Але це не зовсім так: після закінчення випробувань цей стан не зникає. Причина цієї кризи, пов'язана з найсуттєвішими джерелами страхів юнацького віку.

Загалом, їх можна інтерпретувати як страх власної нереалізованості - насамперед у двох важливих сферах: професійній (соціально-статусній) та сімейно-інтимній. Але кризовий момент може бути пом'якшено частковою реалізацією особистості хоча б в одній з цих сфер.

Допомога студентам з типовими психологічними проблемами передбачає кілька можливих шляхів:

Об'єктивація тривоги та страхів. Цей шлях передбачає насамперед конкретизацію очікування п'ятикурсника щодо ситуації закінчення вчз. Необхідно, щоб розмите і невизначене почуття тривоги та побоювання об'єктивувалося в конкретному страхові: не отримати диплом; не влаштуватися на роботу; опинитися без житла (страх перед злиднями). Щоб ефективно боротися з почуттям страху, необхідно спочатку об'єктивувати коли страх є об'єктивним (пов'язаним, скажімо, з праце влаштуванням), з'являється можливість працювати з ним на раціональному рівні; - систематична десенсибілізація, тобто методика для зменшення негативної напруги, тривоги і страхів до образів, об'єктів або ситуацій, які лякають.

4. Криза відрахування

Ця криза буває спровокована ситуацією невдалого перескладання академзаборгованості і відрахуванням із вищого навчального закладу. Цікавою особливістю названої кризи є те, що про неї частіше розповідають психологу батьки відрахованого студента, а не сам студент.

Сама подія – відрахування з вузу – є тільки чинником, який запускає механізм особистісної кризи, але не є її причиною.

Основним методом допомоги є спілкування з фахівцем, який шляхом віднайдення основної причини кризової ситуації, зорієнтовує

свої сили на вихід із становища, головними серед яких мають бути любов до дитини, чесність з нею, компромісність та відвертість [7].

Для виявлення психологічних особливостей криз формування особистості у студентів психологів старших курсів, а саме: професійної ідентичності (виражається в психологічному відношенні студента до якоїсь професії), задоволеності професією, нами було проведено дослідження за допомогою таких методик: опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (авторська розробка У. С. Родигіної) та спеціальну методику задоволеності професією В. А. Ядова (модифікація Н. В. Кузьміної, А. А. Реана).

Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (авторська розробка У. С. Родигіної) показав, що залежно від результатів, всіх респондентів можна розташувати на перетині двох чинників і виділити чотири типи професійної ідентичності студентів. Розподіл досліджуваних за типами професійної ідентичності студента представлено в таблиці 1.

Тип 1 характеризується активною позицією, що супроводжується позитивними емоціями щодо майбутньої професії. Професійна ідентичність студента є вираженою і активною. Студенти, які дотримуються цієї точки зору, вважають, що професія психолога задовольняє їх потреби і запити, в ній вони бачать своє покликання і спосіб самореалізації. Вони пророкують своє майбутнє так, щоб працювати психологом, ставлять цілі і досягають їх. При першій-ліпшій можливості намагаються набути досвіду практичної психологічної діяльності; читають додаткову психологічну літературу.

Тип 2 характеризується активною позицією, що супроводжується негативними емоціями щодо майбутньої професії. Незважаючи на те, що у студентів, що відносяться до даного типу, присутні негативні емоції щодо цієї професії і всього, що з нею пов'язано, вони прагнуть досягти певних цілей в даній професії і виявляють значну активність в навчально-професійній діяльності. Можна припустити, що існують якісь зовнішні фактори, що спонукають до активності, крім змісту самої майбутньої професії (соціальні зобов'язання, батьківська думка і ін.).

Тип 3 характеризується пасивною позицією, що супроводжується негативними емоціями щодо майбутньої професії. Студенти цього типу вважають, що дана професія не для них, вона не здатна задовольнити їхні потреби, в ній вони не зможуть реалізувати себе. Спостерігається пасивне ставлення до одержуваної професії,

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

присутні негативні емоції щодо професії і всього, що з нею пов'язано. Швидше за все, настало розчарування в ній.

Тип 4 характеризується пасивною позицією, що супроводжується позитивними емоціями щодо майбутньої професії. У студентів даного типу переважають позитивні емоції щодо майбутньої професії, є бажання більшу частину часу проводити, займаючись тим, що пов'язано з професією, але, незважаючи на це, присутнє пасивне ставлення до одержуваної професії. Швидше за все даних студентів можна віднести до категорії «мрійників».

На підтвердження достовірності такої інформації було проведене дослідження серед студентів психологів за методикою У.С. Родигіної на виявлення професійної ідентичності.

Ці типи можна зобразити у вигляді діаграми (рис 1.)

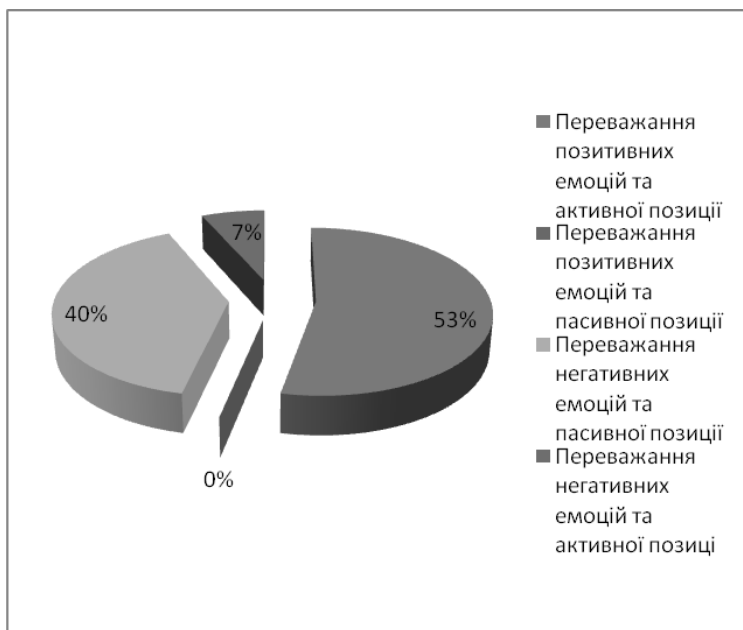

Рисунок 1 - Результати методики Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (авторська розробка У. С. Родигіної)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

З діаграмами видно, що у 53% респондентів переважають позитивні емоції та активна позиція, у 40% переважають негативні емоції та пасивна позиція, у 7% респондентів переважають негативні емоції та активна позиція та переважання позитивних емоцій та пасивної позиції не виявлено ні в кого.

Аналіз результатів за авторською методикою У. С. Родигіної «Опитувальник професійної ідентичності студентів» показав, що студенти, які вважають професію психолога такою, що задовольняє їх потребам і запитам, в ній вони бачать своє покликання і спосіб самореалізації більше, ніж студентів, у яких спостерігається пасивне ставлення до одержуваної професії, присутні негативні емоції щодо професії і всього, що з нею пов'язано і швидше за все, настало розчарування в професії.

На підтвердження правомірності отриманих результатів ми використали методику В.А. Ядова, яка була модифікована Н.В. Кузьміною та А.А. Реаном.

Аналіз результатів за спеціальною методикою задоволеності професією В. А. Ядова (модифікація Н. В.Кузьміної, А. А. Реана) показав, що 87% студентів задоволені своєю майбутньою професією, тобто її сподівання і уявлення збіглися з істинним змістом професії, а у 13% студентів виявлено не задоволеність своєю майбутньою професією, тобто її сподівання і уявлення не збіглися з істинним змістом професії (Рис. 2).

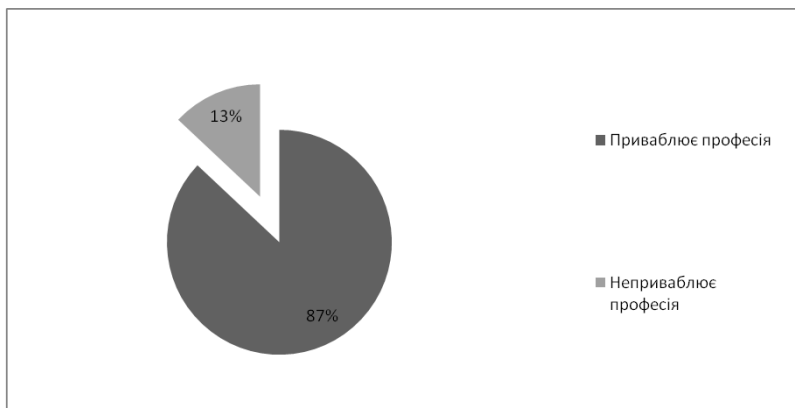

Рисунок 2 Результати спеціальної методики задоволеності професією В. А. Ядова (модифікація Н. В.Кузьміної, А. А. Реана)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

За результатами аналізу спеціальної методики задоволеністю професією В. А. Ядовим (модифікація Н. В.Кузьміної, А. А. Реана) виділилися два фактора, а саме: «Приваблює професія» та «Не приваблює професія».

З результатів методики В. А. Ядова (модифікація Н. В.Кузьміної, А. А. Реана) можна ще виділити структуру значущих чинників.

Таблиця 1 Результати спеціальної методики задоволеності професією В. А. Ядова (модифікація Н. В.Кузьміної, А. А. Реана)

Структуру значущих чинників	Кількість респондентів які відзначили чинник
Робота з людьми	13
Можливість вдосконалення	12
Можливість досягти соціального призначення і поваги	9
Мало оцінюється важливість праці	9
Викликає перевтому	9
Неможливо вдосконалення	1
Не відповідає моїм здібностям	1
Велика зарплата	3
Невеликий робочий день	3

З таблиці видно, що певні чинники, такі як «Робота з людьми», «Можливість вдосконалення» є значущими для фактора задоволеності респондентами своєю професією. Отже, методика є показовою за своїми результатами та демонструє достовірні дані, що дозволяють оцінити рівень задоволеності професією студентів-психологів.

Висновки: Перебіг навчального процесу з його типовими стресами та випробуваннями загострює існуючі в особистості проблеми, нерідко призводячи до кризи, однією з найгостріших є криза третього курсу (криза середини навчання). Вона впливає на професійне становлення.

Аналіз результатів за авторською методикою «Опитувальник професійної ідентичності студентів» показав, що студентів, у яких немає розчарування у професії більше (53%), ніж студентів, у яких настало розчарування в професії (40%).

Аналіз результатів за спеціальної методикою задоволеності професією В. А. Ядова (модифікація Н. В.Кузьміної, А. А. Реана) показав,

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

що більшість (87%) студентів задоволені своєю майбутньою професією, тобто їх сподівання і уявлення збіглися з істинним змістом професії, а у меншій частині (13%) студентів виявлено незадоволеність своєю майбутньою професією, тобто їх сподівання і уявлення не збіглися з істинним змістом професії. В перспективі подальших досліджень вбачається розглянути фактори, що впливають на підвищення рівня задоволеності професією.

Список використаних джерел: 1. *Varban E.O.* Стратегії і прийоми психологічного подолання життєвих криз особистості / *E.O. Varban* – М., 1998. – 255 с. 2. *Doniy V.M.* Життєві кризи особистості / *V.M. Doniy* - К., 1998. – 150с. 3. *Kolotiy H. M.* Психологічне здоров'я підлітків та його оцінка в умовах загальноосвітнього навчального закладу : Автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / *H. M. Kolotiy*; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. - Х., 2003. - 20 с. - укр. 4. *Naumchik, V.N.* Емоції та поведінкові складові в системі особистісних характеристик майбутніх психологів : Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / *H. V. Naumchik*; Ін-т психології АПН України. - К., 2005. - 20 с. - укр. 5. *Trusova S.M.* Соціально-психологічні передумови та профілактика суїцидальної поведінки підлітків і юнацтва : Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / *S. M. Trusova*; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 2000. - 20 с. - укр. 6. *Shebanova S.G.* Психокорекція агресивної поведінки / *S. G. Shebanova* // Педагогіка і психологія. - 1999. - № 3. - С. 15-23. - Бібліогр.: 2 назв. - укр. 7. *Shuxi G.* Возрастные кризисы. Ступени личностного роста. - СПб.: Ювента, 1999.

Reference (transliterated): 1. *Varban E.O.* Strategiyi i priyomi psihologichnogo podolannya zhittєvih kriz osobistosti / *E.O. Varban* – М., 1998. – 255 s. 2. *Doniy V.M.* ZhittєvI krizi osobistosti / *V.M. Doniy* - К., 1998. – 150s. 3. *Kolotiy N. M.* Psihologichne zdorov'ya pidlitkiv ta yogo otsinka v umovah zagalnoosvitnogo navchalnogo zakladu : Avtoref. dis... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / *N. M. Kolotiy*; Hark. nats. un-t Im. V.N.Karazina. - H., 2003. - 20 s. - uкр. 4. *Naumchik, V.N.* Emotsiyi ta povedinkovi skladovi v sistemI osobistisnih karakteristik maybutnih psihologiv : Avtoref. dis... kand. psihol. nauk: 19.00.01 / *N. V. Naumchik*; In-t psihologiyi APN UkraYini. - K., 2005. - 20 s. - uкр. 5. *Trusova S.M.* Sotsialno-psihologichni peredumovi ta profilaktika suYitsidalnoYi povedinki pidlitkiv I yunatstva : Avtoref. dis... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / *S. M. Trusova*; Nats. ped. un-t Im. M.P.Dragomanova. - K., 2000. - 20 s. - uкр. 6. *Shebanova S.G.* Psihokorektsiya agresivnoYi povedinki / *S. G. Shebanova* // Pedagogika I psihologiya. - 1999. - # 3. - S. 15-23. -

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Вісн. 2 назв. - укр. 7. *Shihi G. Vozrastnyie krizisyi. Stupeni lichnostnogo rosta.* - SPb.: Yuventa, 1999.

Квасник О.В., Писаренко В.

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА
ЗАДОВОЛЕНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-ЛІДЕРІВ В ЗВ'ЯЗКУ
З ОСОБЛИВОСТЯМИ КРИЗОВОГО ПЕРІОДУ

Проведено дослідження із визначення рівня задоволеністю професією, та визначення професійної ідентичності. Розкрито кризові періоди студентів, в тому числі психологів.

Наведено шляхи виходу із кризових періодів та способи боротьби зі страхами.

Ключові слова: студенти-психологи, кризові періоди, професійна ідентичність, професія, задоволеність

Kvasnyk O., Pysarenko V.

DETERMINATION OF LEVEL OF PROFESSIONAL IDENTITY
AND SATISFACTION FOR FUTURE PSYCHOLOGISTS-LEADERS IN
CONNECTION WITH FEATURES OF CRISIS PERIOD

A study on determination of level of satisfaction is undertaken by a profession and determinations of professional identity. The crisis periods of students are exposed, including psychologists. Ways over of exit from crisis periods and methods of fight are brought against fears.

Keywords: students-psychologists, crisis periods, professional identity, profession, satisfaction

Квасник О.В., Писаренко В.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ УРОВНЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ИДЕНТИЧНОСТИ И УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ У БУДУЩИХ
ПСИХОЛОГОВ-ЛИДЕРОВ В СВЯЗИ С ОСОБЕННОСТЯМИ
КРИЗИСНОГО ПЕРИОДА

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Проведено дослідження по визначенню рівня задоволеності професією і визначення професійної ідентичності. Розкриті кризові періоди студентів, в тому числі психологів. Приведені шляхи виходу з кризових періодів і способи боротьби со страхами.

Ключевые слова: студенти-психологи, кризові періоди, професійна ідентичність, професія, задоволеність.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 159.01

*Молчанова Н. В., Шаполова В.В.
м. Харків, Україна*

ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Постановка проблеми. На сьогодні темпи виробництва та стан соціально-економічного середовища потребує фахівців з високим потенціалом до самовдосконалення та прагненням до успіху. Успіх у професійній сфері багато у чому залежить від внутрішніх, прихованих резервів людини, часто визначається як потенціал.

В умовах переходу економіки на інноваційну модель розвитку значно зростають роль та значення вищої освіти, яка має забезпечити ринок праці достатньою кількістю висококваліфікованих фахівців, що здатні творчо та професійно діяти, використовуючи для вирішення виробничих завдань технології світового рівня. Вища освіта ставить завдання з підготовки фахівців, що здатні реалізувати усі вимоги до їх професійної компетентності з метою їх самоствердження та самореалізації, від якого залежатиме добробут країни в цілому. Такі фахівці неодмінно володітимуть лідерськими якостями. Для реалізації цього завдання необхідно застосувати ряд методик та технологій, серед яких перспективними вважаються активні методи навчання, зокрема тренінги.

Проблема формування майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах знайшла своє відображення у працях І.Д. Бега, Ж.Б. Богдан, І.А. Зязюна, В.С. Михайличенко, О.Г. Романовського, О.С. Пономарьова,

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Г.О. Солодовник, Н.В. Підбуцької, Г.В. Попової та ін. Стосовно застосування тренінгів для формування особистості лідера існують роботи Мороза В.М., Квасник О.В., Шаполової В.В., А.Є. Книш, Т.В. Гури, Є.В. Воробйової, Н.В. Середи та інших.

Не оминули цю тему увагою і зарубіжні вчені: Е. Богардус, К. Берд, К. Левін, Р. Стогдилл, Е. Хартлі, Дж. Шнейдер та ін.

Розвиток лідерського потенціалу студента вищого навчального закладу не знайшов досить повного відображення в теорії і практиці педагогічної освіти, не вироблені чіткі підходи до створення умов для розвитку лідерського потенціалу в системі вищої професійної освіти. Проте, така потреба існує і її актуальність тільки зростає.

Мета дослідження. З'ясувати значення термінів лідерство та лідерський потенціал та розглянути шляхи його розвитку, довести, що тренінги є одним з найефективніших шляхів у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. З огляду на потребу суспільства у фахівцях з високим лідерським потенціалом, можна констатувати той факт, що бути лідером необхідно для успішного професійного та особистого життя. Якщо ми здатні гідно заявити про себе і вести людей за собою, значить, наша позиція буде виграшною в самих різних ситуаціях - від складання іспиту до проходження співбесіди при прийомі на роботу, від дружньої вечірки до побудови особистих відносин. [5]

Лідер – особистість, за якою всі інші члени групи визнають право брати на себе найвідповідальніші рішення, що стосуються їх інтересів і визначають напрям та характер діяльності більшості оточуючих людей. В даний час під лідером розуміють: а) людина, більш успішна в порівнянні з іншими у будь-якій діяльності; б) спортивна команда, яка набрала більшу кількість перемог або балів; в) корабель, який очолює групу судів, і т. ін.

Формування майбутніх фахівців не можливе без розвитку у них лідерських якостей. Заслужують на увагу значні напрацювання вчених, які розробляються у рамках наукової школи формування особистості майбутнього лідера під керівництвом доктора педагогічних наук, професора О.Г. Романовського. Лідер здійснює певне коло дій, які впливають на групу щонайменше послідовників та вносять зміни в соціокультурний простір. Така діяльність лягла в основу поняття лідерство. Доречною в цьому сенсі є ідея О.С. Пономарьова, який наголошує: «Лідерство є складним індивідуально-суспільним феноменом, соціально-психологічна природа якого достатньо повно вивчена. Це зумовлено тією

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

виключно важливою роллю, яку воно відіграє в процесах життєзабезпечення й розвитку суспільства та соціальних груп різного масштабу і призначення» [9, с. 11].

У соціально-психологічному розумінні лідерство пов'язується з більш-менш організованою групою людей, об'єднаних спільною метою, цінностями, інтересами і т. ін [4]. Згідно уявленням Ж. Блонделя, лідерство і по суті, і по формі є феномен влади. Лідерство - це влада, тому що воно складається в здатності одного або декількох осіб, які перебувають «на вершині», змушувати інших робити те позитивне або негативне, що останні в інших умовах могли б не робити [3]. З точки зору О.Г. Романовського та В.С. Михайличенко «У самому широкому сенсі лідерство можна визначити як здатність впливати на інших людей у напрямку досягнення визначеної мети» [10, с. 514].

Н.В. Підбуцька, досліджуючи проблему лідерства у студентській групі, зазначає: «Студентський вік є сприятливим для формування лідерських якостей, оскільки у цей час відбувається процес життєвого і професійного самовизначення, здійснюється суспільно корисна діяльність, формуються переконання, почуття обов'язку і відповідальності. Враховуючи специфіку навчальної діяльності у вищому навчальному закладі, особливої важливості набуває лідерство в сфері емоційної активності групи, адже експресивний лідер в основному орієнтований не на конкретну мету, а на створення обставин для її досягнення» [8, с. 32-33]. Лідерство є складним процесом групового розвитку, внаслідок якого диференціюється і вдосконалюється групова структура. Лідерство – здатність впливати як на окрему особистість, так і на групу, спрямовуючи зусилля усіх на досягнення цілей організації [1].

Для лідера важливим є відчуття себе, свого «Я». Ми дуже мало знаємо про відчуття себе, найчастіше нас вчать ігнорувати або знецінювати його. І не важливо, як людина його називає для себе: інтуїцією, підсвідомістю або досвідом. Багато з нас добре знають, що потрібно іншим: частіше посміхатися, розмовляти ввічливо і т.п., але часом точно не знають, що дійсно в житті хочуть самі.

Кожен фахівець, що прагне мати успіх на професійному тлі, обов'язково має володіти лідерським потенціалом. Сьогодні відомо декілька способів його розвитку, серед яких і застосування активних методів навчання.

Розвиток лідерського потенціалу керівника, на нашу думку, повинен включати розвиток здатності мати і сприймати внутрішні сигнали,

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

знати, що йому подобається, а що ні, що хочеться в даний момент, а що небажано, що приємно, а що не дуже. Людина, яка не отримує цих сигналів зсередини, цих голосів свого істинного «Я», змушена шукати зовнішні опори для керівництва, що мало сумісно з лідерством. Досвід є основним ресурсом розвитку лідерського потенціалу та активним компонентом реального знання. Реальне знання - це знання власного досвіду, а не інформації [7].

На нашу думку, питання: «Як розвинути лідерський потенціал?» - займає важливе місце в сучасному світі. Відповідь можна сформулювати приблизно так: «шлях лідера» - це одночасно робота в наступних чотирьох напрямках:

1. Розвиток рис особистості – впевненість в собі, цілеспрямованість, емоційний інтелект, стресостійкість тощо;
2. Удосконалювання ключових навичок - навички комунікації і самопрезентації, ораторської майстерності, застосування прийомів впливу і протистояння впливу, мотивації тощо;
3. Підвищення своєї ситуаційної компетенції - як професійної, так і міжособистісної;
4. Напрацювання репутації лідера – формування у членів групи уявлення про себе як про обізану, надійну та відповідальну людину, яка завжди готова взяти ситуацію під контроль і «привести команду до перемоги» [5].

Ці напрями визначають не лише рівень професіоналізму лідера, але і лідерства.

Виділяють кілька рівнів лідерства, що визначаються завданнями і відповідним фокусом уваги лідера:

1. Лідерство на рівні оточення - фокус уваги такого лідера зосереджений на зовнішніх факторах або умовах діяльності.
2. Лідерство на рівні поведінки - орієнтоване на вдосконалення конкретних поведінкових навичок групи шляхом виявлення і закріплення успішних дій по відношенню до заданої мети.
3. Лідерство на рівні здібностей - розвиває загальні пізнавальні здібності, а не просто допомагає відпрацьовувати конкретні навички в конкретних ситуаціях.
4. Лідерство на рівні переконань і цінностей - формує у людей переконання і цінності, які сприяють або, навпаки, перешкоджають успішній поведінці.

5. Лідерство на рівні ідентичності - націлене на розкриття і визнання ідентичності та внутрішнього потенціалу людей.

6. Лідерство на рівні місії - забезпечує розширення меж системи, усвідомлюваної людьми в якості своєї «сфери впливу» [5].

Вибір фокусу уваги лідером буде сприяти його самоствердженню. Відповідно, буде розвиватися і його лідерський потенціал. Вище ми зазначали, що найефективнішим шляхом розвитку лідерського потенціалу у вищій школі є активні методи навчання, серед яких одним з провідних вважаємо тренінг.

Хотілося б звернути увагу на тренінги, як на один із шляхів розвитку лідерського потенціалу докладніше. Тренінг - це процес опанування технік, спрямованих на побудову ефективної професійної діяльності. З іншого боку, тренінг можна визначити як інтенсивну форму навчання, що поєднує теоретичні лекції та практичне відпрацювання навичок за короткий проміжок часу (1-2 дні). При цьому отримані навички є досить стійкими і ефективними, а їх використання в подальшому забезпечує результати, на які вони були розраховані.

Сучасні тренінги дають шанс людині змінити свій характер в кращий бік, а також повірити у власні сили для досягнення найскладніших поставлених завдань як в бізнесі, так і в особистому житті.

Взагалі, психологічні тренінги спрямовані на поліпшення будь-якої функціональної особливості людини, а тренінги особистісного росту найбільш пристосовані для усвідомлення людиною себе особистістю. Іншими словами, людина повинна сама відчувати себе харизматичною, сильною особистістю, і тоді інші члени суспільства побачать у ній саме те, що необхідно. Тренінги з лідерства здатні в кожній людині провести докорінні зміни, після яких вона розуміє:

Людина сама створює себе;

Кожен сам створює світ навколо себе;

Можна поміняти все, можна домогтися будь-якої бажаної мети.

Згідно з концепцією тренінгу особистісного зростання, після проходження такого курсу у людини з'являються можливості і бажання якісно і в корені змінити своє життя і змінити свій шлях, спрямувавши його до нових звершень, причому в будь-якому віці. Подібний тренінг дає шанс відчувати себе гармонійною, цілісною особистістю, що є важливим чинником для будь-якої людини.

Для особистого зростання студентів проводять тренінги для набуття навичок ефективного спілкування. Комунікативний досвід

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

здобується на основі безпосередньої участі в актах взаємодії з іншими людьми. Існує безліч шляхів отримання відомостей про характер різних ситуацій, проблеми міжособистісної взаємодії та способи їх вирішення. При цьому використовували обговорення результатів діяльності, участь у дискусіях, виконання різних ролей у процесі тренінгів і т. ін. Груповий тренінг є дуже ефективним засобом розвитку комунікативної компетентності лідера.

В НТУ «ХПІ» на кафедрі Педагогіки та психології управління соціальними системами факультету Соціально-гуманітарних технологій існує Центр лідерства, створений для організації практичної діяльності з навчання, виховання і особистісного розвитку лідерів, виявлення серед учасників програм особистостей, яким притаманні лідерські якості з метою подальшого цілеспрямованого розвитку їх управлінської компетентності, стратегічного мислення, інноваційної спрямованості, чітких світоглядних позицій і підготовки до ефективної професійної діяльності.

Центр Лідерства функціонує в НТУ «ХПІ» з жовтня 2015 року. Центр був створений на базі кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами НТУ «ХПІ» в рамках проекту "ELITE" - "Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту» за програмою Tempus. На даний момент центр обладнаний сучасною системою навчання лідерів, до якої входять: система відеоконференції, ноутбуки, новітнє програмне забезпечення, система синхронного перекладу для проведення міжнародних тренінгів, семінарів, конференцій.

В Центрі лідерства підготовка лідера відбувається наступним чином:

Розвивається пам'ять, мислення, інтелект;

Розвивається емоційний інтелект;

Розвивається креативність;

Формується позитивне мислення.

Формується у лідера здатність до адаптивного управління.

У Центрі лідерства НТУ «ХПІ» діють тренінгові програми різної тривалості і змістовного наповнення [11]. Це гарний приклад, як у вищих навчальних закладах можливо виховувати сильних особистостей – лідерів, які:

Чітко знають і розуміють, що саме вони хочуть самі і чого хочуть оточуючі люди;

Знають і вміють мотивувати себе особисто та інших людей;

Усвідомлюють шляхи досягнення цілей;

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Детально представляють шлях слідування до кінцевого результату;

Здатні гнучко змінювати будь-яку ситуацію в свою користь, отримуючи максимальний ефект і вигоди.

Спрямований на розвиток лідерства тренінг формує лідера новітнього зразка. Саме вони домагаються найбільш гучних успіхів. Сформовані лідерські якості на підставі тренінгів змушують постійно людину розвиватися, вдосконалюватися, досягати нових висот.

Тренінг з лідерства допоможе зрозуміти, як вміти мотивувати оточуючих, розвинути в собі сильну харизму, навчитися правильно організовувати підлеглих.

Висновки. Встановлено, що в ситуації модернізації української освіти досягнення успіху вимагає побудови нової моделі підготовки студентів вищих навчальних закладів, заснованої на потенційних можливостях особистості, її внутрішніх ресурсах. Лідерський потенціал студентів вищих навчальних закладів розглядається як здатність професійно використовувати отриманий комунікативно-організаторський досвід для вирішення нестандартних ситуацій і забезпечувати режим безперервного особистісного зростання всіх членів учнівського колективу.

Виявлена потреба в розробці стратегії, моделі і технології розвитку лідерського потенціалу студентів вищих навчальних закладів в процесі професійної підготовки. Розглянуто тренінги, як ефективний спосіб розвитку лідерського потенціалу.

Список використаних джерел: 1. *Алифанов С.А.* Основные направления анализа лидерства / Вопросы психологии / Алифанов С.А. – М., 1991. - №3. 2. *Андреева Г.М.* Социальная психология: Учеб. Для студентов вузов / Андреева Г.М. – М.: Аспект-Пресс, 2000. 373 с. 3. *Блондель Ж.* Политическое лидерство: Путь к всеобъемлющему анализу / пер. с англ. Г.М. Квашнина. М.: Российская академия управления, 1992. С.3. 4. *Евтихов О. В.* «Лидерский потенциал руководителя: специфика, содержание и возможности развития». Монография / 2011 г. 5. *Елена Кучер* «Технологии развития лидерского потенциала» [Электронный ресурс]. URL: http://www.znanie.info/_portal/ec/5-common-tehnologii_razvitia.pdf 6. *Исламутдинов В.Ф.* К вопросу о концепции инновационного человека / В.Ф. Исламутдинов, Р.Г. Шангараев // Вопросы инновационной экономики. – 2011. - №4. – С. 3 – 12. 7. *Каган В. Е.* Психотерапия для всех и для каждого. М.: ЭКСМО-Пресс, 1998.р. 8. *Підбуцька Н.В.* Теоретичні

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

основи вивчення феномену лідерства у старшому юнацькому віці / Н.В. підбуцька // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2015. - №4 – С.26-36 9. Пономарьов О.С. Феномен лідерства у контексті суспільних проблем / О.С. Пономарьов //Теорія і практика управління соціальними системами. – 2015. - №4. – С. 11-19 10. Романовський О.Г. Філософія досягнення успіху. Психологічний аспект: Підручник / О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко. – Харків: НТУ «ХП», 2007. – 592 с. 11. Центр лідерства НТУ «ХП» [Електронний ресурс]. URL:<http://web.kpi.kharkov.ua/ppuss/ru/tsentr-liderstva/>

Bibliography (transliterated): 1. Alifanov S.A. Osnovnyie napravleniya analiza liderstva / Voprosyi psihologii / Alifanov S.A. – М., 1991. - #3. 2. Andreeva G.M. Sotsialnaya psihologiya: Ucheb. Dlya studentov vuzov / Andreeva G.M. – М.: Aspekt-Press, 2000. 373 s. 3. *Blondel Zh.* Politicheskoe liderstvo: Put k vseob'emlyuschemu analizu / per. s angl. G.M. Kvashnina. М.: Rossiyskaya akademiya upravleniya, 1992. S.3. 4. *Evtihov O. V.* «Liderskiy potentsial rukovoditelya: spetsifika, sodержanie i vozmozhnosti razvitiya». Monografiya / 2011 g. 5. *Elena Kucher* «Tehnologii razvitiya liderskogo potentsiala» [Elektronnyiy resurs]. URL: <http://www.znanie.info/portal/ec/5-common-tehnologii-razvitiya.pdf> 6. *Islamutdinov V.F.* K voprosu o kontseptsii innovatsionnogo cheloveka / V.F. Islamutdinov, R.G. Shangaraev // Voprosyi innovatsionnoy ekonomiki. – 2011. - #4. – S. 3 – 12. 7. *Kagan V. E.* Psihoterapiya dlya vseh i dlya kazhdogo. М.: EKSMO-Press, 1998.p. 8. *PIdbutska N.V.* Teoretichni osnovi vivchennya fenomenu llderstva u starshomu yunatskomu vItsi / N.V. pIdbutska // Teoriya I praktika upravlnnnya sotsialnimi sistemami. – 2015. - #4 – S.26-36 9. *Ponomarov O.S.* Fenomen llderstva u kontekstI suspplnih problem / O.S. Ponomarov //Teoriya I praktika upravlnnnya sotsialnimi sistemami. – 2015. - #4. – S. 11-19 10. *Romanovskiy O. G.* Filsofiya dosyagnennya usplhu. PsihologIchniy aspekt: PIdruchnik / O.G. Romanovskiy, V.E. Mihaylichenko. – Harklv: NTU «HPI», 2007. – 592 s. 11. Tsentr llderstva NTU «HPI» [Elektronniy resurs]. URL:<http://web.kpi.kharkov.ua/ppuss/ru/tsentr-liderstva/>

Молчанова Н.В., Шаполова В.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО
ПОТЕНЦІАЛУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Статтю присвячено проблемі дослідження шляхів розвитку лідерського потенціалу у вищих навчальних закладах. В останні роки в психолого-педагогічній науці в нашій країні і за кордоном спостерігається збільшення інтересу до проблеми потенціалу випускників вищих навчальних закладів. Вивчення лідерського потенціалу фахівців вищих навчальних закладів дуже важливо, так як лідерський потенціал є одним із засобів соціалізації особистості. Розглянуто тренінги, як один із шляхів розвитку лідерського потенціалу. Наведено приклад Центру лідерства НТУ «ХПІ», як підвищення лідерських якостей студентів – майбутніх фахівців.

Ключові слова: лідер, лідерство, рівні лідерства, своє «Я», лідерський потенціал, тренінги, студенти, Центр лідерства.

Molchanova N., Shapolova V.

STUDY WAYS TO DEVELOP LEADERSHIP POTENTIAL IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article discusses the ways to develop the leadership potential of research in higher education institutions. In recent years, psychological and educational science in our country and abroad, an increase of interest in the problem of potential university graduates. The study of leadership potential of specialists of higher educational institutions is very important as leadership potential is a means of socialization. We consider training as one of the ways to develop leadership potential. An example of the Center for Leadership NTU "KPI", as an increase leadership skills of their students

Keywords: leader, leadership, levels of leadership, his "I", leadership potential, training, students, Leadership Center.

Молчанова Н.В., Шаполова В.В.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПУТЕЙ РАЗВИТИЯ ЛИДЕРСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Статья посвящена проблеме исследования путей развития лидерского потенциала в высших учебных заведениях. В последние годы в психолого-педагогической науке в нашей стране и за рубежом

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

наблюдается увеличение интереса к проблеме потенциала выпускников высших учебных заведений. Изучение лидерского потенциала специалистов высших учебных заведений очень важно, так как лидерский потенциал является одним из средств социализации личности. Рассмотрены тренинги, как один из путей развития лидерского потенциала. Приведен пример Центра лидерства НТУ «ХПИ», как повышение лидерских качеств студентов - будущих специалистов.

Ключевые слова: лидер, лидерство, уровне лидерства, свое «Я», лидерский потенциал, тренинги, студенты, Центр лидерства.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 378.14

*Перехрест Н.В., Панченко О.І., Ігнатюк О.А.
м. Харків, Україна*

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ КРЕАТИВНИХ РІШЕНЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТАМИ ІНЖЕНЕРНОГО ПРОФІЛЮ

Актуальність та постановка проблеми. Динамічні перетворення, що відбуваються в соціокультурному, економічному житті нашої країни, посилюють потребу в діяльнісних, творчих фахівцях, здатних самостійно висувати та вирішувати різноманітні завдання в нестандартних умовах, здатних до прийняття креативних рішень у професійній діяльності. Серед стратегічних завдань реформування вищої освіти України, визначених Національною доктриною розвитку освіти, поставлені такі завдання, як формування освіченої, творчої особистості, а також забезпечення пріоритетності розвитку людини.

Сьогодення висуває принципово нові вимоги до вищої школи як стосовно організації підготовки фахівців принципово нової якості, так і відносно розробки та наукового обґрунтування моделей і методів управління, адекватних вимогам часу [1]. «Це мають бути фахівці-лідери, яким поряд з високою професійною компетентністю, притаманні висока духовність, морально-етичні переконання і загальна культура, інноваційний характер мислення і системний підхід до аналізу складних

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

виробничих ситуацій. Однак чи не найголовнішою вимогою до них є глибоке усвідомлення самоцінності людини...» [2, с. 6].

Про необхідність формування інноваційного, творчого мислення особистості свідчить також невпинне зростання потреб суспільства у фахівцях інженерного профілю, які здатні вирішувати складні теоретичні та практичні завдання. Саме тому розкриття творчого потенціалу, створення оптимальних умов для самореалізації особистості, розвитку креативності, формування інноваційного мислення є пріоритетними завданнями сучасної освіти [3].

Аналіз стану досліджень і публікацій. Проблема формування творчих умінь не є новою в психологічній та педагогічній науках. Накопичено істотний матеріал, що конкретизує уявлення про механізми прийняття творчих, креативних рішень, про рівневу побудову творчої діяльності (І.П. Калюшина, Ю.М. Кулюткін, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, Л.М. Попов та ін.).

Дослідженню проблем творчості, креативності, інноваційної діяльності присвячені наукові праці Р. Швай, Д. Богоявленської, Дж. Гілфорда, В. Дружиніна, В. Андрущенко, Є. Ільїна, В. Кременя, В. Роменця, С. Рубінштейна, С. Сисоєвої, Е. Торренса, Ю. Трофімова, Р. Шмідта та ін. Психолого-педагогічні основи розвитку творчої особистості досліджують Б. Ананьєв, О. Виговська, Н. Коломінський, В. Моляко, В. Паламарчук, В. Семиченко та ін.

У професійній педагогіці досліджувалися умови, що сприяють продуктивному процесу формування творчих умінь. Цим питанням присвячені роботи Є.І. Бойко, С.О. Сисоєвої, В.Л. Худякова, В.В. Шапкіна, Л.М. Шпак.

Аналіз стану проблеми формування творчих умінь показав, що, незважаючи на певний рівень її теоретичної і практичної розробленості, поза увагою дослідників залишилися такі питання, як комплексний розгляд змісту, форм і методів підготовки майбутніх фахівців інженерного профілю до творчості в професійній діяльності. При цьому спостерігається недостатня розробленість способів стимулювання саморозвитку особистості студента в процесі спеціально-інженерної підготовки та домінування масових форм її здійснення. Водночас вивчення особливостей навчального матеріалу дисциплін інженерно-конструкторського циклу («Нарисна геометрія», «Інженерна графіка», «Комп'ютерне моделювання») показало, що їх зміст, пов'язаний з процесами

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

конструювання та моделювання, надає значні можливості для формування і розвитку творчих умінь студентів у процесі навчання.

Мега статті – дослідити методи формування здатності прийняття креативних рішень у професійній діяльності студентами інженерного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища технічного університету.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система освіти покликана підвищувати конкурентоспроможність майбутніх інженерних кадрів за рахунок вирішення широкого спектра завдань щодо формування професійних навичок, у тому числі в умовах мінливого зовнішнього середовища. Вступ України в Болонський процес має забезпечити зближення вітчизняної системи освіти з її європейськими аналогами. У навчальному процесі все більше застосовуються активні методи навчання, стимулювання студентів освоювати і активно використовувати сучасні технології при аналізі, оцінці та вирішенні конкретних ринкових проблем і практичних ситуацій. Все це дозволяє студентам розвивати аналітичні навички, обґрунтовувати прийняття рішення, аргументовано захищати свою позицію в дискусіях.

Основним завданням у сфері освіти, яке не можна обійти увагою ні за яких обставин, складнощів і труднощів сучасного етапу розвитку України, - збільшення інтелектуальних здібностей нації, зміцнення її інтелектуального потенціалу. Освіта, його виховний компонент, як відомо, формує особистість.

Існуючий традиційний навчальний процес орієнтований на однорівневу (лінійну) структуру підготовки, навчальні програми орієнтовані на послідовне вивчення дисциплін з урахуванням їх логічних взаємозв'язків. Подібний підхід не заперечується, можна викладати і традиційно, але результуюче оцінювання знань і професійна кваліфікація, як показує практика, мають більш високі якісні показники з урахуванням використання інноваційних технологій [4].

Вивчення основних методів, що застосовуються викладачами для формування творчих умінь студентів, дозволило зробити висновок про недостатню їх різноманітність. Дослідження Кириченко О.М. свідчать про можливості підвищення ефективності цього процесу шляхом збільшення кількості творчих умінь і підвищення якості їх формування за рахунок комплексного використання різноманітних евристичних методів з урахуванням особливостей підготовки студентів-механіків у технічному вузі [5].

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Ми повністю згодні з результатами досліджень Кириченко О.М., що такі види навчальної діяльності, як індивідуальні самостійні роботи і завдання, а також курсове проектування, є найбільш важливим засобом формування творчих умінь у студентів в процесі їх конструкторської підготовки зокрема й у процесі навчання студентів у вузі взагалі.

Таким чином можна зробити висновок, що з усієї різноманітності видів навчальних робіт найбільш ефективним для організації творчої діяльності студентів є самостійна робота. При цьому важливим для подальшої роботи є положення про те, що знання, здобуті самостійно, мають велику гнучкість і міцність, а вміння, сформовані в процесі виконання самостійної роботи, дозволяють студентам успішно вирішувати нестандартні завдання в процесі навчальної і професійної діяльності, а також самостійно творчо мислити, постійно самоудосконалюватися і саморозвиватися [5].

Як відмічає у своїй роботі Шумельчик Л.Б., процес формування інноваційного мислення у студентів інженерно-технологічного профілю в технічному університеті відбувається за умови створення у виші відповідного творчого інформаційно-освітнього середовища і під впливом низки факторів. До таких факторів Шумельчик Л.Б. відносить: формування у студентів мотивації досягти успіху в майбутній професійній інженерній діяльності; розвиток партнерських відносин викладачів і студентів також сприяє створенню творчої атмосфери; впровадження в освітню практику креативного, професійно-комунікативного навчання, створення відповідного інформаційно-освітнього середовища у виші, яке здатне впливати на формування інноваційного мислення; впровадження сучасних інтернет-технологій в освітній процес, що впливає на формування у студентів інноваційного мислення.

Так, звісно, мотиваційні прагнення досягти успіху займають одне з головних місць при формуванні потреби в креативності, нестандартному мисленні у студентів інженерного профілю. Діяльність викладача має бути спрямована на допомогу студентам у відкритті власних творчих можливостей, на підвищення їх самооцінки та подолання тих перешкод, які ускладнюють творчу активність, розвиток креативних підходів до пізнавальних проблем, набуття умінь у розв'язанні критичних ситуацій.

Неможливо виділити єдиного правильного методу формування творчих умінь студентів, оскільки справа полягає не лише в стимулюванні пізнавальних та творчих здібностей, а й у розвитку особистості. Допомогти в творчості студентам спроможний викладач, якого можна

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

характеризувати як творчого та успішного в знаходженні способів передачі учням нової інформації (знань), який має гнучке мислення і схильний до трансгресії (вихід за межі стандартної діяльності та шаблонного мислення), добре контактує зі своїми учнями, є критичним щодо себе, колег та освітньої системи [6]. Тобто, тільки під впливом творчого викладача може сформуватися особистість талановитого професіонала. Такий викладач вдало застосовує інноваційні методи навчання, вміє створити творчу навчальну атмосферу, цінує й з повагою ставиться до творчості тих, кого навчає, впливає на них, переконуючи їх у важливості творчих пошуків. Важливим фактором розвитку творчого потенціалу студента є характер міжособистісного спілкування між викладачем і студентом, розвиток їх партнерських відносин.

В умовах створеного у виші інформаційно-освітнього середовища професійно-комунікативне навчання передбачає, перш за все, впровадження в навчальний процес мультимедійних технологій. Їх використання націлено на виховання творчої особистості, здатної, на відміну від людини-виконавця, самостійно мислити й генерувати ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення, які сприяють впровадженню різноманітних інновацій [3].

Ми поділяємо думку Панченко О.І., що застосування засобів інформаційної освіти (інформаційні технології) дає можливість збільшити кількість типів навчальних задач (задачі на моделювання різних проблемних ситуацій) та сприяє прискоренню професійного становлення майбутніх інженерів-механіків в різних видах проектно-конструкторської, експлуатаційно-технологічної та науково-дослідницької діяльності під час фахової підготовки в умовах ВТНЗ.

Створення проблемних ситуацій та їх вирішення за допомогою цих технологій обумовлюватиме якісні зміни в психічних пізнавальних процесах майбутніх інженерів-механіків: від мимовільних форм запам'ятовування до довільних, від наглядно-дієвої, наглядно-образної форми мислення до абстрактно-логічної його форми і до теоретичного мислення (І.Зимня). Нові ідеї, закони, принципи, новий підхід до способів професійних дій, а саме: нові моделі, нові технології, правила, орієнтування на отримання принципово нових результатів будуть виступати як прояв професійної творчості особистості [7].

Суб'єкт в своїй діяльності, духовності та іншому – це суб'єкт творчості, творення, інновацій. Будь-яка його діяльність (хоч у мінімальній мірі), на думку С. Рубінштейна, є творчою і самостійною та базується на

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

миследіяльнісному процесі. Професійна діяльність інженера-механіка являє собою роботу із застосуванням знань проектування, конструювання, дизайну, а також креслення, моделювання, розрахунків. Сфера діяльності цього фахівця безперервно пов'язана із досягненнями науки, техніки. Інакше кажучи – це винахідництво, проектування, конструювання, раціоналізаторство. У своїй системній єдності всі ці чотири складові утворюють те, що В. Моляко визначає як професійна технічна творчість. Будь-яке творче рішення (рефлекторне, інтуїтивне, асоціативне, дослідне) потребує розвинутого професійного мислення та призводить до подолання стереотипів сприйняття, нейтралізує психологічний бар'єр та сприяє розвитку індивідуального стилю професійного мислення. Тобто, формування професійного мислення є основою професійної творчої діяльності майбутнього інженера-механіка.

В становленні цілісної особистості майбутнього інженера-механіка, перш за все, особливе значення надається технічним здібностям, які створюють сприятливі умови для розвитку професійного мислення та реалізації інтелектуального потенціалу особистості. На розвиток цих здібностей, на думку науковців [8, 9], такі графічні дисципліни як технічне креслення, нарисна геометрія, комп'ютерна графіка, що вивчаються студентами біля 70% інженерно-технічних спеціальностей, мають значний вплив. Знання та навички з цих дисциплін застосовуються майбутніми інженерами-механіками на протязі усього періоду навчання у ВНЗ та у майбутній професійній діяльності.

Як зазначає Романовський О.Г., нам потрібні фахівці не лише з високим рівнем професійної підготовки, але з розвиненими креативними здібностями та інноваційною спрямованістю мислення, здатні розробляти і успішно використовувати перспективні високі технології. Без цього складно подолати відставання України від передових економічно розвинених країн світу і забезпечити високу конкурентоспроможність нашої національної економіки на світових ринках [10].

Висновки. Зміст і форми навчання, застосовувані при вивченні дисципліни «Інженерна та комп'ютерна графіка», дають можливість систематично використовувати в усіх видах навчальної діяльності студентів евристичні методи викладання і методи пошуку вирішення творчих завдань. Найбільш ефективним видом формування творчих умінь студентів-механіків є виконання індивідуальних творчих завдань у рамках самостійної роботи. Їх застосування можливе при реалізації такого комплексу умов: робота повинна носити систематичний характер; спектр

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

видів завдань повинний бути різноманітним; тематика завдань повинна враховувати рівень сформованості творчих умінь студентів; - видача завдань повинна здійснюватися відповідно до індивідуальних особливостей студентів (психологічних і фізіологічних). Такий підхід до опанування дисципліни «Інженерна та комп'ютерна графіка» не є традиційним, що зумовлює висновок про необхідність створення методики, котра дозволяє формувати творчі вміння в процесі саме інженерно-конструкторської підготовки.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо подальше дослідження методів формування здатності прийняття креативних рішень у професійній діяльності студентами інженерного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища технічного університету та їх можлива оптимізація.

Список літератури: 1. *Ігнатюк О. А.* Формування інтелектуальної еліти як національний освітній пріоритет / О. А. Ігнатюк // Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. тр.: по матер. VII Междунар. науч.-практич. конференции, 19-20 декабря 2012 г., Ч. 1. / ред. А. Г. Романовский, Ю. И. Панфилов. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2013. - С. 159-162. 2. *Товажнінський Л.Л.* Формування і реалізація концепції підготовки формування національної гуманітарно-технічної еліти в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут»: Навч. посіб. / Л.Л.Товажнінський, О.Г.Романовський, О.С.Пономарьов. - Харків: НТУ «ХПИ», 2002. - 160 с. 3. *Шумельчик Л.Б.,* Формування інноваційного мислення в студентів інженерно-технологічного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища / Л. Б. Шумельчик // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. - 2015. - Вип. 41. - С. 569-575. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2015_41_76. 4. *Лапчик О.В.* Актуальные вопросы современного высшего образования / О.В. Лапчик // Университетский комплекс как региональный центр образования и науки: материалы Всерос. науч.-метод. конф., 30 января – 1 февраля 2013 г. – Оренбург: ООО ИПК «Университет», 2013. - С. 3108-3111. 5. *Кириченко О.М.* Методика формування творчих умінь у майбутніх інженерів-педагогів швейного профілю: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Українська інженерно-педагогічна академія. - Х., 2004. : табл. 6. *Швай Р. І.* Деякі аспекти творчої методичної діяльності вчителя [Текст] / Р. І. Швай //

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Вісник Чернігівського національного педагогічного університету / Чернігівський нац. пед. унт ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2013. Вип. 109 : Серія: Педагогічні науки. Випуск присвячується 30річчю кафедри педагогіки, психології та методики навчання фізики й математики ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка. С. 286. 7. *Панченко О. І.* Інноваційні технології формування професійного мислення інженера-механіка як засіб розвитку цілісної творчої особистості майбутнього фахівця / О. І. Панченко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. – Харків : НТУ «ХП», 2015. – Вип. 42 (46) : матер. міжнар. наук.-практ. конф. : «Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників», 14-15 травня 2015 р. – С. 340-348.]. 8. *Джеджула О. М.* Умови ефективного управління процесом графічної підготовки студентів / О. М. Джеджула, Ю. Л. Хом'яківський, В. М. Николайчук // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2003. – Вип. 8. – С. 94-97. 9. *Райковська Г. О.* Концептуальні положення інноваційних технологій розвитку графічних здібностей студентів вищих технічних закладів / Г. О. Райковська // Вісник ЖДТУ. – Житомир : ЖДТУ. – 2006. – №2(37). – С. 38-44. 10. *Романовський О.Г.* Якість підготовки фахівців і формування національної еліти як проблеми філософії освіти / О. Г. Романовський // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2009. – № 1. – С. 3-8.

Bibliography (transliterated): 1. *Ignatyuk O. A.* Formuvannya intelektualnoi eliti yak natsionalniy osvritniy prioritet / O. A. Ignatyuk // Pereyaslavskaya rada: eë istoricheskoe znachenie i perspektivy razvitiya vostochnoslavianskoy tsivilizatsii: sb. nauch. tr.: po mater. VII Mejdunar. nauch.-praktich. konferentsii, 19-20 dekabrya 2012 g., CH. 1. / red. A. G. Romanovskiy, YU. I. Panfilov. – Harkov: NTU «HPI», 2013. - S. 159-162. 2. *Tovajnyanskiy L.L.* Formuvannya i realizatsiya kontseptsii pidgotovki formuvannya natsionalnoi gumanitarno-tehnichnoi eliti v Natsionalnomu tehnichnomu universiteti «Harkivskiy politehnicnij institut»: Navch. posib. / L.L. Tovajnyanskiy, O.G. Romanovskiy, O.S. Ponomarov. - Harkiv: NTU «HPI», 2002. - 160 s. 3. *SHumelchik L.B.*, Formuvannya innovatsijnogo mislennya v studentiv injenerno-tehnologichnogo profilyu v umovah informatsijno-osvitogo seredovischa / L. B. SHumelchik // Pedagogika formuvannya tvorchoi osobistosti u vischij i zagalnoosvitnij shkolah. - 2015. - Vip. 41. - S. 569-575. - Rejim dostupu:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2015_41_76. 4. *Lapchik O.V.* Aktualnye voprosy sovremennogo vyisshego obrazovaniya / O.V. Lapchik //

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Universitetskiy kompleks kak regionalnyiyy tsentr obrazovaniya i nauki: materialyi Vseros. nauch.-metod. konf., 30 yanvarya – 1 fevralya 2013 g. – Orenburg: OOO IPK «Universitet», 2013. – S. 3108-3111. 5. *Kirichenko O. M.* Metodika formuvannya tvorchih umin u maybutnih injeneriv-pedagogiv shveytnogo profilyu: dis... kand. ped. nauk: 13.00.02 / Ukraïnska injenerno-pedagogichna akademiya. – H., 2004. 6. *SHvay, R. I.* Deyaki aspekti tvorchoï metodichnoï diyalnosti vchitelya [Tekst] / R. I. SHvay // Visnik Chernigivskogo natsionalnogo pedagogichnogo universitetu / Chernigivskiy nats. ped. un-t im. T. G. Shevchenka. Chernigiv, 2013. Vip. 109 : Seriya: Pedagogichni nauki. Vipusk prisvyachuetsya 30richchyu kafedri pedagogiki, psihologii ta metodiki navchannya fiziki y matematiki CHNPU imeni T. G. Shevchenka. S. 286. 7. *Panchenko O. I.* Innovatsiyni tehnologii formuvannya profesiynogo mislennya injenera-mehanika yak zasib rozvitku tsilisnoï tvorchoï osobistosti maybutnoï fahivtsya / O. I. Panchenko // Problemi ta perspektivi formuvannya natsionalnoï gumanitarno-tehnichnoï eliti : zb. nauk. pr. / red. L. L. Tovajnyanskiy, O. G. Romanovskiy. – Harkiv : NTU «HPI», 2015. – Vip. 42 (46) : mater. mijnar. nauk.-prakt. konf. : «Idei akademika Ivana Zyzayuna u pratsyah yogo uchniv i soratnikiv», 14-15 travnya 2015 r. – S. 340-348. 8. *Dzhedzhula O. M.* Umovy efektyvnoho upravlinnia protsesom hrafichnoi pidhotovky studentiv / O. M. Dzhedzhula, Yu. L. Khom'iakivskii, V. M. Nykolaichuk // Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogika i psihologhiia. – Vinnytsia, 2003. – № 8. – S. 94-97. 9. *Raikovska H. O.* Kontseptualni polozhennia innovatsiinykh tekhnolohii rozvytku hrafichnykh zdbnosteï studentiv vyshchykh tekhnichnykh zakladiv / H. O. Raikovska // Visnyk ZhDTU. – Zhytomyr : ZhDTU. – 2006. – №2(37). – S. 38-44.

Перехрест Н.В., Панченко О.І., Ігнатюк О.А.

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ
КРЕАТИВНИХ РІШЕНЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТАМИ ІНЖЕНЕРНОГО ПРОФІЛЮ

Статтю присвячено дослідженню методів формування здатності прийняття креативних рішень у професійній діяльності студентами інженерного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища технічного університету. Акцентовано увагу на необхідності змін в освітніх технологіях. Наголошено на необхідності застосування засобів інформаційної освіти.

Ключові слова: інноваційне мислення, креативні рішення, професійна підготовка, творча особистість майбутнього фахівця, інноваційні освітні технології.

N. Perekhrest, O. Panchenko, O. Ignatyuk

METHODS OF FORMING ABILITY TO MAKE CREATIVE
DECISIONS IN THE PROFESSIONAL WORK OF STUDENTS OF
ENGINEERING PROFILE

The article investigates the methods of formation of abilities of creative decision-making in the professional work of students of engineering profile in terms of information-educational technical university environment. The attention to the need for changes in educational technology. The necessity of the use of means of information education.

Перехрест Н.В., Панченко О.И., Игнатюк О.А.

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ СПОСОБНОСТИ ПРИНЯТИЯ
КРЕАТИВНЫХ РЕШЕНИЙ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТАМИ ИНЖЕНЕРНОГО ПРОФИЛЯ

Статья посвящена исследованию методов формирования способности принятия креативных решений в профессиональной деятельности студентов инженерного профиля в условиях информационно-образовательной среды технического университета. Акцентировано внимание на необходимости изменений в образовательных технологиях. Отмечена необходимость применения средств информационного образования.

Ключевые слова: инновационное мышление, креативные решения, профессиональная подготовка, творческая личность будущего специалиста, инновационные образовательные технологии.

Keywords: innovative thinking, creative solutions, training, creative personality of the future specialist, innovative educational technologies.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

УДК 159.01

Підбуцька Н.В., Семенихіна К.Ю.

м. Харків, Україна

ОБРАЗ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ ІНЖЕНЕРА

У наш час, коли розвиток технологій неупинно йде вперед, важливою проблемою стає підбір кваліфікованих кадрів. Особливо ця проблема простежується в сфері інженерних професій. Великий спектр галузей інженерійної справи, зумовлює специфічні вимоги до спеціалістів даної професії. Сьогодні потрібні такі фахівці, які могли б просунути свою галузь вперед. Це можливо за умови підготовки вищою школою високо компетентних, професійно конкурентноспроможних спеціалістів.

Окрім професійних знань, університет повинен розвинути у майбутніх інженерів ті якості, які б допомогли зробити працю інженера ефективнішою. Метою навчання повинно бути не лише формування професійних знань, але й усвідомлення зв'язку між характеристиками професії та особистісними якостями студента. Великий набір теоретичних дисциплін приводить до того, що студент не має цілісного образу своєї професії. Тому для подальшого формування еліти інженерної справи варто розуміти те, як саме студенти уявляють свою професію та чого очікуюють від неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблема формування у студентів-інженерів уявлень про їх майбутню професію, майже не досліджена. В роботах вітчизняних та зарубіжних вчених розглядається в першу чергу те, що представляє собою та які вимоги до фахівців висуває професія інженера. В роботах Е. Крика, С.О. Дружилова, О.С. Пономарьова, О.Г. Романовського, В.С Шейнбаума, М. А. Гуковського, Н.В. Підбуцької розглядалися проблеми становлення інженерії, дослідження професійно важливих якостей. Але, на нашу думку, незаслужовано мало уваги приділялось саме тому, як уявляє свою професію майбутній спеціаліст, які важливі навички та якості висуває до фахівця професія. Все це й зумовлює актуальність нашого дослідження.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

За мету нашого дослідження, ми поставили професіографічний аналіз діяльності інженера та практичний аналіз уявлень інженерів про свою майбутню професію.

Історія інженерної справи відносно самостійна, адже її не прийнято відносити ні до історії техніки, ні до історії науки. Виникнення інженерної діяльності, як одного з найважливіших видів трудової діяльності пов'язано з появою мануфактурного і машинного виробництва. У середні століття ще не існувала інженерна діяльність у сучасному розумінні, а була, скоріше, технічна діяльність, органічно пов'язана з ремісничою організацією виробництва.

Перші інженери - це одночасно художники-архітектори, консультанти-інженери з фортифікаційних споруд, алхіміки і лікарі, математики, природознавці та винахідники. Такі, наприклад, Леон Батіста Альберті, Леонард да Вінчі, Нікколо Таргалья, Джіроламо Кардано, Джон Непер та ін. [1.] Знання в той час розглядалося як цілком реальна сила, а інженер - як володар цього знання. У цей період інженери були, як писав відомий історик науки М. А. Гуковский, "вихідцями з цехового ремесла, але все тягнулися до науки, відчуваючи абсолютну необхідність її для належної постановки своїх технічних робіт" [2.]

Сучасний інженер (з лат. *Ingeniare* - творити, створювати) - це такий фахівець який працює в галузі техніки та має вищу технічну освіту. Кваліфікований інженер повинен володіти високою культурою, бути добре знайомим з сучасною технікою і технологіями, економікою та організацією виробництва. Інженер повинен вміти користуватися інженерними методами при вирішенні спеціальних завдань і при цьому володіти здатністю до створення чогось нового в своїй сфері.

Метою професійної інженерної діяльності є створення техніки, технології та ефективного їх використання в системі суспільного виробництва. Е. Крик в своїй роботі «Введение в инженерное дело» писав про те, що основний зміст інженерної діяльності є проектування, створення технічних систем. Інженер повинен вміти: експлуатувати і ремонтувати, проектувати і ліквідувати технологічні процеси і пристрої. Для чого він повинен вміти: ставити завдання і знаходити завдання, прогнозувати, винаходити і приймати рішення по техніці і по впровадженню техніки. [3]

Професійна діяльність інженерів вважається дуже відповідальною і необхідною. Інженер є незамінним співробітником будь-якого промислового підприємства. В рамках даної професії може існувати декілька спеціалізацій: інженер-будівельник, інженер-конструктор,

**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ**

інженер-зварник, інженер-еколог, інженер-хімік, інженер-електрик та інші. Кожна з спеціалізацій вимагає від фахівця високопрофесіоналізму та розвитку професійних якостей.

Домінуючими видами діяльності інженера традиційно прийнято вважати розробку робочих планів і програм проведення окремих етапів технічних робіт; проведення досвідів і вимірів, аналіз і узагальнення результатів; складання технічних звітів по отриманих зведеннях; проектування електричних, монтажних і інших схем різного призначення, розрахунок необхідних параметрів і величин; проектування засобів іспиту і контролю, лабораторних макетів, оснащення і контроль за їхнім виготовленням.

Серед напрямків інженерної сфери однією з найбільш складних професій є професія електрика, оскільки наше життя майже неможливо уявити без електрики. Специфіка даної професії вимагає уважності та обережності оскільки доводиться працювати в умовах підвищеної небезпеки. Висока напруга та інші небезпечні фактори з якими кожен день стикається працівник цієї сфери вимагає жорсткого відбору для майбутніх працівників.

Щоб підібрати кваліфікованого працівника варто знати специфічні вимоги, які висуває професія. Тому, згідно мети, нами було складено психограму інженера-електрика.

Таблиця 1 Психограма інженера-електрика

Мнемічні і якості.	Вольові якості	Інтелектуальні якості	Моторні якості	Емоційні якості	Атенційні якості
Швидкість збереження та відтворення інформації	Терплячість	Технічне та абстрактне мислення.	Швидкість реагування	Стресостійкість	Розподіл та об'єм уваги
Об'єм пам'яті	Наполегливість	Креативність.	Розвинута моторика рук	Емоційний інтелект	Зосередженість

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Отже ми з'ясували необхідні особистісні якості інженера. Дивлячись на психограму (таблиця 1) можна стверджувати, що інженер повинен у своїй роботі вміти швидко реагувати на зовнішні подразники, при цьому бути зосередженим і не відволікатись. Також важлива пам'ять та вміння не піддаватись стресу.

Окрім загальноприйнятих вимог, які висуваються самою професією, варто розуміти, як саме уявляють свою професію майбутні інженери.

Роль професійних уявлень в якості регуляторів професійної діяльності є важливим аспектом професійного розвитку студентів у майбутньому. Професійні уявлення неоднозначні та суперечливі, адже поєднують в собі з одного боку соціальні уявлення про професію, а з іншого боку індивідуальні особливості людини.

Формування образу професії – процес, який передбачає ідентифікацію студента з образом-еталоном. Адекватні уявлення студента про майбутню професію є необхідним критерієм свідомого вибору трудової діяльності з урахуванням власних інтересів та здібностей. При цьому саме образ майбутньої професії виступає як механізм регулювання власної поведінки, а саме як бажання відповідати йому. Якщо студент має сформований образ своєї професії, знає та розвиває в собі професійно важливі якості, намагається оволодіти потрібними навичками – це все дає йому змогу бути висококваліфікованим та успішним професіоналом своєї справи. Тому важливо проблемою виступає практичний аналіз уявлень студентів про свою майбутню професію [4.]

У своєму дослідженні ми намагались виявити як студенти-інженери уявляють свою майбутню професію, притаманні їй загальні характеристики, а також специфіку професії. В дослідження приймало участь 58 студентів напрямку інженер-електрик. Всі вони навчаються у НТУ «ХП».

За допомогою анкетування, ми виявляли особистісні якості інженера-електрика. Також студентам потрібно було виділити знання, уміння, навички, обов'язкові для інженера. Третім пунктом, студенти-інженери повинні були відмітити, чим саме займається інженер у своїй діяльності, тобто зміст його праці. Після аналізу анкет, ми підраховували за допомогою контент-аналізу найрозповсюджені твердження по трьом пунктам

1. Особистісні якості інженера-електрика.

Таблиця 2 Особисті якості інженера

№	Особисті якості	%
1	Технічне, абстрактне мислення.	75
2	Уважність.	62,5
3	Організаторські здібності.	50
4	Хороша пам'ять	37,5
5	Комунікабельність	25
6	Стресостійкість.	25
7	Відповідальність.	25
8	Швидкість прийняття рішення.	25
9	Терплячість.	25
10	Швидкість реакції.	25
11	Самоконтроль.	12,5
12	Акуратність.	12,5
13	Тактичність.	12,5
14	Впевненість в собі і своїх рішеннях.	12,5
15	Ініціативність.	12,5
16	Здатність до навчання.	12,5

В таблиці 2. *Особистісні якості інженера* ми бачимо результати щодо уявлень в про особисті якості професіонала:

- Більша частина респондентів вважають найважливішими якостями, притаманними інженеру, технічне, абстрактне мислення (75%).

та уважність (62,5%). Ці якості в своїх анкетах зазначили понад 60 відсотків респондентів.

- 50 % респондентів зазначило, що для інженерів важливою якістю є організаторські здібності.

- 35 % респондентів зазначили професійно важливою якістю інженера хорошу пам'ять.

- Менше 35% набрали такі якості як комунікабельність, швидкість прийняття рішення, відповідальність та інші

Тобто, інженер – в першу чергу, повинен бути з технічним складом розуму та уважним.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Таблиця 3 Знання, уміння, навички інженера

№	Знання, уміння, навички	%
1	Вміння налагоджувати, ремонтувати та встановлювати електрообладнання.	50
2	Знання економіки галузі.	50
3	Навички ремонту кабельних ліній.	50
4	Навички ремонту кабельних ліній.	33,3
5	Технічні характеристики використаного обладнання.	33,3
6	Обчислювальні програми і техніку.	16,6
7	Техніка безпеки.	16,6
8	Знання теоретичної бази електроніки.	16,6
9	Вміння креслити.	16,6
10	Знання правил пристрою електроустановок.	16,6
11	Технології виробництва.	16,6
12	Правила обслуговування електроапаратів.	16,6

Зміст уявлень респондентів напрямку інженер-електрик, що відбиває їхнє уявлення щодо професійно важливих знань, вмінь та навичок майбутнього спеціаліста, представлений в табл. 3. Дані таблиці ілюструють наступні результати:

• **Найважливішими, знаннями, навичками та вміннями** спеціалістів, з точки зору 50% респондентів, є:

-Вміння налагоджувати, ремонтувати та встановлювати електрообладнання;

-Знання економіки галузі;

-Знання електричних схем.

• **Важливими навичками**, з точки зору 33,3 % респондентів, є :

- Навички ремонту кабельних ліній;

- Навички ремонту кабельних ліній.

• **менш важливими**, як зазначили 16,6 % респондентів є :

- Знання обчислювальної програми і техніки;

- Знання теоретичної бази електроніки;

- Знання техніки безпеки;

- Навички креслення.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Таблиця 4 Зміст праці (види виконуваної діяльності) інженера

№	Види діяльності	%
1	Проектування електрообладнання.	80
2	Монтаж і налагодження електроустаткування.	60
3	Проводити розрахунки, будувати графіки.	60
4	Складання звітів та планів.	40
5	Розробка проєктивних енергосистем.	40
6	Контроль над витратою палива.	20
7	Розвиток енергогосподарства.	20
8	Збір вихідних даних і передача їх іншим фахівцям.	20
9	Перевезення електрообладнання.	20
10	Розробка і проведення методик по випробуванню енергообладнання.	20

В таблиці 4. Зміст праці (види виконуваної діяльності) інженера, ми бачимо результати нашого дослідження щодо уявлень майбутніх інженерів - електриків про зміст їх майбутньої праці та види діяльності, характерні для цієї професії.

Дані таблиці ілюструють наступні результати:

• **Більша частина (60 – 80 %) респондентів виділили такі види діяльності:**

- Проектування електрообладнання;
- Монтаж і налагодження електроустаткування;
- Проводити розрахунки, будувати графіки.

• **40 % виділи види діяльності як:**

- Складання звітів та планів;
- Розробка проєктивних енергосхем.

• **20 % виділи наступні види діяльності:**

- Контроль над витратою палива;
- Розвиток енергогосподарства;
- Перевезення електрообладнання;
- Розробка і проведення методик по випробуванню енергообладнання.

Отже можна зробити висновок, що, з точки зору студентів, проектування електрообладнання є основним видом діяльності спеціаліста.

Таким чином професія інженера з'явилась досить давно, але з розвитком технологій вона набула ще більшої популярності та

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

дифференційовки. Нині інженерна діяльність – престижний напрям, що панує майже в усіх сферах життя людини, таких як: бізнес, індустрія тощо.

В рамках даної професії може існувати декілька спеціалізацій, відповідно коло їх обов'язків залежить від спеціалізації, специфіки галузі та підприємства, в яких в працює інженер. Одним з популярних напрямків є інженер-електрик.

Також ми виявляли актуальні уявлення інженерів щодо їх майбутньої професії. За допомогою методу анкетування, ми виявили особисті якості, види виконуваної діяльності, знання, навички та вміння, які на думку студентів – інженерів, притаманні їх майбутній професії.

За допомогою контент-аналізу, ми проаналізували частоту згадок певних якостей, видів діяльності та навичок, відмічених в їх анкетах.

Ми виявили, що найважливішими якостями інженерів є: технічне та абстрактне мислення, уважність та терплячість. Також важливими якостями є відповідальність, самостійність, хороша пам'ять та сресостійкість.

Майбутній інженер повинен, за думкою студентів, вміти налагоджувати, ремонтувати та встановлювати електрообладнання та знати економіку галузі та електричні схеми.

Разом з тим, ми виявили, що студенти-інженери основними видами своєї майбутньої професії вважають проектування електрообладнання, монтаж і налагодження електроустаткування та проведення розрахунків, будова графіків.

Отже, результати дослідження уявлень про професійну діяльність інженерів відбивають ступінь адекватних очікувань студентів від своєї майбутньої професії, а також висвітлюють образ «ідеального» інженера.

Одержані результати дослідження уявлень про професійну кар'єру майбутніх інженерів можуть бути застосовані в навчально-виховній роботі зі студентами з метою формування професійної позиції та відповідного ставлення до професійної діяльності, а також для професійної орієнтації школярів та студентів.

Список літератури: 1. *Горохов Виталий Георгиевич.* Знать, чтобы делать: история инженерной профессии и ее роль в современной культуре / В. Г. Горохов. - М. : Знание, 1987 – 176 с. 2. *Гуковский Матвей Александрович.* Механика Леонардо да Винчи /М.А. Гуковский – Изд-во АН, 1947 – 815 с. 3. *Крик Эрнест.* Введение в инженерное дело / Эрнест Крик. – М.: Энергия, 1970 – 176. 4. *Решетова З.А.* Психологические

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

основи професійного навчання/ З.А. Решетова – М.:МГУ, 1985 - 208с. 5. Романовський О. Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності : монографія / О. Г. Романовський ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». — Харків : Основа, 2001. — 311 с. 6. Підбуцька Н. В. Психологічні особливості інженерної діяльності / Підбуцька Н. В. // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Психологічні науки. — Херсон, 2016. — Вип. 1.

Bibliography (transliterated): 1. Gorohov Vitaliy Georgevich. Znat` chto-bi delat`istoria ingenernoy professii i eyo rol` v sovremennoy culture/ V.G. Gorohov.-M.:Znanie, 1987 – 176 s. 2. Hukovskiy Matvey Alexandrovich. Mehanika Leonardo da Vinchi/ Hukovskiy – Isd-vo AN.1947 – 815s. 3. Krik Ernest. Vvedenie v sngenernoe delo/ E. Krik – Energiya,1970 – 175 s. 4. Reshetova Z.A. Psihologichni osnovi profesional`nogo obuchenia/ Z.A. Reshetova – M.:MGU, 1985 - 208s. 5. Romanov'skyy O. H. Pidhotovka maybutnikh inzheneriv do upravlins'koyi diyal'nosti : monohrafiya / O. H. Romanov'skyy ; Nats. tekhn. un-t «Kharkiv. politekh. in-t». — Kharkiv : Osnova, 2001. — 311 s. 6. Pidbuts'ka N. V. Psykholohichni osoblyvosti inzhenernoyi diyal'nosti / Pidbuts'ka N. V. // Nauk. visn. Kherson. derzh. un-tu. Seriya: Psykholohichni nauky. — Kherson, 2016. — Vyp. 1.

Підбуцька Н.В., Семенихіна К. Ю.

ОБРАЗ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ ІНЖЕНЕРА

У статті розкриваються особливості професії інженера та проблема уявлення студентів-інженерів щодо майбутньої професії. Дається визначення поняттю інженер, з додаванням психограми. Виявлено особливості уявлень студентів про особистісні якості, знання та основні види діяльності інженера-електрика.

Ключові слова: інженер, студент, професія, професіонал, професійно-важливі якості.

Podbutskaya N., Semenihipina K.

APPEARANCE OF FUTURE PROFESSION OF ENGINEER

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

In the article tells about the features of the of engineer professions and explores representation of students-engineers about a future profession. Determination a concept is given engineer and made psychogram is added. Exposed the features pictures of students of personality qualities, knowledges and about the basic types of activity of engineers.

Keywords: engineer, student, profession, professional, professionally important qualities.

Подбуцкая Н.В., Семенихина К. Ю.

ОБРАЗ БУДУЩЕЙ ПРОФЕССИИ ИНЖЕНЕРА

В статье раскрываются особенности профессии инженера и проблема представлений студентов-инженеров о будущей профессии. Дается определение понятию инженер и прилагается составленная психограмма. Выявлены особенности представлений студентов о личностных качествах, знаниях и основных видах деятельности инженера.

Ключевые слова: инженер, студент, профессия, профессионал, профессионально важные качества.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

У РОЗДІЛІ
ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО
ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

УДК 159.92

Плужникова Ю.Ю.
г. Харьков, Україна

ФОРМИРОВАНИЕ СТРЕССОУСТОЙЧИВАОСТИ В
ПРОЦЕССЕ СПОРТИВНЫХ ЗАНЯТИЙ ТАНЦЕВАЛЬНЫХ
НАПРАВЛЕНИЙ

Организация тренировочного процесса спортсменов – это сложная комплексная система подготовки, неотъемлемой частью которой является психологическая составляющая.

В тренировочном процессе необходимо учитывать развитие таких качеств спортсменов как: сила воли, трудолюбие, организованность и самодисциплина. Также необходимым является воспитание такого качества характера, как настойчивость, которое включает в себя две составляющие: терпение и упорство. Оно характеризуется постоянным преодолением, как внешних, так и внутренних препятствий для достижения конкретной цели. В своём стремлении к победе спортсмены, безусловно, проявляют и лидерские качества. Лидерство – это постоянная, напряженная деятельность, которая может быть не выражена во внешнем плане. Чередниченко И.П. с соавторами [12, с.262] перечисляет наиболее важные особенности личности человека как лидера, которые в значительной мере определяют его становление и успех в деятельности: 1) личностные черты лидера; 2) представления лидера о себе самом; 3) потребности и мотивы, влияющие на поведение; 4) система важнейших убеждений; 5) стиль принятия решений; 6) стиль межличностных отношений; 7) устойчивость к стрессу.

Высокая стрессоустойчивость — обязательное требование для множества специальностей. Она играет особую роль в организации и осуществлении деятельности спортсмена, реализации его потенциала. Жизнь спортсмена просто переполнена стрессами, и он должен уметь противостоять им, чтобы сохранить психическое и физическое здоровье,

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

особенно в экстремальных условиях соревнований. Отдельное внимание хотелось бы уделить видам спорта танцевальной направленности. Особенностью таких видов является сама основа соревновательной программы. Исполнение сложно координационных композиций требует умений быстро ориентироваться в непредвиденных ситуациях и проявлять особую «ловкость танцора» - мгновенно реагировать на меняющуюся ситуацию. Это может быть как сбой в исполняемом упражнении, так и изменение правил, изменение музыкального материала или состава соперников. Дополнительную психологическую нагрузку испытывают спортсмены парных и командных видов (акробатический рок-н-ролл, бальные танцы, танцевальная аэробика и др.). Каждый из них несёт ответственность за результат партнёра. Всё это является особыми стресс-факторами, отличающимися танцевальные виды спорта.

Поэтому одной из актуальных задач в тренировочном процессе танцевальных видов спорта является поиск путей повышения стрессоустойчивости спортсменов. Устойчивость к стрессу представляет собой динамическую систему, состоящую из различных блоков [13].

В «Воронежском областном клиническом консультативно-диагностическом центре» основываются на том, что уровень стрессоустойчивости зависит от :

1. наследственных особенностей нервной системы и характеристик личности;
2. становления человека в детские годы;
3. собственных усилий по тренировке личностных качеств.

И, в свою очередь, выделяют следующие группы стрессоустойчивости:

1 группа — стрессонеустойчивые. Такие люди с большим трудом приспосабливаются к новой обстановке и очень подвержены негативному действию стрессогенных факторов. Более-менее хорошо они чувствуют себя только в условиях полной стабильности. Спокойная работа, не требующая выполнения нескольких дел одновременно и лишённая высокой ответственности, устоявшиеся отношения в семье, налаженный быт, традиционный отдых по расписанию — вот их наилучшая среда обитания. Даже малейшее отступление от привычного распорядка вещей приводит их в недоумение — они теряются и долго не могут принять нужное решение и начать действовать.

2 группа — стрессотренируемые. Они неплохо чувствуют себя в обычных условиях современной жизни полной перемен. Однако для них

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

крайне важно, чтобы перемены эти были постепенные, плавные. А вот кардинальные изменения могут подкосить их психическое состояние: в условиях интенсивного стрессового воздействия такие люди приходят в растерянность. Им сложно одновременно изменить уклад своей жизни.

3 группа — стрессотормозные. Здесь преобладает высокая стойкость личных жизненных позиций и достаточно спокойное отношение к внешним переменам. Особенностью стрессотормозных людей является их готовность к серьезным переменам при непереносимости мелких, но регулярных изменений. Они любят стабильность и готовы перевернуть свою жизнь для получения утраченного постоянства. Такие люди не подходят для работы с непостоянным, пусть даже и крупным заработком.

4 группа — стрессоустойчивые. Психика таких людей максимально защищена от стрессовых факторов: они смогут адаптироваться к кардинальным переменам и хорошо переносят условия наплыва мелких изменений. Стрессоустойчивые без перенапряжения и болезни переносят серьезные психические нагрузки. Однако именно в этой группе чаще всего встречаются люди жесткие к окружающим, неспособные к сочувствию. В таких случаях сама человечность как характеристика личности оказывается под угрозой, когда стремление к высокой стрессоустойчивости становится абсолютным [14].

Исходя из этого, при формировании стрессоустойчивости спортсменов возникает необходимость введения понятия «оптимального уровня стрессоустойчивости». Оптимальная стрессоустойчивость должна сочетать в себе переносимость нагрузок с одной стороны и способность к сопереживанию с другой. Одним словом, нужно стараться держаться «золотой середины», которая находится где-то между ранимостью и безразличием.

В «Воронежском областном клиническом центре медицинской профилактики» при формировании «оптимального уровня стрессоустойчивости» рекомендуют стремиться к следующему:

1. Психологический комфорт в любой жизненной ситуации.
2. Возможность эффективно действовать при неожиданно возникших обстоятельствах.
3. Способность отражать негатив.
4. Четкое разделение задач на первоочередные, менее значимые и несущественные.
5. Позитивное отношение к жизни.

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

---

6. Высокий эмоциональный интеллект, который заключается в умении анализировать свои эмоции и чувства, строить гармоничные эмоциональные отношения с окружающими и настраивать себя на эффективную активную деятельность.
7. Способность к сопереживанию.

Анализ источников показал, что проблема стрессоустойчивости спортсменов понимается различными исследователями по-разному ввиду отсутствия единой теории стресса и не может сводиться только к эмоциональной устойчивости (Л.М. Аболин, П.Б. Зильберман, М.И. Дьяченко, В.А. Пономаренко и др.). Необходимо учитывать и другие свойства личности, проявляющие антистрессовый характер.

В своей работе «Структурно-функциональные характеристики стрессоустойчивости в спортивной деятельности» кандидат психологических наук Шагиев Ренат Мирсаитович выявил структуру стрессоустойчивости.

Для диагностики психологических качеств стрессоустойчивости личности применялись: методика В.И. Моросановой на определение стиля саморегуляции поведения; опросник Б.Н. Смирнова на исследование психологической структуры темперамента; методика определения вегетативного индекса Кердо; экспресс-методика Ч. Спилбергера на выявления уровня ситуативной тревожности; методика В.Ф. Сопова на выявление уровня мотивационного состояния; методика М.В. Чумакова на выявление уровня развития волевых качеств личности; методика Е.В. Эйдмана - А.Г. Зверкова на выявление самоконтроля и самообладания для оценки индивидуального уровня развития волевой регуляции; опросник «Мотивация стремления к успеху» Т. Элерса

Структура стрессоустойчивости спортсменов представлена как системное свойство, проявляющееся в результате напряженной спортивной деятельности спортсменов, в процессе преодоления стресс-факторов в условиях соревнований. В процессе эмпирического исследования выявлена структура стрессоустойчивости, основу которой составляют следующие блоки:

- психодинамические свойства (активность, ригидность, эмоциональная возбудимость, темп реакций);
- волевые качества (выдержка, целеустремленность, настойчивость, самоконтроль, инициативность, самостоятельность, ответственность, энергичность);

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

- особенности саморегуляції поведіння (планирование, моделювання, оцінка результатів, гнучкість, загальний рівень саморегуляції поведінки);
- мотивація (мотивація прагнення до успіху).

Виявлена на основі суб'єктно-діяльностного, системного і системно-регулятивного підходів структура стрессоустойчивости спортсменів, що складається з психодинамічного (темпераменту) і особистісного рівнів (волевих якостей, особливостей саморегуляції поведінки, мотивації досягнення) дозволяє диференційовано і цілісно охарактеризувати стрессоустойчивость спортсменів. У атлетів, що виступають успішно, ведучими якостями є самоконтроль, самостійність і цілеустремленість; у атлетів, що виступають задовільно — самообладання, загальний рівень саморегуляції і витривалість; у невдаливих спортсменів - загальний рівень саморегуляції, витривалість і реактивна тривожність. У спортсменів-разрядників переважають в структурі стрессоустойчивости загальний рівень саморегуляції, самоконтроль, мотивація досягнення, у кваліфікованих спортсменів - самоконтроль, витривалість і мотивація досягнення. Молодим спортсменам (до 18-ти років) властиві гнучкість, загальний рівень саморегуляції, оцінка результатів, а старшим спортсменам (після 18-ти років) — цілеустремленість, витривалість і загальний рівень саморегуляції [13].

Але, як виявилось, стрессоустойчивость - це складна система, що залежить не тільки від рівня спортивної кваліфікації, віку спортсменів і рівня індивідуальних спортивних досягнень. Для формування цього якості у спортсменів потрібен комплексний і тонкий підхід. Необхідно, буквально, відчувати як змінюється склад входять в неї компонентів і зв'язів між ними при збереженні основної функції (протидія стресс-факторам змагальної діяльності).

Одним з виділяються блоків стала мотивація. Доведено, що якщо у людини є конкретна ціль, на якій він сфокусований, то починають з'являтися і ресурси для її досягнення. Спортсмен зосереджений, перед ним стоїть серйозна задача, яку він зобов'язаний виконати. Але цього не досягти без самоконтролю і організованості.

З урахуванням вище сказаного, при формуванні стрессоустойчивости в методі підготовки спортсменів збірної

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

команды НТУ «ХПИ» по спортивно-танцевальной аэробике, активно стали использоваться следующие средства:

- Формирование конкретной цели
- Мотивация
- «Team building»
- Просмотр и анализ видео с выступлениями соперников
- Дневники самоконтроля
- Индивидуальные занятия
- Смена композиций, импровизация
- Идеомоторная тренировка
- Развитие настойчивости и стремления к успеху

Использование данных средств может способствовать формированию оптимальной стрессоустойчивости спортсменов любых танцевальных направлений. При корректном использовании также поможет укрепить «здоровые» отношения в команде (паре) и вывести их на более качественный уровень.

Список литературы: 1.Аббков В.А., Перре М. Адаптация к стрессу.- СПб., 2004.-315 с. 2.Алексеев А.В. Себя преодолеть. М.: Физкультура и спорт, 2003. 144 с. 3.Алексеев А.В. Психомышечная тренировка метод психической саморегуляции. М.: ЦОЛИУВ, 1979. - 28 с. 4.Бабушкин Г.Д., Назаренко Ю.Ф. Методика развития психических функций, обеспечивающих успешность соревновательной деятельности у юных тяжелоатлетов // Тез. 2-го междунар. конгр. по спорт, психол. М., 1995, с. 67-68. 5.Белкин А. А. Идеомоторная подготовка в спорте. М., 1983. 5.Бодров В.А. Психологический стресс: развитие учения и современное состояние проблемы. М. 1995. 6.Велик Я.Л. Психическая саморегуляция в экстремальных условиях деятельности. М., 1988. 47 с. 7.Вяткин Б.А. Управление психическим стрессом в спортивных соревнованиях. М.: ФиС, 1981. - 110 с. 8.Марицук В.Л., Блюдов Ю.М. Методики психодиагностики в спорте. М. 1982.-280 с. 9. Паниюков М. В. Психофизические показатели в оценке здоровья и прогнозирования эффективности и результативности тренировочно-соревновательного процесса в физкультуре и спорте — 14.00.51 — Москва, 2009. 10.Сивицкий В.А. Содержание и направленность учебно-тренировочных занятий спортсменов-танцоров с учетом специфики их соревновательной деятельности. Санкт-Петербург, 2012. 11.Ронь И. Н. — 13.00.01 — Ставрополь, 2006 Психолого-педагогические условия формирования соревновательной эмоциональной устойчивости

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У
СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

конкурсных танцевальных пар. 12. *Чередниченко И.П., Тельных Н.В.* Психология управления. Ростов - на/Д.: Феникс, 2004. - 608 с. 13. *Шагиев, Р.М.* Структурно-функциональные характеристики стрессоустойчивости в спортивной деятельности кандидат психологических наук, 2009 год. 14. Ссылка <https://goo.gl/xMvZ2S>

Bibliography (transliterated): 1. *Ababkov V.A., Perre M.* Adaptatsiya k stressu.- SPb., 2004.-315 s. 2. *Alekseev A.B.* Sebya preodolet. M.: Fizkultura i sport, 2003. 144 s. 3. *Alekseev A.B.* Psihomyishechnaya trenirovka metod psihicheskoy samoregulyatsii. M.: TsOLIUV, 1979. - 28 s. 4. *Babushkin G.D., Nazarenko Yu.F.* Metodika razvitiya psihicheskikh funktsiy, obespechivayuschih uspehnost sorevnovatelnoy deyatel'nosti u yun'yih tyazheloatletov // Tez. 2-go mezhdunar. kongr. po sport, psihol. M., 1995, s. 67-68. 5. *Belkin A. A.* Ideomotornaya podgotovka v sporte. M., 1983. 6. *Bodrov V.A.* Psihologicheskii stress: razvitie ucheniya i sovremennoe sostoyanie problemy. M. 1995. 7. *Velik Ya.L.* Psihicheskaya samoregulyatsiya v ekstremal'nykh usloviyakh deyatel'nosti. M., 1988. 47 s. 8. *Vyatkin B.A.* Upravlenie psihicheskim stressom v sportivnykh sorevnovaniyakh. M.: FiS, 1981. - 110 s. 9. *Marischuk V.L., Bludov Yu.M.* Metodiki psihodiagnostiki v sporte. M. 1982.-280 s. 10. *Panyukov M. V.* Psihofizicheskie pokazateli v otsenke zdorov'ya i prognozirovaniya effektivnosti i rezul'tativnosti trenirovochno-sorevnovatel'nogo protsessa v fizkulture i sporte — 14.00.51 — Moskva, 2009. 11. *Sivitskiy V.A.* Soderzhanie i napravlen'nost uchebno-trenirovochnykh zanyatiy sportsmenov-tantsorov s uchetom spetsifiki ih sorevnovatel'noy deyatel'nosti. Sankt-Peterburg, 2012. 12. *Ron I. N.* — 13.00.01 — Stavropol, 2006 Psihologo-pedagogicheskie usloviya formirovaniya sorevnovatel'noy emotsional'noy ustoychivosti konkursnykh tantseval'nykh par. 13. *Cherednichenko I.P., Teln'ykh N.V.* Psihologiya upravleniya. Rostov - na/D.: Feniks, 2004. - 608 s. 14. *Shagiev, R.M.* Strukturno-funktsionalnyye harakteristiki stressoustoychivosti v sportivnoy deyatel'nosti kandidat psihologicheskikh nauk, 2009 god. 14. Ssyilka <https://goo.gl/xMvZ2S>

Плужнікова Ю.Ю.

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ В ПРОЦЕСІ
СПОРТИВНИХ ЗАНЯТЬ ТАНЦІОВАЛЬНИХ НАПРЯМІВ

Стаття присвячена психологічним аспектам необхідності формування стресостійкості спортсменів, які займаються спортом з танцювальним напрямом. Розкривається актуальність пошуку засобів

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У
СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

формування стресостійкості спортсменів. Розглянуто структуру стресостійкості як динамічної системи, що складається з різноманітних блоків. Наведені рекомендації щодо використання засобів формування «оптимальної стресостійкості».

Ключові слова: стресостійкість, динамічна система, спортсмен, танцювальні напрями, психологічні якості.

Pluzhnikova J.

ФОРМИРОВАНИЕ СТРЕССОУСТОЙЧИВАОСТИ В
ПРОЦЕССЕ СПОРТИВНЫХ ЗАНЯТИЙ ТАНЦЕВАЛЬНЫХ
НАПРАВЛЕНИЙ

The article is devoted to the psychological aspects of the need for the formation of stress athletes who play sports dance direction. Reveals the relevance of search means the formation of stress athletes. A system of stress as a dynamic system, which consists of various blocks. The recommendations on the means used by the formation of an "optimal resistance to stress."

Keywords: stress resistance, dynamic system, athletes, dance styles, psychological qualities.

Плужникова Ю.Ю.

ФОРМИРОВАНИЕ СТРЕССОУСТОЙЧИВАОСТИ В
ПРОЦЕССЕ СПОРТИВНЫХ ЗАНЯТИЙ ТАНЦЕВАЛЬНЫХ
НАПРАВЛЕНИЙ

Статья посвящена психологическим аспектам необходимости формирования стрессоустойчивости спортсменов, которые занимаются спортом танцевальной направленности. Раскрывается актуальность поиска средств формирования стрессоустойчивости спортсменов. Рассмотрена система стрессоустойчивости как динамической системы, которая состоит из различных блоков. Приведены рекомендации по используемым средствам формирования «оптимальной стрессоустойчивости».

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У
СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

Ключевые слова: стрессоустойчивость, динамическая система, спортсмен, танцевальные направления, психологические качества.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

*Натарова В. В.
г. Харьков, Украина*

**ФОРМИРОВАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У СТУДЕНТОВ НТУ
ХПИ ПОСРЕДСТВОМ ВОЛЕЙБОЛА**

Лидерские качества начинают формироваться еще в детском возрасте. Задатки лидерства проявляются ребенком в семье и в коллективе, в группе детского сада, в классе школы, в группе ВУЗа. На формирование и развитие всех психологических качеств влияет много факторов, как внешних, так и внутренних. Для лидерства большое значение имеет авторитет, это может быть родитель для ребенка, учитель или тренер для учащихся. Так же от внутренних ресурсов самого человека зависит проявятся ли у него лидерские качества. Спорт и физическая культура помогают развить в человеке не только физические качества, но и психологические.

Лидерские качества — черты, которые влияют на эффективность управления другими людьми. Лидерство — это чисто психологическая характеристика поведения определенных членов группы, и лидер, призван стимулировать группу, нацеливать ее на решение определенных задач, заботиться о средствах, при помощи которых эти задачи могут быть решены. Лидер выдвигается в результате взаимодействия членов группы для организации группы при решении конкретной задачи. Лидер должен быть уравновешенным, амбициозным, психологически открытым, реалистом, жаждущим знаний, справедливым и беспристрастным, спокойным, креативным, стремиться к совершенству.

Физическая культура и спорт, в том числе волейбол, способствуют формированию лидерских качеств. Занятия физическими упражнениями создают возможности для воспитания воли, честности, мужества, трудовых качеств; развивают гуманистические убеждения, чувство уважения соперника; формируют социальную активность (капитан команды, физорг, староста в группе, судья по спорту). В ходе занятий человек получает уроки правовой этики. В процессе занятий волейболом

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

студенты познают много нового, обучаются двигательным умениям и навыкам, поиску новых спортивных средств и методов для улучшения результата.

Воздействуя на физическую природу человека, физическая культура содействует развитию его жизненных сил и общей дееспособности. Это в свою очередь, способствует совершенствованию духовных возможностей и, в конечном итоге, приводит к всестороннему и гармоническому развитию личности. Таким образом, роль физической культуры в формировании основных качеств и свойств личности очень велика. Человек должен уметь отвлеченно мыслить, вырабатывать общие положения и действовать согласно этим положениям. Но недостаточно просто уметь рассуждать и делать выводы, - необходимо уметь применять их в жизни, достигать намеченной цели, преодолевая препятствия, встречающиеся на пути. Это же может быть достигнуто только при правильном физическом образовании.

Игра в волейбол предъявляет высокие требования к психике волейболиста: ощущениям, восприятиям, вниманию, представлению, воображению, памяти, мышлению, эмоциям и волевым качествам. Для игры характерны разнообразные чередования движений, быстрая смена ситуаций, изменения интенсивности и продолжительности действия каждого игрока. Условия игровой деятельности приучают занимающихся: подчинять свои действия интересам коллектива в достижении общей цели; действовать с максимальным напряжением своих сил и возможностей, преодолевать трудности в ходе спортивной игры; постоянно следить за ходом игры, мгновенно оценивать изменившуюся обстановку и принимать правильные решения.

Эти особенности способствуют воспитанию у обучающихся моральных качеств личности, совершенствованию основных физических качеств. В жизни очень важно быть настойчивым, прилагать максимум усилий для достижения цели, и волейбол способствует развитию этого качества. Развитие настойчивости особенно важно в то время, когда игроку трудно, когда он совершил ошибку, сыграл слабо, старался, но не достиг желаемого результата. Данное качество можно формировать в процессе занятий волейболом путем многократного выполнения упражнений, систематического участия в соревнованиях, где победы и поражения имеют важную роль.

Волейбол может стать прекрасной школой, в которой молодые игроки учатся находить компромиссное решение, сохранять настойчивость

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

в самых сложных ситуациях, нести личную ответственность за успех команды, работать слаженно, все вместе, уважать других людей, воспринимать победы и поражения как путь к самосовершенствованию.

Волейбол способствует тому, что формы и оттенки поведения и общения человека становятся шире, богаче. Совершенствуемое в ходе занятий волейболом умение быть с людьми, взаимодействовать и общаться с ними переносится на другие сферы жизни и деятельности.

Занятия волейболом позволяют ставить конкретные перспективные и промежуточные цели, контролировать движение, оценивать свою деятельность в связи со сроками достижения промежуточных целей и степенью приближения перспективной. Эта особенность оказывает определённое влияние на формирование тех черт характера человека и особенностей личности, которые обычно не учитываются людьми, по специфике профессии не думающих о том, как волейбольные занятия влияют на формирование человека. Имеется в виду развитие у личности уверенности в себе и своих силах, развитие возможностей достижения намеченной цели.

В период обучения в университете можно наблюдать за развитием личностей и лидеров среди студентов, психологическую эволюцию, начиная с первого курса до последнего. На занятиях по волейболу изначально проявляются лидерские способности у студентов и задача педагога и тренера их развивать.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.09.2016

ЗМІСТ

І РОЗДІЛ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Гура Т.В., Костиря І.В. Діагностичний інструментарій процесу ефективного формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах	3
Крамчанинова І. О. Вплив психологічних аспектів соціальної допомоги на формування лідерських якостей у військовослужбовців в умовах адаптації до цивільного життя	12
Міщенко М.П., Хавіна І.В. Психологічні Особливості страхів і тривожності у дітей дошкільного віку	18
Неценко О.І. Дослідження психологічного клімату в колективі дитячого навчального закладу як чинника гармонійного розвитку особистості дитини	31
Тробиюк Н.Ю., Ігнатюк О.А. Науково-дослідницька робота як засіб формування лідерських якостей курсантів Національної гвардії України	38
Шквиря А.Н, Квасник О.В. Рівень тривожності як фактор агресивної поведінки першокурсників в контексті дослідження лідерського потенціалу	44

ІІ РОЗДІЛ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

Грень Л.М, Грицасько Т. С. Емоційне вигорання особистостей актора і викладача у процесі професійної діяльності	53
Гуренко Ю. І., Серeda Н.В. Діагностика творчих здібностей студентів гуманітарних спеціальностей.	61
Давидов П.Г. Психолого-педагогічні погляди І.Я. Франка на формування громадськості та лідерських якостей сучасної молоді.	72
Донцов А. В. Формування моральної саморегуляції майбутніх учителів у контексті духовності	84

Жушма Т.В., Квасник О.В. Особливості самооцінки та мотивації на досягнення успіху у студентів-психологів	95
Почулко О.А. Основні принципи психокорекційно-педагогічної роботи з молоддю яка проявляє девіантні форми поведінки	102
Рибалка В.В. Психологія та педагогіка одухотворення особистості викладача та учнів і умов їх навчально-виховної праці	113
Соколова Т.В., Воробйова Є.В. Формування професійних умінь у бакалаврів хімічного профілю в процесі фундаментальної підготовки	133

III РОЗДІЛ ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРОФЕСІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РОЛІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА

Дюба Г.П., Давидов П.Г. Соціально-психологічні аспекти медичного цинізму психологічна захиста или професійна деформація	142
Єсипов О.В., Хавіна І.В. Едипів комплекс як важлива складова у становленні особистості	153
Мартиненко О.М., Ігнатюк О. А. Роль соціального інтелекту в професійно-особистісному розвитку майбутнього офіцера	162
Меліхов К.В. Удосконалення професійної ролі в діяльності сучасного лідера-керівника згідно з потребами часу (на прикладі керівника прес-служби облдержадміністрації)	169
Мищенко М.П., Хавіна І.В. Особливості емоційної реакції студентів-лідерів у кризових ситуаціях	182
Нікуліна Г.Л., Багмут В.В. Аналіз рівня лідерських якостей у лікарів-інтернів та лікарів-спеціалістів гігієнічного профілю в системі післядипломної освіти на базі ХМАПО	198
Рубан О.В. Розвиток життєвих цінностей студентів в процесі навчання	207
Хавіна І.В., Праженік А.В. Професійна діяльність інженера	218

IV РОЗДІЛ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Ардашева. А. В., Попова Г.В. Применение метода сторителлинга в общении	230
Гашенко О.О., Попова Г.В. Трансформаційна гра як метод впливу на ціннісну сферу особливості	236
Квасник О.В., Писаренко В. Визначення рівня професійної ідентичності та задоволеності у майбутніх психологів-лідерів в зв'язку з особливостями кризового періоду	240
Молчанова Н. В., Шаполова В.В. Дослідження шляхів розвитку лідерського потенціалу у вищих навчальних закладах	250
Перехрест Н.В., Панченко О.І., Ігнатюк О.А. Методи формування здатності прийняття креативних рішень у професійній діяльності студентами інженерного профілю	259
Підбуцька Н.В., Семенихіна К.Ю. Образ майбутньої професії інженера	269

У РОЗДІЛ

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

Плужникова Ю.Ю. Формирование стрессоустойчивости в процессе спортивных занятий танцевальных направлений	279
Натарова В. В. Формирование лидерских качеств у студентов НТУ «ХПИ» посредством волейбола	287